

Az Irak elleni háború szinte minden vonatkozásában új minőséget hordoz. A háborút kezdeményező Amerikai Egyesült Államok háborús politikájának egyik újdonsága volt, hogy minden korábbinál jobban megosztotta a világ közvéleményét. A háborút ellenzők a társadalom legkülönbözőbb csoportjaiból érkeztek, és a civil társadalom megszervezve önmagát a világ eddigi legnagyobb háborúellenes tiltakozási hullámát produkálta.

Az egységesedő háborúellenes tiltakozások legfontosabb jelmondata a könyvem címének is választott angol „*Not in my name!*”, azaz „*Ne az én nevemben!*” felszólítás lett, míg a sokszínű tiltakozások szimbólumává a hét színből álló, szivárványszínű olasz zászló vált „*pace*”, azaz „*béke*” felíráttal.

Könyvem címválasztása és szivárványszínű borítója szimbolikusan is kifejezi, hogy a háború elkötelezett ellenzőihez tartozom, ugyanakkor jogászként, szociológusként és politológusként kíméletlenül keresem a felmerült kérdésekre adható válaszokat. A könyvben fellelhető tanulmányokban, cikkekben és beszámolókból szenvedélyesen kutatom a valóságot, mert egyaránt kíváncsi vagyok a politika, a hadsereg, a gazdaság, a média és a civil társadalom válaszára.

ISBN 963 8644 51 6

9 789638 644510

NE AZ ÉN NEVEMBEN!

Csapody Tamás

Csapody Tamás

NE AZ ÉN NEVEMBEN!

A balkáni háborúk,

az iraki háború

és Magyarország

nyitott könyv

Csapody Tamás

Ne az én nevemben!

A balkáni háborúk,
az iraki háború és Magyarország

• Csapody Tamás

Ne az én nevemben!

A balkáni háborúk, az iraki háború és Magyarország

NYITOTT KÖNYV 2004

TÁMOGATÓK:

Nemzeti Kulturális Alapprogram
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

© Csapody Tamás, 2004
© Nyitott könyv Kiadó, 2004

Felelős kiadó: Gyenes Ádám
Korrektúra: Tiszóci Tamás
Tördelés: Lukács Katalin
Műszaki szerkesztés: Gembela Zsolt
A borítón szereplő fotót Tóth László készítette.
Nyomdai kivitelezés: Könyvpont Nyomda Kft.

ISBN 963 86445 1 6

• TARTALOM

ELŐSZÓ	7
HONVÉDELEM JOBBRÓL ÉS BALRÓL	11
A NATO-tag Magyarország	13
A honvédelmi minisztérium első száz napja	17
Honvédelem jobbról és balról	25
MINDEN MEGOLDHATÓ	31
Honvédelem – külhonban	33
Áldás vagy átok?	35
Az Irak elleni háború lehetséges okai	37
Minden megoldható	41
Korszakváltásra várva	43
Az Irak elleni háború	47
Lefülett mondatok	53
Magyarország és az iraki háború	57
Békefenntartás – fenntartásokkal	61
Az offenzíva olajozottan folytatódik	69
BÉKE ÉS SZOCIALIZMUS	75
Civil töprengések	77
Atlanti tavasz és a madarak háborúja	93
Béke és szocializmus	121
Mozgalomügyi jelentés	129
A gyülekezési jog érvényesülése	137
Pace	147
Lehet-e más a világ?	153
Ne az én nevemben!	175
KRONOLÓGIA	189
Az iraki háborút ellenző magyarországi tiltakozások	191
INTERJÚ	203
Tele vagyok pacifista elképzelésekkel	205
A KÖTETBEN SZEREPLŐ ÍRÁSOK ELSŐ MEGJELENÉSE	241

Az Irak elleni háború szinte minden vonatkozásában új minőséget hordoz. A háborút kezdeményező Amerikai Egyesült Államok háborús politikájának egyik újdonsága volt, hogy minden korábbinál jobban megosztotta a világ közvéleményét és hagyományos szövetségeseinek táborát, egyben a legerősebb katonai szövetség tagságát. A világ legerősebb katonai hatalmának hatalmas katonai parádéját és politikai-katonai sikerét hozta a totális háború. A Jugoszlávia bombázása utáni legújabb katonai technika és a már Jugoszlávia ellen is alkalmazott betiltott fegyverek ismét bevetésre kerültek. Számos politikai, gazdasági és egyéb ok adódott a háború megindítására, de a közvélemény felé tárlt okok megalapozásával a mai napig adósak az angolszászok. A nemzetközi jog megsértésével indított és megvalósított háború mérföldkő az ENSZ, a NATO, az Európai Unió és az Egyesült Államok kapcsolatának történetében, de egész biztosan mérföldkő az Egyesült Államok birodalmi felemelkedésének vagy bukásának történetében is. A háborúból Magyarország sem tudott kimaradni, és ahogyan a háborúbarát szövetség elkötelezett tagjaként részt vállalt a háborúból, úgy részese a háború következményeinek is.

Az Irak elleni háború az első olyan háború, amelyről empirikusan is tudható, hogy a háborús koalíció országainak lakossága – az Egyesült Államokat kivéve – jóval nagyobb arányban volt ellene, mint mellette. A háborút ellenzők a társadalom legkülönbözőbb csoportjaiból érkeztek. A vietnami veteránoktól kezdve a hívőkig és anarchistákig, a globalizáció káros hatásai ellen tiltakozóktól a szakszervezetekig, a politikai jobboldaltól és szélsőjobboldaltól a baloldelig valamint a szélsőbaloldelig nagyon sokan fejezték ki egyet nem értésüket. A civil társadalom is megszervezte önmagát és a világ eddigi legnagyobb háborúellenes tiltakozásait produkálta. Az egységesedő háborúellenes tiltakozások legfontosabb jelmondata – a könyvem címének is választott – angol „*Not in my name!*” mondat, azaz „*Ne az én nevemben!*” lett, míg a sokszínű tiltakozások szimbólumává a hét színből álló, szivárványszínű olasz zászló vált „*pace*”, azaz „*béke*” felirattal.

Magyarország nem kerülte el a kelet-európai kisállamok sorsát, és arányosan kisebb mértékben, de politikai, katonai és társadalmi vonatkozásaiban leképezte a külföldi viszonyokat: egy háborúbarát kormány, egy hezitáló, majd a háborúellenes

vagy annak látszatát keltő, önmagában is megosztott ellenzék, háborút ellenző laikossági többség, és szerény, de mégis figyelemre méltó civil tiltakozások.

Könyvemben az Irak elleni háborút megelőző és a háborús időszakban írt „katonai” és „civil” témájú írásaimat teszem közzé. Publicisztikai írásaimban megvizsgálom Magyarország helyét a NATO-ban, elemzem a 2002-ben hatalomra került és utóbb a háborús politika mellett elköteleződő honvédelmi minisztérium munkáját, és kísérletet teszek arra, hogy megértem és megértessem az Irak elleni háború melletti és ellene szóló okokat, hogy válaszolni próbáljak a „miért” kérdésére. Próbálom megválaszolni azt a kérdést, hogy az Irak elleni háborút miért pártolják és ellenzik külföldön és itthon, hogy az egyházak, de különösen a hazai civil társadalom miért olyan amilyen. Töprengéseimben keresem azt, hogy milyen az a bal- és jobboldali, liberális, vallási ideológia, valamint pártstruktúra és civil közeg, amely ebben a konkrét és világot megrengető politikai-katonai helyzetben az ismert módon reagált. Miből nőtt ki mindaz, ami aktív vagy passzív, de mindenképpen a mi részvételünkkel játszódtott le?

Írásaimban nem rejtettem véka alá azt, hogy neve van annak a kormánynak, amelyik belesodorta Magyarországot a háborúba, de neve van annak az ellenzéknek is, amely fordított esetben ugyanígy viselkedett volna, mint ahogyan azt 1999-ben, a Jugoszlávia elleni háborúban már egyszer bizonyította is. Írásaimból látható az is, hogy a háborút ellenző legjelentősebb magyar mozgalomnak, a Civilek a Békéért civil csoportosulásnak voltam tagja, támogatója, jogi tanácsadója és amolyan belső kritikusa. Mint ilyen, részese lehettem a civil ellenállásnak, a gyülekezési jogunk érvényesítése kapcsán kezdeményezett különböző tárgyalásoknak, és lettem különböző jogi beadványok szerzője és kommentátora. Tüntetéseken mondtam beszédet, és kritikával illettem a hatalmat, a mozgalmunkat és rendezvényeinket. A minderről szóló, feltáró jellegű beszámolóimat is közreadom ebben a kötetben, mert úgy gondolom, hogy ezek ismerete a hatalomnak és a hatalmon kívülieknek egyaránt hasznosak lehetnek.

Vállaltan pacifistaként, de a háború ellen tiltakozó nem pacifista többséggel együtt magam is azt gondolom, hogy az Irak elleni háború „nem az én háborúm”, amit „ne az én nevemben” vívjanak meg, vagy immár „ne az én nevemben legitimáljanak nemzetközi békefenntartókkal”. Könyvem címválasztása és szivárványszínű borítója szimbolikusan is kifejezi, hogy a háború elkötelezett ellenzőiehez tartozom, ugyanakkor jogászként, szociológusként és politológusként kíméletlenül keresem a felmerült kérdésekre adható válaszokat. Szenvedélyesen kutatom a valóságot, és egyaránt kíváncsi vagyok a politika, a hadsereg, a gazdaság, a média, valamint a civil társadalom válaszára. Annál is inkább így van ez, mert csak kevés kérdésre tudok magamtól válaszolni, szemben a politikusokkal, katonákkal és mozgalmi vezetőkkel, akik szinte mindig biztos válaszokat adnak.

Könyvem az iraki háborúról, és nem a Szaddam Huszein vezette Irakról szól. Utóbbi fontos, de csak indirekt tárgya e könyvnek, amely semmit nem változtat azon, hogy a Szaddam-rezsim a létező világok egyik legborzasztóbbja volt, és hogy

bűneit pacifista és kutató minőségemben ne ítélném el a leghatározottabban, továbbá hogy egy totális diktatúra megszűnésének ne tudnék nagyon örülni. Mindez azonban munkámban kizárólag kiindulási alap és olyan, számomra megfellebbezhetetlen tény, amelynek beható működésével itt és most nem foglalkozom.

Kötetem összeállítása kapcsán azonban nemcsak azt kellett megállapítanom, hogy az Irak elleni háború szinte minden vonatkozásában új minőséget hordozott, de azt is, hogy nem sok újat hozott. Az Irak elleni háború éppen úgy az örök háborúindítási ideológia-filozófia paradigmája és a szövetségkeresés politikája mentén zajlott, továbbá éppen úgy a nagy országok konfliktusát és a kis országok szervilizmusát, valamint a legújabb, a legkegyetlenebb és a saját katonákra is veszélyes fegyverek bevetését hozta, mint bármelyik korabeli háború. Ugyanez igaz a fegyverfogásra kényszerített iraki sorkatonák és iraki civilek tömeges halála esetében, valamint a háborúzó felek által elkövetett emberi jogsértésekre és emberiség elleni bűntettekre is. A mindenkori közfelfogás és nemzetközi elismertség sem képes másként alakulni, mint korábban, és a győztes által egyoldalúan, valamint igazságtalanul kialakított játékszabályok elfogadást nyernek, nemzetközi legitimációt kapnak. Mindez jó előre megalapozza azt, hogy újabb háborúk megvívására kerülhessen sor.

Budapest, 2004. március 8.

Csapody Tamás

Honvédelem jobbról és balról

• A NATO-TAG MAGYARORSZÁG

A NATO népszerűsége Magyarországon töretlen. A NATO-csatlakozást követő két héten belül Magyarország háborúba keveredett a szomszédos Jugoszláviával, és a magyar területről felszálló vadászgépek magyar kisebbség lakta területeket is bombáztak. A magyar Honvédelmi Minisztérium kiadásai folyamatosan és ugrásszerűen nőnek, amely növekedés mögött a többi minisztérium költségvetése jócskán elmarad. Az országgyűlésben, a médiában és a lakosság körében minden kiadásról, beszerzésről élénk vita folyik, kivéve a katonai vonatkozásúakról. A katonai beszerzések szükségességét senki nem vitatja, az erre szánt anyagi források létét mindenki evidensnek tekinti, és csak politikai, szakmai viták folynak arról, hogy milyen típusú fegyver kerüljön megvételre. A NATO-csatlakozás esetére beígért általános hadkötelezettség eltörlésére nem került sor, és az leghamarabb csak 2006-ra teljesülhet. Magyarország NATO-tagságának mintegy három éve alatt a honvédelmi tárca vezetése a kisebbik kormánypárt hozzá nem értő és korrump vezetője alá tartozott (1998. május – 2002. május). A NATO elvárásainak Magyarország eddig nem tudott maradéktalanul megfelelni. Ezért a NATO állandóan elégedetlen Magyarország teljesítményével, és nem tartja képesnek az országot arra, hogy megfelelően teljesítsen. Mindez nem tesz jót Magyarország nemzetközi megítélésének, és önbecsülésében sérti a magyar lakosságot. Valamennyi parlamenti párt támogatja a NATO-tagságot, és egy-egy szélsőbaloldalon és szélsőjobboldalon lévő párt van csak a NATO ellen. A NATO-csatlakozás idején NATO-ellenes akciókat szervező civil szervezetek az elmúlt években elveszítették hangjukat. A jugoszláviai NATO bombázás idején a háborút ellenző erőknek sokat ígérő módon még sikerült összefogniuk, de ebből nem született egy tovább élő új mozgalom. A történelmi egyházak változatlanul NATO-barát és politika- (valamint pártpolitika-) barát talajon állnak, esetükben fel sem merült semmilyen ellenérzés megfogalmazása.

A NATO-val a kapcsolattartás alapvetően két szinten folyik. A honvédelmi és külügyi tárca égisze alatt folyó kapcsolattartás során a két minisztérium nem egyeztet megfelelően egymással. A tárcák külön utakon járnak, és nagyon eltérő színvonalon képviselik az országot.

A NATO-népszavazást levezénylő kormány (MSZP-SZDSZ), négy év után, 2002 májusától ismét hatalomra került. A régi-új kormány programja alapján valószínűsíthető, hogy minden eddiginél nagyságrendileg többet fognak költeni a magyar hadseregére, és semmi sem lesz drága azért, hogy a NATO elvárásainak Magyarország tökéletesen megfeleljen.

A NATO és Magyarország viszonyáról nehéz pontos képet alkotni. Az elmúlt négy évben a honvédelmi tárca és az országgyűlés honvédelmi bizottsága azonos párt vezetése alatt állt, ami sohasem tesz jót sem a kontrollnak, sem pedig az esetleges problémák napvilágra kerülésének. (Ez a negatív hagyomány a 2002-es választások után is folytatódik.) A honvédelmi bizottságnak nem volt rálátása a folyamatokra, bár elmondható erről a bizottságról, hogy hagyományosan nem érdekelt az esetleges visszasságok nyilvánosságra hozatalában. A minisztériumi tevékenységről erősen kontrollált és politikailag meghatározott médiatevékenység folyt (közmedia, katonai szakajtó). Az ellenzék nem koncentrált a NATO-tagságból eredő kötelezettségek maradéktalan betartására, és mintha hallgatólagos konszenzus alakult volna ki a problémák ki nem mondásában.

Azonban minden probléma gyökere abban keresendő, hogy a szűk politikai-katonai eliten kívül senki nem tudja azt, hogy a tagfelvétel során Magyarország és a NATO között milyen konkrét megállapodás született. Nem lehet tudni azt, hogy Magyarország pontosan mit vállalt, és azt mennyi idő alatt kell teljesítenie.

A NATO-tagországok katonái, elsősorban az angolok, olaszok, németek és amerikaiak előszeretettel tartanak hadgyakorlatot Magyarországon. A magyar gyakorlóterek olcsóak, és a környezetvédelmi előírások sokkal kevésbé szigorúak, mint a csapatokat küldő országokban. A katonai környezetszennyezés exportja illetőleg importja valósul meg ez által.

A magyar hadiipar feltámadását a NATO-tagság nem hozta magával, bármennyire is reménykedett ebben az ország. Már az első kelet-európai, Magyarországra telepített amerikai bázis (Taszár) esetében bebizonyosodott, hogy a katonaság ellátása olyan hatalmas üzlet, amelyben az amerikaiak nem kívánnak osztozkodni. Az amerikaiak és a NATO-tagországok piacot is vettek a NATO-bővítéssel. Gazdasági érdekekkel ellentétes, hogy megtartsák vagy fejlesszék a konkurenciát. A szovjet és Varsó Szerződés-beli fegyverek lecserélése, a NATO-tagsággal szükségszerűen együtt járó szabványok és struktúrák átadása, vagyis a hadsereg teljes körű modernizációja hatalmas jövedelmet jelent az – elsődlegesen nem magyar – fegyvergyártóknak. Az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete nyíltan beavatkozott az eddig legjelentősebb katona beruházásba. A nagykövet azt szerette volna elérni, hogy Magyarország amerikai vadászgépeket vásároljon. Magyarország azonban mégsem amerikai vadászgépeket vesz, hanem svédet fog bérelni.

Az elmúlt évtizedek legnagyobb magyarországi vasútépítési munkája is elsődlegesen katonai érdekeket szolgált. A magyar természetvédelmi területeken futó vasútvonal Magyarországot és a leendő NATO-tag Szlovéniát köti közvetlenül össze. Ezáltal szűnik meg Magyarország NATO-n belüli szigetszerű elhelyezkedése, és teremtődik meg a szárazföldi összeköttetés a NATO-val.

Magyarország légtere NATO-ellenőrzés alatt áll, és egy légtérsértés esetén az olaszországi NATO-központ dönt a teendőkről. A közeljövőben hatalmas magyar és NATO-költséggel „nátósítanak” két magyar légi kikötőt. Az ország két szép fekvésű,

természetvédelmi területén fognak óriási radarokat felállítani, amelyek szemei messze országhatáron túlra is képesek lesznek ellátni.

Magyarország nem volt hajlandó jogszabályban rögzíteni, hogy területén nem tárolható és rajta keresztül nem szállítható át atomfegyver. Magyarország teljesen elfogadja és maximálisan támogatja a NATO nukleáris politikáját. A magyar katonai infrastruktúrát, elsősorban a NATO-nak alárendelt repülőtereket folyamatosan alakítják át olyanná, hogy bármikor képesek legyenek nukleáris fegyverek fogadására.

A NATO-csatlakozás nyomán a magyar hadseregben három szint különböztethető meg. A legalsó szintet a sorkatonákból álló katonai egységek alkotják. A sorkatonák a legalacsonyabb presztízsű és harcértékű katonák, akik messze a magyar átlag alatti körülmények között szolgálnak. A középső szinten a NATO-nak nem alárendelt szerződéses és hivatásos katonákból álló, hasonlóan rossz körülmények között tevékenykedő egységek találhatók. A felső szinten a NATO-alárendeltségben létező, a NATO-színvonalat megközelítő, nemzetközi gyakorlatokon részt vevő és a külföldön szolgáló alegységek vannak. Ma is léteznek tehát Magyarországon elit alakulatok és a kizárólag a nemzeti identitás ápolása miatt fenntartott töltelék („golyófogó”) egységek.

A NATO-tagság Magyarországot egy olyan rendszerbe kapcsolta be, amely legalább annyi, ha nem több veszély forrása, mint amennyi egy rendszeren kívüli állapotból származna. Magyarország kimaradt volna a mindmáig megoldatlan balkáni és az irracionális határát súroló afganisztáni háborúból. Egy semleges és független Magyarországot potenciálisan sem fenyegette volna a szomszédos Jugoszlávia rakétája, jelenleg meg az al-Kaida terrorszervezet öngyilkos terroristája vagy az iraki vegyi fegyver. De mivel Magyarország nem maradt ki a NATO-ból, az Amerikai Egyesült Államok és a NATO sorsában és politikájában osztozik. Miközben az ország politikai, gazdasági és katonai jelentéktelenségénél fogva senkit nem veszélyeztet, és senki által megtámadni nem kívánt katonai célpont volt, NATO-tagként meghatározott ellenségeket és támadási célpontokat kapott. A NATO által kijelölt két ellenség ellen már háborúzott is, még akkor is, ha erről a magyar közvélemény nem akart tudomást szerezni. A NATO-tagsággal Magyarországnak olyan kihívásokkal kell szembenéznie, amelyek egyébként Magyarországot nem érintenék.

A NATO által az országra kényszerített katonai modernizációt a magyar politikai elit egyébként is elkerülhetetlennek állítja be. A hatalom a költségvetésben eldugottan és szétszórtan megjelenő katonai költségekkel állandóan „a még mindig nem elég” látszatát kelti. A NATO-tagsággal az ország olyan fegyverkezési program megvalósításába kezdett, amelyre az ötvenes évek óta nem volt példa és egy ellenségek nélküli országnak nincsen szüksége. Az ország NATO-színvonalú hadsereget kénytelen létrehozni, miközben az ország általános színvonala messze elmarad a NATO-országok átlagos színvonalától.

A NATO-tagságtól várt további tőkebeáramlás nem vált valóra. Mire Magyarország a NATO tagja lett, az országban rejlő előnyök az észak-atlanti világ által már kiaknázásra kerültek. A működő tőke megtelepedett. A NATO-tagság nem

változtatott ezen, mert a tőke a gazdasági racionalitás szerint mozog, amely a NATO-tagsághoz alig, az ország gazdasági lehetőségeihez viszont nagyon kötődik.

A NATO-tagság magyarországi megélésben fontos változást fog hozni a novemberi prágai NATO-csúcs. A NATO-tag Magyarország NATO-tag szomszédok nélkül úgy érezhette, hogy visszacapott valamit régen volt regionális politikai súlyából és tekintélyéből. A Szlovákiával, Romániával és Szlovéniával kapcsolatos relatív és időleges politikai, katonai fölényérzet Prágában szertefoszlik, ha ezen országok – egyébként magyar támogatással – fölvételt nyernek a NATO-ba. A kiválasztottság tudata azonban változatlanul kísért a NATO-tagságra még sokáig esélytelen Horvátország, Jugoszlávia és Ukrajna illetve Ausztria esetében.

A magyar lakosság minden bizonnyal ma is megszavazná a NATO-csatlakozást. Talán csak egyetlen kérdésben nem lehetne félrevezetni a szavazókat. Nevezetesen abban, hogy a NATO elsődlegesen nem politikai, hanem mindenekeelőtt és meghatározóan katonai szervezet.

• A HONVÉDELMI MINISZTERIUM ELSŐ SZÁZ NAPJA (2002. május 27. – szeptember 4.)

„A honvédelem a választások időszakában sem vált politikai vita tárgyává, ami arra utal, hogy biztonságunk, a nemzet védelmének ügye mindennél előbbre való” – mondta Medgyessy Péter a honvédelmi minisztérium (HM) júniusi vezetői értekezletén. A miniszterelnök szavai alapján érthető, hogy a száznapos program miért nem érintette közvetlenül a honvédelmi tárcát, és az új országgyűlés (OGY) miért nem foglalkozott honvédelmi kérdésekkel. Ha nincs ígélet, akkor nincs mit megvalósítani és nincs mit számon kérni se.

A honvédelem és a honvédelmi tárca „száznapos ügyét” azonban nem lehet ezzel elintézni. Ahhoz képest ugyanis, hogy a HM-re a „hivatalos száznapos” programban nem hárult teendő, a HM intenzíven dolgozott: tevékenysége és (szak)politikája széles körben vált ismertté és kavart viharokat. A HM sokat hallatott magáról, és már-már tematizálta a politikai beszédet. Ezzel felértékelte a honvédelem ügyét és növelte saját maga súlyát. Az új tárca pusztán ezzel már eleve nagyot alkotott, és messze meghaladta az előző vezetést. De mi is történt valójában?

Civil kontroll

Az első száz nap során a tárca vezetőinek fontos beszédeiben, de napilapok hasábjain is sűrűn megjelent a hadsereg fölött gyakorolt civil kontroll témája. Egyrészt úgy, mint a legfontosabb célok egyike, másrészt úgy, mint olyan valami, amit az előző vezetés elmulasztott, és amit „újra helyre kell állítani”. Ez az üdvözlésre érdemes elképzelés azonban a kimondás pillanatában már megbukott, legalábbis a HM-en belül és a HM–OGY vonatkozásában. Ugyanis a HM hét legfontosabb „civil” vezetője közül pontosan ugyanannyian hivatásos vagy volt hivatásos katonák, mint a kispalota időkben (négy fő), miközben hat fő közülük kicserélődött. Juhász Ferenc miniszternek a hadsereg depolitizálásáról mondott szavai („a védelmi szférában két politikus lehet, a miniszter és a politikai államtitkár, mindenki más csak szakember lehet”) szintén nem felelnek meg az általa kialakított helyzetnek. A szakmailag kiváló korábbi (1994–1998) és jelenlegi közigazgatási államtitkár, Fehér József Keleti György (MSZP) jobbkeze volt az elmúlt négy évben. A kispalota kabinetfőnököt (Kóhalmy Alfréd) az MSZP Parlamenti Frakciójának szakértője (1994–2002) váltotta fel (Gömbös János). A tárcánál egyébként is jellemző a '98 előtti időkből való „visszaáramlás”, amely önmagában véve sem nem jó, sem nem rossz: mindig a személy a

meghatározó. Ami Fehér József személyében egyértelműen előny, az a korábbi politikai államtitkár (Fodor István) és a szintén HM-es múltú új helyettes humánpolitikai államtitkár (Komor Lcvente) esetében már korántsem biztos, hogy az. Mindenképpen örvendetes viszont, hogy az új HM szakított a civil kontroll kiszagda, propagandisztikus, semmire sem jó felfogásával, és a minisztériumból elbocsátotta a civil kontroll megtestesítésére hivatott Pozsár Józsefnét, a békeidőben fiaikat a hadseregben elvesztő magyar anyák – a Jogsértettek Egyesületének – képviselőjét.

A HM és az OGY honvédelmi bizottságának (HB) vonatkozásában is (duplán) csorbát szenved a civil kontroll. Az új HB elnökét (Keleti György) és egyik alelnököt (Vári Gyula) ugyanaz a párt (MSZP) adja, mint a HM első embercit, ráadásul Keleti és Vári is volt hivatásos katonatisztek. Ezzel mindenképpen sérül a civil kontroll, és ugyanaz folytatódik, mint az előző ciklusban. (A kiszagda – és fideszes – vezetésű minisztérium esetében a HB-t kiszagda elnök – Lányi Zsolt, majd Simon Miklós – vezette.)

Mindenképpen örvendetes viszont, hogy az elmúlt száz napban a HM vezetése, sőt maga a miniszter megtalálta az alkalmat arra, hogy a honvédségen belül működő érdekvédelmi szervezetekkel és a honvédséget támogató civil szervezetekkel felvegye a kapcsolatot. Még akkor is pozitívan kell ezt értékelni, ha az első száz és az utolsó száz napban ezt mindegyik minisztériumi vezetés megteszi. A kérdés persze itt is az, hogy a kölcsönös bejelentkezések után miként alakul négy éven át a kapcsolatuk. A velük való biztató kezdés a szokottnál élesebben veti fel azt, hogy a civil kontroll szerves részét képező, de a honvédséget nem (pl. Alba Kör), vagy a honvédség céljait másként támogató szervezetekkel (pl. Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája), vagyis a valódi civil szervezetekkel a HM miért kerülte el a kapcsolatfelvételt.

A civil kontroll témaköréhez szervesen hozzátartozik a HB katonai ombudsman nevű albizottságának a megszüntetése is. Az ellenzéki oldalon a honvédelmi ügyekben szinte egyedül aktív fideszes Simicskó István (az új HB egyik alelnöke) a történeteket a HB „ellenőrző funkciója ellehetetlenítésének” nevezte. Az új elnök, Keleti György válaszában kijelentette, hogy az albizottság azért szűnt meg, mert „jelenleg nincs feladata”. Sajnálatos módon mindkét politikusnak teljesen igaza van, ugyanis hiába létezett eddig a katonai ombudsman albizottság, az elzárkózott mindennemű munkától, így megszűnésével semmi sem változott. A történeteknek a pártpolitikai villongáson messze túlmutató üzenete van: az emberi jogok érvényesülését, a nyitottságot és kontrollt hangsúlyozó kormány ugyanúgy szükségtelennek tartja a katonai ombudsman intézményének felállítását, mint az összes eddigi kormány.

Kormányprogram

A kormányprogram honvédelmi vonatkozásai alapvetően két, egymással összefüggő, egymásra épülő részből áll (a NATO-kompatibilitás megteremtése és a hadsereg átalakítása). Az eltelt száz nap során a NATO-kompatibilitás esetében a főszerepet a

miniszterelnök és a külügyminiszter vitte. Ennek oka az új kormány (általános) külpolitikai irányvonalában keresendő: az amerikai és NATO-beli elfogadottságának növelésében, az Amerikától kapott hol direkt, hol indirekt támogatás viszonzásában és az előző kormány hibáinak nemzetközi és itthoni – egymást erősítő – hangsúlyozásában rejlik. Minden eddiginél világosabb jutott kifejezésre, hogy az új kormány új külpolitikájának részeként, a külügyminisztériumnak (KüM) alárendelten jelenhet csak meg a HM NATO-politika. Ez a HM esetében hatáskörrelvonással jár együtt (a HM gyengült), ugyanakkor végre megszűnik a KüM és HM kétirányú, káros és hatékonytalanságot eredményező NATO-politikája.

A választások után a magyar sajtóban hirtelen nagy visszhangot kapott Magyarország rossz NATO-megítélése. Ez minden bizonnyal így is van, hiszen a kiscsiga tárcának elvülhetetlen része van abban, hogy az Egyesült Államok szenátusának rangsora szerint a képességnövekedés és a NATO-akciókban való részvétel alapján Magyarországot az utolsó helyre sorolták. Juhász Ferenc odáig ment el az „önkritikában”, hogy a nyilvánosság előtt soha ismertté nem váló NATO-elvárásrendszer teljesítéséről kijelentette, hogy Magyarország annak csak 40–60 százalékát teljesítette az elmúlt években. A miniszter meg is hirdette „a hitelünk visszaszerzése magunk és a NATO előtt” névvel illelhető programját. A nyilván négy évre tervezett program keretében került már most megnevezésre „a védelmi tervezés megújításának”, „a gyorsreagálású erők” és „az azonnal bevethető erők” felállításának, „a védelmi képességek” növekedésének, „a különleges képességek” kifejlesztésének (vegybiológiai hadviselés elleni küzdelem, műszaki kapacitás, kutatás, mentés) és „a balkáni béketeremtő tevékenység növelésének” a külügyminiszter által Washingtonban és CNN-ben is kifejtett programja.

A washingtoni, Canossa-járáshoz hasonlítható úttal függ össze a rendszerváltás utáni talán legnagyobb és egyben legelítélendőbb fegyverajándékozási magyar akció minden előzmény nélküli – bár a HM-mel egyeztetett – bejelentése is. Miközben Magyarország 100 millió (M) forintot tudott áldozni az afgánok humanitárius megsegítésére, addig 630 millió forint értékben, fegyverekkel és katonai felszerelésekkel járul hozzá „Afganisztán újjáépítéséhez”.

A miniszter

Juhász Ferenc többdiplomás (oktatástechnikus, pénzügyi szaküzemgazdász), szakpolitikusnak számító, fiatal (42 éves), csapatban gondolkodó és a korrupciót nem tűrő, lendületes személyiség. Képességei és tulajdonságai szinte predesztinálják a sikerre. Jó érzékkel választotta ki államtitkárait. A szintén fiatal Iváncsik Imre (46 éves élelmiszer-üzem-mérnök, felsőfokú gombaszakértő) politikai államtitkárral a HB-ben és az OGY-ben egyaránt összeszokott páros benyomását keltették, és keltik a HM élén is. Ha ez így marad, akkor ez mindenkinek csak előnyös lehet, különös tekintettel a Szabó–Homoki kiscsiga páros széthúzása után. Juhász sikere azonban

nagyrészt attól függ majd, hogy a páncél keménységű katonai bürokráciát meg tudja-e törni; hogy a 12-13 éve sikerrel védekező, a reformokkal kapcsolatban immúnissá vált katonai apparátust meg tudja-e nyerni. A miniszter kvalitásait sem a HB-meghallgatás utáni szavazati arányok (11 igen és 10 nem szavazat), sem pedig a népszerűségi listák még nem tükrözik, hiszen a 18. helyével a mezőny második felében, illetve kizárólag a minisztertársait figyelembe véve a lista utolsó negyedében foglal helyet. Ennek ellenére a nemzeti identitást túlhangsúlyozó, kiváló történész, Für Lajos, az előző rendszerből jött és ezért szükségszerűen NATO-ellenes múlttal terhelt Keleti György és az értékelhetetlenül gyenge Szabó János után Juhász Ferenc lehet az eddigi „legjobb” honvédelmi miniszter. Csak bízni lehet abban, hogy a hadiszercence mellé és egyben mellénk áll, és nem kell egy, a fél világgal hadban álló Amerika- vagy NATO-szövetséges ország honvédelmi posztján „nagyot alkotnia”.

Az elmúlt száz nap során a NATO-kompatibilitás megteremtésének külpolitikai vonatkozásában az elődeihez hasonlóan idegen nyelveken nem beszélő Juhász Ferencnek fontos, de csak másodlagos, komplementer és megerősítő szerep jutott (és fog jutni). Juhász Ferenc a belpolitikában kárpótolhatja magát: itthon elsődlegesen neki jut a NATO-elvárások hatásos megjelentésének és az ezzel kapcsolatos feladatok elvégzéséhez szükséges anyagiak előteremtésének feladata. Nem fér kétség ahhoz, hogy a szocialista elődjéhez (Keleti György) hasonló kiváló kommunikációs képességekkel megáldott miniszter eredményes lobbista és sikeres médiaszereplő lesz. Ezért is kár azért, hogy a beiktatása utáni nagy beszédeiben (vezetői értekezlet, tisztavetítés) a régi tárcasovinizmus köszön vissza (pl. a hadsereg mindennél fontosabb), és populáris betéteket használ (pl. az árvíz során helytálló katonák; mindenki büszke legyen a magyar katonára), miközben meghirdetett programjában maga is túl akar lépni az ezen az ideológián nyugvó hadseregmodellen.

A miniszter politikai bölcsességét mutatja, hogy kereste a kapcsolatot a tábori lelkészekkel, sőt a velük való kapcsolattartásra külön politikai tanácsadót is alkalmazott. Súlyos hiba ugyan megtérni a hadseregben a hadsereg pénzén folyó missziós tevékenységet, de ha már ezt a tábori lelkészi modellt alakították ki miniszter- és MSZP-s elődei, akkor jó politikai érzékre vall mindennek a meghagyása. A történelmi egyházak nincsenek tudatában annak, hogy voltaképpen köszönettel tartoznak mindezért az általuk egyébként nem támogatott szociálliberálisoknak. Azonban az is nyilvánvaló, hogy a nem történelmi egyházaknak a következő négy évben ugyancsak meg kell adni „a lelkekhez való hozzáférés” lehetőségét a hadseregben.

Általános hadkötelezettség

A kormányprogramnak a honvédelemre vonatkozó és a tárcát érintő másik része a nagy visszhangot kapott általános hadkötelezettség megszüntetésére vonatkozik. (Pontosabban: „a katonai szolgálatot békeidőben csak önkéntes vállalás alapján, hivatásként vagy szerződéses viszonyban kell ellátni”.) Az átállást legkésőbb a ciklus

végére, fokozatosan ígérte a kormányprogram és a tárca. (Kisebb figyelmet kapott, de igen fontos és már könnyen lehet, hogy az Irak elleni háború esetén az érdeklődés homlokterébe kerül a háborús és minősített időszakra, a polgári védelmi kötelezettségre vonatkozó szabályok újrafogalmazásának illetve rögzítésének terve.)

A nemzetőrség felállításának elvetésével összekötött általános hadkötelezettség felfüggesztése hallatlanul fontos előrelépés, amit az érintettek több mint fele is régen vár. A 2006-os bevezetési dátum azonban egyértelműen a koalíciós partner, az SZDSZ vereségét és a bevezetés elodázását jelenti. Ezen a téren nem történt ugyanis kompromisszum, és az SZDSZ választási programjában szereplő 2003. január 1-i bevezetési dátum a teljes feledés homályába merült. A NATO-nak is kedves és a NATO-népszavazás alkalmával egyszer már beígért átállás szándékának komolyságát azonban nem lehet megkérdőjelezni. Az eltelt száz nap során a HM, a szintén fontos verbalizáláson kívül, érdemben tett is ezért a célért (pl. együttműködési megállapodás a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztériummal). Azonban elmaradtak azok a miniszteri hatáskörbe tartozó utasítások, konkrét politikai megnyilvánulások, amelyek semlegesítették volna az egy évvel ezelőtt Orbán Viktor által meghirdetett és kíméletlenül végrehajtott militáns programot. (Mint ismeretes a volt miniszterelnök a honvédség vezetői értekezletén azt mondta, hogy: „Minden magyar fiatalembernek kapnia kell alaki kiképzést, és bizonyos mértékű lelki felkészítést is”, továbbá hogy „azokra, akik nem tettek katonai esküt, az ember egy kicsit másként tekint, mint azokra, akik ezt a súlyos kötelezettséget vállalták”.) A „mindenkit mindenáron besorozni” címmel illethető Orbán-doktrína a gyakorlatban semmit sem változott, és ha a HM formálisan (jogszabály-változtatás) és informálisan (politikai üzenet, jogszerű belső utasítások) nem tesz ellene, akkor ez még így lesz négy évig. Ez a létező legrosszabb hír a sorköteleseknek és polgári szolgálatot vállalóknak. Az októberben ismét urnák elé járuló hadkötelesekre és hozzátartozók tízezreire nyilván jó hatással lenne, ha már most érezhető változás állna be a sorozásokon, a behívások során és a polgári szolgálatos kérelmek elbírálásának terén.

A hadsereg-modell felváltása nem lehetséges a száz nap során tervbe vett módosítgatások által. A sorozott katonák kiváltása érdekében radikális és gyors toborzási módszerváltásra van szükség (a toborzásban civil cégek bevonása, a két hónapos várakozási idő megszüntetése, az egészségügyi és egyéb kritérium szigorításának megállítása stb.). Ezek határozott bevezetése nélkül a váltásban alulmotivált hivatásos tisztek többsége szabotálni fogja az átállást (kivéve, ha NATO-kompatibilis fizetést fog kapni), és be fogja bizonyítani, hogy a haza megfelelően csak kényszersorozottakkal védhető.

Tenderek

Az elmúlt száz napban a honvédelmi miniszter a legnagyobb figyelmet a katonai beszerzésekre vonatkozó tenderek felülvizsgálatával keltette. A miniszter meghir-

dette „a Magyar Honvédség védelmi képességeinek felülvizsgálatáról” nevű, hatnyolc hónap alatt végrehajtani szándékozott programot (2002. július 30. – 2003. március 31.), amelynek célja a mindenre kiterjedő teljes leltár (a HM-rovancs). Nem is tehetett mást, hiszen pártjának politikája (üvegzséb-program), a szakpolitikán túlmutató „nagypolitika” (a már elemzett nemzetközi összefüggések) determinálták erre. A felülvizsgálat tárgya az URH-rádió (9000 db rádió: 30-40 milliárd [MD] Ft) megvásárlásáról szóló, a kormányváltás miatt alá nem írt szerződés (visszalépésből származó veszteség kb. 60 M Ft) és a legnagyobb visszhangot kiváltó Gripen típusú svéd-angol vadászpilóta-gép-szerződés (14 db; 10 éves bérletre 108 MD Ft; felfegyverzésre: 50-60 MD Ft, amerikai fegyverzetre). Újra kiírásra került viszont a katonai jármű-tender (5400 db: kb. 150 MD Ft; „kiírási költség” eddig 4 MD Ft). A HM ugyanakkor nem támasztott akadályt az előző kormány által megkötött más katonai beszerzések teljesülése, a katonai ruházat cseréje (3 MD Ft) és a harci repülőgépek felújítása elé (14 db MiG-29-es: 6 MD Ft). A tárca kifejezetten üdvözölte a visegrádi négyessel közösen történő nagy volumenű helikopterjavítást (32 db Mi-24-es harci helikopter: kb. 60 MD Ft) és a német katonai gépjárművek első darabjainak megérkezését (összesen 497 db: 1 MD Ft).

A kormányokon átívelő viharos Gripen-történet legújabb epizódja szerint az új honvédelmi tárca (a kormány) legszívesebben elállt volna a Gripen-bérléstől, és helyette amerikai gépet vásárolt volna. Az Egyesült Államok melletti nyílt kiállásnak szánt politikai morfondírozásnak fontos, de csak jelképes üzenete lehetett, hiszen a szabályosan megkötött, ráadásul a maga nemében Magyarországnak kedvező szerződés legfőlegbb korrigálható, de súlyos anyagi veszteség nélkül már föl nem mondható.

A szakmai okokra való hivatkozás (légi utántöltés) megalapozatlanságát látszik alátámasztani az, hogy a Gripen-gyártásban fontos szerepet játszó svéd Wallenberg-csoporttal maga Horn Gyula kötött elsőként szerződést (1995), és hogy akkor, amikor az Orbán-kormány éppen az amerikai F-16-os gép mellett tette le a voksát, Juhász és Iváncsik még a Gripen mellett foglaltak állást az amerikai géppel szemben (OGY: 2001. május 29.). Mindenesetre elgondolkodtató, hogy míg a szintén Gripenben gondolkodó csehek az árvízre való tekintettel a gépvásárlás felfüggesztésében vagy kevesebb gép vásárlásában gondolkodnak, addig Magyarország az összesen mintegy 200 MD forintot kitevő légiflottára nem röstell további súlyos tízmilliárdokat költeni „szakmai” okok miatt. (Egyetlenegy felfegyverzetlen Gripen bérleti árából a mostanihoz hasonló magyarországi árvízi pusztítás teljes helyreállítása másfélszer lenne fedezhető.)

A levegőben utántölthető Gripen egyébként bárhol bevethető lesz a világban, és általuk Magyarország minden amerikai vagy NATO támadó háborúban közvetlenül is részt fog venni. Ehhez képest az előző kormány sokkal bölcsebb volt, azzal együtt, hogy azon cseh és magyar politikusoknak lehet igazuk, akik az EU-csatlakozást veszélyeztető kiadások helyett a légtér védelmét átengedték volna NATO (német) vadászgépeknek.

A Gripen-bérlés veti fel legélesebben az egész nemzetgazdaságra kiható kérdést: miből finanszírozható a HM programja. A HM ez évi 261,3 milliárd forintos költségvetése feltehetően 50 milliárd Ft többletforráshoz jut, és a Gripen-bérlés ez évi díját (24–31 MD Ft) is valószínűleg a költségvetés fogja állni. Az EU-csatlakozás küszöbén valóban szükséges-e a védelmi kiadásokat a GDP 2–2,2 százalékára emelni (HM adatok szerint 2001-ben 1,85% volt), akkor, amikor Olaszország (1,64%), Hollandia (1,52%), Németország és Dánia (1,41 %), Belgium (1,33%) és Spanyolország (1,23%) – kétségtelenül más színtről indulva, de arányait tekintve – kevesebbet költ nálunk. Ugyanez az elmúlt száz nap vonatkozásában az arányosság kérdéseit veti fel, nevezetesen azt, hogy a teljesítettnek vett 17 ígért került összesen 164 MD forintba, miközben csak a hadsereg kap még az idén feleennyit, és csak a Gripen-program kerül majd ennek egynegyedével többre. (A szerződéses-hivatásos hadseregbe való gyors átállás ehhez képest „mindössze” kb. 60 MD forintba kerülne.) Mindeközben az államkassza az előző kormány állítólagos túlköltekezése miatt üres, az egyensúlyi mutatók romlanak.

Összefoglalva az elmondottakat, az elmúlt száz napban a HM elindult azon a tekintélyt parancsoló, felfelé vezető úton, amely a 260–300 MD Ft éves HM-költségvetésen túlmenő, négy év alatt a beszerzésekre fordított mintegy 500–700 MD forint elköltése árán befejezheti a hadsereg átalakítását, modernizálását és megszüntetheti a sorkötelezettséget, valamint megteremtheti „középszinten” a NATO-kompatibilitást. Mindezek levezénylésének személyi háttere adottnak tűnik, még akkor is, ha bőven lesznek még leváltások. A honvédelem-politika terén a parlamenti konszenzus biztosítása nehezebb lesz, mint eddig (nem fog sikerülni), de a HM (és beszerzéseinek) kontrolljához sokkal aktívabb és színvonalasabb ellenzéki és civil társadalmi szerepvállalásra lenne szükség, mint az elmúlt száz napban. A HM meg fogja változtatni a Magyarországról kialakított negatív NATO-benyomást, ami egyrészt nagyon sokba fog kerülni nekünk, másrészt a katonai beszerzések irányát is meg fogja határozni. A HM-re a következő száz napban szintén nem hárul semmilyen konkrét, száz nap után kipipálható feladat. Ennek ellenére biztosak lehetünk abban, hogy akárcsak az első száz nap során, most is fontos, a közbeszédet tematizáló szerepe lesz. A magam részéről azt remélem, hogy ami a választások időszakában nem vált politikai vita tárgyává, az most azzá válik.

• HONVÉDELEM JOBBRÓL ÉS BALRÓL

Az elmúlt időben itthon és külföldön egyaránt súlyos kritikák érték a magyar honvédséget. A hazai véleményeket jól összegzik az országgyűlés plenáris ülésén elhangzottak, miszerint: *„A valóság az – bármilyen fájó is kimondani –, hogy a magyar honvédség jelen állapotában sem felszerelésével, sem kiképzettségével, sem szociális és morális állapotával nem felel meg az általunk támasztott követelményeknek [...] A jelenlegi honvédelmi kormányzat megbizonyosodott arról, hogy a korábbi védelmi tervezési kérdőívekben szövetségeseink ámitása, félrevezetése valósult meg, amit mi nem vállalhatunk fel. Ha visszatekintünk az 1990-től eltelt időszakra, őszintén bevallhatjuk, hogy nem volt tényleges haderőreform, csak a mindenkori költségvetési kényszer szülte leépítések, csökkenő jellegű változtatások történtek meg.”* Ezeket a mondatokat szó szerint Juhász Ferenc szocialista honvédelmi miniszter is mondhatta volna, hiszen tökéletesen fedik mindazt, amit beiktatása óta képvisel itthon és külföldön. Az idézett mondatok azonban mégsem tőle, hanem Simicskó István fideszes képviselőtől származnak 1999 októberéből. Tehát mindketten, vagyis az Orbán- és a Medgyessy-kormány pontosan ugyanolyan indokok alapján, pontosan ugyanolyan kíméletlenséggel, pontosan ugyanazt veti egymás szemére. Kizárólag egymást okolják a kialakult helyzetért, aminek aztán a tarthatatlanságában tökéletesen egyetértenek. Ugyanezt tapasztaljuk, ha visszamegyünk egészen a rendszerváltásig: kormányváltásonként bejelentett „valódi” haderőreform, a folyamatosan növekvő, de „sohasem elég” és „pazarló módon felhasznált” katonai kiadások, drága, de „nem a legmegfelelőbb” katonai beszerzések, „kiválóan” teljesítő hivatásos állomány, de „rosszul” teljesítő magyar honvédség.

Ez a kormányokon átívelő tökéletesen megegyező megközelítési mód és „valóságértékelés” az évezredek óta úzótt politikai játszma szabályai szerint zajlik. A mindenkori honvédelmi lobbis, háborúk és katonai veszélyek nélkül is állandóan fenn kívánja tartani a fenyegetettség látszatát és érzését, majd pedig a különböző nemzeti, szövetségi akaratból megjelölt biztonságpolitikai célok érdekében a katonai erő fokozását kívánja elérni. Ennek alátámasztása érdekében a hadsereg hiányosságairól és szervezetlenségéről, valamint szüntelen modernizációs lemaradásáról kell szólni, ellenkező esetben a források elapadnak. Az egymást váltó és egymást vádoló honvédelmi vezetők pusztán csak az örök és kötelező legitimációs kényszernek tesznek eleget, miközben a honvédelem ügye a prioritási rangsor előkelő helyén áll, és kiadásai csak átmeneti jelleggel csökkennek. Ezen a törvényszerűségeken mit sem változtat az, hogy a Medgyessy-kormány minden eddiginél „sikeresebben” és nemzetközi

(szövetségesi) legitimációval tudott kritikát gyakorolni az Orbán-kormány honvédelmi politikája felett.

A honvédelem mint szakpolitika bírálata sokkal inkább eszköze, mintsem tárgya az Orbán-kormány kritikájának. Az Orbán-kormány ellen indított generális külpolitikai offenzíva része egy, a Medgyessy-kormánynak szakmailag és politikailag kedvező terepen. Nem lebecsülve az amerikai *Foreign Affairs* című külpolitikai szaklap rangját és az ott publikáló Celeste A. Wallander programigazgató személyét, annyira azonban nem fontosak sem a világban, sem pedig Magyarországon, hogy a megjelenetek – igazságtartalmuktól függetlenül – ekkora belpolitikai vihart kavarnak. Semmi más nem történt, mint hogy körbeért az információ: az ismertetett logika mentén nyilatkozó magyar politikusok lesújtó véleményét egy szakfolyóirat közölte, majd ezután – mint egy minket elmarasztaló nemzetközi közfelfogás – érkezett vissza hozánk, és futott be hallatlan karriert. A Medgyessy–Bush-találkozó, a prágai NATO-csúcsértekezlet és az Irak elleni háborús készülődés adja azt a nemzetközi keretet, amelyet az új kormány nagyszerűen kihasznált, és amelyben ekkorát tudott visszhangozni saját hangja. A külpolitika transzformációs hatását és a honvédelem ürügy jellegét az is bizonyíthatja, hogy Gorka Sebestyénnek (Sebestyén L. Gorka) a hivatalos brüsszeli *NATO Review* kapcsán elhíresült és a magyar hadügyet hasonlóképpen súlyosan elmarasztaló 1990 őszi írása messze nem okozott a mostanihoz fogható vihart. (Az utóbb terrorista-, titkosszolgálati és jobboldali szakértőként elhíresült Gorka Sebestyén akkori véleménye szerint a haderőreformot a stratégiai koncepció hiánya, a finanszírozási nehézségek, a mélyponton álló presztízs és a "problemátikus" vezetők nehezítik.) A *Foreign Affairs*-ügy tükrében, utólag szemlélve, nagyon visszafogottnak mondható Orbán Viktor miniszterelnöknek az atomfegyverek magyarországi telepítését megengedő montreáli nyilatkozata is (1999. október), amelyet a *Globe and Mail* című kanadai lap kürtölt világgá, polémiát okozva itthon is.

Mindezekon túlmenően, a törvényszerűségtől és a kormányciklusonként ismétlődő jelenségektől eltekintve, mindezen bel- és külpolitikai burkot lefejtve, „a dolgot magát nézve”, mi lehet igaz a kölcsönös kritikákból? A korrektnek tűnő válasz az, hogy nem lehet pontosan tudni. A NATO-val történt minden katonai természetű megállapodás titkos a csatlakozási tárgyalásoktól kezdve a NATO-nak tett ígéretekig, az évenként megismétlődő NATO védelmi-tervezési kérdőívig (DPQ) és ezek teljesítésének mikéntjéig. Miközben népszavazás volt a csatlakozásról, a döntést meghozó szűk hatalmi csoporton kívül a NATO-tagság érdemi tartalma teljesen ismeretlen volt és maradt mindenki előtt. Miközben szemlesütve kellene járnunk a *Foreign Affairs*nek a hadseregünkre vonatkozó kritikája hallatán, és ki kellene húzni magunkat azért, hogy Medgyessy Péter miniszterelnök amerikai útja után Magyarország újra rákerülhet a térképre, a lakosságnak fogalma sincs arról, hogy mindezek miért történnek.

A katonai kiadások kiindulási alapjai és bázisszámai vitatottak. Az ezeket tisztázandó független tudományos műhelyek nem léteznek, a katonai tudományos intézetek és civil katonai kutatóhelyek pedig a mindenkori katonai vezetés, valamint

a katonai megrendelések – politikai és anyagi – foglyai. Mindaddig, amíg a direkt és indirekt (pl. infrastrukturális, vagy a sorkatonaság fenntartásából eredő reális) költségek, a NATO-szabvány szerint kiszámított költségek (pl. a határőrség költségeit is beleszámítva), a különböző tárcák fejezeteiben megjelenő katonai költségek valamint a viszonyítási alap (GDP [teljes bruttó hazai termék] vagy GNI [ittthon megtermelt és itthon is maradó jövedelem]) nem lesz egyértelmű és mindenki által elfogadott, addig a számok és arányok (pl. a GDP-hez képest évenkénti 0,1 százalékos katonai-költség-növekedés megállapítása) a politika játékszere marad. A közös nevezőben való megállapodásig egyszerre lesz igaz az, hogy a „NATO irányába tett kötelezettségvállalásunkat” ha „kismértékben ugyan, de túlteljesítettük” (Vidoven Árpád, Fidesz-MPP, a honvédelmi bizottság tagja, 2000. szeptember) és az, hogy a „NATO-felajánlásaink teljesítését elmulasztottuk, a nemzetközi kötelezettségvállalásban nagyon alulmúltuk magunkat” (Juhász Ferenc honvédelmi miniszter, 2002. november).

Helyzeti előny

A választások utáni honvédelmi vezetés előnyös helyzetbe került. Nem a mindig előnyt jelentő újrakezdés miatt, hanem azért, mert számára kedvező, az ország számára hátrányos helyzetben kapta meg a tárcát. Olyan, számára előnyös helyzetben, mint amilyen a Keleti György vezette HM a NATO-népszavazás és -csatlakozás előkészítése idején (1997–1998), a Szabó János vezette HM a hivatalos NATO-csatlakozás és a balkáni háború idején (1999) volt. Amikor még nagy dolgok előtt és fontos történések közben vagy közvetlenül utána volt az ország. Amikor helyzet volt. A Juhász Ferenc által átvett HM már egy itthon és külföldön egyaránt morálisan amortizálódott HM-et vett át (kiszáradó botrányok, átpolitizált irányítás, szakszerűtlenség, döntésképtelenség stb.). A mintegy három évig tartó zuhanórepülés után lévő tárca átvétele külpolitikai szempontból is kedvező helyzetben, „még éppen időben” történt: a NATO novemberben esedékes bővítése és a NATO doktrinális megújulása előtt. Ráadásul Magyarország geostratégiai szerepe ismét felértékelődik az Irak ellen tervezett háború kapcsán. (Taszáron van Európában a legnyugatibb amerikai légitámaszpont, és az újabb bővítés után Magyarországnak szárazföldi kapcsolata is lesz a NATO-val.) Még éppen van rá lehetőség és idő, hogy az új kormány minden hibát elismerve, azokat kizárólag elődjének számlájára írva, belefogjon egy újabb, „védelmi felülvizsgálat”-nak átkeresztelt haderőreformba, és mindenáron megerősítse az ország helyét a NATO-ban, megerősítve ezáltal a kormány nemzetközi elismertségét. Ismét helyzet van tehát.

További helyzeti előnye származik abból a tárcának és az országnak, hogy most ismét visszaállt a rendszerváltás utáni rend, és a legerősebb győztes párté lett a HM. A Fidesz-MPP – nyilván belpolitikai kényszerek miatt, de – elkövette azt a súlyos hibát, hogy a tárcát átengedte koalíciós és ráadásul kiszáradó partnerének. A HM ezáltal

tal eleve hátrányból indult, értéke lefokozódott még akkor is, ha Orbán Viktor remek érzékkel volt fideszes ellenlábását, a bizalmat foggal-körömmel megszolgálni akaró Wachslert Tamást tette meg honvédelmi politikai államtitkárnak. A „vegyes” vezetésű minisztérium azonban nem bizonyult életképesnek, és két év után a helyzet „fokozódásában” egyáltalán nem vétlen Wachslert a koalíciós béke oltárán Orbán feláldozta. A Wachslert s a védelempolitikai helyettes államtitkárokat (Gyarmati István, Fodor Lajos, Martinusz Zoltán – 1998–2001), valamint Végh Ferenc vezérkari főnököt (1998–1999) megtartó minisztérium valószínűleg jobban tudta volna ellen-súlyozni a végül egyeduralkodóvá váló Szabó János – Homoki János (politikai államtitkár) – Kóhalmy Alfréd (kabinetfőnök) kisgazda vezetői hármast.

Kormányprogram

A kormányváltás kezdetén a NATO-politika esetében a főszerepet a miniszterelnök és a külügyminiszter vitte. Ennek oka az új kormánynek az erős külpolitikai irányvonalában és személyes vonatkozásokban keresendő. Minden eddiginél világosabban jutott kifejezésre, hogy az új kormány új külpolitikájának részeként, a Külügyminisztériumnak (KüM) alárendelten jelenhet csak meg a NATO-politika. Ez a HM esetében hatáskörrelvonással járt együtt (a HM gyengült), ugyanakkor végre megszűnt a KüM és HM kétirányú NATO-politikája, amely káoszt és hatékonytalanságot eredményezett. Kovács László külügyminiszternek a nyári washingtoni, Canossa-járáshoz hasonlítható útja is ezt bizonyította, amikor a rendszerváltás utáni talán legnagyobb és egyben legelítélendőbb magyar fegyverajándékozási akciót jelentette be. (Miközben Magyarország 100 millió forintot tudott áldozni az afgánok humanitárius megsegítésére, addig 613 millió forint értékben fegyverekkel és katonai felszerelésekkel járult hozzá „Afganisztán újjáépítéséhez”.) A külügyi – meglátásom szerint pozitív – dominancián változtatott a *Foreign Affairs*-ügy és Medgyessy Péter amerikai útja. Az állandó nyilatkozatkényszerben lévő Juhász Ferenc megnyilvánulásai és a nagyszerű érzékkel a *Népszabadságtól* átcsábított és a honvédelem ügye iránt mindig elkötelezett Matyuc Péter újságíró (HM kommunikációs főigazgató) vezetésével megfordulni látszik a trend. Juhász Ferenc a kormány erős embere kezd lenni, ami jó hír a katonai, és rossz hír például az egészségügyi vagy a kulturális lobbinak. De valószínűleg nem indifferens hír Kovács Lászlónak sem, akinek pártelnöki és ezáltal töretlen pártkarrierje szakadhat meg a következő pártelnökválasztás alkalmával. A honvédelmi miniszter pillanatnyi megerősödése persze a gyors alászállás veszélyét is magában rejt, hiszen csak lassan és nehezen lehet a verbális csillogást konkrét honvédelmi eredményekkel alátámasztani. Az előző kormányt választékosan korholó, választások utáni kampányával Juhász Ferenc jelenleg még javítani tud pozícióján, de ennek az ellenzéki attitűdnek kormányzati helyzetben nincsen jövője. Ezt jelzi már most az, hogy magát egy pillanatra összetévesztve a kormányfőjével vagy a pártelnökével, részéről teljesen fölöslegesen, személyesen nyitott fron-

tot egy, az ő tárcáját közvetlenül nem érintő kérdésben. (Az Orbán-kormányt nacionalistának és antiszemitának mondta, ami miatt a volt miniszterelnök beperelte őt.) Mint ahogyan nem fér kétség ahhoz a Gorka Sebestyéntől származó megállapításhoz, hogy „Szabó Jánosnak miniszterré történt kinevezésekor sem elhivatottsága, sem szakértelme nem volt ahhoz, hogy akár minimális szinten ellássa feladatait”, ahhoz sem férhet kétség, hogy egy ezzel ellentétes tulajdonságokkal rendelkező, de kifejezetten konfrontatív honvédelmi miniszter sem béke-, sem pedig háborús időszakban nem feltétlenül jelent előnyt országunknak.

A Medgyessy-kormányának a honvédelemmel foglalkozó programja elsősorban a békeidőre vonatkozó sorkatonai szolgálat eltörlésének programjaként vált ismertté. Ez kezdetben heves ellenérzéseket váltott ki, és már-már a nemzeti identitás legfőbb letéteményesének gondolt struktúra tudatos szétverésének és így nemzetellenes tettek, amolyan liberális trükknek tekintette a jobboldal. Aztán ugyancsak a jobboldal egyre hangosabban azt kezdte el hangsúlyozni, hogy itt semmi más nem történik, mint az Orbán-kormány programjának a végrehajtásáról, igaz annak lényegesen előrehozott megvalósításáról. [Lányi Zsolt korábbi kigazda honvédelmi bizottsági elnök az átállást ezer évben határozta meg.] A kormányváltás utáni baloldali eufória után azonban már a nyilatkozatokból is egyre jobban kitűnik, hogy egyik oldalon sem eszik ilyen forrón a kását: a sorkatonaság eltörlése semmiképpen nem lehetséges az alkotmány és/vagy a honvédelmi törvény, azaz kétharmados egyetértés nélkül. Az ellenzék sohasem fogja támogatni az átállást, ha nem kap érte valamilyen súlyos ellenértéket. Ez lehet teljesen független a honvédelemtől, és lehet azzal összefüggő. Utóbbi esetben nagy esély van arra, hogy a kompromisszum tárgya a nem önkéntes alapon szerveződő nemzetőrség lesz. Vagyis megvalósul a Simicskó István nevével fémjelzett, az Orbán-kormány által megvalósításra méltónak tartott, az Országgyűlésben egyszer már többségi szavazatot kapott, de az SZDSZ és az MSZP által korábban nem támogatott, „egy nyári” (a nyári hónapokban letöltendő), kötelező, fegyveres katonai szolgálat. Annál is inkább esélyt látok erre, mivel a puhának nem mondható MSZP-SZDSZ honvédelmi kormányprogramba ez még akár bele is lenne illeszthető, mivel az így fogalmaz: „[...] az új típusú fenyegetések és kockázati tényezők teszik szükségessé a civil lakosság minél szélesebb rétegeinek felkészítését a veszélyhelyzetek leküzdésére. A haza védelme iránti elkötelezettséget fel kell kelteni, és fenn kell tartani felnőtt honfitársainkban, férfiakban és nőkben egyaránt.”

Mindezzel magyarázható lenne az is, hogy az új kormány hatalomra kerülése óta változatlanul érvényesül a 2001. márciusban meghirdetett „Orbán-doktrína”. Ennek lényege az, hogy „minden magyar fiatalembernek kapnia kell alaki kiképzést, és bizonyos mértékű lelki felkészítést is”, továbbá hogy „azokra, akik nem tettek katonai esküt, az ember egy kicsit másként tekint, mint azokra, akik ezt a súlyos kötelezettséget vállalták”, valamint hogy „az ember más szemmel néz arra, aki volt katona, és másként arra, aki nem volt”. Ebből eredően szigorították meg az egészségügyi alkalmassági vizsgálatot, amelynek következtében a mindenkori sorozásban

érdekelt katonai lobbí örömmel nyugtázza, hogy a besorozottaknak már csak 30 százaléka alkalmatlan. Változatlanul hatályban vannak azok a kétharmados többséget nem igénylő jogszabályok, amelyek lehetővé teszik azt, hogy a sorozások és a behívások orbáni keménységgel folytatódhassanak. Ennek során például nem kell évenként felülvizsgálni a hadköteles egészségi kategóriáját, megoldhatatlan probléma célé állítva az időközben megbetegedő, de bevonulni köteles – olykor öngyilkosságba menekülő – sorköteleseket és közvetlen parancsnokaikat. A közhiedelemmel ellentétben a polgári szolgálat változatlanul nem választható alanyi jogon, azaz kizárólag egy emberi jogi szempontból vitatható és megalázó procedúra után engedélyeztethető csak, és bevezetése óta arányait tekintve most a leghosszabb idejű. Az ezzel kapcsolatos jogsérelmek száma változatlanul magas. Az Orbán-adminisztráció utóvédharcosai továbbra sem tudnak szakítani azzal a negatív diszkriminációval, amely a kétgyermekes sorkatonáknak elengedi, míg a kétgyermekes polgári szolgálatosoknak nem engedi el a szolgálati időt. „A minden megváltozott, de minden változatlan” helyzetet mintha a koalíciós partner, az SZDSZ is nehezen viselné. Ezt jelzi Mécs Imrénének a honvédelmi miniszterhez – szeptemberben a Parlamentben, „mintegy félmillió sorköteles nevében” – intézett, a sorozás békeidőre való eltörlésének pontos idejét firtató kérdése. Minden bizonnyal a koalíciós nyomásnak, és nem „a honvédelem ügye érdekében végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként” (!) október 23-a alkalmával kitüntetett Hadkötelezettséget Ellenzők Ligájának (HEL) köszönhető az, hogy a HM-ben elfogadták a – tartalmát tekintve még hetekig titkos – „önkéntes haderőre való átállás koncepcióját”.

A felkavart indulatok nyomán felkavarodik a távolabbi múlt is. A jobboldal nem győzi hangoztatni hamis vádjait, miszerint az MSZP az 1999-es balkáni háború idején hátba támadta a kormányt, és nem szegyeült béketüntetések szervezésére. De a baloldal sem fukarkodik hamis összefüggések konstruálásával. Ez történik ugyanis akkor, amikor a magyar katonáknak az afganisztáni és az esetleg bekövetkező iraki háborúba történő kiküldését azzal próbálják indokolni, hogy a délszláv háború idején amerikai és német katonák Magyarországot védték. Ahogyan az MSZP nem hátrál ki a bombázások támogatásából, és nem szervezett béketüntetések, a háborúból való kimaradással védelmünk is elmaradhatott volna.

Abban sincs ezek után semmi meglepő, hogy az Egyesült Államok rakétavédelmi programjához való majdani csatlakozást Juhász Ferenc Magyarország számára előnyösnek gondolja, és nem lát benne semmilyen biztonsági kockázatot. Mivel az előző külügyminiszter, Martonyi János még tavaly nyáron hasonlóképpen vélekedett erről, talán kijelenthető, hogy előbb-utóbb késhegyig menő vita lesz ebből is.

Minden megoldható

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem tanévnyitóján a szocialista honvédelmi miniszter katonák előtt elmondott beszédében azt mondta, „fel kell készülni arra, hogy katonáink hazánk szuverenitását, békéjét nem feltétlenül hazánk területén védik meg: határainkon túli szerepvállalással hatékonyabban, olcsóbban óvhatják Magyarország biztonságát”. Egy minapi terrorellenes magyar konferencián politikusok és civilek előtt a parlament külügyi bizottságának fideszes elnöke kijelentette: „a világ kiszámíthatóbb lett szeptember 11. óta, mivel az új ellenségkép segít kiigazodni a konfliktusokban”. Ugyanezen a konferencián az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövete „sajnálkozásának adott hangot, hogy a térségben Magyarország volt az egyetlen olyan állam, amely nem nyújtott kézzelfogható katonai segítséget az afganisztáni terrorellenes hadműveletekben”.

A nyilvánosságnak szánt súlyos mondatok ezek, amelyek a politikai élet súlyosabbnál súlyosabb szereplőitől származnak, és fontosnak mondható helyszíneken, valamint kitüntetett alkalmakkor hangzottak el. Kormány- és ellenzéki oldalról, katonai és civil megközelítésből, belföldről és külföldről ugyanazt a hármast üzenetet fogalmazták meg. Ennek lényege: a hatalom ismét képes ellenségeket megnevezni, az ellenségeket az ország határain kívül kell megtámadnunk és legyőznünk, valamint hogy a soron következő háborúban már aktívan kell részt vennünk.

Pontosan ilyen mondatokkal indulnak el a mindenkori háborúk, és kezdődik meg a lakosság felkészítése az igazságos háborúra. Szinte szó szerint ezekkel a szavakkal indították útjukra a magyar katonákat a központi hatalmak, majd a háromhatalmi egyezményt aláíró országok katonájaként. Először csak a történelmi magyar határokat, majd a szomszédos államok területére átkerült „ősi magyar földet” védték. Azután elhagyták a Kárpátokat, és már nem ősi magyar területeket védve jutottak el egészen Galíciáig, Oroszországig és Itáliáig. A magyar szuverenitást az első világháború alatt Gorlicénél, Lembergél, Doberdónál és Isonzónál, a második világháború idején a Kolomijánál, Donyecnél és a Don-kanyarnál védtük. A valaha volt legnagyobb magyar állam határaitól több száz, később ezer kilométerre védtük szövetségeseinkkel együtt a „magyar határokat”. Szerepet vállaltunk katonai szövetségekben, hogy hatékonyabban és olcsóbban megvédjük a birodalmak kiterjesztett határait. A két világháborúban idegen földön odavesztett legalább félmillió katona-emberünk. Csak a Donnál mintegy százezer. Kiszámíthatónak tűnt minden. Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása és Lengyelország lerohanása segített kiigazodni a konfliktusokban. Akkor egyértelműnek látszott, hogy ki az igazi ellenség, és miként óvhatják a magyar érdekeket.

Vagy nem erre utalnak a megidézett mondatok? A megszólalók azt akarták mondani, hogy ha a terrorizmus nem ismer határokat, akkor az ellene indított harc sem, és ezért az euroatlanti civilizációt Afganisztánban és Irakban kell megvédeni? Azt akarták mondani, hogy ha Irak Irakban „megtámadja” az Egyesült Államokat, akkor nekünk is ott a helyünk? Arra akartak utalni, hogy az al-Kaida-sejtek minket, magyarokat is fenyegetnek, és ettől csak akkor szabadulhatunk meg, ha a levegőben utántölthető, szigorúan védelmi célokat szolgáló vadászgépeinkkel már lakóhelyükön szétbombázzuk őket? Olcsóbb odavinnünk a precíziós bombákat, mint ha ők hozzák ide az üzemanyaggal megtöltött, eltérített repülőiket?

A washingtoni szerződés elhíresült ötödik cikkelye hol húzza meg Magyarországot és a szövetségesek azon határait, amelyeket védeni kell? A gumiparagrafus meddig nyújtható? Földrajzi értelemben meddig terjed az országunk szuverenitása? Vajdaságig és Koszovóig, vagy Kabulig és Bagdadig? A mi békénket melyik szomszédos vagy nem szomszédos ország fenyegeti? Európai szövetségeseink senki által nem érzik magukat fenyegetve. A tőlünk sok ezer kilométerre lévő Egyesült Államok és Irak érzi magát egymástól fenyegetve. Hol az ellenség, amely országunkra, szuverenitásunkra, szövetségeseinkre, békénkre tör? Hol a határainkon túl lévő ellenség? Megtámadunk valakit messze idegenben, hogy még véletlenül se jusson eszébe, hogy a mi szuverenitásunkat és békénket veszélyeztesse? Ehhez „a határainkon túli szerepvállaláshoz” veszünk kellő katonai szállítójárművet (folyamatban van), bérelünk harci gépeket (folyamatban van), felújítjuk a régebbi MiG-vadászgépeinket és a harci helikoptereket (mindkettő folyamatban van), továbbá felállítjuk a „gyors” és az „azonnali” reagálású erőket (mindkettő folyamatban van). Az így „hatékonyabbá” és „olcsóbbá” tett honvédelemmel a harcot kivittük az országhatárainkon túlra. A logisztika már csak szervezés kérdése, és a határainktól több ezer kilométerre való folyamatos utánpótlás fenntartása „nyilván” tovább csökkenti a haza védelmének kiadásait. A katonáinkkal és fegyvereinkkel véghezvitt pusztítás nem a mi országunk területén folyik majd, így hazánk területe továbbra is érintetlen marad. Szuverenitásunk sem sérül. Olyan távol harcolnak katonáink, hogy az ellenség, még ha veszítünk is, akkor sem tud eljutni majd magyar földre.

Ettől sóhajthatunk fel megnyugodva, hogy végre kiszámíthatóbb a világ? A láthatatlan és elérhetetlen ellenség, a nagy hatalmi erőfitogtatás, az oda-vissza történő vegyi, biológiai és atomfenyegetés segít kiigazodni majd a konfliktusban? Melyikben? Ehhez kell majd kézzelfogható katonai segítséget adnunk?

Az első és második világháborúban a nacionalizmus, a sztálinizmus és a fasiszta ideológia próbálta legitimálni a háborúkat. Most a terrorizmus veszélye tölti be ugyanezt a szerepet.

Kedves Magyarország és kedves értelmiségiek, megint hagyjuk, hogy politikusaink háborúba keverjenek minket?

• ÁLDÁS VAGY ÁTOK?

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia nyilatkozatot adott ki, amelyben aggodalmának adott hangot a közel-keleti háborús készülődés láttán. A Szent Márton napján kiadott állásfoglalás szerint „a püspöki konferencia tagjai elítélik a terrorizmus minden formáját, s ugyanakkor kérik népünk felelős vezetőit, hogy a maguk részéről tegyenek meg mindent a háborúval fenyegető konfliktusok békés eszközökkel való megoldásáért, ugyanis a háború mindig ártatlan emberi életek elvesztésével jár”.

Nem emlékszem, hogy a rendszerváltás óta a püspöki kar adott volna ki a béke megőrzésére felszólító nyilatkozatot. Pedig a világban szinte folyamatosan zajlik valahol háború, és valamilyen szinten Magyarországot is érintette az Öböl-háború és a Jugoszlávia elleni, valamint a most is zajló afganisztáni háború. Mi változhatott meg világunkban, ha a magyar katolikus püspökök most látták elérkezettnek az időt arra, hogy felemeljék szavukat „a béke megőrzésére”?

A világunkban sok minden megváltozott. A legnagyobb változás az, hogy a katolikus egyház egyértelmű támogatása ellenére nem az általuk preferált pártok nyertek az országgyűlési és az önkormányzati választásokon. Nagy változás az is, hogy a korábban ateistának és az ördöggel cimborálónak beállított új kormány vonakodik megfelelni a róla festett képnek, és látványos engedményeket tesz a katolikus egyháznak. Változás továbbá az is, hogy ezt az új kormány nem egy egységes egyházpolitika szerint, hanem az egyházat és híveiket elbizonytalanítva teszi. A sem nem „ördögi” és sem nem „angyali” egyházpolitika állandó küzdelemre és hívei előtt állandó magyarázkodásra, majd pedig kompromisszumok megkötésére készíti a hierarchiát. Ez a módszer és a túlélés érdekében erre adott egyházi válasz jól ismert, és mindkét részcél – szintén jól ismert – hatékony is, de ennek nincsen a jobboldalon pártpolitikai húzóereje, és ezzel nem lehet erősíteni a polgári köröket sem.

Valószínűleg az történhetett, hogy a püspöki karon belüli türelmetlenebb és pártosabb vonal a miniszterelnök amerikai útja mentén ismét élesedő, pillanatnyilag katonai vonatkozású kormány-ellenzék vitában akart állást foglalni. Abban a vitában, amely az elmúlt négy év katonai szerepvállalásait, katonai kiadásait és Magyarország nemzeti érdekeit, önérzetét, valamint a szövetségi elköteleződés mértékét, továbbá Orbán és Medgyessy személyes megítélését érinti. A Medgyessy-kormány az Orbán-kormányzatot „lejárató” nemzetközi kampányában a püspökök ismét a jobboldal, most éppen annak katonapolitikája mellett álltak ki. A béke frontján való kiállás váratlan, de teljesen összhangban van a jobboldali sajtó azon – eredendően

dően hamis – beállítással, miszerint az előző kormány távol maradt a nemzetközi katonai konfliktusoktól, és hogy egy „realis-pacifista” álláspontot tudott képviselni. A nyilatkozat ezáltal nem a „békés eszközök” mellett érvel, hanem a jobboldali kormány és annak honvédelmi politikája mellett áll ki, amellet a biztonságpolitika mellett, amely ugyanúgy távol áll mindenféle pacifizmustól, mint a jelenlegi.

Világunkkal, a közel-keleti készülődéssel és az Egyesült Államokban tett kormánynyilatkozatokkal a püspöki kari nyilatkozattól függetlenül is nagy baj van. De legalább ekkora a baj a katolikus egyházon belül is, ha a tábori lelkeszi szolgálatot és a sorkötelezettséget támogatja; ha a katonaságmegtagadó Szent Márton napján a tábori püspök mondhatja a szentbeszédet; ha a katolikus katonaiszolgálat-megtagadókkal szemben még az előző rendszerben kiadott elítélő nyilatkozatuk van „hatályban”, vagy ha az egyház a NATO-csatlakozás mellett érvel. Sőt, a világban akkor van a legnagyobb baj, ha az egyházak békenyilatkozatnak álcázott politikai nyilatkozatokat tesznek már akkor is, amikor ezt a diktatúra kényszerével nem lehet megindokolni. Sőt, talán akkor van a legnagyobb „teológiai” és egyben „argumentációs” baj, ha a nyilatkozat nem a „Ne ölj!” parancs betartásáért, hanem kizárólag a háborúban mindig elpusztuló „ártatlan emberi életek” elvesztéséért aggódik.

• AZ IRAK ELLENI HÁBORÚ LEHETSÉGES OKAI

Minden idők legerősebb állama, minden idők legerősebb katonai szövetségének vezető szuperhatalma háborúra készül Irak ellen. A háború okát vagy okait azonban még sem az Amerikai Egyesült Államoknak, sem az ENSZ-nek, sem a NATO-nak, sem pedig az Európai Uniónak nem sikerült meghatároznia. Az államok és szövetségek, politikusok és kutatók, újságírók és gondolkodók által egyaránt keresett okokkal kapcsolatban a következő nyolc ok került megfogalmazásra.

A terrorizmus

Az Egyesült Államokat ért borzalmas terrortámadást (2001. 09. 11.) a megtámadott fél hadüzenetként fogta fel, és válaszcsepásokra szánta el magát a bárhol, bármilyen formában megjelenő nemzetközi terrorizmus ellen. A terrorizmust bizonyítottan támogató országok (Afganisztán, Irán, Jemen, Pakisztán, Szaúd-Arábia, Szudán, Szíria) közül Afganisztán megtámadása és legyőzése megtörtént. Irakról és diktátor vezetőjéről nem ismert, hogy támogatta volna az Egyesült Államokban végrehajtott terrortámadást. Az viszont tudható, hogy a terrortámadás első számú felelőseként meghatározott al-Kaida és Oszama bin Laden esküdt ellensége Szaddam Huszeinnek. Mindezzel szemben – bizonyítottan – a terrorizmust támogató országokat jelenleg nem fenyegeti az amerikai hadsereg.

A tömegpusztító fegyverek

Iraknak bizonyítottan voltak biológiai, vegyi fegyverei, és folytatott atomfegyver előállítását célzó kísérleteket. Az izraeli légierő támadása, az Öböl-háború, az ENSZ-embargó, valamint a korábbi ENSZ-ellenőrzés nyomán ezek megsemmisítésre és feltárássra kerültek. Éppen ezért tudható, de még nem bizonyított, hogy Irak ma is rendelkezik biológiai és vegyi fegyverekkel. Szaddam Huszein ezekkel közvetlenül fenyegetni képes saját népét, a kurdokat és közvetetten Törökországot, Izraelt, Iránt és Szaúd-Arábiát. A célba juttatás katonai-technikai nehézségei miatt Európát vagy az Egyesült Államokat azonban nem veszélyezteti. Ugyanakkor nemcsak tudható, hanem bizonyított is, hogy csak „az iraki” térségben Irán, Izrael, Pakisztán, India, Dél-kelet Ázsiában pedig Észak-Korea nemcsak hogy

rendelkezik nukleáris, biológiai és vegyi fegyverrel, de többször fenyegetőzött is azok bevetésével.

Az iraki diktatúra

Irakban véres és kegyetlen diktatúra van; Szaddam Huszein uralkodása eddig mintegy egymillió ember életébe került. A Szaddam-klán 300 ezer embert ölt meg vegyi fegyverekkel, napalmbombával; a politikai, etnikai, vallási kisebbségeket kíméletlen üldözik; a vezér megvalósította a népirtás bűncselekményét, ezért háborús bűnös. A foglyokat, köztük a politikai foglyokat, megkínózzák és kivégzik, de nincsen olyan emberi jog, amelyet alapvetően Irak ne sértene meg. Irakban jelenleg genocídium nem folyik, viszont Szaddam uralkodása és az Öböl-háború óta is – a világban most is meglévő számos más diktatúrához hasonlóan – folyamatosan és súlyosan megsértik az emberi jogokat.

Az ENSZ határozatok megsértése

Irak számos, talán a rá vonatkozó összes ENSZ-határozatot megsértette és megsérti. Magatartásával az ENSZ BT határozatait és magát az ENSZ-t és a nemzetközi jog intézményét teszi nevetségessé, szükségtelessé, magát ezzel egyben a nemzetközi jog fölé és a nemzetközi jogon kívül helyezi. Azonban ezzel a magatartásával sem áll egyedül a világban; például az Egyesült Államok, Kína és Izrael is hasonlóképpen van ezzel.

Az olaj

Irak rendelkezik a világon a második legnagyobb bizonyított kőolajtartalékkal, és a lista első öt helyét ezen térség országai foglalják el, közel 90 százalékos részesedéssel. Az Egyesült Államok rohamosan növekvő kőolajimportjának több mint fele a Közel-Keletről származik, amelynek aránya folyamatosan növekszik. Az iraki olaj a világ legolcsóbban kitermelhető olaja. Amerikai, nem hivatalos becslések szerint az iraki olajmezők privatizálásuk után évi 29–50 milliárd dolláros haszonhoz juttatnák tulajdonosaikat. (A háború becsült költsége négy év alatt megtérülne!) Aki katonailag, azután politikailag és ezzel együtt járóan gazdaságilag uralja az „iraki térséget”, az egyben az egész világgazdaság alakulását évtizedekig meghatározhatja.

A NATO-t ért támadás

A NATO vezető hatalma által indítandó Irak elleni háború a NATO háborúja, még akkor is, ha a washingtoni szerződés kollektív védelmet előíró cikkelye nem lépett hatályba. A közös értékrendet megtestesítő és a közös érdekeket megjelenítő katonai-politikai szövetségnek kötelessége támogatni az Egyesült Államok háborúját. Az Egyesült Államok is megtette ezt korábban az európai országokkal szemben, és a segítséget egyszer vissza is kell adni. Nemcsak jogok, de kötelezettségek is származnak egy szövetségből. Az amerikai terrortámadás egyben az észak-atlanti civilizációt is érte, ezért aki idetartozónak érzi magát, az katonailag is fellép a kultúránkat veszélyeztető Irak ellen. A közép-kelet-európai országok pedig egyenesen NATO-létük igazolásának – esetünkben NATO-hiányosságaink kompenzálási lehetőségének – látják az iraki háború támogatását, miközben a háborút elvető Franciaországnak, Németországnak, Belgiumnak ez meg sem fordul a fejében.

Izrael érdekei

Az Egyesült Államok és Izrael kapcsolata nagyon jó, a gazdasági és a katonai vonatkozásokat is beleértve. Az Egyesült Államok bel- és külpolitikájának alakulásában Izrael kitüntetett helyet foglal el. Az Egyesült Államok számára Közel-Keleten Izrael érdekei, katonai biztonsága élvez prioritást. Az izraeli-palesztin hosszan tartó fegyveres konfliktus megoldhatatlannak látszik a térség általános rendezése, az arab szorítás feloldása nélkül. Izrael erős állam, a térség legerősebb hadseregével, de élete és gazdasága ellehetetlenülhet a vég nélküli háborúskodásban. Az amerikai közvetlen, közel-keleti katonai beavatkozás során Izrael hosszú távra megszabadulhat ellenségeitől.

A személyes érdekelttség

Az Egyesült Államok elnökét és édesapját, valamint az alelnököt, a nemzetbiztonsági főtanácsadót, a helyettes védelmi minisztert, a kereskedelmi minisztert közvetlen, személyes és dokumentált anyagi kapcsolat fűzi az amerikai olajérdekeltségekhez. Valószínűsíthetően, de nem bizonyítottan az olajlobbi anyagilag is támogatta George W. Bush választási kampányát, és meghatározó szerepet játszott az elnöki csapat kialakításában is. A háborúindítás másik személyes vonulatát sokan az Öböl-háborút furcsán félbehagyó apa és a művet befejezni szándékozó, egyben apja előtt tisztelgő fiú megfelelési kényszerében látják.

Az okok és cáfolatok közül mindenki szabadon választhat meggyőződése és hite szerint. Magyarországon a parlamenti pártok mindegyike támogatja az Irak elleni háborút. Van, aki azért háborúpárti, mert a háborút a kisebbik rossznak véli, és világ

békéjét félti Iraktól (Eörsi Máttyás), van, aki azért, mert osztja a terrorizmus elleni közös fellépés szükségességéből eredő teóriát (Németh Zsolt), és van, aki azért, mert a NATO-tagságunkból eredeztethető kötelességünknek gondolja azt (Simicskó István). A kormány engedélyezi az irakiak amerikai tiszázi bázison való, körülhatárolatlan kiképzését, közvetlenül bekapcsolódva ezzel a háborús előkészületekbe. Mindezt az ellenzék nem volt hajlandó az országgyűlés plénuma előtt megvitatni, közösen dönteni, és csak azt hiszi, hogy ezáltal felelősség nem terheli. Magyarország légtérét és repülőtereit, de rosszabb esetben vasútvonalait is át fogja engedni a háborúzó Egyesült Államoknak. A kormányt mindebben támogatni fogja ellenzék, és – minden alap nélkül – állandóan fejére fogja olvasni, hogy ő nem fog kihátrálni a háború támogatásából, nem úgy, mint az MSZP a Jugoszlávia elleni háborúból. A parlamenten kívüli pártok közül a szélsőjobboldal – szokatlanul – háborúellenes, a szélsőbaloldal – szintén szokatlanul – hallgat. Az egyházak közül a katolikus és az evangélikus egyház adott ki egy-egy szerény háborúellenes nyilatkozatot. A civil szférában egyedül az antiglobalistákból, zöldekből, kékekből stb. álló háborúellenes gyűjtőszervezet, a „Civilek a békéért” antirasszista mozgalom lép fel a készülődő háború ellen, és tervez február közepére béketüntetést.

Mindezek után azt hinni, hogy elmarad a háború, és abból Magyarország ki fog maradni, naivitás. Azt gondolni, hogy a felsorolt okok közül a humanitárius és önvédelmi okok miatt fog megindulni a háború, több, mint naivitás.

• MINDEN MEGOLDHATÓ

Háborút indítani mindig lehet. A történelem tele van olyan példákkal, amikor a háborút még indokolni sem kellett. A gyakoribb azonban az, hogy a támadó által mindig igazságosnak mondott háborúnak valamilyen okot előzetesen, közben vagy utólag mindig kerestek és találtak. A háború megindítása a gyakorlatban akkor elfogadott, akkor legitim, ha az adott állam polgárai és a harctereken utóbb gyakran elpusztuló katonák nem állnak ellent a háborúnak. A háború legalizálása, pláne a jog nemzetközivé válása után, már nem ennyire egyszerű.

Az Egyesült Államok bármikor megtámadhatja Irakot, akár az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozata nélkül is. Mivel jelenleg nem létezik a háborút legalizáló BT-határozat, önhatalmúlag hivatkozhat arra is, hogy számára, értelmezésében a BT legutóbbi, a fegyverzetellenőrök beengedését és korlátlan vizsgálódását Iraknak előíró 1441-es határozata elégséges felhatalmazást ad a háborúra. A háborút a nemzetközi jog szempontjából törvényessé tevő új BT-határozat nélkül azonban az Egyesült Államok megsérti az ENSZ Alapokmányát (41. és 42. cikk). Ebben az esetben az Egyesült Államok agresszornak minősül, hiszen fegyveres erőit „egy másik állam szuverenitása, területi épsége vagy politikai függetlensége ellen” fordítja. Az agresszió igazolásául „semmilyen politikai, gazdasági, katonai vagy egyéb megfontolás nem szolgálhat”. Márpedig „az agresszió háború, és a nemzetközi béke elleni bűntett” (ENSZ Közgyűlés 3314-es számú határozata (1. cikk és 5. cikk, 1. és 2. pontok).

Az Egyesült Államoknak a 2001. szeptember 11-i terrortámadást olyan, ellene irányuló katonai támadásnak minősítette, amiért először Afganisztánt és Irakot tette meg, később esetleg Iránt, Szaúd-Arábiát, Jement, Szudánt stb. teheti meg felelősnek. Ezért mindez egyben a NATO-tagállamok által aláírt washingtoni szerződésnek a kollektív védelemre vonatkozó 5. cikkelyébe ütköző cselekménynek is minősülhetne. Orbán Viktor felvetése nyomán ennek szövetségi „felajánlása” megtörtént ugyan, de az Egyesült Államok ezt nem fogadta el. Ebből eredően az Egyesült Államokat ért terrortámadást nemcsak gyakorlatilag, de jogilag sem lehet a NATO ellen irányuló katonai támadásként felfogni, olyannak, amely nyomán a tagországoknak „egyéni” és „kollektíven” egyaránt szerződészerű kötelessége lenne az Irak stb. elleni háború megindítása, az abban való katonai részvétel, vagy annak katonai támogatása. A nemzetközi jogi szempontból legálisnak vagy illegálisnak minősülő Irak elleni háború tehát – ha bekövetkezik – nem nyugszik „NATO-alapokon”, az kizárólag az Egyesült Államok és az őt ebben katonailag támogatók háborúja lesz.

Magyarország ellen Irak stb. nem intézett terrortámadást, és mind az öt magyar nemzetbiztonsági hivatal egybehangzó állítása szerint nincs is ilyen veszély. Miránk, a nevezett 5. cikkely hatályosulásának hiánya miatt, NATO-szövetségesi tagságunkból eredően semmilyen katonai kötelezettség nem származik. Az Egyesült Államok katonai szándékaival kapcsolatban nem lehet megalapozottan hivatkozni a szövetségesi kötelezettségből eredő „jogok és kötelezettségek” elvére vagy etikájára. A BT új, háborút elfogadó határozata esetén Magyarország, mint a „nemzetközi jog általánosan elismert szabályait” (Alkotmány 7. § [1]) elfogadó állam, a politikai támogatáson túlmenően, katonailag is támogathatja az Irak ellen hadbavonulókat. Amennyiben viszont nem születik meg ez az új BT-határozat, úgy ebben az esetben az – egyébként a NATO tagságunk miatt módosított – alkotmány szerint sem „a haza katonai védelme”, sem pedig „a nemzetközi szerződésből eredő kollektív védelmi feladatok ellátása” (40/A. § [1]) során az Irak elleni háborúval kapcsolatban semmilyen katonai kötelezettség nem hárul Magyarországra. Ha kötelezettségünk nincs is, mint ún. szuverén állam nemzetközi szerződést köthetnénk az Egyesült Államokkal, és egy kétoldalú szerződésben kötelezhetnénk magunkat a háború katonai támogatására. Ezt azonban az alkotmány idézett 7. § (1) bekezdésén túl azért nem tehetjük meg, mert az alkotmány kimondja, hogy „a Magyar Köztársaság elutasítja a háborút, mint a nemzetek közötti viták megoldásának eszközét, és tartózkodik a más államok függetlensége vagy területi épsége ellen irányuló erőszak alkalmazásától, illetőleg az erőszakkal való fenyegetéstől” (6. § [1]).

Új, a háborút engedélyező BT-határozat nélkül tehát Magyarország a nemzetközi jogi kötelezettségek és a belső jog, az alaptörvény két pontjának megsértése nélkül nem köthet nemzetközi szerződést az Egyesült Államokkal az iraki stb. háború tárgyában, és nem is támogathatja azt. Amennyiben a jogi normák betartásra kerülnének, akkor Magyarország nemcsak hogy katonákat nem küldhet Irakba, de a katonai felvonulást, a támadás lehetőségét és lebonyolítását lehetővé tevő és az ennek nyomán kialakuló új katonai közigazgatás bevezetésére irányuló tevékenységet (Taszár) sem lenne szabad engedélyeznie. Nem szabad hozzájárulnia légtérnek és repülőtereinek, esetleg vasútvonalainak, szárazföldi területének és katonai bázisainak katonai célra való felhasználásához sem. Természetesen mindezt megtehetjük, és részben már meg is tettük, de ehhez módosítani kellene (kellett volna) az alkotmányt. Törvény adta lehetőség nélkül akkor lehet mindezt megtenni, ha a magyar állampolgárok ellent nem állnak, a háborút támogatják, de legalábbis hallgatólagosan tudomásul veszik.

• KORSZAKVÁLTÁSRA VÁRVA

„Azt próbálom elérni, hogy egy igényes, szakmailag megalapozott, hatékony alkotmánybíráskodás időszaka legyen.”

(Holló András, az alkotmánybíróság új elnöke – megválasztása után.)

Az előző kormány idején, 1998 februárjában kelt és az akkori parlamenti pártok 94 százalékos támogatásával elfogadott országgyűlési határozat (11/1998. [II. 20.]) kimondta, hogy az Irak megtámadására készülődők igénybe vehetik Magyarország légtérét és repülőtereit. Akkor az Irak elleni háború elmaradt, a határozat feledésbe ment, kormányváltás történt, majd az Irak ellen háborúzni akarók ismét kérték Magyarország légtérét és repülőtereit. A Medgyessy-kormány tartva az ellenzék ellenállásától, nem terjesztette az országgyűlés (OGY) elé az angolszász kérést, és saját hatáskörben döntött a háború támogatásáról. A politikai megfontolásokon kívül erre jó oka volt, hiszen a mostani ellenzékkel teljes egyetértésben hozott 1998-as határozat hatályban maradt. Így ez a határozat képezte a jogi alapját annak, hogy Magyarország közvetlenül is részt vehessen a háborúban. A Civilek a Békéért háborúellenes mozgalom a számára egyedül rendelkezésre álló jogi lehetőséggel élve a határozatban foglaltak alkotmányellenességének utólagos vizsgálatát kérte az alkotmánybíróságtól. A civilek azonban gyengének ítéltettek; kezdeményezésük érdemi vizsgálatát az AB elutasította.

Az AB határozata

A taláros testület elutasító és a *Magyar Közlönyben* közzé nem teendő határozata (263/B/2003.) szerint az OGY szabadon határozhat háború és béke kérdésében is arról, hogy milyen formában hozza meg döntését. Vagyis az Irak elleni háborúnak a légtérátengedésben és a repülőter-használatban megnyilvánuló támogatásáról az országgyűlésnek nincs törvényi szabályozási kötelezettsége, hanem azt határozati formában is megteheti. Az országgyűlésnek ebben, az állam szuverenitása szempontjából kiemelkedő jelentőségű esetben is kizárólag a kétharmados szavazati szabályt kell betartania. Az AB hatásköre – folytatódik az indoklás – kiterjed ugyan a határozatokra is, de kizárólag azon határozatokra, amelyek nemcsak nevükben határozatok, de rendelkeznek „jogi jelleggel” is. Az országgyűlési határozatok egy

része ilyen, és ezek kivétel nélkül az állami irányítás egyéb jogi eszközének minősülnek. Ezzel szemben vannak az OGY által hozott olyan, „egyedi jellegű döntések”, amelyek „nem minősülnek sem jogszabálynak, sem az állami irányítás egyéb jogi eszközének”. Utóbbiak alkotmányosságának vizsgálata – az AB jogértelmezése szerint – nem tartozik az AB hatáskörébe. Mivel az AB arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ominózus határozat az utóbbi kategóriába tartozik, az iraki háborúban való részvétel alkotmányos megalapozottságát meg sem vizsgálta, hanem azt c nélkül utasította vissza.

Jogi kontroll

Az elutasító határozat jogi szempontból gömbölyűre csiszolt és logikailag hibátlanul felépített. Nem vitatva az AB döntésének szakmai megalapozottságát, döntésével kapcsolatban mégis számos jogi kérdés fogalmazható meg.

Az AB döntése egész pontosan annyit jelent, hogy csak az AB megalakulásától számított (1990. január 1.) és ez év május 31. között hozott összesen 1147 OGY-határozat közül az AB összesen 276 (24%) határozat ügyében hozhatna érdemi döntést. A többit, azaz 871 (76%) határozatot az AB nem vizsgálhatná meg, mivel azok kivétel nélkül egyedi jellegű döntések, amelyek nem minősülnek sem jogszabálynak, sem pedig az állami irányítás egyéb jogi eszközének. Utóbbi határozatoknak nemcsak az abszolút száma és az összes határozatok között elfoglalt háromnegyedes aránya figyelemre méltó, hanem az is, hogy ezek nagyon fontos pénzügyi, nemzetközi, honvédelmi és biztonságpolitikai kérdéseket szabályoznak.

Két verzió lehetséges tehát: az OGY akarta a jogalkotásról és az alkotmánybíróságról szóló törvényen keresztül azt, hogy az említett határozatait ne kontrollálhassa az AB; a másik verzió, hogy az AB saját jogértelmezése szerint, saját magának, saját maga alakította ki a „hatáskör nélküli” joggyakorlatot. Mindkét megoldás jogilag tiszta ugyan, de mindkét megoldás elfogadhatatlan, mivel az AB nem gyakorolja ellenőrző funkcióját, az összes ilyen határozat alkotmányos-alkotmányügyi kontrollja megoldatlan, és az OGY határozatainak többsége felülvizsgálhatatlan marad.

Miközben a politikai nómenklatúra tagjainak megvan a jogi lehetősége arra, hogy az alkotmányértelmezésre irányuló beadványukat az AB érdemben megvizsgálja, addig az AB előtt a határozati formák érdemi megtámadására a hatalmi eliten kívülieknek semmi esélye sincsen. A civileknek kitalált, számukra az ilyen esetekben egyedül rendelkezésre álló jogi formula (az alkotmányellenesség utólagos megállapítása) eleve teljes kudarca van ítélve, és a „parlamenten kívüli társadalomnak” sem elvileg, sem pedig a gyakorlatban nincs lehetősége a társadalmi kontrollra. Az AB így válik ebben az esetben a politikai nómenklatúra kizárólagos, nem pedig „mindenki” alkotmányőrévé.

Esetünkben ez azt jelenti, hogy az OGY kétharmados többséggel dönthetett a jugszláviai, majd az iraki háború támogatásáról és az abban való magyar részvételről,

anélkül hogy jogi értelemben egyáltalán megkérdőjelezhető lenne bármilyen fórum előtt az, hogy mindez összeegyeztethető-e az alkotmánnyal és a Magyarország által aláírt ENSZ Alapokmánnyal. Az OGY mindenkori kétharmada háború és béke kérdésében, az ország szuverenitásával kapcsolatos alapvető kérdésekben, valamint a fegyveres testületeket és minden magyar állampolgárt közvetlenül is érintő, egyben milliárdokról döntő kérdéseiben jogi normát nem alkotva dönthet. Ezek szerint az ország háborús jogállását, állampolgárainak a háború vagy béke ügyével összefüggő mindennapi életét befolyásoló helyzetét elégséges a civilek által meg nem támadható határozatban szabályozni. Megítélésem szerint ezzel nemcsak súlyosan sérül az AB felülvizsgálati jogköre, s így az AB nem látja el maradéktalanul az alkotmányos rend feladataként meghatározott védelmét, de a demokratikus alapelvek is súlyos sérelmet szenvednek.

Az AB önkorlátozó jog- és hatáskör-értelmezése azonban nem előzmény nélküli. Lábady Tamás előadó alkotmánybíró volt az, aki – a testülettel teljesen egyetértésben – elsőként alkalmazta az ismertetett, érdemi döntést megkerülő jogi megoldást, amit azután Sólyom László és Ádám Antal előadó alkotmánybírók is átvettek, és amit az AB elnökének most megválasztott Holló András alkotmánybíró csiszolt tovább. Nem tartom véletlennek, hogy a NATO-népszavazás ügydöntő kiírását elutasító, a jugoszláviai bombázást megengedő és most az iraki háborút támogató OGY-határozat is szerepel az érdemi vizsgálat nélkül elutasított AB-döntések között. (Utóbbi két döntés előadó alkotmánybírója Holló András volt.) Az AB ezen döntéseinek fele tehát azon politikailag-katonailag is felettébb fontos és szenzitív beadványokkal szemben született, amelyek meghozatalában és végrehajtásában az OGY és a politikai nomenklatúra szinte teljes egészében egyetértett.

Politikai szempontok

Könnyű lenne azt mondani, hogy a parlamenti pártok által kiválasztott alkotmánybírók és a politika felé sohasem közömbös, bár attól formálisan mindig szigorúan elhatárolódó AB, látva az iraki háború irányadónak választott nemzetközi és hazai politikai establishment általi megítélését, egy háborúellenes civil szervezet beadványával kapcsolatban nem fogja a kérdéstről 94 százalékos egységben szavazó parlamenti pártokat döntésével nehéz helyzetbe hozni. (Vagy nem fogja a NATO-népszavazást a parlamenti pártok egybehangzó akaratával ellentétben, a lakosság igenre kondicionálása előtt kiírni hagyni, vagy a katonai szövetségeseink és a parlamenti pártok akaratával teljesen megegyező jugoszláviai háborúban való részvétel alkotmányellenességét kimondani.) Ezek kimondásának súlyos belpolitikai következménye és nemzetközi visszhangja lenne. Addig, amíg ezeket nagy tekintélyű nemzetközi jogi szervezetek nem mondják ki, addig, amíg a hatalmi nomenklatúra háborúpárti – nos addig a háborús koalíció egyik kicsiny tagjának alkotmánybírósága valószínűleg nem is teheti ezt meg, illetve nem teheti meg azok előtt és helyett.

Az AB-nek ezekben az ügyekben való politikai érintettsége nyilvánvaló, ugyanakkor nem lehet politikai döntéssel vádolni, mivel jogilag védhető álláspontot tudott megfogalmazni. Sokkal inkább a hatalmi és a szakmai establishment összekacsintásáról és egymásra támaszkodásáról vagy kiegészítéséről van szó, amelyben politikai értelemben mindegy, hogy ki konstruálja a jogot, hogy a jogszabály tartalma „előztesen” (OGY) vagy „utólagosan” (AB) válik „egyértelművé”. A lényeg az, hogy a kialakult helyzetet, a kölcsönös politikai előnyök miatt, kölcsönösen elfogadják, és a helyzet fenntartásában érdekeltek.

Etikai megfontolások

A taláros testülettől a réalpolitikai józanságon túlmutató, a szakmai argumentációnak a politika számára kedvező kiválasztást meghaladó morális felelősségvállalást, iránymutatást, intellektuális teljesítményt hiányolom. Azt a magabiztosságot és tekintélyt, morális kiállást és szakmai kvalitást, amely alapján el tudja vállalni az érdemi döntést. Mert a jogi bújócskánál az is tisztességesebb megoldás, ha a politikai establishment álláspontjának nyílt támogatására vállalkozik; ha vállalja, hogy Magyarország az iraki háború során az alkotmánnyal és az ENSZ Alapokmányával harmonikus összhangban járt el; és ha legalább mindezt megpróbálja szellemes jogi érveléssel megindokolni. Az AB „nem ér a nevem” megközelítése azért fájó, mert így nem lehet vitatkozni döntésével; érdemi elbírálás nélkül nem lehet jogi cáfolattal sem élni. Marad a szakmainak álcázott indoklás, amely ugyan burkoltan megerősíti az OGY háborús döntését, de gyengíti az amúgy is labilis alkotmányos demokráciánkat.

• AZ IRAK ELLENI HÁBORÚ

A nemzetközi jog szabályait lefektető holland jogtudós és filozófus, Hugo Grotius 1625-ben, *A háború és a béke jogáról* írt nagy ívű művében megalkotta a háborúk tipológiáját. A már megszületésekor és azóta is sokat bírált, de máig megkerülhetetlen grotiusi „háborús rendszertant” kiindulási alapként elfogadva, számos megállapítást tehetünk a posztmodern (vagy az utáni?) korunkban minden bizonnyal elkezdődő Irak elleni háborúval kapcsolatban.

A grótiusi tipológia

Az Irak elleni háború (amennyiben valóban elkezdődik) besorolható a „barbár”, a „lovagi”, a „kereskedelmi”, a „gyarmati”, a „hódító”, a „vallási”, az „ország területi egységének helyreállításáért indított”, a „megtorló vagy büntető”, a „prevenciós”, a „más államok megsegítésére indított” háború és a „humanitárius” háborúk közé.

Az Irak elleni háború „barbár háború”, amennyiben abból indulunk ki, hogy a háborút kezdeményező Egyesült Államok és Nagy-Britannia a háborút „a rablás”, vagyis az olaj és az olajmezők tartós megszerzése vagy felügyeletük alatt tartása végett indítják. De azért is lehet ebbe a kategóriába sorolni ezt a háborút, mivel az Szaddam Huszein személyének és az őt kiszolgáló politikai, katonai rezsimnek a megsemmisítésére irányul.

A háború lehet „lovagi háború”, hiszen az Egyesült Államok és támogatói az emberiség legfőbb ellenségének kikiáltott Szaddam Huszein rendszere ellen lépnek fel, és ezáltal a támadók az amerikai nép, a civilizált világ, a világbéke védelmezőjének (lovagi) jelmezét ölthetik magukra. Ebben a megközelítésben a támadók legyőzik a becsutelen és népirtó ellenséget (legyőzik a „lator” államok egyikét), a jó és rossz (gonosz) világnéretű harcában a jó oldalán állva dicsőséget szereznek a jónak és önmaguknak.

A „kereskedelmi háború” teóriája is megalapozható, hiszen Irak és a térség olaja a világ kereskedelme szempontjából meghatározó. A térség olajtartalékai az Egyesült Államok gazdaságát, világkereskedelmi valamint globális méretű elsődlegességét határozhatja meg, mivel akié a térség olaja, azé lehet a következő fél évszázad világdominanciája. Az sem elhanyagolható szempont, hogy egy energiahordózóban gazdag ország a maga 24 milliós lakosságával eddig kimaradt a nemzetközi kereskedelemről, nem volt globalizálható, és sem a beruházások alanyaként, sem pedig fogyasztóként nem jelent meg a világpiacon. Irak kereskedelmi zárványként van jelen

a világban, ahelyett hogy a fenntartható (valójában a fenn nem tartható) fejlődés egyik közel-keleti – kívülről irányítható – motorja lenne.

Ezzel függ össze a „gyarmati” és a „hódító” háború kategóriája is. Az Egyesült Államok és a NATO a jugoszláviai háborúk után Bosznia-Hercegovinát és Koszovót a legyőzöttek félgymarmati helyzetébe hozta (protektorátus). Ugyanez a sors vár Irakra is. Az angolszász háborús erők a háború legelső szakaszában, a kulcsfontosságú katonai, közlekedési pontok megszállásával egyidejűleg, az olajmezőket is el akarják foglalni. Ennek van egy „tapasztalati” alapja, hiszen az Öböl-háborúban (1990–1991) Szaddam Huszein felgyújtatta a kuvaiti olajkutakat, környezeti katasztrófát okozva ezzel. Az iraki olajkutakat tehát épségben kell megőrizni, de azoknak a háborút követő, nem iraki erők általi való védelme egyet jelent azok elrablásával. Ez klasszikus esete lenne a nyersanyagkészletekért indított háborúknak. Az angolszász gazdasági és katonai stratégiákat ma már nem – az eleve lefutottnak tekintett – háború mikéntje foglalkoztatja, hanem az a kérdés, hogy mi lesz Irakkal (és a térséggel) Szaddam Huszein rendszerének bukása után. A válasz legalább három dimenziót érint (iraki belpolitika, iraki gazdaság, a térség egészének politikája). A demokráciát és a piacgazdaságot megteremteni, valamint az emberi jogoknak az érvényesülését elérni nem lehet egy háborúval, és nem lehet azonnal, ezért „indokolható” az iraki protektorátus kiépítése. Mindezek alapján és ürügyén viszont évtizedekig lehet ellenőrizni Irak olajkereskedelmét, gazdaságát és belpolitikáját (bábkormány, katonai igazgatás).

Mindezekon túl az Irak elleni háború lehet „vallási háború” is, amelyet a keresztény világ („a keresztény Egyesült Államok és észak-atlanti kultúra”; „a keresztény értékrendet védő NATO”) indít a keresztény civilizációt terrorista eszközökkel támadó arab, fundamentalista iszlám világ ellen. (A militáns kereszténység háborúja a militáns iszlám ellen.) Háború az elmaradott, premodern iszlám világ egyik jelentős állama ellen, amely társadalmi berendezkedésénél, szegénységénél és fanatizálhatóságánál fogva „a terrorizmus melegágya”. A keresztény fejlett világ és saját vallási urai által kizsákmányolt Irak ellen. Az amerikai Samuel P. Huntingtonnak a civilizációk közötti törésvonalokról és harcáról 1993-ban írt világhírű tanulmánya nagyon jó és szellemes – valójában hamis – ideológiát biztosít mindehhez.

„Az ország területi egységének helyreállításáért indított háború” is lehet az Irak elleni háború. Az Öböl-háború óta az angolszász erők Irakot három részre osztották fel, elsődlegesen azért, hogy az iraki kurdokat Szaddam Huszein esetleges vérengzésétől legalább Észak- és Dél-Irakban megvédjék. A NATO-tag Törökország ugyan rendszeresen behatol Észak-Irakba, pusztítja a kurdokat, és ellenérdekelt a térségben élő kurdokat egyesítő Kurdisztán létrehozatalában, de érdekelt egy egységes Irak megszületésében, amely különböző államalakulatokba integrálva osztja meg a kurdokat. Ugyanakkor mindennek az ellenkezője is megtörténhet, jelezve a helyzet bonyolultságát és a nagyhatalmak évszázados felelőtlen beavatkozásainak máig ható következményeit. A háború nyomán ugyanis elképzelhető, hogy Irak külön síta, szunnita és kurd részekre szakad, de még az sem teljesen kizárt, hogy a NATO védelmi garanciáját élvező Törökország kihatás egy szeletet a megvert Irakból.

Az Egyesült Államok az öt 2001. szeptember 11-én ért terrortámadás okán a nemzetközi terrorizmus elleni harc jegyében indíthat támadást Irak ellen, amely – a grotiusi kategóriák szerint – a „*megtorló vagy büntető háborúk*” kategóriájába teszi besorolhatóvá a háborút. Az Egyesült Államok ellene irányuló háborúként határozta meg szeptember 11-ét, és – megalapozatlanul – ellene irányuló terrorista tevékenységgel vádolta meg Irakot. Vagyis Irakot a nemzetközi terrorizmust támogató és az Egyesült Államokat megtámadó és/vagy a terrorista támadás veszélyét magában hordozó országgként nevezte meg. Az Egyesült Államok tehát az Iraktól elszenvedett – vélt – igazságtalanság okán a visszavágás jogával kíván élni.

Ezen túlmenően az Egyesült Államok az általa feltételezett iraki terrorizmus elhárítása érdekében és az Irak által valószínűleg valóban birtokolt, de az Egyesült Államokra (a NATO-ra, az EU-tagországokra) veszélytelen tömegpusztító fegyverek megszemmisítéséért akar háborúzni. Vagyis Irak potenciálisan létező és csak potenciálisan veszélyeztető agressziója ellen kíván fellépni („*prevenációs háború*”). Irak valószínűleg nem rendelkezik nukleáris fegyverrel, de ha mégis, akkor sem jelentette ki azt – szemben Észak-Korccal, Pakisztánnal, Indiával és Izraellel –, hogy kész is azt bevetni. A prevenációs háború során a támadók tehát, egy konkrétan nem meghatározható fenyegetettségre hivatkozva, egy konkrétan nem fenyegető Irakra mérnek katonai csapást, azért, hogy az Irakról feltételezett és a jövőben valóban lehetséges iraki agressziót megelőzzék.

A bonyolult közel-keleti helyzetben az sem zárható ki, hogy az Egyesült Államok a vele politikai, gazdasági és katonai szövetségben lévő Izrael állam megsegítése érdekében indít háborút Irak ellen. Az arab világ gyűrűjében és a palesztin intifáda szorításában, háborús körülmények között élő Izrael állam jelene és jövője lehet a tétje az iraki háborúnak. A bizonyítottan atomfegyverrel és nem bizonyítottan biológiai és vegyi fegyverrel is rendelkező Izraelt valóban elérheti a vegyi és biológiai fegyverekkel rendelkező Irak („*más államok megsegítésére indított háború*”). Az amerikai katonák és érdekek szerint uralt térségben az izraeli–palesztin konfliktus is valószínűleg kezelhetővé válik, és Izrael megerősödve kerül ki az iraki háborúból.

A „*humanitárius háború*” kategóriája is megjelenhet az iraki háború kapcsán. A népet és a kurdokat egyaránt elnyomó, koncentrációs táborok hálózatát fenntartó, tömeggyilkos Szaddam Huszein és diktatórikus rendszere, ha nem is egyedülálló sem a világban, sem pedig a Közel-Keleten, méltó a megvetésre és a pusztulásra. Az iraki népnek és az Irak területén élő kurdoknak a teljes jogtiprása ellenében, sőt az elemi jogok biztosításán túl a pusztas léte érdekében indított háború „*humanitárius háborúnak*” is tekinthető. Még akkor is így van, ha konkrét népi társaság vagy azzal való fenyegetés az elmúlt tíz évben – éppen az Öböl-háború utáni angolszász katonai jelenlétnek is betudhatóan – nem volt Irakban. „*Humanitárius*” lehet azért is a háború, mert egy szűk kisebbséggel (Szaddam Huszein és a haszonélvező nomenklátúra) szemben áll a „*többségi*” iraki nép és a világ, benne az arab világ, azaz az erőszakot elutasító és humanitárius elvek szerint inkább élni akaró döntő többség.

Az igazságos háború

A grotiusi háborúkategóriák után nem érdektelen egy másik keretrendszer szerint megvizsgálni az iraki háborút. A keresztény gondolkodók, elsősorban Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás és Nagy Vazul hagyták örökölni ránk az *igazságos háború* – szintén sokat bírált, de szintén megkerülhetetlen – elméletét.

Az igazságos háború hét kritériuma közül az első az *„igazságos ügy vagy jogos ok”* elve. Vagyis a háború akkor igazságos, ha a háborút kezdeményező állam valamilyen igazságos ügy vagy jogos érdek alapján megfelelő indokkal rendelkezik a háborúskodásra. A grotiusi háborúk esetében tárgyaltak közül ebben az esetben kizárólag a *„humanitárius háború”* alatt tárgyaltak jöhetnek szóba. Nem kis hibát elkövetve, de most figyelmen kívül hagyva a *„belügyekre való be nem avatkozás”* elvét, illetve nem elemelve azt, hogy mikor lehet ezt a nemzetközileg elfogadott elvet negligálni, fontolóra kell venni, hogy az Irak elleni háború – e kritérium szerint – lehet igazságos. Igazságos, mert éheznek és szenved egy nép, mert az iraki nép a teljes jogfosztottság állapotában él. Ugyanakkor a világ számos országában hasonlóan túrhetetlen a helyzet, de senki sem tett még azért, hogy akkor egymás utáni háborúkkal, szép sorjában felszámoljuk ezt az antihumánus helyzetet. Tisztul a kép, ha rákérdezzünk az alanyra, a háborút kezdeményező fél kilétére. Az Egyesült Államokat semmilyen módon nem veszélyeztető Irak, vagy a világ biztonságát a környezetében lévő országoknál jobban nem fenyegető Irak megtámadásához nincs megfelelő ok, és különösen nincs megfelelő oka az Egyesült Államoknak.

Az igazságos háború második kritériuma a *„megfelelő tekintély”* vagy *„legitim vezető”* által kezdeményezhető háború elve. Esetünkben ez – látszólag – minden kétséget kizáróan megvan, hiszen az Egyesült Államok elnöke vagy az ENSZ Biztonsági Tanács (BT) legitim vezető, illetve megfelelő tekintély. Az Egyesült Államoknak vagy a BT-nek a vezetői megfelelő legitimitással rendelkeznek ahhoz, hogy az államuk vagy szervezetük nevében döntsenek a háborúról. Azért nem teljesen egyértelmű mégsem a helyzet, mert a háborúindításban a valamilyen módon érintett vagy megkérdézett országok polgárainak mintegy 55–85 százaléka ellenzi a háborút. A BT pedig még nem hozott a háborút támogató határozatot, és elsősorban a német–francia ellenállás miatt valószínűleg nem is áll módjában ilyet hozni. A *„megfelelő tekintély”* vagy *„legitim vezető”* elvének érvényesülése tehát egyszerre adott és egyszerre hiányzik.

Igazságos a háború, ha azt *„jó szándékból vagy a jogos érdekből”* kezdeményezik. Itt is a *„humanitárius háború”* és legfeljebb a *„prevenciós háború”* grotiusi kategóriáinak eseteiben elmondottak jöhetnek szóba. Az amerikai, angol, ausztrál, magyar stb. háborús propaganda szerint most érkezett el az idő az iraki nép felszabadítására. Az iraki nép ugyan ezt nem kérte, és maguk semmit vagy keveset tesznek felszabadulásukért, de ez nyilván az iraki totális diktatúrán is múlik. A világnak jogos érdeke egy tömegpusztító fegyverekkel rendelkező diktatúra semlegesítése, de erősen kétséges, hogy ehhez egy erre a célra most kiválasztott, Iraknak nevezett állam lerohanásán

keresztül vezet az út. Az igazságos háború negyedik kritériuma „*az arányosság*” elve. Amennyiben az Irak elleni háború az Amerikát ért terrortámadásra adandó válasznak minősül, akkor az arányosság elve minden bizonnyal sérülni fog, hiszen a civil lakosságot és a civil létesítményeket nagyságrendekkel nagyobb szenvedés és kár fogja érni, mint az 2001. szeptember 11-én történt. A megengedhetetlenül és fájdalmasan sok (egy ember is sok!), mintegy 4000, zömében civil amerikai ember halála nehezen hasonlítható össze egy ország ellen viselt totális háború civil áldozatainak számával. Kivéve persze, ha kimondjuk, hogy ember és ember között értékkülönbség van, vagy ha arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a nemzetközi terrorizmus potenciális és Irakra fókuszált veszélye akkora, hogy annak elhárításához a háború az arányos eszköz. Ezen belül külön is kérdés, hogy a hagyományos fegyverekkel szilárdan ellenálló Irak esetében a támadók bevethetnek-e ún. mini atombombát, mint ahogyan azt az Egyesült Államok jelezte. (Ez a nemzetközi jogszabályok megsértésén túl, nyilván az arányosság elvét is sértené.)

Az igazságos háború ötödik kritériuma „*a megkülönböztetés és szétválasztás*” elve, amely szerint a háborút indítónak a harcoló felet és a békés lakosságot egyértelműen meg kell különböztetni. A modern hadviselés idején ez éppúgy nehéz, mint korábban, hiszen az angolszász csapatok hiába rendelkeznek „okos”, „látó”, számítógéppel vezérelt precíziós fegyverekkel, mint azt a jugoszláviai és afganisztáni háború során elkövetett emberi mulasztások és balesetek mutatják, ez mind kevés a civil élet megóvásához. (Legfeljebb csökkenteni lehet azok számát. Persze kérdés, hogy mihez képest lehet csökkenteni?) Az iraki totális háború esetében a szárazföldi hadviselés nagy-nagy iraki civil embervesztéssel fog járni. Ehhez hozzá fog járulni a hatalmát és nem a népét féltő Szaddam Huszein cinikus hadviselése is, amely civil létesítményekbe rejti el katonáit és fegyvereit, és amely – értelemszerűen – civilek által lakott városokban akarja megállítani a támadókat. Ezzel a Slobodan Milosevics által is alkalmazott stratégiával Szaddam Huszein – a megkülönböztetés és szétválasztás elvének szempontjából – szinte megoldhatatlan feladat elé állítja a gyors győzelemre kondicionált angolszász hadsereget. Az általános hadkötelezettség bevezetése óta ismert jelenség, mégsem hagyható itt sem szó nélkül, hogy az iraki rezsim mintegy 900 ezer civil állampolgárát kényszeríti sorkatonai és tartalékos katonai szolgálatra. (Így lesz a civilből katona, akit már katonaként egy háborúban jogszerűen öl meg az ellenség, avagy mint katonaiszolgálat-megtagadót a „sajátjai” azonnal kivégeznek.)

A háború akkor igazságos, ha a kezdeményezésekor „*megalapozott remény van a sikerre*” – követeli meg a következő igazságossági kritérium. Az Egyesült Államok (angolszászok és támogatóik) kontra Irak esetében gondolkodás nélkül azt lehet mondani, hogy az Egyesült Államok sikerének esélye száz százalékos. A háború azonban nem steril közegben és nem feltétlenül csak egy szuperhatalom (és szövetségesei) valamint Irak között zajlik majd. A háború annak precedens értékű üzenetével, a Közel-Kelet – már többször emlegetett – bonyolult és különböző érdekek által tagolt világában egy észak-atlanti (nyugati) kontra arab világ háborújává

szélesedhet, de akár egy harmadik világháborúvá is terebélyesedhet. (Lokális háborúk sorozatát is elindíthatja.) Az észak-atlanti civilizáció bármilyen erős is, Észak-Korea, Izrael, Szaúd-Arábia, Oroszország, Japán és Kína bekapcsolódása esetén a háború kimenetele kérdéses.

Az igazságos háborúval szemben támasztott követelmény az is, hogy a háborúnak „a béke helyreállítása” legyen a célja. Irakban a diktatúra csendje és „békéje” honol (ami elfogadhatatlan), de szomszédainak békéjét nem veszélyezteti sokkal jobban, mint például Törökország Irakét (Észak-Irak) vagy Görögországot, netán Észak-Korea Dél-Koreáét, vagy Pakisztán Indiáét. (Más a helyzet persze, ahogyan azt korábban kifejtettem, ha a tömegpusztító fegyvereket tartó Irakot a világ vagy a Közel-Kelet békéjének megzavarásával kell illetni.)

Az Irak elleni háború végül akkor lehet igazságos, ha elkerülésére minden más megoldással próbálkoztak már, de azok mind eredménytelenek voltak. Vagyis a háborúra mint „végső megoldásra” kerül sor. A hivatalos angolszász verzió szerint Irak bizonyítottan rendelkezik tömegpusztító fegyverekkel, támogatja a nemzetközi terrorizmust (al-Kaida), és részes az Amerika elleni terrortámadásban. Ha mindezt nem vallja be, illetve nem hagy mindezzel fel, akkor – más megoldás híján – háborúzni kell vele. Háborúzni kell vele?

• LEFÜLELT MONDATOK

„Akik úgy nyilatkoznak, hogy az aláírás belerángatja Magyarországot az Irak elleni háborúba, azok nem olvasták el a levelet” – mondja Kovács László külügyminiszter a nyolcak levele kapcsán (*Magyar Hírlap*, 2003. február 8.). Több okból is igaza van. Először: nem a levelet aláíró Medgyessy Péter kezdte el belerángatni az országot a háborúba, hanem Kovács László maga, aki a tavaly nyári amerikai útján egyértelműen elkötelezte magát és Magyarországot „a nemzetközi terrorizmus elleni harc” „eddigieknél aktívabb” támogatása mellett. A politikai kiállást és a konkrét katonai vállalásokat „amerikai részről elégedetten fogadták” (*Népszabadság*, 2002. július 24.). A külügyminiszternek azért is igaza van, mert az Irak elleni háborúba nem a nyolcak levelének aláírása rángatta bele közvetlenül Magyarországot, hanem a tászári bázis átengedése. Végül Kovács Lászlónak azért is igaza van, mert a háború már megkezdődött. Az amerikai és angol vadászgépek szinte folyamatosan bombázzák Irakot, és katonáik már ott vannak Észak-Irakban. Egyedül az olvasási szokások és az olvasott szöveg jelentésének kérdésében nincs igaza Kovács Lászlónak. A nemzetközi közvélemény egyértelműen úgy olvasta a levelet, hogy az a német–francia háborúellenes politikával szembeni kiállítás, és állásfoglalás a háborúzni szándékozó Amerika politikája mellett. Nem kellene a levelet a külügyminiszternek is elolvasnia?

„Mi, magyarok, az elmúlt esztendőkből a háború dolgában már szert tettünk némi jártasságra. Nem a mostani az első fenyegetés. Bizonyára emlékeznek, hogy a közeli balkáni háborúból úgy kerültünk ki, hogy egyetlen magyar életet sem veszítettünk el. Úgy esett át akkor a két hete NATO-tag Magyarország a tűzkeresztségen, hogy itt, Magyarországon egyetlen ember élete sem zökkent ki a kerékvágásból” – mondta Orbán Viktor a Vigadóban megtartott országértékelő beszédében. Nos, a Jugoszlávia elleni háborúba nemcsak belesodrótunk, hanem abban aktívan részt is vettünk (hozzájárultunk, és légteret, repülőtereket adtunk), s erről elsődlegesen Orbán és pártja döntött. És hogy nem veszítettünk volna el „egyetlen magyar életet sem”? A Jugoszláviában élő magyar civilek és a Jugoszláv Néphadseregbe kényszerített magyar sorkatonák közül bizony sokan meghaltak a tőlünk is felszálló és a mi légterünkben is utántöltött vadászgépek bombáitól. S úgy estünk volna át a tűzkeresztségen, „hogy itt, Magyarországon egyetlen ember élete sem zökkent ki a kerékvágásból”? Magyarország déli határainál felvonultak a magyar határvadászok, a határőrség megerősített szolgálatot látott el, a helybeliek ismét féltek, és „áthallották” a bombázások zaját. Taszár és Ferihegy-1 NATO-bázissá vált, s a magyar honvédség készenlétben állt.

A Civilek a Békéért háborúellenes mozgalom békefórum rendezésére készült 2003. február 11-én az egyházak és az egyházi szervezetek részvételével. A Magyar Katolikus Püspöki Kar (MKPK) – sajtóosztályának közleménye szerint – „*csak azért nem képviselteti magát intézményesen, mert Mayer Mihály püspök úr, aki illetékes volna, február 11-én nem lesz Magyarországon*” (Magyar Hírlap, 2003. február 7.). A Püspöki Karnak összesen 22 tagja van. Magyarországon 20 püspök képviselhetné a katolikus hierarchiát, meg azok, akiknek az MKPK a képviseletre megbízást ad. Mayer Mihály pécsi megyéspüspök valóban az MKPK Justitia et Pax Bizottságának elnöke, aki ebből eredően valóban illetékes a képviseletre. Alkalmasságához különben sem fér kétség, mivel a NATO-csatlakozás idején nyilvánosan és határozottan kiállt a csatlakozás mellett, a jugoszláviai bombázás idején pedig sűrű hallgatásba burkolódzott. Meglátásom szerint ezért kifejezetten gondviselészerű, hogy Mayer Mihályt a békefórum idején külföldre szólította a kötelessége. A február 8-án a Szent István-bazilikában a békéért (Orbán Viktor részvételével) megtartott polgári körös ökumenikus istentiszteleten a békeügyekben illetékes püspök szintén nem vett részt. Őt ott Spányi Antal esztergom–budapesti segédpüspöknek sikerült pótolnia.

Demszky Gábor főpolgármester közleménye szerint: „*Magyarország éppen attól demokratikus jogállam, hogy minden, a jogállamiság alapjait meg nem kérdőjelező vélemény szabadon képviselhető, többek között utcai demonstráció formájában is...*” Demszky „*felszólította a BRFK vezetését és állományát, hogy mind a tüntetések engedélyezésénél, mind biztosításánál tekintse elsődlegesnek a tüntető kisebbség, és a nem demonstráló többség biztonságának garantálását*” (Népszabadság, 2003. február 14.). A főpolgármester tehát egyértelműen kiáll a gyülekezési és a szólásszabadság joga mellett. Kérdés, hogy ehhez miért kellett bevárnia Medgyessy Péter „kiállítását”, és miért kellett várni rá két hetet. Nem kérdés azonban, hogy a főpolgármestertől idézett második mondat félreérthető, opponálja az előtte mondottakat, és nem elegáns. A Demszky által felszólított BRFK valóban felállította a demonstrálók és a közlekedők „aránypárját”, majd – először – a közlekedő többség „oldalára állt”. Vagyis a gyülekezési jog érvényre juttatását alárendelte az Andrássy út szombat délutáni forgalmának. Ezek után „tüntető kisebbségről” és „nem demonstráló többségről” beszélni disszonáns. Különösen, ha a háborút ellenző „kisebbség” adott esetben nagyobb, mint a szombat délután közlekedő, de nem demonstráló „többség”. Arról nem beszélve, hogy a tüntetők céljait „legitimálók”, a háborút nem támogatók alkotják – közvélemény-kutatási eredmények szerint – a lakosság 82 százalékát.

„*A honvédelmi tárca vezetője kiemelte, hogy a légtér esetleges átengedése semmiféle kockázatot nem jelentene Magyarország számára.*” (Magyar Hírlap, MTI-hír, 2003. február 7.) Juhász Ferenc nem állít kevesebbet, mint azt, hogy az amerikai–angol vadászgépek és tankerek soha sem szenvedhetnek balesetet. A balkáni háború során például egy KC-135E típusú amerikai tankergép a kényszerleszállása előtt a Hortobágyi Nemzeti Park felett 50 ezer liter kerozint engedett ki. Ugyancsak ekkor NATO-repülőőről származó „radarzavaró berendezéseket” találtak Beremen-den, Zalaújlakon, Bőszénfán, Lovászhetyényben és Felsőszentivánon. Ha a légtér ka-

tonai célú átengedése semmiféle kockázatot nem jelent, akkor a magyar légiert nem kellene készségbe helyezni.

A parlament nemzetbiztonsági bizottsága előtt Tóth András titkosszolgálati államtitkár „az iraki konfliktus magyarországi vonatkozásairól, elsősorban a taszári bázison folyó kiképzésről” azt mondta, hogy „*a veszély nem nagyobb, mint amit az ország a NATO-tagsággal és az ebből fakadó értékrend képviselésével vállalt*”. Sokértelmű mondatok ezek. Minden attól függ, hogy a NATO melyik arcáról van szó. Magyarország a csatlakozásról megtartott népszavazás időpontját (1997. november 16-át) tekintve a szövetségesek védelmét garantáló, önvédelmi értékrendet képviselő katonai szövetséghez csatlakozott. A jogi csatlakozást (1999. március 12-ét) követő második héten a NATO az ENSZ BT felhatalmazása nélkül megtámadta Jugoszláviát, azt a szomszédunkat, amely a genocídium megengedhetetlen bűnébe esett, de nem fenyegette a NATO-t, ily módon Jugoszlávia megtámadása a NATO értékrendjével össze nem egyeztető támadó háború volt. A NATO nem módosította alapdokumentumát, nincs BT-felhatalmazás sem, tehát Irak megtámadása ellentétes a NATO értékrendjével, és a támadás olyan értékrendet képvisel, amelyhez Magyarország nem csatlakozott. A titokgazda érvelése azért is tarthatatlan, mert Irak megtámadását a NATO nem hagyta jóvá, így NATO-tagságunkból nem hárul ránk kötelezettség. Mi nem az Egyesült Államok, hanem a NATO értékrendjéhez csatlakoztunk. A kettő pedig nem ugyanaz.

„*Az Európát és a világot behálózó háborúellenes tiltakozáshoz a polgári körök is csatlakoznak – közölte Hende Csaba. Orbán Viktor kabinetfőnöke hozzátette: »A baloldal emblematikus szereplőivel nem értünk egyet, de a háborúellenesség kivételt képez.«*” (Magyar Nemzet, 2003. február 5.) Ez nem volt mindig így. Jugoszlávia bombázásának idején, amikor az Orbán-kormány volt hatalmon, a baloldal emblematikus alakjait is felvonultató háborúellenes mozgalom nem képezett kivételt. Akkor Orbán Viktor a háborúellenes Balkán Békéjéért Mozgalom (BBM) tízezres tüntetésére azt mondta, hogy „*ezek az emberek korábban nem a béke mellett, hanem a Varsói Szerződés mellett törtek lándzsát*” („A Hét”, 1999. május 9.). Az akkori külügyi államtitkár, Németh Zsolt azt találta mondani, hogy „*a békemozgalomnak létjogosultsága van minden országban [...] De amikor volt ávósok és hasonló személyiségek békemozgalmaik, azért az ember egy kicsit gyanakszik.*” (168 óra, 1999. június 3.) A BBM ellen a bombázások támogatására hirtelen megalakított és Gyürk András, Rogán Antal valamint Vidoven Árpád fideszes képviselők által vezetett „*diktatúraellenes akciócsoport*” azt nyilatkozta, hogy „*a hidegháborús évek szovjet propagandájának világbéke-felhívása és a Balkán Békéjéért Mozgalom felhívása egy logikára működik, ugyanolyan hamis beállításon alapul: miként akkor sem lehetett, ma sem lehet egy kalap alá venni az agresszort és a demokrácia, a humanitárius rend helyreállításáért küzdő NATO-tagországokat*” (MTI, 1999. május 4.).

• MAGYARORSZÁG ÉS AZ IRAKI HÁBORÚ

Egy háborút sok szempontból lehet vizsgálni, így mindenekelőtt politikai, katonai és jogi szempontból. A szempontokhoz háromféle viszonyulási mód kapcsolható, vagyis a háborút politikai, katonai szempontból lehet támogatni vagy ellenezni, és a háborúval kapcsolatban lehet semlegesnek maradni, továbbá a háborút lehet jogi szempontból legitimnek vagy illegitimnek tekinteni. Nézzük végig, hogy Magyarország az iraki háború dolgában a felsorolt szempontok és viszonyulási módok alapján hol áll.

Politikai szempont

Mint ismeretes, a 2002-ben hatalomra került magyar kormány politikai szempontból az Egyesült Államokat, gazdasági szempontból Németországot tekinti irányadónak. A magyar külpolitika képviselői ennek megfelelő módon politizálnak, és Kovács László külügyminiszter, Medgyessy Péter miniszterelnök ebben a szellemben nyilatkoztak amerikai útjaik során (direktebb elköteleződés az Amerika diktálta terrorizmus- és Afganisztán elleni harchoz; az amerikai dominanciájú NATO-ban való nagyobb szerepvállalás, és a katonai kiadások jelentős növelése). Ebbe a tudatosan felépített amerikai prioritású magyar külpolitikai trendbe illik bele az iraki háborúval kapcsolatos magyar külpolitika minden lépése. A külügyminiszter, a miniszterelnök és a honvédelmi miniszter (ebben a sorrendben) kezdettől fogva politikailag támogatta Amerikának az iraki háborúval kapcsolatos álláspontját. Medgyessy Pétert nem véletlenül kérték fel az amerikaiak háborúja mellett kiálló nyolcak levelének aláírására. A nyíltan háborúellenes Németország, Franciaország és Belgium ellenében a nyíltan háborúpárti angol-spanyol vonalhoz való csatlakozás minden korábbinál egyértelműbbé tette a háborúval kapcsolatos magyar álláspontot. A magyar kormány, ha nem is teljesített minden háborúval összefüggő konkrét amerikai kérést, nem volt kérdés, hogy a kormány ezen a szinten is támogatja Amerika háborús politikáját. Az is ismert, hogy a kormány gondolkodás nélkül mondott volna igent a Törökországra „megsegítésére” és ennek örvén egyenesen Irak ellen készülő háborúra akkor, amikor az először kizárólag amerikai kérésként jelentkezett. (Ez csak később változott át a szövetségi kötelezettségből eredően mindenképpen teljesítendő NATO-kérésé, és a Fidesz egyhetes alkudozása után szűkült le kizárólag Törökországra „megsegítésére” katonai támogatására.) Mindezek után az Egyesült Államok a valóságnak meg-

felelően tette közzé a háborút támogató, a vele szövetségben álló országok harmincas (negyvenötös) listáján Magyarországot. Ennek ismeretében az is természetes, hogy az Egyesült Államok a háború megkezdésének eldöntése után mintegy négy órával, a háború megkezdése előtt pedig mintegy nyolc órával tájékoztatta a politikai szövetségeseinek tekintett Magyarországot. A háborút a magyar külpolitika és a parlament négy pártja közül három (kivétel: Fidesz), az angolszász érvrendszerrel és szóhasználattal tökéletesen szinkronban – támogatja. Mindezek után úgy gondolom, hogy Magyarország az Irak elleni háborút kezdeményező politikai koalíció tagja, a háborúban az Egyesült Államok megbízható és egyértelmű politikai szövetségese.

Katonai szempont

Az Egyesült Államoknak Magyarország területén helyezkedik el a legnagyobb kelet-európai állandó katonai bázisa (Taszár). Az Irak elleni háborúra készülő amerikai hadsereg köztalékében szolgáló, egyenruhát és fegyvert viselő polgári alkalmazottak, a legszigorúbb amerikai és magyar katonai védelem alatt álló taszári bázison, százas nagyságrendben az iraki háborúval szorosan összefüggő katonai, rendészeti és közigazgatási kiképzésben részesülnek. Magyarország az Egyesült Államok kérésére hozzájárult ahhoz, hogy az Irak elleni háborút előkészítő „harcis és szállító repülőeszközök” „a Magyar Köztársaság légterét, valamint szükség szerint a kijelölt magyar repülőtereket igénybe vegyék” (11/1998. [II. 20.] OGY-határozat). Ezen hozzájárulás nyomán a háború kitörését követően amerikai és angol harci gépek folyamatosan igénybe veszik a magyar légteret és repülőtereket, valamint a taszári bázison lévő amerikai repülőteret és katonai logisztikát. Észak-iraki célpontok esetében az amerikai B-52-es vadászbombázók Magyarország fölött szállnak át, kerülhetnek utántöltésre, és szükség szerint igénybe vehetik repülőtereinket. Tehát Magyarország az Irak elleni háború katonai előkészítésében részt vett (Taszár, légtér, repülőterek), és a háború során a háborúban használatos fegyverek egy része Magyarország felett áthaladva ért és ér célba. Az iraki háborúban felhasználásra került és kerülő fegyverek, harci anyagok, a katonai logisztika és a harci cselekményekben részt vevő katonai gépek egy része magyar repülőterek és a magyarországi amerikai repülőter érintésével került és kerül felhasználásra. (Nyilvánvaló, hogy a hónapok óta levegőben és vízen egyaránt tartó Irak elleni katonai felvonulás és utánpótlás töredéke érkezett és érkezik Magyarország érintésével amerikai célállomásokra, és került a háborúban felhasználásra, de ez – esetünkben itt csak – mennyiségi kérdésként jelentkezik.) Mindebből eredően katonai szempontból Magyarországot semmiképpen nem lehet semleges országnak nevezni: Magyarország katonailag egyértelműen és aktívan támogatja az Irak elleni háborút. Ebből a szempontból nem bír jelentőséggel az, hogy Magyarország katonákat vagy nem harcoló katonai (pl. egészségügyi, műszaki) alakulatot küld vagy nem küld a háborúba. (Ez rendkívül fontos kérdés, de ennek a háborúban való részvétel mértékéhez van köze, de nincs köze a háborúban való katonai elköteleződéshez.)

Magyarország tudatában is van mindennek, hiszen a háborúval összefüggő szokásos és kötelező óvintézkedéseken túl (pl. nagykövetségek védelmének megerősítése) az ország (pl. határ), a katonai bázisok (pl. laktanyák felett köröző helikopterek), a stratégiai pontok (pl. Paks) és a politikailag releváns közintézmények, a háborús politika képviselőinek, illetve a magyar VIP-személyek fokozott katonai illetve személyes védelme is megtörtént. Nagy jelentőséggel bír, hogy Magyarországon nem került bevezetésre rendkívüli vagy hadiállapot, de ennek egyedüli oka a háború jellegében (terrorakcióktól, és nem hagyományos katonai ellentámadás veszélyétől lehet tartani) és a háború földrajzi vonatkozásaiban keresendő, és szintén nincs köze a háborúban való elköteleződéshez.

Magyarország – mint az Egyesült Államok vezette háborút kezdeményező katonai és politikai szövetség tagja – egyben hadviselő fél is. Az említettek miatt ehhez nem kellett Magyarországnak hadat üzennie Iraknak, bevezetni a hadiállapotot, és magyar katonákat küldenie Irakba. Nem vitás, hogy a háborúban való magyar katonai részvétel nagyon korlátozott, hogy messze nem Magyarországon áll vagy bukik a háború kezdeményezése, lefolyása és kimenetele, hogy minimális a befolyása a háborúra, de ezek a hadviselési mód, a katonai potenciál, a katonai részvétel minőségének és mennyiségének körébe tartozó kérdések, amelyek kizárólag a háborúzóknak szövetségén belül megválaszolható kérdések. Magyarország tehát katonai értelemben háborút visel Irak ellen, Magyarország hadban áll, és hadviselő fél.

Jogi szempont

A magyar kormány a háború kitörése előtt úgy döntött, hogy teljesíti az amerikai kérést: az angolszász harci és szállító repülőket a magyar légtéren átengedi, és a katonai gépeknek a magyar repülőtereket is a rendelkezésére bocsátja. Ennek jogi alapjaként „az Irakra vonatkozó ENSZ-határozatok érvényesítését célzó nemzetközi fellépésben történő magyar közreműködésről” címet viselő, korábban már idézett 1998. február 20-i országgyűlési határozatot nevezte meg. Az országgyűlési jegyzőkönyvből egyértelműen kiderül, hogy a képviselők úgy fogadták el 297 igen, 5 nem szavazat és 4 tartózkodás mellett ezt a határozatot, hogy egyértelműen tisztában voltak azzal, hogy a NATO-nak nincs köze a felkéréshez, s hogy az Egyesült Államok katonai akciójához (háborújához) való hozzájárulás is benne van a felkérésben. Az Országgyűlés az ENSZ BT határozatainak kikényszerítéséhez járult hozzá, miközben a képviselők előtt teljesen világos volt, hogy a BT-nek nem volt (akkor sem) olyan határozata, amely lehetővé tette volna a háború megindítását. A háború akkor elmaradt, de ezt a 11/1998-as határozatot nem vonták vissza, utóbb nem módosították, miközben csak 1998-ban három újabb BT-határozat marasztalta el Irakot. (A katonai erő alkalmazásához egyik sem adott felhatalmazást.) Mindebből eredően kijelenthető, hogy a magyar országgyűlés, annak a maival megegyező kormánypárti oldala és a maihoz hasonló ellenzéke (a MIÉP és az MDNP ma nem parlamenti párt) 97 száza-

lékos szavazati arányban támogatta a BT-felhatalmazás nélküli, Irak ellen irányuló amerikai katonai támadást.

A helyzet azóta jogi szempontból nem változott. Amennyiben az Egyesült Államok 1998-ban támadja meg Irakot, az a nemzetközi jog szempontjából éppen úgy illegitim lett volna, mint ahogyan az 2003-ban. Az ennek kapcsán hivatkozási alapként emlegetett 688-as (1998) és az 1441-es (2002) számú BT-határozatokat kizárólag a szövetséges erők által felkért nemzetközi jogászok tartják megfelelő jogalpnak a háborúhoz (pl. az angol legfőbb ügyész), míg a független nemzetközi jogászok (pl. a nyilvánosan és egységesen kiálló angol nemzetközi jogászok) és maga az ENSZ egységesen illegitimnek tartják a háborút.

Mindebből következően Magyarország egy olyan háborút támogat politikailag és vesz benne részt katonailag, amelynek a jogosságát a nemzetközi jog nem fogadja el. Ugyanakkor a magyar jog szerint a magyar kormány legitim módon vesz részt a háborúban, mivel erre az országgyűlés felhatalmazta. Nyilvánvaló, hogy az országgyűlésnek sem 1998-ban, sem 2003-ban nem lenne joga egy BT-felhatalmazás nélküli háborút támogatnia, mivel az ütközik az ennek tilalmát kimondó alkotmányban foglaltakkal (6. § [1]). Az is nyilvánvaló, hogy az Irakot megtámadó szövetségesek, köztük Magyarország, a nemzetközi jog szerint agresszornak minősülnek, és Magyarország saját alkotmányával ellentétben támogatta 1998-ban és támogatja most 2003-ban az Irak elleni háborút, miközben ezt sem a BT, sem pedig a magyar alkotmánybíróság soha sem fogja kimondani. Az elmondottakkal nem függ össze, hogy ebben a 2003-as időszakban a kormánynak egy 1998-as OGY-határozatra való hivatkozása politikailag inkorrekt, és nyilvánvalóan a Fidesz megkerülésére szolgált. Ezért a politikai felelősség a balliberális kormányt terheli. Úgyszintén politika értelemben inkorrekt, hogy a Fidesz nem vesz tudomást arról, hogy 1998-ban egységesen támogatta az Irak elleni háborút, és most úgy viselkedik, mintha ezért őt nem terhelne jogi és politikai felelősség.

• BÉKEFENNTARTÁS – FENNTARTÁSOKKAL

Az iraki magyar kontingens nem az első magyar katonai egység, amelyik békefenntartó feladatokat lát el nemzetközi katonai missziókban, távol Magyarországtól. Az első magyarok részvételével zajló modern béketeremtő műveletre az Osztrák–Magyar Monarchia idejében, 1896-ban Krétán került sor, amikor a szemben álló görög és török haderőt kellett szétválasztani. Az osztrák–magyar katonák ezt követően Kínában (1901), Koszovóban (1902–1907) és Albániában (1902–1914) hajtottak végre rendfenntartó és humanitárius feladatokat. Hosszabb szünet után, a vietnami háború befejezéséről és a béke helyreállításáról szóló párizsi egyezmény végrehajtását felügyelő dél-vietnami bizottságban (ICCS) vettek részt magyar katonák (1973–1975). A saigoni székhelyű ICCS-ben kanadaiakkal, indonézekkel és lengyelekkel (!) együtt szolgált magyar kontingens teljes létszáma mintegy 870 fő volt. Ezt követően 1988-ban, az iraki–iráni háborút lezáró békeszerződést ellenőrző misszióban, ENSZ-felkérésre vettek részt fegyvertelen magyar katonai megfigyelők. A '90-es évektől kezdődően aztán magyar „missziós” katonák megfordultak az Öböl-háborúban (1991), Angolában (1991–1999), Cipruson (1993), Ugandában (1993–1994), Mozambikban (1993–1995), Tádzsikisztánban (1995), Kasmírban (1999–2000), Albániában (1999), jelenleg is szolgálatot teljesítenek Irak-Kuvaitban (1991-től), Koszovóban (1993-tól), Nyugat-Szaharában (2000-től), Grúziában (1993-tól), Hegyi-Karabahban (1995-től), Boszniában (1999-től), Afganisztánban (2003. februártól) és most már Irakban is. A hidegháború befejezését követően az iraki békefenntartásban való részvételünk lesz a tizenhatodik katonai missziónk, amely egyben azt is jelenti, hogy – az iraki kontingenssel együtt – jelenleg összesen mintegy 1050 magyar katona és rendőr vesz részt békétámogató katonai műveletekben. (Amennyiben az első katonai misszió a kiindulási alap, és figyelembe vesszük a kontingensekben félévente-évente történt váltásokat stb., akkor közel ötezer magyar katona teljesített és teljesít nemzetközi békétámogató szolgálatot.) (Összehasonlításként: Németország közel 9000 katonája teljesít jelenleg szolgálatot különböző katonai missziókban.) Az itthon és külföldön egyaránt sikeresnek mondott magyar békétámogató tevékenységnek azonban halottai is vannak: ketten Vietnamban (1973) és szintén ketten a Sínai-félszigeten (1998) lelték halálukat feladataik teljesítése közben. A többek között Dél-Vietnamban is szolgáló Török László ezredes Grúziában halt meg (2001), és neki, mint „a béke katonájának”, a napokban avatták fel emlékoszlopát a HM újonnan kijelölt katonai parcellájában.

Békétámogató műveletek alatt az ENSZ Alapokmányára (VI. és VII. fejezet) épülő és értelemszerűen az ENSZ által támogatott olyan többnemzetiségű katonai erő al-

kalmazását értjük, amelyet a világ békéjének és biztonságának megőrzése érdekében alkalmaznak. A béketámogató műveleteket azonban nemcsak az ENSZ vezetheti, hanem az ENSZ jóváhagyásával, a mandátum delegálásával a NATO, az EBESZ is, sőt lehetséges az ENSZ követelményeivel megegyező, külön egyezmény alapján vezetett béketámogató katonai művelet is. Tipikusan ilyen a 41 fős magyar katonarendőri kontingenst is „foglalkoztató”, a Sínai-félszigeten szolgáló katonai misszió (MFO), amely az Egyesült Államok, Izrael és Egyiptom által a Camp David-i békeszerződésben aláírtakat hivatott betartatni.

A béketámogató műveleteknek számos típusa van. A gyakran egymás szinonimájaként használt típusok azonban más és más tartalommal bírnak. A béketámogató műveletek legtöbbször emlegetett típusa a békefenntartás (Peacekeeping) azonban csak az egyik típusa a béketámogatásnak a konfliktusmegelőzés (Conflict Prevention), a béketeremtés (Peacemaking), a békekikényszerítés (Peace Enforcement) és a humanitárius műveletek (Humanitarian Operations) mellett.

Az idők folyamán a magyar béketámogató küldetést a legkülönbözőbb módon nevezték, így azok „katonai megfigyelők”, „fegyveres békefenntartók”, „katonai rendfenntartók”, „katonai összekötők”, „őr és biztosító katonai egység”, „műszaki kontingens”, „megfigyelő misszió”, „egészségügyi katonai csoport”, vagy most Irak esetében „szállító alakulat” néven kerültek be a magyar békefenntartás történetébe. A megnevezésnek természetesen fontos szerepe van, hiszen ezek a nemzetközi jogi megítélés szempontjából és a vállalt feladatoktól függően jelentősen eltérnek egymástól. Nem mindegy ugyanis, hogy az adott katonai misszió melyik nemzetközi szervezet keretei között, vagy milyen legitimitású nemzetközi együttműködés keretében és milyen feladatkörben tevékenykedik. Az IFOR/SFOR – ENSZ-felhatalmazás alapján – NATO-vezetésű béketeremtő/békefenntartó művelet, míg a KFOR tisztán a NATO koszovói béketámogató művelete. A ciprusi békefenntartás „tisztán” ENSZ alapú, míg a grúzai, a hegyi-karabahi és a szarajevói az EBESZ katonai missziója. Irak esetében éppen a felhatalmazás okozta a nemzetközi jogi vitát és az egy hónapig tartó hazai politikai vitát, amit a május 22-i ENSZ BT oldott fel azzal, hogy felhívta tagállamait, vegyenek részt Irak stabilitásának és biztonságának megteremtésében (1483-as számú határozat). A magyar kormány e határozat nélkül is küldött volna katonákat Irakba, de ebben az esetben az ENSZ felhatalmazása nélkül indult háború után, az ENSZ felhatalmazása nélkül indult „nemzetközi hadosztályban” vagy „nemzetközi békemisszióban” vállalt volna szerepet. Ez a vállalás – bár békefenntartás címszó alatt került megnevezésre – a béketeremtő műveletek egyikének a típusába sem lett volna sorolható. Az sem véletlen, hogy az Egyesült Államok által a „béke-műveletben” való részvételre felkért mintegy hetven állam közül mintegy huszonöt fogadta csak el a felkérést, annak ellenére, hogy az USA minden résztvevő költségéhez hozzájárult volna. A tartózkodás vagy a visszautasítás oka abban keresendő, hogy egy illegitim háború utólagos legitímálásához keresett partnereket a győztes fél: az Egyesült Államok 73. birodalmi beavatkozásához, Irak végleges legyőzéséhez és a megszálló hatalmának stabilizálásához.

A magyar katonák külföldre küldéséhez parlamenti döntés szükséges. Kormánydöntés is elégséges a katonák külföldön állomásoztatásához akkor, ha ez az ENSZ égisze alatt megfigyelői minőségben történik, illetve ha a NATO-val aláírt békepartnerségi program keretében kerül sor határátlépéssel járó gyakorlatra, feltéve, hogy az egységek létszáma 1200 fő alatt marad. A kormány a bizonytalan nemzetközi jogi helyzetben, a taszári bázis – mint utólag tudható, Irakban bevetett diverzánsok kiképzési célra való – átengedésének fiaskója után, és a magyar légtér valamint a repülőterek átengedésének egy 1998-as országgyűlési határozattal való kétes megalapozása nyomán nem vállalta az „önálló” döntést, és az iraki csapat-hozzájáruláshoz parlamenti felhatalmazást kért és kapott.

Az sem közömbös persze, hogy a katonai misszió költségeit a részvételre felkérő nemzetközi szervezet vagy baráti ország, vagy pedig a misszióban részt vevő állam maga viseli, illetve hogy milyen arányban oszlanak meg a költségek. Az Öböl-háború után kiküldött 37 fős magyar katonai egészségügyi alakulat költségein Szaúd-Arábia és Magyarország osztozott. Az ENSZ égisze alatt Afganisztánban szolgáló 24 fős magyar egészségügyi katonák fél éves költségeinek csak a kisebbik részét viseli Magyarország. A délszláv válságban való magyar békefenntartás 1996-ban 2,6 milliárd (IFOR), 1997-ben 2,4 milliárd (SFOR), 1998-ban 1,8 milliárd (SFOR) és 1999-ben 5 milliárd (KFOR) forintjába került a magyar államnak. Az iraki magyar kontingens hat hónapra tervezett költsége 5–6,5 milliárd forint, amelyből 3,2 milliárd forintnyit állítólag az Egyesült Államok fog fizetni. Az idei, 2003-ra tervezett honvédelmi költségek között 3,5–4,0 milliárd forintot irányoznak elő a külföldön szolgálatot teljesítő mintegy 750 magyar katona ellátására és munkafeltételeinek biztosítására, amelyből csak a Pristinában szolgáló 300 katonára 1,5 milliárd forint jut. Az iraki és afganisztáni katonai jelenléttel még értelemszerűen nem számoló költségvetés nyilvánvaló kiegészítésre fog szorulni a honvédelmi tárca más előirányzatainak rovasára, vagy pedig a kormány tartalékalapjából. A békefenntartás költsége azonban mindenképpen kifizetésre kerül, amelynek ez évi becsült összege elérheti a betervezett költségek dupláját is, ami így is a honvédelmi tárca összkiadásainak csak 0,4 százalékát teszi ki. Nyilvánvalóan ezáltal növekedni fog a nemzetközi kötelezettségekkel kapcsolatos HM-kiadások fejezete is (NATO-befizetések és -képzések, katonai képviselők, nemzetközi gyakorlatok stb.), amely eredetileg 22,4 milliárd forintot tesz ki 2003-ban.

A békefenntartásnak azonban nemcsak kiadási oldala van, hanem máshol és más címkékkel megjelölt közvetlen és közvetett bevételi oldala is. Magyarország ugyanis 1996 óta évi 10–12 millió dollár katonai segílyt kapott az Egyesült Államoktól, amely az afganisztáni és iraki elköteleződés nyomán idén elérheti a 19–30 millió dollárt is (közvetlen bevétel). Azonban ennél is fontosabb lehet a békefenntartó egység kiküldésében megjelenő politikai elköteleződés okán és a katonai egység jelenléte révén az, hogy Magyarország részesülhet az iraki újjáépítés nagy üzletéből. (A mindig meglévő nagy várakozások helyett persze itt is csak – akárcsak Boszniában vagy az első Öböl-háborúban – morzsákról lehet szó, hiszen az amerikai héják által

preferált, érdekeltségű körükbe eső cégek viszik el a nagy üzletet; ezeket követi a többi amerikai cég, majd a háborúban szintén harcoló alakulattal jelen lévő britek és ausztrálok jönnek, végül pedig a lengyelek következnek.) További konkrét előnyt jelenthet egy iraki katonai misszió a korábban felhalmozott iraki tartozások adós- illetve visszafizetési listáján való sorrend kedvező alakításánál. Lengyelország nemcsak középhatalmi ambíciói miatt olyan aktív Irakban, hanem azért is, mert az iraki olajbevételeiből reméli visszakapni a még 1990 előtti építőipari szolgáltatásai és fegyverszállításai (!) miatt keletkezett mintegy háromszázmillió tonna kőolaj értékű tartozását. Végül, aki anyagi és netán emberáldozatot vállal az iraki misszióban, annak nagyobb a reménye arra, hogy az Irakot sújtó ENSZ-szankciók miatti veszteségei, vagy azok egy része, egyszer megtérítésre kerüljenek. (Románia a példa arra, hogy békefenntartók kiküldése árán végképp feledésbe merüljön a kőolajblokád 1990 előtti megsértése, illetve az ENSZ felé tartozásának békefenntartással való kiegyenlítése.

A katonai misszióban való részvételre Magyarországon mindig túljelentkezés van, aminek oka nem utolsósorban a külszolgálatért járó jövedelem mértékében keresendő. A hivatásos katona fizetése ugyanis nemcsak a magyar zsebből vagy nemzetközi szervezet által (ENSZ, EBESZ) adott fizetésből áll, hanem a távollétében is – mindig a kiküldő ország által – változatlanul finanszírozott itthoni illetményből. Ez annyi tesz, hogy a Nyugat-Szaharában szolgáló magyar békefenntartók rendfokozattól és beosztástól függően 840–1230 euró, a Pristinába szolgálók 800–1750 euró, az Irakban szolgálók 1900–3200 euró fizetést kapnak. Mindehhez a 2003-as átlagilletményeket figyelembe véve, a tisztek 315 305 forintot, a tiszthelyettesek 147 982 forintot kapnak, továbbá valamennyiüket megilleti a 33 000 forint különleges igénybevételei pótlék. Nehéz megítélni, hogy az Irakban állandó életveszélyben és 50 fokos melegben, 10-15 kilós felszerelésben szolgáló magyar katonák esetében a legalacsonyabb fizetés (havi bruttó mintegy 846 ezer Ft, tiszthelyettesek esetében pedig 679 ezer Ft) sok vagy kevés. A magyarokkal együtt szolgáló lengyel katonáknak, úgy tűnik, a saját zsoldjuk kevés ahhoz, hogy a szerződésük meghosszabbításán gondolkodjanak.

Az adott béketámogató műveletben való részvétel elnevezése szinte minden esetben felveti az elnevezés politikai korrektségének problémáját. Az amerikai szóhasználatot követő elnevezések ugyanis szeretik a „háború” megnevezés helyett használni „katonai konfliktus” mintájára, vagy az „iraki megszállás” helyett „iraki stabilizáció” mintájára a katonai beavatkozásokat misszióknak mondani. Ugyanakkor itt nem elsősorban a misszió szó elsődleges értelméről, vagyis a „megbízatásról”, a „küldetésről” avagy a „különleges céllal idegen országba küldött csoportról” van szó, hanem katonai alárendeltségben, kiképzett katonák által, fegyverrel vagy anélkül végzett, katonai „minőségben” ellátott, különlegesen nehéz feladatvégzésről. Amennyiben persze ragaszkodunk a misszió kifejezés egy másik jelentéséhez, a keresztény hit terjesztésére vonatkozó, hittedjesztői értelméhez, akkor könnyen észrevehető az áthallás: az amerikai, az angol, az ausztrál vagy NATO- és EBESZ-katonák nagyon sok

esetben meg vannak arról győződve, hogy ők egyben profán hittérítők, a civilizált és demokratikus világot exportáló, „modernsége” térítői is egyben. Az Irak elleni háború során az áthallás valódi „hallássá vált”, mivel George Bush elnök az Irak elleni háború okaként – a tömegpusztító fegyverek létén és az emberi jogok megsértésén kívül – az irakiakat körülvevő „sötétséget” nevezte meg. A minden napját imádsággal és istentisztelettel kezdő elnök – elmondása szerint – Ézsaiás próféta könyvéből idézett, amikor az irakiak sötétségtől való megszabadítása végett bevetette ellenük 300 ezer katonáját, megöletett 10 ezer iraki egyenruhást és 20 ezer civilt. Az elnök szerint katonái a „remény üzenetét” vitték el Irakba, akik így nemcsak földi harcosok, hanem misszionáriusok is egyben. Akik viszont békés tüntetéseken ellenzik háborús politikáját, azok nemcsak „Amerika-ellenesek”, és a róluk készült listák alapján fel kell őket tartóztatni az amerikai repülőtereken, de „istenkáromlók” is egyben. George Bush szavaival és magatartásával azonban csak képviseli mindazt, amit az Egyesült Államok vezető elitje is gondol, miszerint az amerikaiak azok, aki elhivatottak a szabadság, a jólét, a piacgazdaság és a szabad kereskedelem elterjesztésére a világban. Ők a felvilágosodás és a nyugati keresztény civilizáció azon – a Teremtő által kiszemelt – örökösei, akiknek lehetőségük nyílik arra, és erejük is van ahhoz, hogy annak örökgyógyó értékeit mindenhol elterjesszék. „Értékközvetítő háborúikhoz” transzcendens felhatalmazással rendelkeznek, miközben a háborúk nemzetközi (ENSZ, jogi, lakosság) legitimálása másodlagos. Az Egyesült Államok Istentől kapott elhivatottságot érez egy számára megfelelő világ (*Pax America*) kialakítására, és ennek érdekében – fegyverrel is megvívandó – missziós küldetésre is vállalkozik.

A béketámogató műveletekben résztvevők elnevezése mindezekén túl azért is fontos, mert az erről folytatott politikai diskurzusokban jelentős szereppel bír. A belpolitikai parlamenti vitákban – történjen az itthon vagy külföldön – mindig komoly szerepe van annak, hogy az adott békefenntartás harci jellegűnek vagy békés életvitel támogatását szolgálónak minősül-e. A magyar ellenzék Afganisztán esetében az első kategóriába sorolta az ottani helyzetet, és ezért Magyarország az őrző-védő feladatokat ellátó alegység helyett egészségügyi alakulatot küldött ki. Hasonló történt 1991-ben is, amikor a magyarok és a csehszlovákok „humanitárius” okokból küldték ki egészségügyi illetve vegyvédelmi alakulataikat. További „megnevezés körüli” kérdés, hogy az adott katonai misszióra készülő katonák vigyenek-e magukkal fegyvert vagy sem, ha nem, akkor ki fogja őket megvédeni (kinek az alárendeltségében és fegyveres védelmét élvezve végzik feladataikat). 1999-ben hosszú parlamenti vita folyt Magyarországon arról, hogy az SFOR-erők keretében Boszniában hidat-utat építő magyar műszaki zászlóalj hat darab, már kint lévő páncélozott szállító járművének alapfelszerelését kiegészítsék-e beépített géppuskákkal? (Kiegészítették.) Nemzetközi hadszíntéren nem lehet megjelenni korszerűtlen és a katonát nem megfelelően védő felszereléssel és fegyverzettel, tehát mindezek előteremtése ismét anyagi áldozatot kíván, amely egyrészt ismét szakmai és politikai vita tárgya, másrészt mindig közbeszerzés alóli mentességet és mindig prioritást élvez. A SFOR 150 fős magyar rendfenntartó kontingensét 2003-ban vadonatúj, különleges rendeltetésű és

speciális felszereléssel látták el (pl. kisméretű gépkarabély, golyóálló mellény, védőpajzs). Az iraki szállító zászlóalj itthoni felkészítése és felszerelése egymilliárd forintba került, és közel két hónapig tartott. Az iraki kiküldetés esetében a felszereltség színvonala és milyensége, valamint a konkrét feladatra való kiképzés időtartama utólag is alkalmat ad az ellenzéknek az egyhangúlag meghozott döntés opponálására, amely abban az esetben válik hatékony eszközzé, ha a HM újonnan kijelölt katonai parcellájába ismét „missziós katonát” fognak temetni. De az iraki katonai békemissziókban való részvétel máshol sem problémamentes, hiszen a Japán parlamentben verekedés tört ki annak a vitának a kapcsán, hogy a Japán hadsereg Irakba küldendő technikusai vajon akkor is megsértik-e az ország békealkotmányát, ha majd fegyvertelenül szolgálnak. (Japán végül 1100 katonát küld Irakba.)

Az amerikaiak vezette „békefenntartás” célja, hogy a hol gerilla jellegűnek és alig szervezettnek, hol pedig a háború folytatódásának és jól szervezett ellenállásnak mondott, katonák és paramilitáris erők által vívott katonai akciók megszűnjenek, az amerikai életet követelő ellenállás végleg és minél előbb, de még az amerikai elnökválasztások kampánya előtt befejeződjön. Az Egyesült Államok ki akar lépni a nemzetközi elszigetelődésből, és azon a szinten kívánja rendezni kapcsolatait a háborúját ellenző EU-val és ENSZ-szel, valamint Németországgal, Franciaországgal és Oroszországgal, hogy Irak gyarmatosítása mellett jusson ereje birodalmi érdekeinek máshol is történő érvényesítésére. A „bevonulni és továbbvonulni” katonai doktrínához a balkáni és az afganisztáni példák sorába illeszti Irakot is. A háború első szakaszának sikeres megvívása után az irányítás megtartása mellett a „terepet” átadja az ENSZ és a NATO „legitim” békefenntartóinak. A birodalmak ismert megoldási képlete szerint új területek, energiaforrások és piacok után néz. A folyamat kettős: az USA egyszerre követ el mindent annak érdekében, hogy ENSZ-felhatalmazással háborúzhasson, majd a Magyarországot is tagjai között tudó háborús koalícióval a háta mögött könnyedén átlép ezen a nemzetközi jogi akadályon, és megvívja háborúját, majd ismét törekszik arra, hogy a nemzetközi joggal elfogadtassa a kialakult helyzetet. Az iraki háború után keletkezett és az USA akarata szerinti új status quo-hoz az ENSZ-nek valahogyan viszonyulnia kellett, és a „menteni a még menthetőt” alapon hozzájárulását adta az újjáépítés és a demokratikus kormányzás létrejöttéhez (augusztus 14-i ENSZ BT-határozat az iraki kormányzótanács elismeréséről).

Az Egyesült Államok, a NATO és az EU érdekszférájának periferiáján tanyázó Magyarország iraki szerepvállalása nem sokat nyom a latba. Ennek ellenére Magyarország nem teheti meg, hogy ne álljon a győztes oldalára addig is, amíg EU-tagként nem kell katonailag-külpolitikailag is végleg döntenie Washington és Brüsszel között. Annál is inkább így lesz ez, mert a legjobb és legegyszerűbb, valamint messze a legolcsóbb kitérési pontja a magyar kül- és honvédelem-politikának a nemzetközi békétámogató műveletekben való részvétel. A kormányciklusokon átívelő „békemissziók” által besöpört nemzetközi elismerésre nagy szüksége lesz a mindenkor magyar kormánynak, mivel már most látható, hogy a rendszerváltás utáni negyedik hadseregreformja hasonlóképpen fog megbukni, mint az előzőek. A mindig

az előző kormányra fogott bukás ellensúlyozására nagyon kellenek a nemzetközi szintéren elért és a magyar közvéleményt „külföldről” megdolgozni képes eredmények. A honvédelem végét jelentené ugyanis, ha a most, több hónapos késéssel befejeződött védelmi felülvizsgálatnak megfelelően cselekednénk. Ez ugyanis kijelenti, hogy a következő 10-20 éven belül a NATO és Magyarország ellen nem várható katonai támadás, tehát – teszem hozzá – nincs ki ellen megvédeni az országot. Képtelenség lenne annak beismerése, hogy valamilyen kelet-európai tehetetlenség miatt a hadseregünk nekünk is megreformálhatatlan, hogy ellenségünk sem szövetségesi, sem pedig nemzeti szinten, sem a közeli, sem pedig a belátható időn belül nincsen, de azért a következő 10 évben csak a haditechnika modernizációjára 858 milliárd forintot költünk. A védelmi felülvizsgálat megtette azt, amihez a magyar védelmi doktrínának alkalmazkodnia kell: a NATO és azon belül az Egyesült Államok ellenségképéhez és doktrínájához igazodott, ez pedig a békefenntartásnak mondott, valójában expedíciós és külföldön gyorsan bevethető, a kor legmodernebb színvonalán felszerelt katonai erők felállítását jelenti. A megtalált új ellenséget (terrorizmus, migráció, szervezett bűnözés) tehát külföldön kell megtalálni és legyőzni.

Jó lenne azt hinni, hogy az ún. befogadó nemzeti támogatás keretében elégséges volna a külföldi csapatok átvonulásának engedélyezése, a katonai repülőterek és bázisok átengedése révén, valamint logisztikai háttér biztosításával részt vállalni a békefenntartó műveletekben. Szomorú, de igaz, hogy a békemissziókból a lehető legkisebb veszély mellett a lehető legtöbb politikai haszon sajtolható ki (Juhász Ferenc honvédelmi miniszter), hogy végre ettől lesz nagyobb becsületünk a NATO-ban, és ettől húzhatjuk jobban ki magunkat (Juhász Ferenc), valamint hogy ettől kerülünk rá ismét a térképre (Medgyessy Péter miniszterelnök). Ugyanakkor szinte lehetetlen teljesíteni azon ígéretet, miszerint visszahívjuk katonáinkat, ha Irakban háborús körülmények alakulnának ki (Juhász Ferenc), lehetetlen teljesíteni a feladatot, miszerint az iraki békemisszióban a legfontosabb az, hogy katonáink épségben jöjjenek haza (Juhász Ferenc), és szinte megfogadhatatlan az a tanács, miszerint ha katonáink elfogják, akkor térjenek át az iszlám hitre (Bolek Zoltán, a HM-mel megállapodást kötő Magyar Iszlám Közösség elnöke). Mindez éppúgy lehetetlen, mint a történelmi múlt és a politikai realitások talaján maradván azt mondani, hogy objektíven megállapítható az iraki háború kezdete és vége, hogy Magyarország az iraki kontingensének kiküldéséről és visszahívásáról önállóan dönthet, és hogy az itthon maradó katonáink térjenek át a keresztény hitre.

• AZ OFFENZÍVA OLAJÓZOTTAN FOLYTATÓDIK

Casus belli

Sokkal többet tudunk, és amit tudunk, azt másképp tudjuk. De mi maradt változatlan és mi változott az iraki háború kapcsán az elmúlt közel egy évben?

Az iraki háború kitörésénck (2003. március 20.) legfontosabb és leggyakrabban felhozott indoka, az iraki tömegpusztító fegyverarzenál léte nemcsak hogy nem nyert bizonyítást, hanem mára ennek ellenkezője vehető bizonyosnak. De nemcsak az iraki tömegpusztító fegyverek nem fenyegették a világot és benne az Egyesült Államokat, de az Irakban – a háború előtt – nem működő al-Kaida terrorista hálózat sem. Ezáltal Irak nem tehető felelőssé a 2001. szeptember 11-i terrortámadásért, s egyben nem vádolható az Amerikát közvetlenül fenyegető terrorista tevékenységgel sem. A háború harmadik indoka, a háború nemzetközi jogi legitimitása, az első pillanattól kezdve hiányzott. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa 16 határozatában ítélte el Irakot, de a BT soha sem hozott olyan határozatot, amely alapján bárki is háború árán szerezhetett volna érvényt a határozatoknak. Ebből eredően a szövetségesek az ENSZ megkezdésével, illegitim módon, agresszorként léptek Irak földjére. Összedőlt tehát a nehezen megkonstruált háborús argumentáció három legfontosabb pillére, mert hiányzott az önvédelem és az ellencsapás (visszavágás, bosszú) katonai, morális és jogi alapja.

A háborúindítás negyedik indokaként felhozott emberi jogi háttér valóság alapját a demokratikus világ mindig elismerte: Szaddam Huszein kegyetlen és véres diktatúrát tartott fent. A Human Rights Watch nemzetközi emberi jogi szervezet szerint Szaddam diktatúrájának évei alatt közel 300 ezer embert gyilkoltak meg, legalább ennyi lelte halálát a rezsim által indított háborúkban, és több millió emberéletet tettek tönkre. A világ megosztott volt abban, hogy miként kellene végleg felszámolni ezt a totális diktatúrát, de abban egyetértett, hogy fel kell számolni. Az iraki humanitárius katasztrófa tényéhez és a katasztrófának a háború általi megszüntetéséhez nem fér kétség.

Az iraki háború ötödik indoka úgy került megfogalmazásra, hogy a lehetőségek közül a háború a leghatékonyabb eszköze a konfliktus felszámolásának, továbbá hogy Irak katonai legyőzésével lehet pacifikálni Irakot, a térséget, és így lehet garantálni a világ biztonságát. A háború nyomán a Szaddam-diktatúrának vége (pozitív változás), de Irak nem lett biztonságos ország (a pozitív szcenárió elmaradása). Az iraki háborúnak ma sincs vége, és Irakban meghonosodott a terrorizmus, amely a legtöbb áldozatot az iraki civil lakosság körében szedi. Az angolszász erőknek tartós megszállásra

kell berendezkedni, vagy pedig vallási, nemzetiségi háborúk és polgárháború egyvelegével kell számolni. (Irakban a politikai, jogi és gazdasági biztonság hiánya másként jelentkezik, mint a háború előtt, de az továbbra is hiányzik.) A háború a konfliktus egyik szakaszának bizonyult csak, és nem jelentette a konfliktus megoldását.

A térség és a világ biztonságát illetően párhuzamosan két, egymással ellentétes folyamatnak lehetünk tanúi. A „lator államok” az Egyesült Államok preventív csapásától való félelmükben hajlandóak feladni a tömegpusztító fegyverek gyártására irányuló terveiket (Irán, Észak-Korea, Líbia, Szíria). A változásra való hajlandóság mindenképpen jó hír, ugyanakkor az illegális atomfegyver-programmal rendelkező, de az Amerikával szövetséges Pakisztánnak és Izraelnek a leszerelési folyamatba való bevonása nélkül tartós változás nem érhető el. Az Irak ellen viselt amerikai háborús politika másik, hasonló súlyú nemzetközi üzenete: a tibetiek és ujugrok, továbbá a csecsenek elnyomása vált „legitimálhatóvá”. Mindazonáltal említést kell tenni arról is, hogy az Egyesült Államok új nukleáris fegyverek kifejlesztését irányozza elő, amivel megsérti az általa is aláírt atomsorompó-szerződést. Az is a nemzetközi jog megsértése és rossz üzenet a világnak, hogy az Egyesült Államok lehallgatta az ENSZ Biztonsági Tanácsában résztvevőket, és korrumpálni akart BT-tagokat, hogy a háborút legitimáló hozzájárulásukat megszerezhesse.

A háború öt hivatalos indokának tanulmányozása után arra a következtetésre juthatunk, hogy Irak megtámadása után egyedül a háború emberi jogi argumentációja kifogástalan. De valóban az-e?

Az argumentáció kifogástalan, viszont a kérdés megkerülhetetlen: egymagában állva ez elégséges indok lehetett-e ahhoz, hogy az Egyesült Államok megtámadja Irakot? Továbbá: volt-e etikai alapja a háborúhoz? Amennyiben azt nézzük, hogy Zimbabwében a Szaddaméhoz hasonlóan brutális rendszer van, Burmát az iraki rendszernél hosszabb ideje irányítja katonai junta, a kongói polgárháborúban pedig több embert öltek, meg mint Irakban, akkor minden bizonnyal nem a válasz. Az Egyesült Államok maga is támogat emberi jogokat súlyosan sértő államokat (pl. Törökország, Szaúd-Arábia, Izrael). Nagyon helyes, hogy Milosevic és – feltehetőleg – Szaddam is független bíróság előtt kénytelen számot adni az általuk véghezvitt népiirtásról, ugyanakkor az amerikaiak által támogatott, tömeggyilkos indonéz diktátorra, Suhartóra miért nem vár ugyanez a sors? Az emberek halálát és szenvedését persze nem szabad matematikai műveletté silányítani, ugyanakkor talán a felsorolt párhuzamokból annyi leszűrhető, hogy az Egyesült Államok nem a humanitárius katasztrófák léte, mértéke és időbeli hossza szerint dönt háború és béke – a beavatkozás – kérdéséről.

Az emberi jogi argumentáció vonatkozásában megvizsgálandó a demokrácia és a terrorizmus elleni harc eszközrendszerének a viszonya is. Az amerikai liberális demokrácia az emberi jogok erőszakos exportőreként a terror elleni harc nevében – mondja az Amnesty International – lábbal tiporja az emberi jogokat, és politikai elnyomást alkalmaz. Washington a kubai guantanamoi amerikai támaszponton (!) fogva tartott gyanúsítottakat megfosztja a nemzetközi egyezményekben garantált emberi jogaitól,

független bírói testület ítélete nélkül tartja fogva elítéltek százait, és jóváhagy kínvallatásokat. A gyanúsítottak felett pártos amerikai katonai bíróságok ítéleznek, a független védelemhez való jog megtagadásával és a nyilvánosság kizárásával. Az Egyesült Államok a saját alkotmányának és bírói hivatalának kijátszásával hozza meg és érvényesíti speciális „antiterrorista” törvényeit. Rasszista ízű „terrorizmus elleni” politikája az emigránsait és a katonai szövetségesek állampolgárait – köztük a magyar beutazókat – egyaránt sérti.

Az amerikai katonák nem jeleskednek a helyi lakosság emberi jogainak védelmében, az emberben, a természetes és az épített környezetben általuk okozott kárért nem hajlandók felelni. Az „emberi jogi talajról” indított háború katonái ugyanúgy viselkednek (ölnek és pusztítanak), mint valamely más alapon indított háború katonái. Washington a Nemzetközi Bíróság felállítására elleni nyílt politikájával, kétoldalú megállapodásaival kívánja garantálni azt, hogy a világon bárhol szolgáló, bármit elkövető katonái kikerülhessenek az emberi jogokat védő nemzetközi jog hatásköréből.

Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy nemcsak a Szaddam-diktatúra nyomán haltak meg emberek, de a szaddami jogtiprás megszüntetése is sok ezer ember (hivatásos és kényszersorozott katona, rendőr, civil) életébe került és fog még kerülni. Az áldozathozatal mérlegelésénél az is megfontolást érdemel, hogy a háborúra fordított összeggel nem lehetett volna-e háború nélkül is hasonló félsikereket elérni? Pusztán költség-haszon-számítások szerint a háborúra és a katonai jelenlétre, valamint az újjáépítésre szánt mintegy 100 milliárd dollárral nem lehetett volna nagyobb hatékonysággal védeni az emberi jogokat?

A hivatalos háborús okok közül három teljesen, kettő pedig ellentmondásosságuk és hiteltelenségük miatt vált kisebb-nagyobb részben okafogyottá. Amennyiben viszont nem a hivatalos érvek miatt robbant ki a háború, akkor nyilván más, nem hivatalos háborús érvekre kell gondolni (az olajkészlet utánpótlása; Amerika világpolitikai érdekei; az amerikai kormányzat messianisztikus elhivatottsága; az amerikai neokonzervatívok közel-keleti politikája; a fegyvergyártók és újjáépítők érdekei, és ezzel párhuzamosan: Bush és héjájának személyes anyagi érdekei; a Bush-család érzelmei; stb.). De lehet, hogy ebben a vonatkozásban hinnünk kell Paul Wolfowitznak, az Egyesült Államok védelmiminiszter-helyettesének, az egyik legbefolyásosabb fehér házi héjájának, aki a háború legfőbb okának az olajat mondta, míg a tömegpusztító fegyverekre való hivatkozást a háború „bürokratikus ürügyének” nevezte.

Casus belli hungarycum

A hivatalos Magyarország úgy döntött, hogy az iraki háború ügyében fenntartások nélkül támogatja az aktuális angolszász háborús ideológiát és gyakorlatot. A háborús okok ellehetetlenülése után a hivatalos Magyarország pedig úgy döntött, hogy neki nincs oka arra, hogy az általa is hangoztatott háborús érvrendszert felülvizsgálja. Elég, ha az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Olaszország, Belgium, Hollandia, Dánia és

Ízrael ezt – helyette is – megteszi. A hivatalos Magyarország ezt nyugodtan megteheti, hiszen a politikai arénában nincsen senki, aki ezt tőle érdemben számon kérné.

A bajok gyökere minden bizonnyal abban keresendő, hogy a rendszerváltás utáni háborúkhöz (Jugoszlávia, Afganisztán, Öböl-háború) való magyar külpolitikai viszonyulás – minden látszat ellenére – egységes. A kis államokat kétségtelenül jellemző szűk külpolitikai mozgástérben a háborúval kapcsolatos véleménykülönbségek kizárólag belpolitikai használatra forgalmazódtak meg, és kizárólag a kormány–ellenzék törésvonal mentén. (Tehát nem önálló, nem más külpolitika gyanánt és nem elvi különbségek okán.) A politikai elit első konszenzusa mindig az, hogy a szóban forgó háborút nem minősíti háborúnak, és ezáltal a „konfliktus megoldásához” való magyar hozzájárulás semmiképpen nem számít háborús cselekménynek. (Magyarország nem áll hadban senkivel.) Az Irak ellen vonuló szövetséges katonáknak és fegyvereknek a területünkön, légtérünkön való átengedését, az Irakban bevetendő amerikai–iraki katonák kiképzését, majd pedig a katonai megszállásban való magyar katonai részvételt megszavazó képviselők lelkiismerete tiszta, hiszen „szövetségesi kötelezettségről”, az „euroatlani értékek védelméről”, „békemisszióról”, és nem háborúban való aktív részvételünkről van – szerintük – szó. Konszenzus alakult ki a parlamenti pártok között a felelősség áthárításában is. A kormány tisztességtelenül egy 1998-as országgyűlési határozat alapján engedte át a területünkön a háborúba indulókat, amit annak idején az ellenzék is megszavazott. A mindezt „elfelejtő” ellenzék viszont az amerikai irakiak kiképzésének felelősségéből nem kért, hogy aztán kormány és ellenzék ismét egységesen szavazzon a magyar katonák iraki kiküldéséről. Mindeközben persze összevitakoztak a Magyarország érintésével Törökországba, illetve Romániába és Irakba irányuló katonai szállítmányokról, de azért hagyták, hogy a voltaképpen Magyarország szuverenitásáról szóló, felettébb kínos helyzet ne kerüljön tisztázásra. (Magyarország nem képes és nem is akarja, hogy képessé váljon annak a tudásnak a megszerzésére, hogy milyen fegyverzet halad át az országon.) A magyar lakosság 60–90 százalékát kitevő háborút ellenzők képviselők nélkül maradtak az országgyűlésben, és adóforintjukkal ők is kénytelenek támogatni a mintegy 10 milliárd forintra tervezett iraki magyar katonai szerepvállalást. Ettől kezdve az iraki történések személyesek, érzelmi és nemzeti vonatkozásúak lettek: hős fiainkért aggódunk, akik éppen „a dicsőséget szerzik” hazánknak. A három hónapja kivizsgálatlan, eddigi egyetlen magyar (civil) áldozat ügye átpolitikálva, a bombatalálatról megsérült egyetlen iraki kisfiú magyarországi gyógykezeléséről szóló hírek könnyfakasztó módon kerültek tálalásra.

A valóság azonban ennél sokkal prózaibb: Magyarország felett legalább kétszáz alkalommal szálltak át angolszász B-52-es bombázók, ami annyit tesz, hogy legalább 7000 tonnányi, Irakban ledobott rakéta és bomba Magyarország érintésével került a háborúban felhasználásra (egyszerűbben: katonákat és civileket gyilkoltak meg velük). A kormány békeretorikájával szemben Magyarország szóban (aláírással: nyolcalk levele) és tettel (légtér- és repülőter-használat, Taszár) egyaránt támogatta az agressziót, a szövetségesek oldalán háborút viselt Irak ellen. A kormányfő személyes ígérete

ellenére magyar katonák a megszállók oldalán, katonai feladattal léptek Irak földjére. Az ellenzék konstruktív ellenzékként viselkedett, és hatás nélküli békeretorikájával vált hiteltelenné. Mindezek nyomán a politikai elitől nem várható, hogy szembenézzon az okafogyottá vált háborúban való magyar szerepvállalással: mindkét oldal az elhallgatás konszenzusában és a békeretorika folytatásában érdekelt.

Ha a politikai elit nem képes a szembenézésre, akkor legalább a magyar háborúpárti értelmiség képes-e erre? Nem az értelmiségiekből lett, publicisztikát is író politikusok, nem a független értelmiségiként megjelenő pártkatonák, és nem is a politikusokból lett biztonságpolitikai szakértők, hanem a háborút magasztaló és a háborúelleneseket elmarasztaló írásokat közzétevő értelmiségiek készek-e erre? A „Szaddam hasznos idiotáiról” és a „preventív csapásról” (Papp László Tamás), a „békevágy viagrájáról” (Neményi László), az emancipáció parancsáról (Ádám Zoltán), a „halálos pacifizmusról” és a „hírsikkasztásról” (Seres László), vagy a felfegyverzett lefegyverzéséről (Konrád György) cikkezők? Eddig úgy tűnik, hogy nem hajlandók erre, és mindazok, aki háborúellenes mertek lenni, azok változatlanul Amerika-ellenesek és a szabad világ ellen vannak, szeptember 11. emlékének megtagadói, a diktatúrák és a terroristák pártfogói.

Az okok ellehetetlenülésével persze ezek a vádak is tarthatatlanná váltak, a magyar héják véleményétől függetlenül is. Ma már nem is ezekről folyik a vita, hanem arról, hogy a hírszerző szakma vagy a politika csinálói hibáztak-e. Ezzel együtt természetesen tartja magát az a nézet, miszerint a hivatalos okok ugyan elfogytak, de az Irak elleni háború megindítása helyes volt.

A háború okaival való szembesítésre a közvélemény formálói közül a kormánnyal szövetséges szakszervezetek és az ellenzékkel szövetséges három történelmi egyház sem bizonyult alkalmasnak. A magyar háborúellenes civil csoportok sem tudtak kellő ellenerőt kifejteni. A kezdeti egység után a széthúzás erői hatalmasodtak el rajtuk, és először két, majd a február 15-i, felemásra sikerült tüntetés után sok ágra szakadtak. (A kormány, az országgyűlés és alkotmánybíróság azóta sem tett semmit a gyűlekezési jog megreformálása érdekében.) A jelenleg három fő ágra szakadt (vagy egyesült) háborút ellenzők fél éves hallgatás után ismét tiltakozásokra készülnek – immár közfigyelem nélkül, és a közpolitika figyelmét elveszítve.

Béke és szocializmus

Civil lét

Civilnek lenni e hazában majdnem lehetetlen. A civilek azt hiszik, hogy akkor tudnak tenni és hatni, ha politikai támogatót szereznek, ha maguk is dörgölődnek a politikához, ha burkoltan vagy nyíltan szimpatizálnak egy párttal. A politikus azt hiszi, hogy azért kell szóba állnia a civillel, mert politikailag ez jól mutat, és csak így lehet feltérképezni, hogy a civil miként állítható a politika szolgálatába.

Ha egy politikusból civil politikus lesz, azt ő és környezete teljes bukásként éli meg. A civil politikus számára a civilisége, a civil szervezet vezetése csak annyiban érték, hogy ezzel kapcsolatokat tud építeni. Vagyis a civil politikus ismételt karrierépítésbe kezd, hogy aztán egy kedvező fordulattal, politikusi és párthátszéllel a politika magasságába emelkedhessen.

A politikai imádja a civil szervezeteket. Elsősorban és meghatározóan a választások előtt és a választások után. A közte lévő mintegy három és fél évben viszont nem törődik velük. Aztán a politika imádja őket szóban, hiszen a politikai közbeszéd egyik állandó eleme dicsérni a civileket és a civil társadalmat. A civilek egyébiránt senkit sem érdekelnek: egyik pártot, egyik kormányt és egyik minisztériumot sem. A civilek és szervezeteik csak púpot jelentenek az amúgy is jól működőnek hitt állam hátán, és csak zavarják a hatalomgyakorlást.

A civil szervezetek és azok vezetői azért fontosak, mert párt- és kormányprogramok szorgos végrehajtói. Ideológiát közvetítenek és legitimálnak. Politikai és ideológiai transzmissziós szerepükért cserébe az országgyűlés évenként némi aprópénzt, mintegy 200 millió forintot oszt szét közöttük, szigorúan pártpreferenciák alapján, áldemokratikus procedúrával. A pénz azonban nem csak itt, vagy nem elsősorban itt van, hanem a mindig és kizárólag – jórészt sohasem publikus névsorú – szakmai tesztek által eldöntött pályázatokban.

A civil szervezetek közül politikai szempontból csak azok a fontosak, amelyek közvetlenül hasznosíthatók a primér politikai szintén, illetőleg amelyek a politikusoké, vagy azok köré szerveződnek. Nincs annál szívet melengetőbb „valódi” civil mozgalom, mint amelyet aktív politikusok hoznak létre a párt tagjaiból és holdudvarából azért, hogy pártpolitikai ellenfeleik ellen – az emberi jogi érvelés vagy hazafias érzület mentén – mozgósítsanak. Amit a politikusok nem tudnak elvégezni hivatalból és politikusi-szakmai szempontból, annak érdekében létrehoznak egy választási civil gyülekezetet, egy mozgalmi csoportot, amely függetlenként lép fel a

politikai arénában. Nyilván hatásos (és a politikának ez a fontos), de hiteltelen az, amikor a választások előtt pártcivilék húsvéti békemenetre hívnak, miközben annak részükről nincs előzménye, és nyilván folytatása sem lesz. A húsvéti békemenet a pártok konkrét békepolitikáját hivatott hirdetni (amint a mindenkori béketanács), miközben ugyanők soha, semmilyen békeügyben nem hallatták a hangjukat. A hatalom és a hatalomra kerülés pártos békéjét keresik ők civil, pacifista és húsvéti köntösben, miközben tisztán politikai csillagokat követnek.

A civilek nagyon szeretnek részesedni a hatalomból. A civil szervezetek Civil Parlamentet csinálnak, és rendszeresen üléseznek a Parlamentben. Az a vágyuk, hogy ugyanott lehessenek térben és léleken, ahol a nagypolitika zajlik. A civilek parlamentjébe, a Civil Parlament ülésére hivatásos politikusokat hívnak meg, és boldogok, hogy azok elfogadják a meghívásukat. Boldogok, hogy a nagypolitikai díszletei között hallgathatják a nagypolitikusokat, hogy egy kis időre egyenrangúaknak érezhetik magukat.

A civilek a civil szervezetekről, civileknek szóló tudományos konferenciára főembernek a legfőbb közjogi méltóságot hívják meg. Az egész civil konferencia összekuszálódik ettől, mivel a méltóság – bokros és mindig méltányolandó teendői miatt – több órát késik. A civil konferencia legnagyobb attrakciója a hivatásos politikus lesz, tőle lesz fontos a civilek élete, és miatta fog az eseményről öt sor megjelenni a másnapi sajtóban.

A politikusok és magas beosztású közhivatalnokok a civil rendezvények védnökei. Azért ők, hogy a rendezvények tényleg tekintélyesek legyenek. Ettől lesz valóban komoly a rendezvény. Ettől lesznek kiskorúak a civilek és mozgalmaik. Kell nekik a hatalommal bíró politikus, aki megnemesíti, valójában felhívítja a rendezvényt. Az ilyen civilnek állami ember, állami tekintély, a hatalom szimbolikus és tényleges viselője kell ahhoz, hogy civilnek érezhesse magát.

A civilek számos esetben ugyanúgy hatalmat akarnak, mint a politikusok. A civil szervezetek, az egyházak, a nemzetiségek mind a kétkamarás országgyűlés mellé álltak. Ha a nagyhatalomba nem is jutnak be, legalább kis hatalom jusson nekik is.

A hatalomra törő civil ha nem jut be a hatalom felkent templomaiba, akkor olyan civil szervezetet hoz létre vagy olyanba lép be, ahol vezető lehet. Megteremti a maga infrastruktúráját és udvartartását, a maga hatalmát. Kizárólag a tagság és a civil szervezet által képviselt nemes ügy érdekében évről évre áldemokratikusan újraválasztja magát. A civil vezető az állam felé a demokrácia élharcosa, belül pedig egyeduralomra törekvő hatalommániás civil lesz és jól élő bürokrata.

Hogyan lehet (civil) alapítványban kurátornak lenni, amikor aktív politikus is az illető? Miként lehet valaki egyszerre a lapok által sűrűn foglalkoztatott véleményformáló, függetlenként beállított szakteknitély, valamely párt mellett nyíltan kampányoló alapítvány pénzosztó vezetője és egy politikailag frekventált civil szervezet első emberre? Valószínűleg azért, mert pártalapítókból, pártaktivistákból és pártdelegáltakból lesznek a legjobb civil és független szakértők, civil kuratóriumok tagjai és civil díjak kiosztói. A pártberek civilként pályáznak, és kurátorként döntenek. Pártot

alapítanak, majd alapítványt. A civil kurátorok pedig pártérzékenység szerint döntenek. Civilként elutasítják a balkáni háborúban való magyar részvételt, majd a parlamentben politikusként megszavazzák azt.

Az aktív és mellékállású politikusok által alapított civil szervezeteken kívül a nekem legjobban tetsző civil csoportok a nyugdíjba vonult hivatásos katonák és a papok által vezetett civil mozgalmak. Ők alkotják a szimbolikusan létező civilek pártját.

Természetes, hogy ebben a társadalmi közegben hiány mutatkozik civilekből, civil szervezetekből és civil kurázsiból.

Semlegesség

A világ nem szereti sem a semleges államokat, sem pedig a semleges embereket. És itt nem a langymeleg, a középszerű, az állandóan igazodási kényszertől terhelt vagy identitászavaros, döntésképtelen, azaz gerinctelen vagy beteg emberekre gondolok. Hanem azokra, akik ugyan tartozhatnának valahova, de tudatos döntésük nyomán mégsem tartoznak oda, mert a számukra elérhető identitások egyike sem fogadható el morálisan. Azokra gondolok, akik a hovatartozáshoz nem hajlandók lényeges morális engedményre azért, mert a vonatkoztatási csoportjukkal érzelmileg egyébként azonosulni tudnak, mert általában sok lényegi kérdésben egyetértenek velük, mert hozzájuk tartozni biztonságot jelent, mert tartozni kell valahová. Azokra, akik akkor sem fognak pártot választani, amikor azt mondják, hogy veszélyben a haza, vagy velünk az ország, amikor azt mondják, hogy csak kettő közül lehet választani. Azokra, akik egy semleges élet után vallást és egyházat akkor sem fognak választani, amikor végórájukat élik. Azokra, akik akkor sem fognak az erőszak pártjára állni, amikor embert ölni érdem, amikor gyilkolni hősi cselekedet, amikor elfogadott a terrorra terrorral való válasz. Azokra, akik akkor sem lőnek morális vagy tényleges fegyverrel, amikor mindenki ezt a választást ajánlja, és az odatartozás morálja vagy a jog erre kötelezné őket.

Hálózatalanság

Azt látom, hogy azok a versenyképesek és előbb vagy többször, illetőleg majdnem mindig nyerők, akik hálózatba születnek vagy hálózatokba tömörülnek. Beleszületni valamilyen hálózatba, azaz kapcsolati rendszerbe nem érdem, de abban maradni szinte szükségszerűség. Bence maradni sem érdem, de már kikerülni onnan súlyos döntés kérdése, amit megtenni szinte lehetetlen. Beleszületni egy történelmi egyházi közegbe annyit tesz, mint egy nemzeti és nemzetközi hálózatba belekerülni, amely a bölcsőtől a sírig, és jóval azon túl is, meghatározza az illető értékét, helyét, előmenetelét. Ha valakinek sikerül egy nemzetközi networkbe szocializálódni és egyszerre

több hálózatba is beleszületni, majd élete, döntései, munkája révén újabbakba belenőni, akkor egész biztosan nem lesz az illető elveszett ember, tehetségétől függetlenül.

Rettentően nehéz nem hálózatban élni. A közösség meghatározza hovatartozásaink sorát. Szocializál, identitást, hitet, világnézetet, morált, politikai gondolkodást ad. A kapottak mentén éljük le életünket vagy úgy, hogy benne maradunk – vagy úgy, hogy hadakozunk vele egy fél, vagy egy teljes életen keresztül. Ha az egyik beleszületési adottságból kimászunk valahogy, akkor következik a másik.

Média

Magyarországon nem létezik politikailag független és objektív napi- és hetilap. Ezt a rendszerváltás és a ránk zúduló szabadság egyik legnagyobb hiányosságának érzem.

Azt tapasztalom, hogy a lapok részrehajlóan írnak. Persze összehasonlíthatatlanul jobb az, ha minden lap más és más hovatartozás szerint manipulálhat, mintsem volt az a rendszerváltás előtt, amikor egyszerre kellett ugyanazt hazudni. Azonban ez a sokszólamú hazugságövező, amit dezinformálásnak, tállálásnak, szelektálásnak, torzításnak, manipulálásnak, hamis kiemelésnek vagy egyenrangúsításnak is lehet nevezni, nem nyugtat meg. Ugyanis ami egyik újságban hazugságként (manipulálás stb.) jelenik meg, azt a másik újságban megjelent hazugság még nem oltja ki, hanem a hazugságmeennyiséget csak tovább növeli.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a lapok kizárólag hazugságokat írnának, hogy a lapokat nem kell elolvasni, mert úgymint manipulálnak. A baj az, hogy a lapok és olvasóik elhiszik és elhítetik magukról azt, hogy a véleményük, a „tényfeltárásuk” maga a valóság. Nem az szerepel a kiadói oldalon, hogy ennek vagy annak a pártnak, ideológiának, egyháznak, gazdasági érdekcsoportnak a lapja vagy „rész-lapja”, természetesen azt kormánylap vagy kormányváltó lap, hanem az, hogy egy mindezekről független, mértékadó, kizárólag a történésekre figyelő, tényeken alapuló lap.

Szakszervezeti karrier

A Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségének (MSZOSZ) elnöke, Sándor László május elején hirtelen arról döntött, hogy „visszautasíthatatlan ajánlatot kapott”, és távozik az elnöki székéből. Tizenkét év munkaviszony után ezt a sajtón keresztül üzentte meg a szövetség tagszervezeteinek. A *Népszabadság* hírösszefoglalója szerint Sándor László az öt bíráló ágazati szakszervezetek miatt mondott le. Az MSZOSZ pénzügyi állapota miatt ugyanis az elnököt tették felelőssé. Az elnök szeptemberig kívánta volna fenntartani munkaviszonyát, és végkielégítésként tizennyolc havi fizetés illette volna meg. A szakszervezeti konföderáció azonban júliusban megszüntette Sándor László munkaviszonyát, és öt és fél hónap végkielégítést fizettek ki neki. Az immár csak volt elnök „a munkaügyi tárca mellett ősszel felálló fel-

nőttképzési hivatalban kap vezetői posztot". Az utána hátramaradó pénzügyi gondok miatt a szövetségben megkezdődött a leépítés: a központban valamint a megyékben dolgozó munkatársak felétől megválnak.

Előttünk a mindenkori szakszervezeti vezető életút-darabja. Most éppen Sándor Lászlóé, de mondhatnánk másét is. Nevezetesen Óry Csabáét, aki a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szervezetének (TDDSZ), majd a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligájának volt a kezdeményezője illetve szóvivője. Aztán a Fidesz-kormányának lett a különböző helyeken vehemensen szolgáló munkaügyekért felelős politikai államtitkára.

Tehát nem maga a személy, hanem a jelenség a fontos. Nem a pontosan ügyis kideríthetetlen átállás személyes részletei az érdekesek, hanem a típusszemélyiség. Ez pedig valahogyan úgy fest, hogy egy tehetséges civil ember kvalitásai okán vezetője lesz egy civil érdekvédelmi szervezetnek. Biztos egzisztenciát kap, amiért képviselnie kell a szakszervezeteket a munkaadókkal, az állammal, a hatalommal és a hatalmasokkal szemben. Ezt jól-rosszul sikerül csinálnia, miközben további kapcsolatokra tesz szert. Hajladozik a politikai széljárás szerint, nyíltan pártos magatartást vesz fel, olykor belefolyik egy-egy vitatható szakszervezeti tulajdon privatizálásába. Egyénileg halad előre, a mozgalmá kullog utána. Egyénileg gyarapodik, a mozgalmá szegényedik. Megelőzi a mozgalmát. Aztán egyszer csak átáll azokhoz, akikkel szemben eddig képviselte a mozgalmat. Számára visszautasíthatatlan ajánlat érkezik, amit siet elfogadni; még azzal sem fárad, hogy megtárgyalja ezt kollégáival. A hatalom opponálása után a hatalom védelme lesz a feladata. Ezért újra jól megfizetik. Marad a hivatali szolgálati kocsi is, csak más fizeti a költségeit. Valószínűleg ki kellett érdemelni ezt a visszautasíthatatlan, személyre szóló ajánlatot. Az ajánlatot mint szakszervezeti elnök érdemelte ki, nyilván úgy, hogy sérültek a szakszervezetek érdekei. Azzal, hogy szakszervezetisként is pártpolitikát szolgált. Akár tizenkét éven keresztül. Az állam nemcsak pandúrt nyert, hanem időlegesen le is fejezett egy mozgalmat. Ez dupla nyereség a számára. A pandúr bizonyítani akar, és meg akarja tartani új, állami állását. Ráadásul elismert, bennfentes tagja volt a szakszervezeti mozgalomnak, rendelkezik tehát annak kézbentartására elég belső információval és tapasztalattal. Ettől aztán vehemens és a hatalomnak jó szolgálója lesz. Az elnök sorsa megoldódott; végül is a hátrahagyott munkatársaké is. Az elnök által hátrahagyott pénzügyi helyzet miatt utóbbiak fele elveszítette állását. Az elnök nyilván néhányukat átveszi az állami hivatalba. A hivatal így erősödik, a mozgalom így gyengül. A civilből így lesz állami ember.

Konszenzusok

A miniszterelnök elismerte, hogy szigorúan titkos állományú tiszt volt. A legnagyobb ellenzéki párt prominens alakjának édesapja és az újonnan kinevezett országos rendőrfőkapitány valamelyik ügyosztály ügynöke volt. Korábban a MIÉP és a Kisgaz-

dapárt elnökc, most a korábbi miniszterelnök került ugyanilyen gyanúba. A szellem kiszabadult a palackból, vagy inkább a szellemet tartalmazó palack összetört.

Nem lehet tudni, hogy mi van még a palackban, és az a valószínű, hogy sohasem fogjuk megtudni. A szellemet eddig magába rejtő palackról sem tudunk sokkal többet, pedig az majdnem olyan fontos üzenettel bír, mint az eddig benne lakozó szellemé.

Valószínűsíthető volt, és a sorra elbukott ügynöktörvények, valamint az ügynökaktákhoz való szűk hozzájutási lehetőségek azt látszanak igazolni, hogy a háttérben egy fontos megállapodás kötött meg. Ennek lényege az, hogy a rendszerváltás környékén az értelmiségi és hatalmi elitek megállapodtak egymással abban, hogy az előző rendszer állambiztonsági ügyeihez sohasem nyúlnak. A konszenzus megkötött, és a becsületszerződés hatályba lépett. A mindenkori kormány és a mindenkori ellenzéke lehetett bármilyen rosszban is, ezt a konszenzust betartotta. Állítólag Antall József miniszterelnök belső ellenzékével, Csurka Istvánval és Torgyán Józseffel szemben megszegte ezt a megállapodást. A valóság most sem ismert pontosan, és mindkét esetben nagy botrány kerekedett ebből, de ez egyik politikuskarrier emelkedését sem látszott befolyásolni. A szerződést tehát betartotta mindkét vagy akárhány oldal. Kormányok és gyűlöletkampányok periodikusan váltották egymást, a titokgazdák politikai hovatarozása is változott, de az ügynökségekkel senki sem hozakodott elő. A Medgyessy-ügy kapcsán a történeteket elemző *Népszabadság* összefoglalójában ez állt: „A szocialisták szerint – bár ezt a fideszesek tagadják – volt a két párt között egy hallgatolagos megállapodás arról: ügynökvádakkal nem sározzák egymást”, továbbá hogy „a szocialisták e soha nem rögzített, soha nem deklarált megállapodás felrúgásának tekintették most a *Magyar Nemzet* cikkét.” (Ennek kimondásában a szocialisták korrektsége messze a fideszesek fölé emelkedik.)

A gentlemen's agreement nyilvánvalóan kiterjedt az egyházakra is. A nagy és kis egyházakra egyaránt. A fontosak persze a történelmi egyházak voltak, hiszen mind-egyik pártelitnek szüksége volt a tömegekre hatni tudó nagy egyházak támogatására. Az egyházi hatalomnak alapvető világi érdeke volt hallgatni szeplős múltjáról, és védeni papjait, elöljáróit. Az egyházaknak bőven volt indokuk a sumákolásra, hiszen Isten egyházát valahogyan meg kellett tartani a nehéz időkben is. Mint Lékai László bíborostól tudható, a kis lépések politikája tartotta meg a katolikus egyházat, és a meggyesett fa kizöldül.

A római katolikus egyház esetében nyilván nem történhetett volna minden így, ha ezt a Vatikán nem hagyja jóvá. A Vatikán pedig nyilván semmi mást nem tett, mint követte a fennállása óta kialakított hagyományt. Ennek lényege az, hogy az egyház bűneit nem kell bevallani, de ha mégis, akkor azt csak évszázadok múltán. A vatikáni levéltárakban majdnem minden megvan, és onnan szinte sohasem kerül ki semmi. Levéltáraik ugyanúgy kutathatók csak, mint a magyar ügynökakták.

Egyetlenegy magyar egyház sem tárta fel esetleges – de bizonyosra vehető – ügynökmúltját. Az önkritikát a társadalom még talán, de a politika biztosan nem kérte tőlük. A politika még falazott is az egyházaknak. Az egyházak miért is tettek volna

beismerő vallomást, ha az őket ügynökösködéssel kényszerítők ezt önmaguk esetében nem tették meg. Miért kellett volna az ügynök múltát közhírré tenni, amikor a velük tárgyalók ezt úgyis tudták, sőt esetleg ők maguk is ügynökök voltak. A békepap vagy besúgó egyháziakat bármelyik párt és kormány teljes jogú tárgyalófélként fogadta el. Sőt, hozzájuk mentek el időnként némi egyházi legitimációért. Az állam és egyház nem tudott kilépni az előző rendszerben egymással kötött kényszerszövetségből. A rendszerváltás előtt kényszerből megkötött szerződés ezáltal továbbra is összekötötte a rendszerváltás után a feleket. Részlegesen maradt érvényben azzal, hogy kölcsönös titoktartási kötelezettséggé szelídült. Az érintettek kihalásáig az állam és az egyház egybefonódó szövetségét ez meghatározni látszott.

Úgy tűnik azonban, hogy az egyházi vezetők továbbra is osztoznak a politikai vezetők sorsában, és részesei lesznek ugyan a kötelező átvilágításnak, de annak rájuk nézve sem lesz semmilyen szankciója. A szankciók elmaradása az egyházi személyek esetében talán még súlyosabb morális hiba, mint a politikusoknál, és a magukat politikai tényezőként mindenkor elfogadtató egyházi felelősöknél súlyos politikai hiba is egyben.

A palackot képező pártelitiek és értelmiségiek közötti megállapodás megsemmisült, de a palack helyén nagy űr tátong. Az üresség nem pusztán abból áll, hogy a politikai, a média-, az egyházi stb. elitünk között annyian lehettek ügynökök, hogy tizenkét évig volt erejük és hatalmuk ennek eltitkolására. Nem is csak abból, hogy az állami és egyházi hatalmon lévők érdekei mennyire egybe szoktak esni, és mennyire összenő az, ami eredetileg és alapvetően különálló. Az üresség nem is abból ered, hogy a politika és az erkölcs összeegyeztethetőségének mítosza tovább gyengült. Az üresség lényege az, hogy a hatalmi elitiek és értelmiségiek titokban megkötött nagy konszenzusai mindig az igazság feláldozása árán kötött nagy kompromisszumok is egyben.

Lelkiismereti szavazás

Az SZDSZ a frakciódöntéssel ellentétesen szavazó képviselőivel szemben 20–100 ezer forintnyi büntetést szabhat ki. Ugyanezért az MDF-es tarifa 10–100 ezer forint. (Az MSZP és a Fidesz esetében nem ismeretes a büntetési tétel, ugyanakkor biztosra vehető, hogy az hasonlóképpen létezik.) Az SZDSZ-es képviselő előzetesen, lelkiismereti vagy más okok miatt kaphat felmentést a kötelező szavazás alól, ha ehhez a képviselőcsoport kétharmada hozzájárul. Amennyiben egy képviselő öt alkalommal a párt testületi döntésével szemben szavaz, azt kockáztatja, hogy kizárják a frakcióból. Az MDF-ben a frakció előírhatja képviselőinek a kötelező vagy ajánlott szavazást, de valamilyen – nyilván szűk határok között – lehetőségük lesz a lelkiismeretük szerinti szavazásra is.

A szabályozás számos kérdést vet fel. Az első jogi természetű. Összefér-e az alkotmánnyal az, hogy egy párt meghatározza frakciótagjainak azt, hogy miként kell dön-

teniük? Ugyanis az alaptörvény kimondja, hogy „a Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára”, továbbá hogy „ez a jog magában foglalja a vallás vagy más lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa vagy taníthassa” (60. § [1], [2]). A pártfrakciók döntései nyomán a képviselőket nem illeti meg az országos ügyekben, jogszabályt igénylő döntések alkalmával a lelkiismereti meggyőződés szabad megválasztásának joga. Az a jog, hogy a képviselő a lelkiismereti meggyőződését, szavazás formájában, az ország nyilvánossága előtt szabadon kinyilváníthassa. Az alkotmány betűjének mindenhol érvényesülnie kell, kivéve a legfőbb törvényhozó testület esetében, kivéve a parlamentben?

További jogi probléma, hogy a képviselői széket egyéni választókerületben megszerzett képviselő kényszeríthető-e arra, hogy az őt közvetlenül megválasztók érdekei ellen szavazzon.

A frakciódiktatúra a demokráciára vonatkozó kérdéseket is felvet. Amennyiben a valódi döntés a frakciók, és nem a képviselők kezében van, vagyis valójában a szűk körű, a vezetőkből és bennfentesekből álló frakcióelit dönt, akkor sérül nemcsak a sokszínűség liberális elvárása, hanem a demokratikus döntési folyamat és maga a demokrácia. A parlament négy pártjának – azonban az erőviszonyok és a realitásokat figyelembe véve: inkább két pártjának – legfelsőbb vezető csoportja dönt minden jogszabály, parlamenti határozat ügyében. Két, esetleg négy „top ten” kezében van a törvényhozás, ami súlyosan sérti a demokratikus államberendezkedésről alkotott képet. Sarkítva a dolgon, minek 386 képviselő a parlamentbe akkor, amikor a háttérben úgyszintén csak mintegy negyvenen döntenek? Minek ez a sokba kerülő demokratikus színjáték? Minek eljátszani szavazásról szavazásra, hogy a szavazáskor dőlnek el az országos ügyek?

A demokratikus deficit részeként is felfogható frakciódiktatúrák léte azonban nem itt kezdődik. A probléma gyökere ott van, hogy míg a képviselők szerződést kötnek a párttal, majd esküt tesznek a párt alkotmányára, a képviselőket képviselővé tevő választópolgárokkal sem a párt, sem pedig a képviselő nem köt szerződést. A néptől származó, választások útján megszerzett hatalom képviselői épp a választóikkal nem kötnek munkaszerződést. Ha nincs megbízási szerződés, nincs konkrét vállalás és elvárás, akkor nincs szerződésszegés sem. A képviselő és a frakció ezek után vagy betartja a párt által a választási kampány során beígérteteket, vagy nem. Négy év szabadság és szabad gazdagodás következik. Visszahívás nem lehetséges.

Stigma

Hiányolom, hogy a budapesti tömegközlekedési eszközökön nem lehet akármit olvasni. Az utazóközönség és a bármikor fellelhető ismerős miatt azt érzem, hogy nem

olvashatok katolikus vagy zsidó hetilapot, ha érdeklődésem vagy aktuális kutatásom miatt megvettem az adott számot. De képtelen lennék elhittetni azt is, hogy miért olvasom éppen a tudományos és publicisztikai „munkásságom” miatt a Munkáspárt által kiadott hetilapot. Bármennyire is pacifista vagyok, a fegyverelutasítóknak tartott jogsegélyszolgálat miatt folyamatosan olvasom a katonai szaklapokat. Ezt sem tehetem meg, mert a katonai lapok militáns érdeklődést vagy elítélő tekinteteket váltanak ki.

A Népszabadsággal ellentétben, szinte sohasem merem elővenni a nálam lapuló *Magyar Nemzetet*. Azért nem, mert az, hogy melyik napilapot olvassa az ember, az már egyértelműen kulturális és párthovatartozásról, szimpátiáról árulkodik. Napilapot olvasni világnézet; napilapot választani annyit tesz, mint barátoknak vagy ellenségnek lenni. Egyszerűen képtelen vagyok elvállalni, hogy rólam bárki azt higgye, hogy kormánypárti stb. vagy színvonalatlan ember vagyok, pusztán azért, mert a kétségtelenül kormánypárti és a napilapok közül legalacsonyabb színvonalú *Magyar Nemzetet* látja nálam. Azt pedig nem mondhatom vagy írhatom ki magamra, hogy nálam van a kétségtelenül ellenzéki *Népszabadság* is, csak azt már elolvas-tam, ezért olvasom most a *Magyar Nemzetet*. Annak, aki akkor lát, magyarnemzetista vagyok, aki egy fél órával később, annak népszabadságista, miközben pártos hazugságaiktól ugyanúgy mérgelődöm.

Azt tapasztalom, hogy értelmiségiek nem olvasnak naponta *Magyar Nemzetet* és *Népszabadságot*. Vagy-vagy olvasnak, és utálják a másikat.

Érvénytelen szavazás

Mindenki azt sulykolja, hogy a választásokon valamilyen politikai terméket mindenképpen venni kell, ha kukacos is, ha lejárt a szavatossági ideje, ha tisztességtelen módon állították elő, akkor is. A pártok monopolhelyzetben vannak, ők határozzák meg az árukészletet és az áru árát, amit csak akkor lehet meghaladni, ha egy másik párt árúját veszed meg. Azonban ha egyik párt árúja sem korrekt morálisan, akkor bármelyiket is veszed, valójában inkorrekt árut vettél. Ennek a helyzetnek ellenszegülni politikai és előbb-utóbb egzisztenciális öngyilkosság. Ezért sokan új pártot alapítanak, vagy álfüggetlen jelöltként indulnak, továbbá titkolják, hogy mire fognak szavazni.

Termék a termékkel, párt a párttal versengeni tud, még akkor is, ha egymástól vesznek el szavazatokat. De a pártra szavazó alapvetően nem ellenség, mert valamelyik pártterméket megveszi. Az igazi ellenség az, aki a politikából való kiábrándultság miatt nem akar elmenni szavazni. Az „nem akarja és nem érdemli a demokráciát”, „annak semmi nem jó”, és „annak jobb volt az egypárti rendszer”. Az hazafiatlan és anarchista. Voltaképpen egy rövid időre le kellene csukni az ilyet, a demokrácia tagadásáért.

A választásokon való részvételt lelkiismereti kötelességgé teszi minden évben minden közjogi és egyházi méltóság. Az egyházak a választási körleveleikkel, a temp-

lomi és médiaszerepléseikkel azt sugallják, hogy bűn nem elmenni szavazni. Választások idején otthon maradni a klérusok és főpapok akaratával, hatalmával való szembenállás, önmagában megálló egyházkritika. A kormányon lévők szemében nem elmenni szavazni cimborálás az ördöggel, amely az ellenzék nemzetellenes, múltidéző képében jelenik meg. A liberálisok tízmilliókat áldoztak arra, hogy óriásplakátokon és az egyik fővárosi hídon felállított díszlettel a szavazáson való részvételre bírják a lakosságot. Bevallott módon a szélsőségesek visszaszorítása volt ezzel a fő cél, és mint ilyen, nekem felettébb szimpatikus, de ezzel az erővel szembeszállni, és azt mondani, hogy ne menjetek el szavazni, ismét bűn. A szabadság, a liberalizmus, a másság, a politikai szabad piac elleni bűn, aminek szintén behatárolhatóan negatív következményei lehetnek. A legrosszabb persze – ami minden oldalról érheti a részvétel ellen érvelőt – az, hogy szélsőségeket pártolónak, magát is szélsőségesnek mondják, ami aztán egy életen át letörölhetetlen stigmaként fosztja meg őt a szabad boldogulás lehetőségétől.

Ilyen közegben azt mondani, hogy igenis menj el szavazni, de szavazz tudatosan érvénytelenül, egyszerűen képtelenség. Nem politikai szabálysértés és bűn, hanem halálos bűn. Ha a nem szavazót morálisan le kell járatni, akkor az érvénytelenül szavazót főbe kell lőni. Utóbbi már a társadalom alapjait romboló politikai terrorista. Az ilyen ember ugyanis nem kér a romlott árukészletből, és nem hitegethető a megjavítható terméket hirdető reklámszövegekkel. Más paradigmát akar, és ezt képviseli is. Az ilyen emberre, polgárra, állampolgárra, egyháztagra nincsen szükség, mert ő nem választópolgárunk (pontosabban mást választó polgár), nem pártkatoná, nem alattvaló, nem meggyóntatható. Ellen-választó, és az ilyen hajszálrepedést okozhat.

Felelősségspirál

Az 1956. október 26-i mosonmagyaróvári sortűz során ötvennél többen haltak meg, és több mint száz sebesült volt. A rendszerváltásig szó sem lehetett arról, hogy az eseményeket kivizsgálják, és a bűnösöket felkutassák. A tömegmészárlás után csak harmincnyolc évvel kerülhetett sor minderre. Az eljárás 1994-ben, a büntetőper 1999-ben kezdődött, és a napokban fejeződött be. A bíróság elé az egykori laktanyaparancsnok, Dudás István nyugállományú határőr ezredes és három akkori sorkatona került. A laktanyaparancsnokot első fokon három év fegyházra ítélték, de az 1993-as közkegyelmi rendelkezés kizárta a büntetés végrehajthatóságát. A Legfelsőbb Bíróság előtt folytatódó ügyben az ügyész a büntetés súlyosbítását indítványozta. Időközben azonban Dudás István 78 éves korában elhunyt. A másodrendű vádlott, az egyik sorkatona, V. István akkori géppuskairányzó-helyettes ügyében ejtették a vádat, mert nem ő, hanem az azóta elhunyt géppuskás lőtt a tömegbe. A harmadrendű vádlottat, a szintén sorkatona F. Lajost, aki állítása szerint a tömeg feje fölé lőtt, bűnösnek mondták ki, két év börtönbüntetésre ítélték, de a büntetés végrehajtását három év próbaidőre felfüggesztették. A szintén sorkatona negyedrendű vádlot-

tat, B. Sándort első fokon bizonyítottság hiányában, majd másodfokon bűncselekmény hiányában mentették fel. Az ítéletek jogerősek.

A mosonmagyaróvári sortűzben és sortűzperben nem a nevek és a büntetési tételek a lényegesek. Még csak az sem, hogy mindez 1956-ban történt. Az a lélegzetelállító a történetben, hogy a dolgok mindig így szoktak történni, és általában így is végződnek. Az állam kötelezővé teszi a sorkatonai szolgálatot, és a hivatásos katonákkal együtt a sorkatonákat is felesketti a zászló, a szent haza, az ország és az éppen országlók védelmére. Alapvető különbség van a demokratikus berendezkedésű állam hadserege és a diktatúra hadserege között, azonban az elvek között és a parancs végrehajtásának kötelezettsége között nincs különbség. Az afganisztáni lakodalmas sátorra bombát dobó amerikai katona éppúgy háborús bűnös, mint a fasiszta náci államgépezet tömeggyilkos katonája vagy a koszovói népiirtásban részt vevő szerb rohamosztagok tagjai. A tömegmészárlás bűne független az azt elkövető katona nemzetiségétől és az őt harcolni küldő vagy kényszerítő állam politikai berendezkedésétől. A felelősségre vonás azonban már az utóbbtól függ. Attól, hogy ki nyeri meg az adott háborút; attól, hogy a dél-vietnami és a koszovói mészárlás bűne titokban tud-e maradni; attól, hogy a hadicenzúra miként tud hatékonyan dolgozni. A Szaddam Huszein által felgyújtott kuvaiti olajkutak okozta környezetszennyezésért, emberek sokaságára károsan ható, a Napot is elhomályosító következményekért senki sem felelős, csakúgy, mint a Szerbiában lévő pancsovai olajfinomító és vegyi üzem szétbombázása okozta környezeti katasztrófáért.

A felelősség kimondásának és a felelősségre vonás elmaradásáról leírtak akkor is igazak, ha vannak ellenpéldák. Kivételnek számít az ötvenkilenc olasz fogoly agyonlövésért a napokban elítél 93 éves Friedrich Engel náci háborús bűnös esete, akit hétévi, valóban végrehajtandó börtönbüntetésre ítélték.

A hadsereg dolgozik, a polgári lakosság pedig ezt túrni kénytelen. A hadsereg munkavégzése nyomán a halál a következmény, míg a civilek adják ehhez az áldozatokat. A laktanyaparancsnokok mindig felsőbb utasításra lövetnek, akkor is csak a tömeg fölé. A parancsot kiadó személyére sohasem derül fény, a civilek pedig belehalnak a föléjük célzott lövésekbe. A hatalom vég nélkül védi a tömegbelövetőt, mert az általa alkotott mindenkori hatályos törvényeket, a szolgálati szabályzatot védi. Ezek lényege azonban folytatódólagos. Lőni kell, ha elhangzik a parancs. Utána lehet tiltakozni, feljebbvalónak jelenteni, de addig lőni kell, esetleg azért is, hogy hátulról ne kapjon a tiltakozni szándékozó is egy lövést. A mindenkori rendet fenn kell tartani, és a mindenkori ellenségnek mondottakat meg kell ölni. Aztán lehet erről beszélgetni, moralizálni. A most felállított Nemzetközi Büntetőbíróságnak az Egyesült Államok nem adja ki a vétkes katonáit, mert ez sértené nemzeti büszkeséget, és idegenek ne ítélkezzenek egy nagy ország nagy és igazságos háborújában hibázó katonája felett. Milosevicset, Karadzicsot lehet és kell is elítélni, de a francia gyarmaton algériai civileket halomra ölő francia parancsnokokat nem. A tömeggyilkosok megnevezésének joga is a győzőké.

A mosonmagyaróvári sortűzben és a tömegmészárlásokban vétkesek idővel nyugdíjba mentek, nyilván gyönyörű paradicsomokat természetettek kiskertjeikben,

példás nagyapák és adott esetben katonai szakértők és helyi honvéd hagyományörzők lettek. Aztán teltek-múltak az évtizedek. A bűnük elévült, és amnesztiák hatálya alá kerültek. A bűnelkövetők tisztességes nyugdíj mellett megöregedtek, majd megbetegedtek, és életkorukra, valamint betegségeikre tekintettel sohasem lehet rájuk végrehajtható büntetést kiszabni. A felelősségspirál aztán tovább forog. A mindenkori kiskatonák is továbbhárítják a felelősséget, és a parancsot kiadó-továbbító géppuskairányító-helyettes sem vállal részfelelősséget. A legnagyobb pácban a kényszersorozott, rangnélküli és beosztás nélküli sorkatonák maradnak. A ravaszt elhúzó katonai felelősség azonban itt sem áll meg, hiszen a valódi felelős mindig az a katona lesz, aki már meghalt. Ő viszont hősi halált halt katona is egyben.

Katonai tiszeteletadás

A futball-világbajnok Brazília csapata fényes külsőségek között érkezett haza. A focistákat szállító utasszállító gép mellé a brazil légtérben brazil vadászgépek szegődtek. A harci gépek egészen a leszállásig kísérték a civil gépet, hogy így adjanak nagyobb tekintélyt a focisták érkezésének. Egy másik nagy brazil bajnok, Ayrton Senna, a Forma-1 világbajnoka is hasonlóképpen járt, igaz, halála után. Az autóbalesetben elhunyt kiváló versenyzőt katonai külsőségek közepette temették el Brazíliában. Senna temetésén katonai dízsorútüz pergett, és vadászgépek húztak el a levegőben.

A futball-világbajnokság negyedik helyezette Dél-Korea csapata lett. A hazai környezetben játszó, a világbajnokságok történetében először elődöntőbe került ázsiai csapat óriási sikert aratott. A dél-koreai államfő a csapat egyik győzelmét a nemzet ötezer éves története legnagyobb eseményének nevezte. A csapat tagjai a nemzet és Ázsia hősei lettek, csillagászati összegű pénzt kaptak, s nem kell letölteniük a katonai szolgálatukat.

A futball és a pénz, a futball és a politika, a sport és a diplomácia, a sport és a nemzeti identitás kapcsolatáról sokat tudunk. Mi, magyarok is. Az ötvenes évektől napjainkig, az Aranycsapattól a kiscgazda egyesületi elnökök pénzszerző akcióiig, a Várszegi-birodalomtól Stadlerig és Felcsútig. A hadsereg és a sport kapcsolatát azonban kevésbé ismerjük.

A nemzeti válogatott mindig az államot képviseli. A csapat győzelme esetén himnusz, zászlófelvonás, dicsőséges hazatérés a sorrend. A nagyon nagy győzelmek után, az egész országot-világot megrengető győzelmek után az állam elragadtatásba esik, és a lehető legnagyobbat mondja és teszi. A legtöbbet adja, amit adni tud. És az állam úgy gondolja, hogy a legtöbb, amit a pénzen és kitüntetésen kívül adni tud, az a katonai tiszteletadás. Az állam az anyagi helyzetéhez képest mindig erős hadsereggel rendelkezik, és mindig képes a katonai pompa kivitelezésére. Az állam a legnagyobbak hitt fiait, íróit, politikusait vagy sportolóit katonai külsőségek között élteti és temeti. Az élőket vadászgépek fogadják, a holtakat ágyútalpra helyezik, és közben dörögnek a megemlékezés dízsorútüzei. Az állam militarizálja az ünnepet, mert azt

képzeli, hogy ezzel adja neki a legnagyobb tekintélyt. Közben militarizálja az általa erre méltónak tartottak, a kiválasztottak életét vagy halálát is. A legnagyobb ünnepet kívánja így „előállítani”, függetlenül attól, hogy az ünneplés alanyai akarják-e azt vagy sem, volt-e bármilyen kapcsolatuk a hadsereggel vagy sem. A hadsereg ugyanis itt elveszíti személyességét, a militarizált ünnep túlmutat a bajnokok személyén. A mindenkori legerősebb állami szervezet, a megfellebbezhetetlen erő és rend tényleges és szimbolikus megjelenítése történik itt. Az állam és hadereje itt már önmagát élteti és ünnepli, a sportsiker alkalmával önerejét, fizikai erejét fitogtatja, és egy tisztán civil ünnepet állami rendezvényre konvertál. Transzformálni akar, valójában degradál.

A katonai ünneplés, az állam alapítása óta, sok száz vagy ezer éve létező szervezetének, a nemzeti szabadság és függetlenség, a nemzeti lét legfőbb letéteményesének tartott hadsereg ajándéka. Ennek elfogadása beemel a nemzeti panteonba, ennek alanya élő, majd halott nemzeti kincs lesz. Visszautasítani nem lehet, mert ez a legszentebb hagyományokkal való szembehelyezkedést jelentené, az állam megtagadását.

A történet azonban nem mindig folytatódik logikusan. Az állam a haza fegyveres szolgálatát mindig prioritásként kezeli. A seregben szolgálni dicsőség és kötelesség (általános hadkötelezettség), vagy dicsőség és egzisztencia (hivatásos és szerződéses katonák). Az Észak-Koreával régóta és folyamatosan háborúzó, a világbajnokság alatt is fegyveres konfliktusba keveredő Dél-Korea esetében kötelezettség. Egy nép két része két ideológia mentén áll gyilkos harcban egymással, és a hadkötelesek harci szellemének fenntartása mindennél fontosabb. A koreaiaknak nemcsak papíron, de ténylegesen is van ellenségképük. Megtalálták egymásban az ellenséget. Ezek után a dél-koreai focicsapat tagjainak a jutalom részként adni a katonai szolgálat alóli felmentést, érthetetlen. A hadrafoghatóság és a harci szellem fenntartása érdekében éppen ezeket a focistákat kellene a hadseregbe behívni, hogy ezzel is erősítsék a győzelemben vetett hitet. Azt, hogy dél-koreaiak nemcsak a focipályán, de a hadszíntéren is különbek ellenfeleiknél. Azt, hogy a sportpálya után a háborúban is győzhetnek. A világ nagy focistáinak legyőzése után, a szimbolikus csataterék után a ténylegesen harcmezőkön is le tudják legyőzni a harc fiait. A vb-diadal után, a dél-koreai katona-focistáknak nyilván nem a frontvonalon, a tengeri vizeken kellene védeni hazájukat, hanem a katona-sportolóként a dél-koreai focipályákon. Amolyan országos focishow-t mutathatnának be, amely szórakoztatná az éberségben megfáradt katonákat, és kedvet teremtené másoknak a bevonulásra.

A dél-koreai példa nem egyezik a nemzetközi megközelítésekkel sem. Ott, ahol kötelező a katonai szolgálat, az ezt fenntartó politikai elit mindig arra hivatkozik, hogy a katonai szolgálatnak nevelő szerepe van. A hadsereg a hazafias nevelés bázisa, a nemzeti identitás letéteményese, a hazaszeretet tárháza. A magyar toborzási kampány szlogenje pedig egyenesen azt mondja, hogy „a katonai szolgálat embert próbáló feladat. Csak a legjobbak képcsek rá...” A vb-sikert elérő dél-koreai focisták nem a legjobbak közé tartoznak odahaza és a világban? Nekik kellene a legjobb példával elől

járniuk, és bevonulniuk katonának. Ha a katonai szolgálat az, aminek hivatalosan állítják, akkor ebből kitaszítani a dél-koreai focistákat nem jutalom, hanem büntetés. Ha a katonai szolgálat elengedése valóban jutalom, az annak az elismerése, hogy nem jó katonának menni.

Milyen jó lenne világméretű jutalmazási kampányba kezdeni, és mindenkinek elengedni a katonai szolgálatot!

Polgári engedetlenek

A demonstrálók lezárták az Erzsébet hidat, majd a Kossuth téren, később a Nagykörúton akadályozták meg a közlekedést. Lehetek mintegy háromszázan, majd kétezren. Elsődlegesen az országgyűlési választások szavazatainak újraszámolását, másodlagosan Medgyessy Péter miniszterelnök távozását követelték. A megmozdulásokat előzetesen nem jelentették be, a résztvevők engedéllyel nem rendelkeztek, és a megmozdulások mindegyike jogellenes volt. A tüntetés résztvevői nem engedelmeskedtek a szétosztatásukra kivezényelt rendőrségnek. Erőszakmentesen ellenálltak. A jogellenes magatartás felszámolását a rendőrség békés eszközökkel nem tudta elérni, ezért erőszakot alkalmazott. A nagykörúti tüntetőkhez csapódott, bizonytalan eredetű, erőszakosan fellépő részcsoport kivételével a demonstrálók aktívan ellenálltak a rendőri nyomásnak, olykor provokálták is a rendőröket, de nem léptek fel velük szemben erőszakosan. Az előállított, majd gyorsított eljárás során megbüntetett tüntetők tudomásul vették jogellenes magatartásuk következményeit.

A demonstráló állampolgárok olyan magatartásformát valósítottak meg, ami önkéntes, tudatos és szándékos volt. Tudatában voltak annak, hogy jogellenesen zárnak le közlekedési útvonalakat, és élnek vissza a gyülekezési joggal, továbbá hogy mindezzel megsértik a rendet és a tiltakozási szokásokra, a gyülekezésre, a közlekedésre vonatkozó általánosan elfogadott erkölcsi-társadalmi normákat. Csoportosan és a lehető legnagyobb nyilvánosság előtt, erőszakmentes módon, aktív erőszakmentességi akciók sorozatában léptek fel a minél szélesebb körű demonstratív hatás kifejtése végett. Politikai célok érdekében, politikai hatás kiváltása miatt tüntettek. Az állami politika és a konkrét törvények megváltoztatását, valamint a kormány vezetőjének leválását akarták elérni. A tüntetők céljai korábban nem voltak elérhetők népszavazási kezdeményezéssel, aláírásgyűjtéssel, éhségstrájkokkal, engedélyezett tiltakozásokkal. Sem a parlamentáris, sem a törvényes, sem a pártokon keresztüli, sem pedig a civil mozgalmi út nem hozta meg számunkra a sikert. Az idő elfogyott, közeledett a szavazócédulák megsemmisítésének napja. A tüntetők meg voltak győződve igazukról, arról, hogy morális kérdéseket feszegetnek, és hogy lelkiismeretük szavát követve, erkölcsi okokból lépnek fel az ország érdekében, a számukra igazságtalan törvények és a csalással hatalomra kerültek, valamint a szemükben erkölcsileg ellehetetlenült miniszterelnök ellen. A hidat gépkocsikkal lezárók és a tüntetéseken résztvevők tudatosan és nyíltan vállalták autói elszállítását és meg-

büntetésüket, továbbá azt, hogy magatartásuknak komoly jogi következményei lesznek.

Mindezt polgári engedetlenségnek hívják.

A polgári engedetlenség ezen formáját választók mindenhol a világban közlekedési dugót okoznak, adott esetben megbénítják a közlekedést, továbbá a közlekedő és a tüntetéssel nem szimpatizáló embereknek kellemetlenséget, idővesztést és mindezzel eszmei vagy tényleges anyagi kárt okoznak. Ezért lehet rájuk haragudni, velük szemben kártérítési igényt érvényesíteni. A polgári engedetlennel szemben – bármennyire is erőszakmentesek – a törvényes keretek között fel lehet lépni erőszakos eszközökkel. Ennek során a tüntetők bizony ütések kaphatnak, és vérző sérüléseket szenvedhetnek. Túrni kötelesek a rabomobilt, a bilincsbe verést, a fogva tartást és az elítélést, továbbá az ítélet végrehajtását. A mindenkor hatalom így jár el a mindenkor civil engedetlennel szemben.

A polgári engedetlenség egyik lényegi eleme, hogy azt soha sem jelentik be előre, mert ott és akkor biztosan nem engedélyeznék, és mert éppen a meglepetésben van az ereje. Más esetekben gyorsabban kell cselekedni, mintsem ki lehessen várni az engedélyezés hetvenkét óráját. A világon mindenhol így megy ez, sőt Nyugaton a polgári engedetlenségnek nem minősülő tüntetések többségénél is így van ez. Ettől még nincs veszélyben sem a kormány, sem a haza, sem a demokrácia.

A polgári engedetlenségi akció paradoxona, hogy miközben eleve törvénytelen, törvényhozókon keresztül akar törvénymódosítást elérni. A polgári engedetlennel szemben kizárólag a törvényes keretek között lehet erőszakot alkalmazni, miközben az engedetlennel kényszerrel teszik lehetetlenné a közlekedést. A polgári engedetlenséghez való jog nevében egy kisebbség a szabad mozgásában gátolja azokat, akik nem tehetnek a tiltakozást kiváltó okokról, s ezért ugyancsak erkölcsileg háborodnak fel.

Az alkotmányos demokrácia elvileg elfogadja, sőt méltányolja a polgári engedetlenséget. Emberi jogi, tudományos konferenciákon még a társadalom motorjaként is szokás említeni ezen akciófajtát. A hatalom azonban fél tőle, mert nem tud vele mit kezdeni, és bárki van hatalmon, bármelyik párt vezeti a belügyi tárcát, a polgári engedetlenségi akciókat kötelezően és kíméletlenül szétverik. Ez így volt és lesz, amíg a világ a világ.

Az események megítélése természetesen pártérdekek szerinti. Elöttem azonban nem kérdéses, hogy a történetek egyenes következménye az MSZP–SZDSZ kormány megbuktatására ácsingózó Fidesz–MDF illegitim politizálásának, a vereségbe belenyugodni képtelen jobboldali politikai elit morálisan elfogadhatatlan, alkotmányos demokráciáktól idegen politizálásának. De az sem, hogy a miniszterelnök szigorúan titkos múltjával kapcsolatos hiteltelen kormánypárti és színvonalatlan miniszterelnöki magatartás etikai megítélése éppen így mozgatórugója volt a történeteknek. Ez azonban semmit nem változtat azon, hogy polgári engedetlenségi akciónak voltunk tanúi.

• ATLANTI TAVASZ ÉS A MADARAK HÁBORÚJA*
(A BALKÁN BÉKÉJÉÉRT MOZGALOM TÖRTÉNETE)

*„Bombázzatok szét mindent,
szakadjanak a hidak
a Szávába, a Dunába, legyen
romhalmazzá Novi Sad és Beograd.”*
(Petri György: Óda a NATO-hoz)

*„Én nem örültem, amikor a NATO
bombaüzeneteket küldött Szerbiának,
és nem tapsoltam a lelkesedőkkel –
túl magasröptű volt nekem a jó.”*
(Kántor Péter: Utóirat)

„Dinnyebőséget hoz a háború”, adták tudtul a jugoszláviai NATO-bombázás 33. napján a magyar újságok.¹ A dél-dunántúli dinnyetermelők ugyanis lényegesen nagyobb területet ültettek be dinnyével, mint korábban, arra számítva, hogy a „NATO-akciók” miatt „a görögországi dinnyések nem tudják eljuttatni termésüket Nyugat-Európába”, és a hiányzó mennyiséget majd ők fogják pótolni.² Az 1999. március 24-én kezdődő és 1999. június 10-ig tartó (78 nap), a NATO és Jugoszlávia közötti háború azonban ennél sokkal nagyobb hatást gyakorolt a magyar gazdaságra, valamint az – ezen írás tárgyát képező – magyar társadalomra, ezen belül a mozgalmi szektorra. A háború alatt (1999. május) készült egyik közvélemény-kutatás szerint³ a „NATO-erők” jugoszláviai bombázásáról a magyar lakosság 57 százaléka „sokat”, 36 százaléka pedig „elég sokat” „hallott vagy olvasott” (összesen 93%). A közvélemény-kutatást végzők szerint ebben a kérdésben „az emberek igen tájékozottaknak mutatkoztak”, szemben például az iraki válság angolszász katonai beavatkozása kapcsán felmért lakossági tájékozottsággal. (Utóbbi esetben az összesített ismertségi mutató

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Pécsi tudósítónktól: Dinnyebőséget hoz a háború. *Népszabadság*, 1999. április 26., 26. o.

² Uo.

³ Az MTA Politikatudományi Intézetének 1200 fős, kérdőíves, országos reprezentatív minta alapján végzett közvélemény-kutatása. Simon János: Igazságosság és békevágy. A NATO-csatlakozás állampolgári megítélése a referendum, valamint a kuvaiti, az iraki és a koszovói konfliktus tükrében. Kézirat. Budapest, 2000. március.

55% volt.⁴ A jugoszláv háború magyarországi áterjedését a megkérdezettek többsége (56%) „nem tartotta valószínűnek”, míg további 23 százaléka „egyáltalán nem tartotta valószínűnek” (a „valószínű áterjedéssel” 21% értett egyet).⁵ A háború 27. napján (1999. április 20.) készült másik közvélemény-kutatás szerint⁶ a magyar városokban élők 54,5 százaléka egyetértett, míg 35,5 százaléka nem értett egyet „a NATO jugoszláv célpontok ellen végrehajtott támadásával”. A NATO-támadások folytatása mellett azonban a megkérdezetteknek egyharmada, a katonai fellépés befejezése mellett pedig közel kétharmada voksolt. A NATO-akció „fő törekvését” a megkérdezettek 42 százaléka „a koszovói albán kisebbség elleni népiirtás” megállításában, míg 40 százaléka „a szerb vezetés, mindenekelőtt Milosevics elnök hatalmának” megtörésében látta. A válaszolók 10 százaléka mondta azt, hogy „a NATO-t egyáltalán nem magasztos célok vezérlik, hanem saját befolyását igyekszik kiterjeszteni erre a térségre”. A közvélemény-kutatás készítői a kapott adatok összefüggései alapján azt a következtetést vonták le, hogy a konfliktus megítélésnek leggyakoribb „viszonyulási típusai” a „szkeptikus pacifista” (23%) és a „harcos humanista” (17%). Az első kategóriába a NATO-támadással azon egyet nem értők és a katonai akció leállítását támogatók tartoztak, akik szerint a háború fő célja nem az albánok megsegítése, hanem Milosevics legyőzése vagy a NATO hatalmi övezetének kiterjesztése. Ezt az álláspontot elsősorban a képzetlenebb csoportok, valamint a megkérdezett nők többsége osztotta. A kisebb támogatottságú második kategóriába a légi csapásokkal egyetértőknek és a katonai akció folytatását támogatóknak azon csoportja tartozott, akik szerint a fő cél az albán kisebbség megsegítése volt. Ezen a véleményen elsősorban a budapesti, diplomás, középkorú férfiak voltak.

A háború lakossági megítélését tovább árnyalja, hogy egy harmadik közvélemény-kutatás szerint,⁷ a támogatók-ellenzők aránya 1999. március 26–28. között 49–38%, 1999. április 23–26. között 54–44% volt. Sokkal egységesebb volt viszont a megkérdezett városi lakosság a NATO – esetleg Magyarországról indítandó – szárazföldi hadműveletének megítélésben. A válaszolók 70 százaléka utasította el, és 23 százaléka támogatta a magyar területről (esetleg) induló szárazföldi beavatkozást.⁸ Hasonló arányokban mondtak nemet a megkérdezettek arra a kérdésre, hogy „Magyarország katonai egységekkel részt vegyen-e a harcokban?” („Inkább nem ért egyet”: 18%, „egyáltalán nem ért egyet”: 72%).⁹ Szintén nem érdektelen, hogy a NATO-légicsapások után végzett közvélemény-kutatási adatok szerint tovább nőtt, és 75 százalékra emelkedett a városi lakosság körében a magyar NATO-csatlakozás támogatottsága.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ A Szonda Ipsos 500 fős mintanagyságon felvett telefonos közvélemény-kutatása, amely minta nem, életkor és iskolázottsági szint szerinti megoszlása megfelel a magyarországi városokban élő felnőtt népesség hasonló jellemzők szerinti összetételének.

⁷ Medián Kft.: Tartós bizonytalanságérzet. HVG, 1999. május 01., 09. o.

⁸ A Szonda Ipsos közvélemény-kutatása. Lásd 6. jegyzet.

⁹ Az MTA Politikatudományi Intézetének közvélemény-kutatása. Lásd 3. jegyzet.

(Ez a korábban, 1999. januárban mért adatokhoz képest 7 százalékos emelkedést mutatott.¹⁰)

A NATO kezdeményezte háborúra egy különleges nemzetközi helyzetben került sor. A Milosevics vezette Jugoszlávia a negyedik háborút (polgárháborút) kezdeményezte Jugoszlávia és antidemokratikus rendszerének fenntartása érdekében, amely során megkezdte a koszovói albánok módszeres kiirtását. A NATO a Jugoszlávia elleni háborút fennállásának ötvenedik évfordulója (1999. április 23.) előtt 31 nappal indította, és az észak-atlanti szervezet fennállása alatt ez volt az első katonai beavatkozása. A katonai szövetséghez a háború kezdete előtt mindössze 12 nappal csatlakozott hivatalosan (lett a NATO tagja) Magyarország, a Cseh Köztársaság és Lengyelország.

Az ismertetett közvélemény-kutatási adatok tanúsága szerint a háború foglalkoztatta, különböző aspektusainak megítélése pedig megosztotta a lakosságot. Ez világszerte így történt, de Magyarország helyzete egyedi és különös. Magyarország új tagja volt a NATO-nak, a megtámadott Jugoszláviával egyedüli NATO-tagként van közös határa, és ezáltal egy esetleges szárazföldi támadás legalkalmasabb kiindulópontjaként jöhetett szóba. Tovább nehezítette Magyarország helyzetét, hogy az esetleges jugoszláv válaszcsepásra esetünkben fizikailag lehetőség nyílt, hogy Magyarország légtérét valamint repülőtereit háborús célokra átengedte, és a Vajdaság valamint a vajdasági magyarok révén megkülönböztetett helyzetben volt, miközben a Magyarországról fölszálló NATO-gépek a Vajdaságot is bombázták.

Fennállásának fél évszázados évfordulójára a NATO nagyszabású katonai parádét tervezett Washington D. C.-be, ahová történelmi zászlókkal száztagú magyar katonai kontingens utazott volna. A NATO-csatlakozás napján (1999. március 12.) a Magyar Honvédség azt tervezte, hogy „katonai parádét szervez a fővárosba, amelyen nemcsak a különféle alakulatok, hanem haditechnikai eszközök is felvonulnak”.¹¹ Atlanti tavasz címmel egész napos nemzetközi koncertsorozat megtartására került volna sor hat magyar városban és ezzel egy időben Prágában, Varsóban és Washington D. C.-ben.¹² A háború miatt a nagyszabású ünnepek mind elmaradtak ugyan, de mindez a háború nyomán kialakult bonyolult, sokszor ambivalens nemzetközi és magyar politikai valamint társadalmi helyzetet jól mutatja.

A NATO-bombázást ellenző civil szervezetek: A parlamenti pártok – a MIÉP kivételével – eltérő hangsúllyal, de egységesen támogatták Magyarország részvételét a NATO-bombázásokban. A parlamenten kívüli pártok közül a Humanista Párt, az MSZMP, a Munkáspárt, a Társadalmi Koalíció, a Természettörvény Párt és a Zöld Alternatíva volt a NATO-beavatkozás ellen.

¹⁰A Szonda Ipsos közvélemény-kutatása.

¹¹Sáner Gyula ezredes, a Magyar Honvédség szóvivője. Díszszemle a NATO-nak. MTI-Népszabadság, 1999. január 2., 5. o.

¹²www.atlantitavasz.com. A magyar rendezők: Euróatlanti Stúdió, HÖÖK, Külügyminisztérium, Média a Jövőért Alapítvány.

A NATO-akciót ellenző civil szervezetek több szempont szerint oszthatók különböző csoportokba. Ezen civil csoportok sorolhatók az alternatív mozgalmak (ökológiai, feminista, új baloldali, békemozgalmi, alternatív életforma), az érdekvédelmi szervezetek, a vallási és nemzetiségi (etnikai) csoportok közé. Ezen szervezetek egy része a háború ellen tiltakozott, míg másik része a háború következtében fellépő társadalmi vagy természeti következmény (pl. katonaszökevények megsegítése vagy környezetkárosodás elkerülése) miatt emelte fel a szavát. A háborúellenes csoportok közül azonban a legnagyobb jelentőséggel a Balkán Békéjéért Mozgalom (BBM) bír.

A Balkán Békéjéért Mozgalom (BBM)

„A háború további eszkalálódása ellen és Magyarország különleges helyzetére való tekintettel” a Balkán Békéjéért Előkészítő Bizottság (Antalóczy Attila, Csapody Tamás, Harsányi Iván, Jemnitz János, Krausz Tamás, Mártha Ferenc, Merza József, Fokasz Nikosz, Nyers Rezső, Szalai Erzsébet, Szász Gábor, Szvák Gyula, Székely Gábor) nyilvános ülés megtartását tartotta szükségesnek.¹³ Az ELTE Szociológiai Intézetébe összehívott (1999. április 30.) „hetvenfőnyi – többnyire társadalomtudománnyal foglalkozó értelmiségiekből, újságírókból, politikusokból álló – hallgatóság” előtt Krausz Tamás történész moderálta a heves vitát, majd a jelenlévők egyetértettek abban, hogy „induljon civil kezdeményezés a Balkán békéjéért, a háborús konfliktus kiterjedésének megakadályozásáért”.¹⁴

Az itt megalakuló civil mozgalom a Balkán Békéjéért Mozgalom (BBM) nevet vette fel, és kiadta fennállásának legfontosabb dokumentumát, a hat pontból álló Felhívást. Ezt követően a demokrácia játékszabályainak megfelelően megválasztotta a kilencfős vezető (szóvivői) testületét.¹⁵ [A háború alatt a Felhívást mintegy 30 ezer ember és több tucat civil szervezet írta alá, miközben pártok nem írhatták alá.]

A szóvivők első ülésén egyhangúlag elfogadásra talált az, hogy a BBM sem pártoktól, sem pártszerű szervezetektől pénzt, illetve semmilyen más támogatást nem kér és nem fogad el, továbbá hogy a leghatározottabban megtartja a szervezet civil mivoltát.

A BBM szervezésében tartották meg az 1945 utáni legnagyobb – mintegy 10 ezer fős – magyar béketüntetést (1999. május 9.). A háborúellenes békemenet (Békemenet '99) a budapesti jugoszláv nagykövetség épületétől a Parlamentig vonult, majd a

¹³Nyilatkozat. *Élet és Irodalom*, 1999. április 30., 2. o.

¹⁴Szigethy András: Egy mozgalom születése. *Népszabadság*, 1999. május 3., 3. o.

¹⁵Uo. Csapody Tamás jogász, szociológus [Alba Kör]; Forgács Iván filmsztéta; Krausz Tamás történész; Lévai Katalin szociológus; Sándor Anna, a SZONETT Nemzetközi Marketing-tanácsadó és Piackutató Társaság ügyvezető igazgatója; Szalai Erzsébet szociológus; Szász Gábor főiskolai docens [Baloldali Alternatíva Egyesülés]; Szőke Károly, a Vasas Szakszervezet alelnöke; Vadász János, a Közgűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezetének elnöke [KKDSZ]. A Balkán Békéjéért Mozgalom felhívása. *Élet és Irodalom*, 1999. május 7., 2. o.

résztevők a Duna-parton virágokat helyeztek a vízbe. A Milosevics népirtását és a NATO-bombázást elítélő tüntetésen egyetlen párt vagy civil szervezet sem vehetett részt saját önazonosítására alkalmas szöveggel. A békemenet – és ezt követően a mozgalom – hivatalos logója egy zöld-kék körbe, szerbül, albánul, magyarul és angolul beleírt „béke” szó volt.

A béketüntetésről beszámoló „A Hét” című TV-műsort a BBM az ORTT Panaszbizottsága előtt bepanaszolta, mivel a BBM értékelése szerint nem objektívan és nem kiegyensúlyozottan tájékoztatott az eseményről. (A BBM-et összemosta MSZP-s és SZDSZ-es politikusokkal, valamint a Munkáspárttal.)

A BBM nyilatkozatot adott ki (1999. május 26.), amelyben kifejtette: a BBM „elfogadhatatlannak tartja, hogy a Milosevics diktatúrájának megdöntése és a koszovói népirtás megakadályozása érdekében viselt háborúba Magyarország tovább sodródjon”. „Követelte” továbbá, hogy „az országgyűlés állítsa le a magyar földről történő bombázást”.

A BBM következő háborúellenes demonstrációjára 1999. június 10-én került volna sor a Parlament előtt, de annak megtartásától, a bombázások egy nappal korábbi beszüntetése miatt, a szervezők az utolsó pillanatban elálltak. A BBM mozgalmi munkájának segítése, a mozgalom kiszélesítése érdekében Klubot szervezett. (Egyetlen összejövetelére 1999. június 4-én került sor.) A BBM felvette a kapcsolatot a bombázások ellen fellépő nemzetközi, elsősorban az angol szervezetekkel, de intenzív kapcsolat nem alakult ki velük.

A háború befejezését követően a BBM tagjainak a mozgalom jövőjéről szervezett Furcsa béke címmel beszélgetést, mivel „a háború befejeződött, de a béke még távol van” (1999. június 28.).

A BBM a háború 37. napján alakult meg, és a háború befejezése utáni 18. napon szűnt meg, összesen tehát 59 napig létezett. Formálisan alakult meg, de formálisan nem szűnt meg, miközben informálisan sem működött tovább.

A BBM mozgalom szociológiai elemzése

A Szabó Máté kidolgozta mozgalomkutatás módszertanát alapul véve, az általa leírt elméleti összegzések és az általa szerkesztett vagy írt művek esettanulmányai nyomán¹⁶ három aspektus (teleológiai, morfológiai, strukturális) szerint vizsgálom a Balkán Békéjéért Mozgalmat.

¹⁶Szabó Máté (szerk.): *Környezetvédelmi civil kezdeményezések Magyarországon*. Budapest, Villányi úti könyvek, 1999; *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozások*. Budapest, Villányi úti könyvek, 1998; *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozások*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 2001; *Alternatív mozgalmak Magyarországon*. Budapest, Gondolat, 1993.

a) *Teleológiai aspektus*

(A társadalmi mozgalom célkitűző és célelérő tevékenységének megszerveződése)

A BBM explicit céljai a következők voltak időrendben és az adott dokumentumban általuk meghatározott sorrendben:

– Olyan „társadalmi mozgalom szervezése”, amelynek tagjai „az európai és a magyar humanista hagyomány szellemében” elutasítják „a konfliktusok katonai eszközökkel való rendezését”, és „hajlandók személyes kiállásukkal is alátámasztani” azt, hogy „nem akarunk további vérontást”.

– Felhívni „az Egyesült Államok kormányát, hogy tartsa be a nemzetközi jogot, a NATO-államok kormányait – köztük a magyar kormányt –, hogy azonnal kezdje meg a konfliktus tárgyalásos rendezését, az ENSZ és az EBESZ bevonásával”.

– A bombázások azonnali felfüggesztésének elérése „a tárgyalások mielőbbi megindulása érdekében”.

– Felhívni a magyar kormány figyelmét arra, hogy „éljen a NATO-tagság adta jogaival” (a vétőjoggal és a konstruktív tartózkodás jogával), és hogy „gyakoroljon nyomást szövetségeseire, hogy a háború ne terjedjen ki sem Magyarországra, sem a környező államokra”.

– Kifejezni szolidaritását „a háború minden ártatlan áldozatával, a hazájukból elűdözött koszovói albánssággal, a tús helyzetbe került újvidéki (vajdasági¹⁷) magyarsággal, és a konfliktusba a hatalmi érdekek által belesodort szerb néppel”.

– Elítélni „az etnikai tisztogatást, a rasszizmus minden formáját”.

– Felszólítani a NATO-t, „hogy a humanitárius védelem érdekében ne sértse meg mások emberi jogait, ne veszélyeztesse a térség ártatlan lakosságának életét és vagyonbiztonságát”.¹⁸

BBM a második (elmaradt) tüntetése során petíciót kívánt átadni az országgyűlésnek. Ebben újra megfogalmazásra kerültek a BBM céljai:

– Az „országgyűlés utasítsa a kormányt, hogy a magyarországi légtér- és repülőter-használatot a NATO számára – a béke megteremtése érdekében – függesse fel és szorgalmazza a bombázások leállítását”.

– Az országgyűlés határozatában követelje, hogy „az ENSZ Biztonsági Tanácsában létrejövő döntés érvényesüljön Jugoszláviában – tehát a NATO-támadások leállításával együtt történjen meg mind a jugoszláv hadsereg Koszovóból való kivonása, mind az UCK lefegyverzése”. Ezzel egy időben valósuljon meg „az ENSZ béketeremtő, nemzetközi összetételű, ENSZ-parancsnokság alatt álló fegyveres erőinek a térségbe telepítése”.

¹⁷Az eredeti szövegben újvidéki magyarság szerepel, amit később a szóvivők vajdasági magyarság megnevezésre javítottak.

¹⁸Balkán Békéjéért Mozgalom felhívása. 1999. április 30. *Élet és Irodalom*, 1999. május 7., 2. o.

– „Az Országgyűlés utasítsa a Kormányt, hogy a magyarországi akár albán, akár szerb, akár vajdasági magyar menekültek számára biztosítsa az emberi bánásmódot, az emberhez méltó elhelyezési és életlehetőségeket, valamint a béke megteremtését követően, személyes elhatározásuk alapján – az anyaországba való visszatérés jogi, szervezési és anyagi feltételeit”.

– „Határozatban határolja el magát az országgyűlés a vajdasági területekre vonatkozó revizionista, az országhatárokat újrarajzoló, a vajdasági magyaroknak – és a határainkon túl élő minden magyar nemzetiségű állampolgárnak – súlyos politikai kárt okozó szélsőséges parlamenti és parlamenten kívüli pártkövetelésektől.”¹⁹

A háború befejezését követően a BBM utolsó fórumán,²⁰ mindazok, akik a mozgalom fennmaradása mellett voltak, a BBM vagy utódszervezetének céljait egy antimilitarista, antirasszista, irredentaellenes, emberi jogi civil mozgalom létrehozásában látták (rögzítésre nem került, nem explicit célok).

Célok és társadalmi alrendszerek

(A BBM célrendszere más társadalmi-politikai csoportok célrendszereihez – párt, állam, más mozgalmak – képest)

A BBM célrendszere, gyűjtőszervezeti jellegéből eredően, számos háborút ellenző párt és civil csoport célrendszerével egyezett meg vagy állt ezekhez – különböző távolságban, de – közel. A háború megítélésének kérdésében a politikai arénában egyszerre volt jelen a kormány–ellenzék, valamint az ellenzéken és a liberális ellenzéken belüli törésvonal, de érezhető volt a szélsőbal és a szélsőjobb viszonylagos közelsége, amely mind pártpolitikai, mind pedig civil mozgalmi szinten egyaránt megjelent.

A legnagyobb ellenzéki párt, az MSZP teljes egészében és vita nélkül megszavazta a magyar légtérhasználatot. Az egyébként Magyarország NATO-tagságával mélyen egyetértő párt egyetértett a NATO jugoszláviai bombázásával is. A nemzetközi és ezen belül a nemzetközi baloldali, valamint az egyre erősödő bombázások elleni hazai tiltakozások láttán az MSZP az általa korábban maximálisan támogatott országgyűlési határozatok értelmezésébe kötött bele (a légtérhasználat nem egyenlő a légikikötő-használattal). A Vajdaságot ért NATO-bombázások láttán a kormány erélytelenségét, a kisebbségi sorban élő vajdasági magyarság elégtelen kormánypolitikai védelmét, és az albán menekültek befogadásának elutasítását kérték számon a kormánytól. Az MSZP ezen megnyilvánulásaival azt a látszatot keltezte, vagy a médiumokon keresztül az az üzenet szűrődött át, hogy ellenzi a NATO háborúját Jugoszlávia ellen és az abban való egyre intenzívebb magyar részvételt, miközben kizárólag a magyar területről induló szárazföldi támadást ellenezte, és egy korábbi – a kor-

¹⁹Petíció a Magyar Köztársaság Országgyűléséhez. Budapest, 1999. június 10. *Népszabadság*, 1999. június 10.

²⁰A Furcsa béke című rendezvény. 1999. június 27.

látlan légtérhasználatra irányuló – döntését bánta meg. Utóbbi esetében azonban nem vállalta azt, hogy hibázott, vagy megváltozott a véleménye, hanem a kormány félrevezetéséről beszélt. A BBM-et egyénileg és nyíltan támogató MSZP-s országgyűlési képviselők révén is ez az üzenet erősödött fel. Nem kétséges, hogy az MSZP a vonatkozó határozatok megszavazását megbánta, és annak következményeit teljes egészében a kormányoldalra és az SZDSZ-re akarta hárítani. A háborúellenes megnyilvánulásokat, a tömeg erejét viszont a saját vitorlájába akarta befogni. Pártpolitikai előnyöket akart elérni, miközben minden bizonnyal hasonló helyzetben – a helyzet meghatározott nemzetközi keretfeltételei miatt – ugyanúgy viselkedett volna, mint az Orbán-kormány.

Az SZDSZ az albán valamint a szerb nemzetiségek befogadása és a Vajdaság MIÉP meghirdette visszacsatolása miatt emelte fel szavát. Az SZDSZ végig markánsan kiállt a háború mellett, miközben egyes prominens alakjai és holdudvarának egy része a BBM vezetője vagy tagja lett.

A háború idején is a NATO-csatlakozásellenességét hangsúlyozó MIÉP egyedüli pártként nem szavazta meg a NATO korlátlan légtérhasználatát, és a parlamenti pártok közül talán a leghatározottabban mondta ki azt, hogy „nemzetünk, mint egy szövetségi rendszer tagja, háborúban áll”.²¹ Ugyanakkor a háború egész ideje alatt a nyíltan vállaltan a kormányoldalt támogatta, ebből eredően sohasem emelt szót a BBM által megfogalmazott célokért. Szót emelt viszont a háború kapcsán a Vajdaság visszacsatolásáért, amit viszont a BBM vetett el. A háború körüli vitákban azonban fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy az MSZP „tuszkolta be” „hazugságokkal” Magyarországot a NATO-ba, de a háború kitörése utáni „pálfordulása ízléstelen”.²²

A parlamenten kívüli Munkáspárt és az MSZMP – hagyományosan NATO- és NATO-csatlakozásellenes pártok – a BBM céljaival részben azonos célokat fogalmazott meg, és elítélte a Vajdaság Csurka-féle visszacsatolásával kapcsolatos „közveszélyes revizionizmust”, valamint Orbán Viktor miniszterelnök lemondását is követelte.²³

A BBM célrendszerével teljesen összhangban lévő párt-célrendszert nem találni. A legfőbb különbség (a számos hasonlóság mellett) a BBM és a parlamenti vagy azon kívüli pártok célrendszere között az, hogy a BBM egyaránt ellene volt a NATO-beavatkozásnak és a jugoszláv (szerb) népiirtásnak. Utóbbit nevében nevezi („etnikai tisztogatásnak” és „rasszizmusnak” mondja), miközben az egyébként hozzá közel eső párt-célrendszerek erről hallgatnak (Munkáspárt, MSZMP), vagy más pártok (Humanista Párt, Zöld Alternatíva) csak implicit módon említik. Az említett pártokhoz képest másik lényegi különbség, hogy a BBM célrendszerében nem fedezhető fel sem NATO-, sem pedig a magyar NATO-tagsággal kapcsolatos ellenszenv.

²¹Csurka István: A MIÉP változatlan állásponton. Napi Magyarország, 1999. május 10., 12. o.

²²Csurka István a MIÉP elnöke. H. J.: Csurka bírálja az MSZP-t. *Mai Magyarország*, 1999. május 6., 3. o.

²³Ez egy mocskos, hazug háború! Tennünk kell a békéért! A Munkáspárt 18. kongresszusának felhívása a Munkáspárt tagjaihoz, minden békét akaró honfitársunkhoz. 1999. május 22.

BBM létrehozói és szóvivői többé-kevésbé maguk is egy-egy önálló „mozgalmat” (szakszervezetek, békemozgalom, zöldmozgalmak, bázisközösség) képviseltek vagy értek el közvetlenül. Tovább szélesítette a propagálás közegét az, hogy a háború ellen számos párt, civil és etnikai alapú (szerb, albán, kínai) tiltakozás szerveződött már meg a BBM megalakulásakor, amelyek céljaik vagy rész céljaik megvalósulását látták a BBM-ben. Ebben a vonatkozásban a BBM szalonképes vagy náluk szalonképesebb és erősebb gyűjtőszervezetként is funkcionálhatott. Éppen ezért ebből a jól vagy kevésbé jól szervezett, fővárosi és vidéki párt- valamint civil közegekből származott a tagság és a tüntetők jelentős része, még akkor is, ha szigorúan magánemberekként vettek részt ezeken. A propagálás közege még tovább bővült azzal, hogy a BBM tagjai vagy a vele szimpatizálók jelentős intellektuális erőt képviseltek, továbbá kiterjedt sajtó- és publicisztikai tevékenységet folytattak. A BBM „ellenmozgalmával” való konfrontálódása, továbbá a BBM-nek a hivatalos kormányzat valamint a MIÉP általi határozott elítélése által további személyi kört ért el és szerzett szimpatizánsokat. A BBM a célok propagálását az interneten keresztül (levelezési forma; honlapja viszont nem volt) és a tüntetéseken, aláírásgyűjtő ívek által kívánta bővíteni. Amiben talán eltért más mozgalmaktól, az az, hogy hangsúlyt fektetett arra, hogy a vidéki sajtón keresztül vidéken is jelen legyen, viszont abban megegyezett például az „ellenmozgalmával”, hogy tekintélyeket, fontos embereket próbált bevonni a BBM munkájába. Ezt a célt szolgálta volna formálisan is a BBM Klub létrehozása (ami részben sikerült csak), és a többségi liberális, balliberális tekintélyes értelmiség mellett a nemzeti, a konzervatív, a keresztény értelmiségiek bevonása is (ez teljes kudarcot vallott). Nem felejtendő ki a médiumok felsorolásából a BBM-mel egyetértő, szimpatizáló szervezeteknek a saját, rendszeresen megjelenő orgánumaikon (szakszervezetek, Munkáspárt, MSZMP) vagy időszakos kiadványaikon, továbbá saját szórólapjaikon történő „célterjesztés” sem. Mindezek nyomán vált széles körben ismertté és ért el jelentős személyi kört céljainak propagálásában a BBM.

Elkülönült vezetés

A BBM létrehozásában baloldali történészek, majd liberális és baloldali értelmiségiek, szakszervezeti vezetők, újságírók, baloldali és liberális politikusok, erőszakmentességet hirdető értelmiségiek vettek részt. A BBM a fővárosi értelmiség, köztük vezető média- és szaktudományi értelmiségiekkel, egy egyetem szociológiai fakultásán alakult meg. A BBM értelmiségi mozgalomként jött létre azzal az igényvel, hogy közérthető formában közzétett felhívásában minden civil és civil szervezet számára nyitott legyen. A háború nemzetközi és magyar eseményeinek nyomon követése külön intézményesült formában nem történt meg, de az „egyéni” figyelés intellektuális lehetőségei adottak voltak, ezért az arra adható mozgalmi válaszokat is gyorsan meg lehetett hozni. A BBM szóvivői testülete és közvetlen támogatói szervezetileg elkülönült vezetők voltak, mégis az ezt a grémiumot létrehívók széles tábora

Nem lényegtelen különbség, hogy az UCK fegyvereseinek elítélése vonatkozásában a BBM-re egyedül a Humanista Párt „rezonál”, egyetlenegy másik párt sem. A bármilyen nemzetiségű menekültek befogadásának kérdésében a BBM céljai azonosak az MSZP-vel és az SZDSZ-szel. A BBM a kormánnyal, valamint az MSZP-vel, az SZDSZ-szel és a Munkáspárttal megegyező módon vetette el a MIÉP által felvetett határrevíziót.

Célkitűzések megfogalmazása

A BBM programként, nyilatkozat és petíció formájában fogalmazta meg háborúellenes, mozgalmi mondanivalóját. Célrendszere az általános megközelítésektől (a konfliktusok tárgyalásos úton történő megközelítése) a konkrét „követelési listáig” terjedt. A célrendszer megvalósítása is programszerűen fogalmazódik meg, nem pacifista ideológia, hanem általános és konkrét háborúellenes ideológia mentén, amely egyszerre nemzeti és nemzetközi. Ezzel együtt fellelhető benne a baloldali, a liberális, az alternatív mozgalmi, ezen belül a zöld, a béke- és bázisközösségi „ideológia”.

A mozgalom hivatalos logója (amit a tüntetésen ezrek viseltek) nem hasonlítható a háborút ellenzők nemzetközileg ismertté vált célkeresztű emblémájához, amit a szerbek is viseltek a bombázások ideje alatt. A BBM logója élénkzöld alapon (a természet, az újjászületés, az egészség, a tisztaság szimbóluma, amely egyben a pusztulás színe is, valamint a zöldmozgalmak színe), sötétkék színű (a béke, a nyugalom, a befelé fordulás, az intellektus jelképe, amely egyben a béke- és bázisközösségi mozgalom színe is), amőbaszerű ötágú örvény („forgó-rózsa”). (Utóbbi az örök körforgás jelképe is.²⁴) A zöld és kék rész között négy nyelven (szerb, albán, angol, magyar) olvasható a béke szó (leírt üzenet), amely által az albán és szerb „egyenrangú jelenlét” éppúgy biztosított, mint a magyar (ami a magyarországi és vajdasági magyarok nyelve), valamint a világnyelv, amely a NATO hivatalos – és a légitámadásokban legaktívabb USA és Nagy-Britannia – nyelve. (Az ötödik „oldalon” a kibocsátó Balkán Békéjéért Mozgalom neve szerepel.)

A BBM a céljait a számára elérhető legszélesebb körben propagálta. A célok propagandája elsődlegesen a célokat megfogalmazók és a BBM megalakulása körül bábáskodók személyes kapcsolati körén keresztül terjedt. Ezzel egyidejűleg részben az említett kapcsolati hálón keresztül, részben attól függetlenül elérhető nyilvánosság elérése volt a cél. A lehető legtöbb ember megszólítása – egy tömegmozgalom létrehozása – volt a cél. Ez a személyes kapcsolatokon és kapcsolati rendszereken túl természetesen csak a médián keresztül volt elérhető. A médiát sajtótájékoztatókkal, sajtónyilatkozatokkal, továbbá a rendezvények (BBM Klub, Furcsa háború) nyilvánossá tételével, és legfőképpen a tüntetések (békemenetek) médiaeseménnyé „minősítésével” próbálták elérni. A propagálás közege azonban ennél még kiterjedtebb volt, hiszen a

²⁴David Fontana: *Jelképek, jelképrendszerek és jelentéseik*. Budapest, Tericum, 1995. 66-67. o.

– szervezéssel, információval, sajtómegjelenéssel stb. – támogatta őket. A szóvivők a rendszeres hétfő esti, magánlakáson való összejöveteleikkel fizikailag is elkülönültek, de az események gyorsaságánál és a mozgalom rövid életénél fogva nem volt rá idő, hogy a vezetés és a támogatók elváljanak egymástól. A legfontosabb dokumentumban (Nyilatkozat) megfogalmazott, végig érvényes célrendszer eleve egy több órás vita eredménye és külön egy szerkesztőbizottság munkája, amely ismételt szavazás eredményeként vált véglegessé. A Nyilatkozat mindenképpen magán viseli ugyan a konkrét megfogalmazók, a Bossányi Katalin vezette szövegezők keze nyomát, mégis egy mintegy százfős értelmiségi közeg kollektív termékének tekinthető. Az országgyűlésnek benyújtásra szánt Petíció viszont a szóvivők megbeszélései nyomán kialakult munka. A célok minél pontosabb meghatározását szolgálta volna a BBM Klub is, ahol a szélesre tárt ideológiai alapokon nyugvó támogató, baráti, szakmai kör a célrendszer kialakítására és kontrolljára is hatással lehetett (részben volt is). A szóvivők körön messze túlmutató, magasan kvalifikált értelmiségiek vezették a mozgalmat („amorf agytröszt”). A döntéseket a szűkebb szóvivői kör, plusz néhány ember hozta meg, a hétfői összejöveteleken, vagy az idő szorításában telefonon és e-mailen keresztül történő kommunikáció révén.

A célrendszerre vonatkozó viták

A célrendszerre vonatkozó viták legerőteljesebben a mozgalom születésénél és halálánál voltak jelen. A születésnél a megjelentek darabokra szedték a Krausz Tamás-féle tervezetet, és a kirohanásoktól sem mentes vitában teljesen újrafogalmazták a megalakuló mozgalom célrendszerét. A vitában viszont kikristályosodott és demokratikusan elfogadott közös célrendszer jött létre, olyan mozgalmi alkotmány, amely mindvégig hatályban volt. A háború befejezése után a korábbi célrendszer nem volt megtartható; a mozgalmi alkotmányon mindenképpen változtatni kellett. Ekkor azonban a mozgalomban már közel sem volt akkora erő, mint a megalakulásakor, továbbá a megfogalmazott új célrendszer nem tudott koherens egésszé válni. Az új célrendszer az általánosság szintjén mozgott, differenciáltalan és kiforratlan volt, aminek az elfogadásában a korábbi legitim vezetés erősen megoszlott, miközben új legitimáló helyzet nem alakult ki. A célrendszer rögzítetlen maradt, melynek megfoghatatlanságához és magas absztrakciós szintjéhez nehéz volt kapcsolódni. Mindazonáltal a mozgalom továbbvitelét támogató „frakció” került fölénybe, de a mozgalom gyakorlatilag célrendszer nélkül maradt, és nem kerül sor a célrendszer megalakítására hivatott fórum meghatározására sem.

A születés és halál közötti időszakban a BBM-en belül a célrendszer vonatkozásában kitapintható vita volt a NATO-bombázások elítélése mellett a szerb népirtás és az UCK-erőszak hangsúlyossá tételének nagyságáról, továbbá a NATO létének és a NATO-csatlakozás megítélésének fontosságáról. Az egyik felfogás inkább a bűnös NATO-t tette felelőssé a kialakult helyzetért, és eleve kifejezésre akarta jut-

tatni NATO- és NATO-csatlakozás-, imperialista- és USA-ellenességét. A másik oldal bár adott esetben NATO- és NATO-csatlakozásellenes volt, és esetleg egyet tudott érteni a tőkés gazdaság és annak vezető hatalma önző szempontjainak elítélésével, a BMM megnyilvánulásaiban ezt főlegesen tartotta megjeleníteni. Vita volt továbbá abban is, hogy az „ellenmozgalom” megalakulását és lépéseit a BBM miként értékeli, vagy sokkal inkább milyen válaszreakciókkal illesse. Mindezen kérdésekben a szóvivők meg tudtak egyezni, és közös képviseletük nem okozott gondot, miközben a szóvivők szabadsága is megmaradt (pl. a tüntetéseken elhangzó beszédekkel illetően). Az első említett célmeghatározás ügyében ugyanis jelentős hangsúlyt kapott a népirtás fokozott elítélése, az UCK véres harcainak elmarasztalása, továbbá elfogadottá vált, hogy ki-ki belső meggyőződését megtartva egységesen képviseli azt, hogy a BBM-nek a NATO létével, a NATO-csatlakozás tényével kapcsolatban nincs véleménye, a BBM nem NATO- és NATO-csatlakozásellenes mozgalom. De a BBM nem is az imperializmust vagy az USA-t, adott esetben az USA gyarmatosító politikáját általában elítélő mozgalom, hanem a NATO-bombázást elítélő háborúellenes mozgalom. Az „ellenmozgalom” dolgában, amely a médiavisszhangokkal együtt fontos hatással volt a vita nevezett feloldására, elfogadottá vált, hogy a meg nem szólítottág okán (a BBM név szerinti megnevezésre nem került sor, továbbá az ellenmozgalom nyilatkozatában leírt, BBM-nek címzettek kijelentésekkel a BBM nem azonosította magát), valamint a kikerülhetetlen bántások és vádaskodások elkerülése végett nem születik hivatalos válasz, ellennyilatkozat stb. Ugyanakkor személyes formában vagy újságcikkeken keresztül minden BBM-szóvivő, mint írástudó állampolgár, szabadon és kedvére válaszolhatott. A BBM ugyanígy reagált a kormányfő, egy külügyi államtitkár vagy a MIÉP BBM-mel kapcsolatos, a BBM-et súlyosan elmarasztaló megnyilvánulásaira is.

A célrendszerben szereplő civil mozgalom mibenlétének értelmezése körül is vita volt a BBM-en és a szóvivői testületen belül. A mozgalom alapításában számos politikus vett részt, akik tagjai lettek a BBM-nek, és akik közül többen a tüntetésen is jelen voltak. A BBM viszont első és legfontosabb nyilatkozatában kizárta pártok csatlakozását, és hangsúlyozottan civil mozgalomként határozta meg önmagát. Amennyiben valóban az akart lenni, és a pártokhoz, párt közeli szervezetekhez valóban nem akart semmilyen módon kötődni, akkor annak elvi és gyakorlati módon is eleget kellett tenni. A szóvivők első összeövetelén egyhangúlag győzedelmeskedett a valódi civil mozgalom megalakításának – a korábban már rögzített – szándéka. A BBM mind elvi, mind anyagi síkon végig meg tudta őrizni pártoktól és szatellit-szervezeteiktől való függetlenségét, ugyanakkor végig jelen volt a pártoktól (MSZP, Munkáspárt) származó nyomás, a BBM-en belül pedig a kísértés. Ugyanezen törésvonal mentén írható le a mozgalom balratolódásának illetve „szakszervezetiségének” vagy „alternatív mozgalmiasodásának” vitája. Ez a balra tolódás vagy középen maradás (középre tartás) konfliktusaként is felfogható. Ez a metszet nem független a BBM tüntetésén erősen jelen levő és a BBM vezetésében is meglévő, számos BBM-tagban felszínre is törő kormánykoalíció-ellenességtől. Az MSZP szerette volna, az

SZDSZ pedig nem bánta volna, ha a BBM mozgalmi éle a kormány ellen fordul. Az MSZP és a Munkáspárt pedig kifejezetten szeretne volna a béketüntetést kormányellenes, továbbá NATO-csatlakozásellenes tüntetésként (is) beállítani. Az MSZP saját, háborúval kapcsolatos „kihátráló” hintapolitikájának a tömeglegitimációját, mozgalmi bázisát is látta a BBM-ben. A kormánnyal hadban álló és a BBM-hez csatlakozó szakszervezetek szerepkonfliktusa illetve szerepváltásának nehézsége is végig megterhelte a BBM-et. A BBM célrendszerében nem szerepelt a háború miatti kormányváltás, mint ahogy a háborúban való magyar részvételért felelősséget nem vállaló, és utóbb háborúellenes köpenyt magára öltő MSZP tisztára mosdatása sem. De a BBM-nek nem állt szándékában az esetleg manifesztálódó népharag esetén transzformációs szíjként működni. A BBM single-issue mozgalomként a háború ellen, és nem a háborúzó hatalom leváltására, nem új Demokratikus Chartaként vagy előrehozott választásokat kiváltó kormánybuktató szervezetként jött létre. De a BBM nem is lehetett a későn ébredő kormányellenes erők és ennek következtében is szerveződő mozgalmi erők közös platformja. A BBM a lakosság („a nép”) felrázásának, és nem pártos formában való mobilizálásának a szervezete volt, továbbá nem vállalkozott egy háborúellenességet imitáló célrendszer mentén, a hatalomra törő párt szatellitszervezeteként funkcionálni. A kormány részéről ez pont fordítva jelentkezett, mivel elég volt számára a pártosodás és kormányellenesség gyanújának felmerülése, és máris így reagált erre. Ennek mentén támadta a BBM-et, miközben a BBM valódi célrendszerére nem reagált, azt semmisnek és értéktelennek, kormánybuktató pszeudorendszerként kezelte.

A BBM története tehát egyben a kormány-ellenzék törésvonal mentén leírható történet is, melynek elsődleges oka, hogy mindkét oldal ennek a történetnek a megírásában volt kölcsönösen érdekelt, miközben a BBM történetében ez csak egy létező, de elhárított veszélyhelyzetként volt jelen. Olyan veszélyként, amely egy infrastruktúra és anyagiak nélküli mozgalmat mindig kísért, amely az őt támogató és mindezzel rendelkező szakszervezetek esetében fokozottan jelen van, és ami odafigyelést igényelt a BBM-en belül és kívül egyaránt, vitákat eredményezett a szóvivői testületen belül, amelyet azonban sikerült elhárítania.

A célrendszer a háború előrehaladtával, a BBM-en belüli viták és a BBM-et ért kritikák nyomán kibővült, illetve hangsúlyeltolódások voltak érzékelhetők. A megalakuláskor megalkotott kereteken belül maradván a háború befejezéséig egyrészt integrálta a társadalomban megjelenő, háborúval összefüggő kritikákat, másrészt egyre konkrétan fogalmazta meg azokat. Háborúellenességének célrendszerébe így került be a bombázások okozta környezetszennyeződés, a Vajdaság visszacsatolásának gondolata elleni tiltakozás, a Magyarországról indítandó szárazföldi támadás és a különböző nemzetiségű menekültek be nem fogadásának elutasítása. Amíg az első Nyilatkozatban a NATO-bombázás elítélése, úgy a második (elmaradt) tüntetés idejére „a szerb nacionalizmus népiértő politikájának” elítélése az elsőként említett „elítélés”, a hangsúlyosabb háborúmegközelítési szempont. A BBM utolsó, a második tüntetés elmaradásáról kiadott (tehát nem utolsónak szánt) nyilatkozata mindössze

három pontban foglalja össze a célrendszert, szemben a Felhívás hat, vagy a Petíció öt pontjával. Ebben a nyilatkozatban a konkrét magyar területről (Ferihegy, Taszár) kiinduló, „minden Jugoszláviát érintő katonai tevékenység” felhagyására, a menekültek befogadására és visszatérési lehetőségük biztosítására, valamint „a szélsőséges, nacionalista, határrevíziót követelő megnyilvánulások” elítélésre terjed ki (szűkül le) a BBM célrendszere. (Katonai, menekültügyi és a szélsőségek elleni hármasságon alapuló célrendszer.) A BBM célrendszere a háború alatt egyrészt tovább „nemzetköziesedett” (az UCK felelősségének hangsúlyozása, az ENSZ konfliktusmegoldó szerepének kiemelése), másrészt tovább „nemzetiesedett” (magyar vonatkozások, Vajdaság). A BBM ezáltal egyszerre „egyetemes” és „magyar” háborúellenes célokért küzd, miközben a népiirtás és a bombázás befejezését követően céljai nemzeti dominanciájúvá lesznek. A BBM célrendszerének dinamikájához tartozik, hogy a célrendszer anti-rasszista jellege erősödik, és kiegészül az irredentizmus elítélésével. A célrendszer a konkrétság irányába mozdult el és leszűkült, majd pedig absztrakttá vált. (Egy single-issue mozgalom legfőbb céljainak teljesülése után mindez törvényszerűnek tűnik). A BBM-dokumentumok címzetti körében is változás figyelhető meg: kezdetben az Egyesült Államok, a NATO kormányai és a magyar kormány, később pedig a magyar országgyűlés, végül pedig a kormány és országgyűlés.

b) Morfológiai aspektus

(A társadalmi mozgalom identitás- és integritásbiztosító tevékenységének megszerveződése)

A BBM szervezeti struktúráját kezdetben formálisan kétszintesnek (szóvivők és aláírók), majd háromszintesnek (az említett kettő között a BBM Klub) lehet nevezni. Informálisan kezdetben három szintet (a szóvivők mellett a szóvivői testületbe eljáró, szavazati joggal is rendelkező és a szóvivőkkel napi kapcsolatban lévő személyek – a továbbiakban: közvetlen holdudvar), majd négy (BBM Klub) szintet lehet megkülönböztetni. Ehhez minden esetben egy tágabb, közvetett, sajtómegnyilvánulásaival érdemben segítő holdudvar-szint is társult. A szóvivői és közvetlen holdudvar-szereplők több esetben egy-egy szervezetet (szakszervezet, új baloldal, zöldek, feministák, békeszervezet) is képviseltek, és fordítva, a BBM céljainak nyerték meg szervezeteiket és erőforrásaikat. Sajátos helyzetben volt Krausz Tamás történész, a BBM motorja, aki az MSZP baloldali tömörülésének tagjaként a háború ideje alatt egyszerre volt egy civil szervezet első embere és aktív tagja a legnagyobb ellenzéki párt egyik markáns csoportjának. Krausz ugyan egységesen és következetesen képviselte mindkét szervezetben a háborúellenességét, de „kettős” identitása valós támadási felületet adott. Helyzete sokakat megzavart, a BBM civil mivoltának elfogadását nehezítette, és a jobboldali média egyik kedvenc támadási pontjává avatta. A BBM szerepének megítélésben fontos volt, hogy a BBM célrendszerének közvetítői között jelen volt Konrád György író, aki az SZDSZ Országos Tanácsának a tagja, továbbá Kósáné Kovács

Magda MSZP-s országgyűlési képviselő, az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságának elnöke is. Bár sem ők, sem pedig a BBM Felhívását aláíró más országgyűlési képviselők (Antalóczy Attila [MSZP], Donáth László [MSZP], Hegyi Gyula [MSZP], Iványi Gábor [SZDSZ], Schalkhammer Antal [MSZP]) és volt képviselők (Nyers Rezső [MSZP], valamint Szöllösi Istvánné [MSZP]) nem voltak a BBM szóvivői, és nem tartoztak a BBM közvetlen holdudvarához sem. Ők – Nyers Rezső kivételével – a BBM Klubhoz sem tartoztak. Konrád, Iványi és Donáth a tüntetésen sem volt jelent, mégis mindez a BBM civil mivoltának megítélését nehezítette. Különösen nehéznek bizonyult a pártokból kiábrándultak és az MSZP-vel, valamint az SZDSZ-szel nem szimpatizálók megnyerése. Ugyanakkor ez a hivatásos politikusi közvetítői kör rangot és tekintélyt adott a BBM-nek, és minden bizonnyal növelte nemcsak a jobboldali sajtó BBM elleni támadásait, de aláírókat is hozott a BBM-nek. A BBM láthatóan nehezen kezelte a Felhívását aláíró és szóvivői szerepkörre is – felkérés esetén – vállalkozó munkaspárti képviselőket és önjelölt pártrepresentánsokat (a Munkáspárt elnökségének tagjai aláírták a Felhívást). Ennek oka leginkább az volt, hogy Thürmer Gyula, a Munkáspárt elnöke a háború kitörése után találkozott és baráti kapcsolatokat tartott fenn a népirtásért felelős Miloseviccsel, miközben az MSZP a Milosevics vezette Szerbiai Szocialista Párt legjelentősebb testvérpártja volt. Továbbá a Munkáspárt és az MSZMP nem ítélte el a koszovói népirtást, így elsődlegesen a NATO, az USA és a bombázás elítélésére korlátozódott a tiltakozási célrendszere. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a Munkáspárt és az MSZMP a maga szervezetségével és tagságára, szavazóbázisára ható mobilizáló erejével fontos részcsoportot jelentett az aláírók és tüntetők között, és mint ilyenre („a tömegre”) a BBM-nek szüksége volt. Ez természetesen összefügg azzal, hogy a Munkáspárt és az MSZMP tagjainak mint magánembereknek és civil állampolgároknak az aláírási jogát nem volt mód megtagadni. Ez technikailag sem lett volna lehetséges. A BBM szorosa zárta sorait, és a Munkáspárttal szemben is érvényesítette mindazt, amit bármilyen más szervezettel szemben: pártmegjelenítést nem tett lehetővé rendezvényein. A BBM aláírói körében feltűnő másik szalonképtelen szerveződést, integrálhatatlan mozgalmi szereplőt a magyarországi szerb és albán nemzetiségű csoportok alkották. A magyarországi Szerb Országos Önkormányzat ugyanúgy egyoldalúan ítélte meg a háborút (a NATO-bombázások elítélése a koszovói népirtás elítélése nélkül), akárcsak a nálunk élő jugoszláviai szerbek. Az itt élő szerbeknek és albánoknak a tüntetésen való együttes megjelenése önmagában véve is a nyílt erőszak megjelenésének veszélyét hordozta magában. Az egyoldalúságot hangsúlyozó transzparensseikkel nem tartották be a BBM elvárásait, továbbá provokatív és kérlelhetetlen magatartásukkal megzavarták a tüntetés békés, barátságos jellegét. Ezen két, a BBM-től idegen, általa kezelhetetlen és integrálhatatlan tüntetői réteg a jobboldali médiumok tudatos képi megjelenítései nyomán a tüntetés meghatározó profiljaként rögzült a nézőkben.

Ugyanakkor éles különbséget kell tenni a BBM Felhívását aláíró és alá nem író munkáspárti, MSZMP-s, szerb vagy albán tüntetők között. Az aláírók ugyanis bármelyik civil vagy pártformációból jöttek is, egyetértettek (egyet kellett érteniük) a

NATO-bombázások elutasítása mellett a koszovói népiertás elítélésével is. Ezáltal lehettek csak a BBM tagjai. Az alá nem írók viszont úgy vettek részt a BBM tüntetésén, hogy nem azonosultak (nem kellett azonosulniuk) a BBM teljes célrendszerével, ezáltal nem tartoztak a BBM-hez. Ők saját transzparensen, logókon megjelenített saját üzenetükkel csatlakoztak a béketüntetéshez, el nem fogadva annak többoldalú üzenetét és a BBM által kialakított feltételeket, valamint a tüntetési normákat. Ez a népes csoport – úgy, mint korábban az Alba Kör által szervezett tüntetés esetében – voltaképpen felhasználta és kihasználta saját céljaira a BBM teremtette tiltakozási lehetőséget és nyilvánosságot. A sor azonban még így sem teljes. Az Amerikai Magyar Lobby széles körben, e-mailen terjesztett felhívást tett közzé azért, hogy Budapesten élő tagjai „a felvonulás jellegét változtassák meg”. A címzetteknek előre közölt, angol nyelvű transzparens-felirataikkal kellett volna tömegesen megjelenniük a béketüntetésen. Ezekben a koszovói albán kisebbséggel azonos védelmet, jogokat és autonómiát követeltek volna a vajdasági magyaroknak. Az Amerikai Magyar Lobby címzettjei kis létszámban voltak jelen a tüntetésen, és miután a szervezőknek sikerült őket semlegesíteni, nem okoztak zavart. Ezzel együtt ők is a vállalhatatlan tüntető csoportok sorait gyarapították.

A BBM nem került bejegyzésre, ezért jogi személyiséggel nem rendelkezett. A felgyorsult események és tennivalók közepette a jogi háttér rendezését a BBM-en belülről senki nem tartotta fontosnak. Az önálló jogi státusz megszerzését annyira lényegtelen kérdésként kezelte a mozgalom, valamint a mögötte álló tömeg, az aláírók ismertsége és tekintélye pedig olyan legitimáló erőt adott neki, hogy föl sem merült a bejegyzés (a jogi legitimáció) gondolata. Mindazonáltal a jogi személyiségének hiánya érezhető volt a tüntetések rendőrségi bejelentésekor és az önálló bankszámla nyitásakor. Mindkét kérdés azonban könnyen megoldható volt, mivel a BBM szervezeti tagjai bejegyzett, önálló civil szervezetek voltak.

A BBM az intézményesedés útján nem indult el. Amennyiben a BBM fennmaradt volna, nyilván ki kellett volna építenie a megmaradásához szükséges szervezeti-intézményi háttérét. A BBM-nek azonban az ún. spontán szervezeti intézményrendszerre kialakult, hiszen a nagyszámú támogató réteg, a szóvivők és közvetlen holdudvara lelkesedésből felajánlotta mindazt, amit önkéntes munkával, infrastruktúrával, személyesen adni tudott, továbbá amit a mögötte álló szervezetek képesek voltak adni. Utóbbi esetben elsődlegesen a két szakszervezet (KKDSZ és Vasas Szakszervezet) kell megemlíteni, amelyekre a BBM mint kialakult és működő szervezeti-intézményesedett háttérre, mint spontán jelentkező szervezeti-intézményi háttérre számíthatott. A feszültség abban mutatkozott, hogy az elhúzódó háború és népiertás miatt a BBM-nek egy elhúzódó tiltakozássorozatra kellett berendezkednie, amely állandó reakcióképességet és közéleti jelenlétet várt el tőle, miközben erre egyre kevésbé volt képes (saját szervezeti-intézményes háttér hiánya és személyes tartalékok kiürülése). Ez a tevékenység elszívó hatással bírt, és a szervezeteknek a saját célrendszerük megvalósítására sem jutott elég kapacitása. Egy több tízezres mozgalom tartósan nyilván nem telepedhet rá néhány kisebb vagy nagyobb szervezetre, mivel ezáltal azok a saját

tevékenységüket nem tudják folytatni, illetve megfelelően ellátni. Ennek a hosszabb távon tarthatatlan mozgalmi helyzetnek a háború és a népirtás befejezése vetett véget. Feltételezhető, hogy a BBM jogutód nélküli megszűnésében az is fontos szerepet játszott, hogy jogilag nem volt mit törölni vagy felülírni, továbbá előzőleg nem tudott kialakulni egy önálló szervezeti-intézményi háttér. Ennek megléte a BBM-et átsegítette volna a holtponton, és elbizonytalanodása ellenére mégis életben tartotta volna. Mindeközben a társadalmi válsághelyzet elmúltával mobilizálhatatlanná vált az addig spontán felhasználható, más szervezetek által biztosított intézményi infrastrukturális háttér. Ezzel egy időben a személyes energiák is kiapadóban voltak, és mindez szinte predestinálta a mozgalmat a megszűnésre.

A BBM-en belüli öngazgató, hierarchizált képviselői modell súrlódásai a béketüntetés után jöttek elő. A tüntetés sajtó- és értelmiségi visszhangja nem felelt meg a BBM szóvivői testületének, valamint az első és a másodlagos holdudvar várakozásainak. A támadások irányai a következők voltak: 1. a tudatos összemosás szervezeti szinten az MSZP-vel, a Munkáspárttal, az MSZMP-vel és SZDSZ-szel; elvi szinten a NATO-csatlakozásellenesekkel és a népirtásról elfeledkezőkkel. 2. A tüntetést a kormány-ellenzék törésvonal mentén került tematizálása. 3. A BBM vezetőinek vagy a Felhívás aláíróinak személyes lejáratása (elsősorban: Krausz Tamás, Szvák Gyula, Konrád György, Csapody Tamás). Annak érdekében, hogy ezek a nem teljesen légből kapott, de alapvetően hamis vádakra a BBM tömegbázisát szélesítő módon megfelelően, változtatásokra volt szükség. Az előremenekülés irányai között két irányzat látszott kibontakozni. Az egyik baloldali és liberális irányba tágította volna az integrálандók körét, és kevésbé volt rigorózusan elutasító az ezen irányzatokat megjelenítő pártokkal szemben. A másik irányzat a – szélsőségektől mentes – nemzeti, konzervatív és egyházi „irányzat” minél teljesebb bevonását forszírozta az ellenfelek megosztó politikáját kiküszöbölendő és egy ideológiai szempontból minél sokszínűbb gyűjtő- és békeszervezet létrehozása érdekében. Utóbbi irány a BBM civil önmeghatározását szigorúan és következetesen képviselte, és ennek megfelelően szervezte a BBM-et. Azt lehet megállapítani, hogy egyik irányzat sem győzedelmeskedett. Ennek egyik oka az, hogy ezzel kapcsolatos vita nem bontakozott ki a háború és a népirtás „váratlan” befejezése miatt. A függőben maradt vita ettől a ponttól kezdve értelmét veszítette. A vitában valószínűleg vízvázalstónak bizonyuló második tüntetés is elmaradt. A vita el nem döntöttségét nyilván az is befolyásolta, hogy a baloldali és liberális erők további bevonása nem haladt a BBM által remélt mértékben, és a nemzeti, konzervatív, egyházi oldal bevonása lehetetlen célnak bizonyult.

Abban mindkét irányzat megegyezett, hogy a NATO- és NATO-csatlakozásellenes támogatókat „át kellene hangolni” a háború elleni tiltakozókká, a háború ellen tiltakozókat pedig a népirtás ellen is tiltakozókká. Előző azért is fontos volt, hogy világos legyen: aki a népszavazáson Magyarország NATO-csatlakozására szavazott, az nyugodt szívvel mondhasson nemet az általa elfogadott NATO és a NATO-tag Magyarország egyik döntésére. A BBM-et ért támadásokra a BBM mint szervezet nem válaszolt, kivéve egy esetet, amikor a tüntetésről készült „A Hét” című adást az

ORTT Panaszbizottsága előtt megtámadta. A személyes és a BBM-et ért támadásokra sokan, saját belátásuk szerint, spontán, és nem egyeztetett módon válaszoltak. A megjelent válaszokat a szóvivők spontán módon megbeszélték ugyan, de nem kritizálták. (Kérdést inkább az jelentett, hogy érdemes volt-e egyáltalán válaszolni, illetve az adott módon volt-e érdemes válaszolni.) Ezek az egyéni és spontán megnyilvánulások, a megszólításokra vagy a támadásokra adott válaszok a BBM-en kívül óriási vihart kavartak, végeláthatatlan vitákat generáltak, és kölcsönös félrcértések áradatait indítottak el. Ennek a bonyolult képletnek az itt megemlítendő egyik fontos dimenziója az volt, hogy a vita jórészt a média által jelentős mértékben torzított BBM-kép alapján zajlott. Másik fontos dimenziója, hogy nem teljesen alaptalanul, de szerkezeti értelemben teljesen helytelenül a BBM vezetőinek, aláíróinak megnyilvánulásai a BBM hivatalos nyilatkozataiként kerültek azonosításra.

A centralizált képviselési modellen és minden BBM-szinten belül (szóvivők, holdudvarok, aláírók, tüntetők) súlyos vita bontakozott ki a második tüntetés elmaradása miatt. (A bombázások hirtelen leállítása miatt a megrendezés napján került leállításra a tüntetés, de ennek ellenére százak jelentek meg a tüntetés színhelyén.) A tüntetés megtartása és meg nem tartása mellett egyaránt szóltak súlyos érvek, de a demokratikus döntés meghozatalának elmaradása felszínre hozta az addig is lappangva meglévő, szóvivői testületen belül létező, elkülönülő döntési szintet. Vagyis egy lényeges és halasztást nem tűrő mozgalmi kérdés eldöntése kapcsán kikristályosodott és manifesztálódott egy új, jóval szűkebb döntéshozó centrum. Nehezítette a helyzetet, hogy a teljes szóvivői kör megkérdezése esetén jó esélye volt annak, hogy a tüntetés mégis megtartásra kerül. A tüntetés színhelyén az információhiány okán vagy becsületből (pl. szóvivők) „a csak azért is megjelenő” tagság érthetően a tüntetés mellett foglalt állást. A szóvivői testület soron következő ülésén és a Furcsa béke című rendezvény résztvevőit is megosztotta a tüntetés elmaradása.

A tüntetés elmaradása megtörte a mozgalom lendületét, de nem lehet tudni, hogy nem törte volna-e meg vagy nem törte volna-e jobban meg a mozgalmat, ha a tüntetés kisszámú résztvevők, jelentéktelen médiaérdeklődés mellett, idő hiányában kelően át nem gondolt új célrendszer mellett stb. zajlik le. A tüntetés elmaradása viszont – bármilyen döntésmechanizmus mentén született is meg, és bármekkora sűrűlődséget is okozott a vezetésen és a mozgalmon belül – mindenképpen jelzi a mozgalom bátortalanságát és önbizalomhiányát, az új helyzet tematizálási képességének gyengeségét, a mozgalomnak az új helyzetre való felkészületlenségét, és megerősíti a BBM single-issue besorolását.

A BBM törekedett a szervezet hálózatszerű kiépítésére. A Felhívását aláíró civil és országos „tagszervezetek” integrálását akarta elérni a fővárosi és vidéki polgárok, egyének megnyerésével párhuzamosan. Felmerült az események megfigyelésére céljából monitoring hálózat kialakítása, az interneten és a nyugati sajtóban megjelenő – a háborús eseményeket a magyar sajtónál differenciáltabban kezelő – hírek magyar nyelvű közreadásának megszervezése, a háború összes aspektusának konferenciákon való rendszeres elemzése, külföldi, hasonlószerű mozgalmakkal való együttműködés, a tün-

tetésre angol, német háború és népirtás elleni baloldali és zöldmozgalmi emberek, értelmiségiek és európai parlamenti képviselők meghívása. Fölvetődött – egy formáját és tartalmát tekintve nem körvonalazódó – szövetség kötése civil szervezetekkel. (Ezek azonban nem valósultak meg, a külföldi szónokok fellépése pedig elmaradt.)

A szervezeti hálózat kiépülésének ígéretes szerveződése volt az a BBM keretében 1999 májusában alakult Fiatalok a Háború Ellen (FAHE) csoport. A baloldali elkötelezettségű Bassa Zoltán szervezte értelmiségi csoport célrendszere erősen és meghatározóan népirtás-, nacionalizmus- és rasszizmusellenes volt. A FAHE vitadélutánjain a háború kérdéseivel foglalkoztak, és tagokat toboroztak, valamint technikai segítséget nyújtottak a BBM-nek. A FAHE véleményt nyilvánított a BBM jövőképeivel és civil-technikai kérdésekkel kapcsolatban egyaránt (pl. a tüntetés megtartása mellett volt), és a mozgalom továbbvitelért emelt szót. Ez a régi-új mozgalom a menekültkérdéssel, a szerbek és albánok lefegyverzésével, a Koszovóban maradt emberi jogaival és a Milosevics elleni fegyvermentes küzdelemmel foglalkozott volna.

A BBM szervezete – a leírtakon túl – nem differenciálódott tovább, a szervezeti funkciók nem alakultak ki. Az irányításra és kivitelezésre nem szakosodtak emberek; minden szóvivő voltaképpen – segítőkkel ugyan, de – egyszerre csinált mindent. Ennek egyenes következménye volt az, hogy május végére a szóvivőkön a kifáradás jelei mutatkoztak.

Anyagi források mobilizálása

Gyengén szervezettség jellemezte az anyagi források mobilizálását is. A békemenet és a tüntetés összesen több százezer forintos költségét (színpadok, hangosítás, plakátnyomtatás, biztonsági háttér) a két szakszervezet állta, míg a logó költségeit (80 ezer Ft) a szóvivők saját maguk fizették. A rendezvények és a szóvivői összejövetelek esetén terembérleti költségre nem volt szükség, a szakszervezetek segítettek ebben ismét a BBM-et. A szervezéssel, kommunikációval, közlekedéssel, adminisztrációval stb. kapcsolatban a BBM-nél nem mutatkozott költség, hiszen a szóvivők teljes szabadidejükben, szinte „főállásban”, saját költségükön „mozgalmárkodtak”. A vezetők és segítők költségeit, amit és ahol lehetett (pl. munkaidő-felhasználás, telefon, fénymásolás), a BBM-hez való szervezeti kapcsolódásból és a munka természetéből eredően az a szervezet viselte, amelyet az illető képviselt. A BBM-en belüli és azon kívüli anyagi támogatói körről nem lehet beszélni, mivel néhány ember összesen néhány tízezer forinttal támogatta a BBM-et. Az anyagi források mobilizálását megnehezítette, hogy a valóban civil szféra, azon belül a BBM-et aláírásával támogató civil szervezeti szféra eleve pénztelen volt, továbbá a pártelkötelezettségű civil vagy vállalkozói pénzek eleve nem jöhettek szóba, más pénzek pedig nem folytak be a BBM számlájára. A BBM a Felhívását aláíróktól nem kért tagdíjat, és szervezetlenségéből eredően a tüntetéseiben, rendezvényeiben nem tette közzé számlaszámát vagy nem osztott csekket, megfosztva ezzel magát a sok kisebb díj, támogatás, adomány befolyásának lehetőség-

gétől. Mindehhez azonban hozzátartozik az is, hogy a BBM-et nagyon sokan, névtelenek és neves emberek egyaránt önkéntes munkával vagy olcsóbb munkavégzéssel (pl. ingyenes logótervezés, vagy anyagköltségen előállított plakátkészítés) támogatták. Összességében tehát a BBM az általa végzett munkához képest alacsony költségvetéssel dolgozott, amelynek alapvető oka az önkéntes munka magas aránya volt. A tüntetéseit azonban így sem tudta volna finanszírozni a szakszervezetek anyagi támogatása nélkül. A BBM anyagi forrásokat voltaképpen nem tudott mobilizálni, ami az aláíróinak számához, az ismertségének mértékéhez és kapcsolatrendszeréhez valamint anyagi szükségleteihez képest különösen meglepő.

A vezetők kontrollja

A mozgalmi szervezet hatalmi struktúrájának megváltoztatására egyedüli szabályként a szóvivői közös jóváhagyás normája alakult ki. A szóvivői testület eleve 9+1 (Jemnitz János) fős testületében május végén – a BBM változatlan és maximális támogatása mellett – egy fő lemondott (Szalai Erzsébet), és a szóvivőket végig támogató szűkebb holdudvarból felmerült egy fő (Zágoni Miklós ökológus) „kooptálása”. Ez a háború okozta ökológiai károk, a háború ökológia szempontú megítélésének, a megújuló stratégiának – mint a célrendszer bővülésének – szóvivői szintű megjelenését is jelentette. A szervezeti hatalomba való bekerülésnek, a vezetők kiválasztásának tehát szakmai, mozgalmi, elköteleződésbeli és emberi okai látszottak kialakulni, míg a vezetők ellenőrzésének szabályai nem kerültek kidolgozásra. A mozgalmi elit (BBM Klubok, tüntetési szónokok) kiválasztásának laza szabályai a szóvivői testületen belüli vitákon és súrlódásokon keresztül, a demokratikus játékszabályok szerint alakult ki.

A BBM ellenfelei

A BBM legnagyobb manifeszt ellenfelei legalább három, önmagában is összetett oldalról érkeztek. Az egyik manifeszt ellenfél a kormány, a kormánypártok és MIÉP oldaláról érkezve támadta a BBM-et. A miniszterelnök „A Hét” című TV-műsorban (1999. május 9.) azt mondta az aznapi Békemenetben résztvevőkről, hogy „ezek az emberek korábban nem a béke mellett, hanem a Varsói Szerződés mellett törtek lándzsát”, és hogy „nagyon soknak közülük az a bajuk és azért bírálják a mostani kormányt, mert a Varsói Szerződés helyett most a nyugati szövetségi rendszer részévé tette Magyarországot”, valamint hogy „nehogy véletlenül valaki azt higgye, hogy békét akaró emberek gyűltek össze...” A Fidesz-MPP egyik prominens alakja, a külügyminisztérium politikai államtitkára, Németh Zsolt azt mondta, hogy „a béke-mozgalomnak létjogosultsága van minden országban, s a lelkiismereti és szólásszabadság egyébként is alapvető jog. De amikor volt ávósok és hasonló személyiségek béke-mozgalmárok, azért az ember egy kicsit gyanakszik.”²⁵

A Fidesz-MPP ez alkalommal megalakult Diktatúraellenes Akciócsoportja (Gyürk András, Rogán Antal, Vidoven Árpád Fidesz-MPP országgyűlési képviselők) nyilatkozatában Krausz Tamás és Konrád György név szerinti elmarasztalása után úgy fogalmaz, hogy „a hidegháborús évek szovjet propagandájának világbéke-felhívása és »A Balkán Békéjéért Mozgalom« (sic!) felhívása egy logikára működik, ugyanolyan hamis beállításon alapul: miként akkor sem lehetett, ma sem lehet egy kalap alá vonni az agresszort és a demokrácia, a humanitárius rend helyreállításáért küzdő NATO-országokat. Amiként a 70-es–80-as évek Európájában a világbéke-mozgalom hamis illúziókeltései is világossá váltak a közvélemény számára, úgy a magyar baloldal politikai egysége nem valósulhat meg a magyar demokrácia hitelének rovására.”²⁶

A BBM-ről a MIÉP elnöke, Csurka István úgy nyilatkozott, hogy „a világszerte egyre inkább felerősödő háborúellenes közhangulat hullámtarajára akar felülni az MSZP és az SZDSZ egyes köréből alakuló neofita mozgalom”.²⁷

A BBM másik manifeszt ellene a liberális értelmiségiek oldalról szerveződött. A békemenet utáni napokban Hegedűs István szociológus, Molnár Péter jogász, Novák Zsófia szerkesztő és Seres László újságíró által megfogalmazott és további 78 magyar értelmiségi által jegyzett Nyilatkozat látott napvilágot. A „82-ek” Nyilatkozatának aláírói azzal kezdik dokumentumukat, hogy: „Támogatásunkról biztosítjuk a NATO határozott fellépését, az emberi és kisebbségi jogaikban durván megsértett, szülőföldjük-ről elűzött koszovói albánok védelmét szolgáló politikáját. Értékeljük a szövetség elszántságát, hogy Milosevicset végre megállítsák, rendszerét megbuktassák. Nem lehet béke addig a Balkánon, amíg nem vetnek véget az etnikai tisztogatásoknak! Ezért figyeltük értetlenül azt a magyarországi »békeakciót«, amelynek résztvevői a NATO légitámaszainak azonnali, egyoldalú felfüggesztését követelték. Elfogadhatatlannak tekintjük azokat a hamisan csengő pacifista nyilatkozatokat, amelyeket néhány magyar értelmiségi – okot és okozatot összekeverve – tett az elmúlt hetekben. Különösen megdöbbentőnek tartjuk a primitív Amerika-ellenes indulatok és jelszavak felbukkasát – alig tíz évvel a rendszerváltás után. Meggyőződésünk, hogy nem mosható össze a poszt-kommunista-nacionalista rezsim aljas indokokból elkövetett népiirtó politikája, a koszovói albánok külföldre deportálása, a férfilakosság »eltüntetése« és a milosevicsi állami propaganda azokkal az erkölcsi, humanitárius és politikai megfontolásokkal, amelyek a nemzetközi demokratikus közösség fegyveres közbelépését kiváltották.”²⁸

²⁵ *Zalai Hírlap*, 1999. május 21. Továbbá: *168 óra*, 1999. június 3., 7. o.

²⁶ MTI, 1999. május 4.

²⁷ *Napi Magyarország*, 1999. május 6., 3. o.

²⁸ A Nyilatkozat így folytatódik: „Az áldozatok, a NATO néhány tragikus hibája és a határokon belül, illetve a vajdasági magyarok körében érthetően fokozódó aggodalom sem feledtetheti velünk, hogy a szövetség tagállamai, köztük Magyarország, éppen egy nemzeti kisebbség érdekében cselekednek. Úgy gondoljuk: az a tény, hogy az Egyesült Államok és partnerei nem lépnek fel hasonló erővel az ideológiai, vallási vagy etnikai okokból elnyomott népcsoportok védelmében mindig és mindenütt a világban, nem lehet érv amellet, hogy ne is segítsenek soha sehol senkinek. Reményeink szerint a NATO politikai és katonai sikere Koszovóban és a jugoszláv vezér bukása éppen századunk különböző színezetű diktatúráinak végső vereségeként kerül majd be az európai történelembe.” (A kiadás dátuma: 1999. május.) *Élet és Irodalom*, 1999. május 21., 2. o.

A „82-ek” a Nyilatkozaton kívül más dokumentumot nem adtak ki, és semmilyen más módon nem nyilvánultak meg többet. Mozgalomindítás igényével nem léptek fel. A Nyilatkozat kezdeményezői és aláírói között volt SZDSZ-es, illetve korábban fideszes országgyűlési képviselők (Hegedűs István szociológus és Molnár Péter jogász, Hága Antónia kisebbségügyi szakértő, Halda Alíz tanár, Szabó Miklós történész, Ungár Klára közgazdász; továbbá Szabó Iván ny. miniszter [MDNP]), valamint a tudomány, a művészetek, a média ismert – döntően liberális – képviselői. A „82-ek” Nyilatkozata konkrét névmegjelölés nélkül, de félreérthetetlenül megnevezi „ellennyilatkozatának” egyik címzettjét („a magyarországi »békeakciót«”), majd másik címzettként „néhány magyar értelmiségit” jelöl meg. A címzettek körének többértelmű megnevezése és a BBM célrendszerének tőle idegen interpretálása alapján kifejtett kritika miatt a BBM sohasem válaszolt a „82-ek” Nyilatkozatára. A BBM szóvivői nem voltak hajlandók válaszadásukkal a „82-ek” Nyilatkozata szerinti BBM-definícióval azonosítani önmagukat.

A BBM és a „82-ek” azonos „arénában” küzdöttek, a társadalmi konfliktus politikai színterén különböző és ellentétes civil társadalmi mobilizációkkal léptek fel. A BBM-re mint mozgalomra reflektálva jött létre „82-ek” Nyilatkozata, amely utóbb quasi „ellenmozgalomként”, „kontra-mozgalomként” volt jelen a magyar közéletben. Ugyanakkor olyan bonyolult viszonyrendszer megjelenéséről volt szó, amelyben a BBM volt a háborúellenes „kontra-mozgalom” (állami, kormány és parlamenti öt párti akarat kontrája) és a „82-ek” a háborút támogató „pro- (quasi) mozgalom” (az állam, a kormány- és a négy parlamenti párt [kivéve: MIÉP] akaratának támogatója), miközben mindkettő elítélte a koszovói népirtást. Mivel a „82-ek” nem volt mozgalom, a háború konfliktusával kapcsolatban nem beszélhetünk két egymással szemben álló mozgalomról, nincsen mozgalom-ellenmozgalom pár. Ugyanakkor a BBM tagjai és a „82-ek” a médiában úgy viselkedtek, mint elkötelezett ellenfelek, miközben személyesen jól ismereték egymást, és barátságok kötötték őket össze. A szövetségi rendszereiket, kapcsolati tőkéjüket is mozgatva, levette a mozgalmi és quasi mozgalmi köteleket, személyesen küzdöttek egymás nézetei és egymás ellen. Az ellenfelek az általuk elérhető nyilvános fórumokon reflektáltak egymásra, és nyomást kívántak gyakorolni a közvéleményre, a társadalomra és a politikára. Tömegkommunikációs mobilizációjuk során egyre többen foglaltak állást a háború kérdéskörében, miközben kölcsönösen befolyásolták egymást. A háború nemzetközi jellegéből eredően a konfliktusuk arénája is túlterjedt a nemzetállamon, és külföldi aktorok (pl. Jürgen Habermas, Noam Chomsky, Elie Wiesel) bevonása, írásaik beemelése és hivatkozási alapként való felhasználásuk is megtörtént.²⁹

A BBM oldalán aláíró, bár a BBM-ben semmilyen szerepet nem vivő Konrád György író, a „82-ek” oldalán pedig Nadas Péter író és Heller Ágnes filozófus lettek a leginkább emblematisz alakjai csoportjuknak. (A politika és a média őket „jelölte

²⁹Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozások*. Budapest, Villányi úti könyvek, 1998. 96–98. o.

ki" erre a szerepkörre.) A talán legtöbb hivatkozást kiérdemlő, egyébként határozottan NATO-csatlakozáspárti két írófejedelem terjedelmes vitája mind témájában, mind hangvételében széles skálán mozgott itthon és a nemzetközi politikai „arénában” egyaránt. Konrád György mint a Berliini Művészeti Akadémia (BMA) elnöke a szervezet közgyűlésén elmondott beszédében, majd a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*ban megjelent cikkében fejtette ki álláspontját. Ennek nyomán a BMA nyilatkozatot fogadott el „a koszovói háborúról, amelyben valamennyi érintettet a konfliktus békés rendezésére szólította fel”.³⁰

A Németországban szintén jól ismert Nádas Péter választát ugyancsak a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* közölte. Konráddal való egyet nem értése miatt Nádas visszamondta részvételét a BMA magyar kulturális rendezvénysorozatán. Az immár német értelmiségi-politikai „arénában” is zajló vitájukban, a Konrád-ellenes oldalon, a német védelmi miniszter is állást foglalt. A két író német (nemzetközi, európai) aktor lett, míg a német BMA az egyik, a német kormány pedig a másik oldalon sorakozott fel.

A BBM-et opponáló harmadik oldalról (médiumok) érkező leghevesebb támadás a közszolgálati televízió „A Hét” című műsorán keresztül érte a mozgalmat. A Hét szerkesztősége nem volt hajlandó helyt adni a BBM helyreigazítási kérelmének, ezért a BBM az Országos Rádió és Televízió Tanács (ORTT) Panaszbizottságához fordult. A panasz indoka szerint „A Hét” című műsor (1999. május 9.) megsértette a média-törvényt azzal, hogy a „Békemenet NATO-ellenes tüntetésnek nevezte, miközben a Békemenet szónokai hangsúlyozták, hogy a demonstráció nem a NATO és nem Magyarország NATO-tagsága ellen irányul, hanem a koszovói háború és a NATO háborúja ellen. A Hét tévesen a Munkáspárt rendezvényeként állította be a Békemenetet. A Hétben megszólaló Horn Gyula, Kovács László, Thürmer Gyula, Szent-Iványi István a Békemenetről készült képek alatt és a Békemenet kapcsán szólaltak meg, miközben egyiküknek sem volt semmi köze a rendezvényhez, azon egyikük sem vett részt.”³¹ A Panaszbizottság véleménye szerint „a panaszolt összeállítás nem felelt meg” mediátörvényben „rögzített pontos tájékoztatás követelményének. Áthallásokra adhatott okot a szerkesztés nagyvonalúsága, összekeverhette a nézők gondolataiban magát a rendezvényt az aktuálisan feldolgozott témával. Valószínűsíthető, hogy gyors hírfeldolgozás következtében nem különült el megfelelőképpen a híryanagy a kommentártól és véleményektől.”³² Ezt követően a BBM és a Dr. Révész T. Mihály, az ORTT elnöke között lezáratlan, többfordulós jogi vita alakult ki. A BBM megítélése szerint ugyanis az ORTT Panaszbizottságának senkit, semmire nem kötelező, „nyilvánosságot nem kívánó”³³ ún. véleményt adott ki, amely gyakorlatilag a panasz el nem bírálását és az abban szereplő vélemény érvényesíthetlenségét jelentette. A Hét műsorával kapcsolatban a BBM állásfoglalás kiadására kérte fel a Nyilvánosság

³⁰Léderer Pál: Nádas bírálta Konrádot. *Népszabadság*, 1999. május 21., 3. o.

³¹A BBM sajtóközleménye. Budapest, 1999. május 11.

³²ORTT Panaszbizottságának Nyilatkozata. Ügyiratszám: 9-4-936/99. Kelt: Budapest, 1999. május 21.

³³Uo.

Klubot, amely azonban elutasította az üggyel való foglalkozást. A magas nézettségű „A Hét” című közszolgálati műsor „bepanaszolása” hírértékű akció volt ugyan, de közel sem tudta ellensúlyozni az általa kiváltott romboló hatást.

A főhatalom monopóliumával rendelkező állam és a politikai hatalom hordozóit (Fidesz-MPP, SZDSZ, MIÉP) válaszára sarkallta a BBM. A jobboldali médiumok (*Napi Magyarország, Magyar Nemzet*; MTV: A Hét, Aktuális; MR: Vasárnapi Újság) ugyanolyan hangnemben reflektáltak a BBM-re és célrendszerére, mint a liberális sajtó, élén a *Magyar Hírlappal* és a MANCS-csal. A BBM és „82-ek” vitáját – mindkét fél egybehangzó véleménye szerint – tévesen interpretálta a HVG, míg az *Élet és Irodalom* bő teret adott mindkét nézetrendszer megjelenésének. Az államhatalom, a Fidesz-MPP és a MIÉP részéről történő megnyilvánulások az őket támogatóknak iránymutatásul szolgált, de a BBM szempontjából ellenhatással bírtak. De hatottak a BBM és a „82-ek” viszonyára is, hiszen a harmadik erőttől (hatalmon lévőtől) érkező erős támadás a „82-ek” néhány tagjából kiváltotta a BBM-mel való szolidaritást. A BBM-nek a harmadik erővel, a „82-ekkel” és a médiával való konfrontációja elősegítette a célrendszer – már vázolt – bővülését és hangsúlyváltzásait, növelte tagjaiban az elköteleződést és identitást, miközben a konfrontációnak mobilizáló és antimobilizáló szerepe egyaránt volt. A konfrontáció nyomán kialakult közbeszéd elősegítette a háborús történet szélesebb körű kibontását, a vélemények kikristályosodását. A liberális értelmiség megosztottságát tükrözte a BBM és a „82-ek” léte, amely nehezen begyógyuló, maradandó törésvonalnak tűnt.

c) Strukturális aspektus

(A társadalmi mozgalom helye, szerepe, funkciója az osztálytársadalmi struktúrában, konfliktusokban és viszonyrendszerben)

A BBM társadalmi összetettsége nem ismert. A BBM társadalmi bázisát mindazok képezhetnék, akik a háború idején is Magyarország NATO-csatlakozása ellen voltak (a megkérdezettek kb. 25 százaléka), akik a közvélemény-kutatási adatok szerint a háború ellenzőiként a „szkeptikus pacifista” (megkérdezettek 23 százaléka) kategóriába soroltattak, továbbá azok, akik a háború kirobbanásában a gazdasági, militáns, globalizációs érdekek megnyilvánulását tartották meghatározónak (szakszervezetek, „békeegyházak”, pacifisták, antiglobalisták). De ebbe a kategóriába sorolhatók mindazok is, akik már a háború ideje alatt valamilyen okból (pl. a háború kiterjedése, a célpontkiválasztások és céltévesztések, a Vajdaság bombázása, a környezeti károk, a polgári áldozatok stb. miatt) „kiábrándultak” a háborúból. Abból eredően, hogy a háború egyre intenzívebbé vált és elhúzódott, hogy a háború hivatalos célja (a humanitárius katasztrófa megállítása) nehezen látszott megvalósíthatónak, s hogy Magyarország számára egyre több veszélyt rejtett közvetlen érintettsége (Ferihegy, Taszár, Vajdaság, a szárazföldi beavatkozás lehetősége), tovább növekedett a potenciális rekrutációs kör. A közvélemény-kutatási adatok szerinti a háború ellenzőinek száma növekedett, amelynek egyik nyil-

vánvaló oka lehetett a magyar kormánynak a háborúra vonatkozó, kritikát kiváltó kommunikációja, valamint a parlamenti pártok időben differenciálódó háborús nézetei és ezek konfrontativitásának erősödése. A potenciális rekrutációs bázis növekedéséhez a nemzetközi közvélemény (benn a NATO-tagországok közvéleményének) megosztottsága és ezek erőteljes manifesztálódása is hozzájárult. A szakszervezetek, a vidéki lakosság, a diákság lehetnek volna a további mozgalmi utánpótlás bázisai. Nem volt teljesen reménytelen a keresztény értelmiség és ifjúság egy részének megnyerése sem. (Ugyanakkor a potenciális bázis nem azonos a tényleges bázissal, annál is inkább, mivel a BBM célrendszere összetettebb, és egy új, más minőséget hordozott.)

Mindez azonban jelzi, hogy egy BBM típusú háborúellenes békemozgalom milyen társadalmi, ideológiai, történelmi, politikai hagyományokat elevenített fel, illetve hogy a BBM létrejövetelében milyen hagyományok megjelenése érhető tetten. Ilyen fontos hagyomány a BBM Felhívásában is nevesített „európai és magyar humanista hagyomány” („a konfliktusok katonai eszközökkel való rendezésének” elutasítása) és az említésre nem kerülő, de markánsan jelen lévő baloldali háborúellenes, antimilitarista hagyomány. A BBM-ben megjelenik (annak névválasztásában is fellelhető) a XX. század eleji nemzetközi és magyar, szocialista és szociáldemokrata alapú balkániháború-ellenesség hagyománya. Lehet „áthallásokat” találni a BBM és a nemzetközi, valamint – 1945 előtti – magyar háborúellenes munkásmozgalom állásfoglalásai között. A mozgalom indulási (személyi, „infrastrukturális”, szellemi-ideológiai, intellektuális) közege is alátámasztja ezt. Mindez egyben ötvöződik a nacionalizmus, a rasszizmus, az irredentizmus és az antiszemitizmus elleni ideológiával, és kiegészül a szakszervezeti háborúellenes, a hatalommal konfrontálódó hagyományokkal. A BBM-ben fontos szerepet vitt két szakszervezet érdekképviselői körét illetően és megalakulásának idejének vonatkozásában szimbolikus üzeneteket hordoz. (Az egyik a rendszerváltás előtt megalakult, de megújult, klasszikusan munkás- [vasas-] szakszervezet, míg a másik egy, a rendszerváltáskor, két értelmiségi szakma [közgyűjtemény és közművelődés] szakszervezeteként létrejövő érdekvédelmi szervezet.)

A BBM esetében a baloldali szolidáris és a liberális emberi jogvédő hagyomány társult a rendszerváltás előtti demokratikus ellenzékre jellemző karakterrel. Mintha a Konrád György-féle antipolitika ideológiai hagyománya és a Szalai Erzsébet-féle, politikai elitekkel kapcsolatos kritika elevenedne fel a politikai mezőben létező civil BBM-ben.³⁴

³⁴A Krausz Tamás vezette ELTE Russzisztikai Központja a háború kitörése után, „A Balkáni-háborúk és a nagyhatalmak” címmel rendezett történettudományi konferenciát. A konferencia – többségében baloldali – történészei között ott volt a BBM motorja, a totalitárius rendszereket kutató Krausz Tamás, továbbá a BBM elsődleges holdudvarának tagja, a háborúk és a nemzetközi munkásmozgalom összefüggéseinek tudományos feldolgozója, Jemnitz János, és a nemzetközi békeszervezetek történetének tudós ismerője, Székely Gábor. A konferenciáról készült, a konferenciával megegyező című könyvet baloldali alapítvány (az MSZP-s Politikátörténeti Alapítvány) baloldali kiadója (Napvilág Kiadó) jelentette meg még a háború ideje alatt.

Az 1945 utáni, a puha diktatúrában hivatalosan el nem ismert békemozgalmi hagyományok is újrateremtődtek. A keleti és a nyugati fegyverkezést stb. egyaránt elítélő – betiltott – Dialógus békecsoporthoz volt aktivistái mindkét oldalon (BBM – „82-ek”) feltűnnek. (A BBM logójának tervezője azonos a Dialógus emblémájának tervezőjével.³⁵) Az ebbe a tág békemozgalmi körbe tartozók és a háború során aktivizálódók, aktorok, befolyással bírók köre összetett. A háborút pártoló kormányzati és kormány- valamint ellenzéki (párt)oldalon ott vannak a Dialógusban (Szent-Iványi István [SZDSZ – a Külügyi Bizottság elnöke]), a szakkollégiumi mozgalomban (pl. Orbán Viktor [Fidesz-MPP – miniszterelnök], Kövér László [Fidesz-MPP], Fodor Gábor [SZDSZ]) és a Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózatban (pl. Nagy Andor [Fidesz-MPP – politikai államtitkár] korábban egyaránt békemozgalmi talajon állók is. Külön érdekesség, hogy a „82-ek” négyfős kezdeményező körében ott van a volt „dialógusos” Hegedűs István és a szakkollégiumi mozgalom békemozgalmi (antinukleáris) „ágából” induló Molnár Péter. Fontos megemlíteni, hogy a Dialógusnak a hivatalos magyar békemozgalomnak behódoló része (4-6-0 Klub) és maga a hivatalos magyar békemozgalom utódszervezete, a Magyar Békeszövetség és annak reprezentánsai nem kapcsolódtak egyik oldalhoz sem.

Az egyházi-vallási és szekularizált-profán gyökerű pacifista hagyományok is beépülnek a BBM-be. A katonai szolgálatmegtagadó (1989 előtt), radikális erőszakmentességet valló Bokor katolikus bázisközösség (reprezentánsa a BBM-ben Merza József) és a pacifista Alba Kör (reprezentánsa a BBM-en belül Csapody Tamás) cél- és értékrendszere is hatott a BBM-ben.

Az alternatív mozgalmakat összekötő erőszakmentesség ideológiája intenzíven jelent meg a BBM-ben. A közös háborúellenességnek volt egy erőszakmentességgel átszőtt karaktere, amit az erőszakmentesség új mozgalmi megjelenési formájaként lehet értékelni.

A BBM a célrendszerében szereplő fő célok közül semmit nem ért el, hiszen sem a bombázások befejezése, sem a népirtás megállítása, sem pedig a magyar vonatkozású követelése (pl. Ferihegy és Taszár részvételének megakadályozása a bombázásokban; a menekültek befogadása) nem a BBM fellépése nyomán valósult meg. A háborúellenes békemozgalom megalakításának célja valósult meg egyedül. A BBM a pusztán létezésénél és tevékenységénél fogva gyakorolta valószínűleg a legnagyobb hatást. A célok megvalósítását illető hatékonysági fokánál minden bizonnyal jelentősebb volt az ún. társadalmilag releváns hatása. A rendszerváltás utáni legnagyobb békedemonstrációval, az ezen a téren legjelentősebb mozgalmi erővel és hatással az alternatív mozgalmi szektor legerősebbikeként, a rendszerváltás utáni politikai tiltakozási formák egyik jelentős civil mozgalmaként gyakorolt hatást a közvéleményre, ellenfeleire és a politikára. Felszínre hozta, közbeszéd tárgyává tette a háború külön-

³⁵Erdély Dániel alkotóművész, dizájnér.

bőző olvasatait; értelmezési keretek megjelenését és mindezek bővülését segítette elő; megnyilvánulásra készítette a politikai, az értelmiségi és médiaeliteket. Integratív módon lépett fel, miközben államhatalmi és pártpolitikai ellenzői kirekesztő-szankcionáló stratégia mentén, régi-új autoriter beidegződéssel reagáltak rá, vagy próbálták súlytalanná tenni és perifériára szorítani. (A BBM a szélsőséges nézetekkel szemben volt kirekesztő és a pártokkal szemben elutasító.) A „nem hivatalos” BBM-ek és a „82-ek” vitái sok esetben a közös liberális, emberi jogi stb. platform ellenére kirekesztők vagy intoleránsak voltak. Túlzás lenne a béke vagy erőszak elmaradása új szubkultúrájának létrejveteléről beszélni, de a társadalom demokratizálódása – és ezen belül a mozgalmi szektor demokratizálódása – terén jelentőséggel bír a BBM. Az erőszakmentes tiltakozási kultúra terén, a tiltakozásban mint társadalmi erőforrásban való hit tekintetében egzempláris szerepet hordoz. A nemzetközi és magyar politikai lehetőségstruktúra (political opportunity structure) alapján sokkal többet valószínűleg nem is lehetett elérni, ugyanakkor a háborús konfliktusban rejlő tiltakozáspotenciált korántsem sikerült mobilizálnia vagy integrálnia. Mindezen releváns hatásoknak, céleléréseknek háború alatti és hosszú távú hatásai voltak, illetve lehetnek (hasonló helyzetben hasonló reagálás; lesz mihez viszonyulni). Középtávon viszont nem látszik hatása, ami megítélésem szerint abból ered, hogy a háborúnak (szociológiai szempontból) hirtelen lett vége, amit szinte azonnal követett a BBM „informális” szétesése. Mindezeknél azonban talán fontosabb, hogy a háborúról és értelmezési kereteiről azonnal megszűnt a nyilvános beszéd és polémia. A BBM és a „82-ek” (az elitek, az írástudók) olyan, látszólagos vagy valóságos megállapodásra jutottak, olyan kiegyezés kötött, amely nélkülözötte a meg- és kibeszélést. Mintha mindkét oldalal, a kormány- és pártoldalakkal együtt szerette volna azonnal és nyom nélkül elfelejteni a háborút, mintha mindenki úgy megörült volna annak, hogy nem kell tovább küzdeni valamiért vagy valami illetve valakik ellen, hogy a polémia félbeszakadt. A BBM szereplői, a háborús polémiaiban résztvevők mind visszamentek a „donor”-mozgalomba vagy a mozgalommentes térbe, illetve eredeti, eszmei, politikai közegükbe, miközben a mozgalomépítés szempontjából a legrosszabb évszak, a nyár következett.

A BBM-et a magyar társadalom, a társadalmi konfliktusok megoldási rendszere ún. „rövidzárlatának” is lehet tekinteni, amely nagy feszültségeket kezelt és generált, anélkül hogy az általa vállalt probléma megoldásának lenne mozgalmi folytatása. Nem tetszhalott állapotban van, hanem meghalt, és reinkarnálódása csak hasonlóan súlyos háborús konfliktus esetén valószínű. (Nem aktivizálódott például a balkáni szindrómaként ismertté vált uránlővedékek nemzetközi és magyar problémájának előkerülése kapcsán, és semmi jel nem mutat arra, hogy aktivizálódna a 2001. szeptember 11-i terrortámadást követő afganisztáni háború idején.) A BBM szubsztantív hatása (a mozgalmi cél elérése) maximális és elhanyagolható, procedurális hatása (a döntési és akaratképzési eljárások átalakítása) nem jelentős, a társadalmi struktúrára gyakorolt átalakító hatása talán hosszabb távon érezhetővé válik. A rövid távú extern (mozgalmon kívüli) és intern (mozgalmon belüli) hatásai jelentősnek mondhatók. Szándékolt, internális célja volt a támogatók minél szélesebb körének

megszerzése és megszervezése, továbbá a „public discourse” befolyásolása. Nem szándékolt célja volt a nyilvános vitában a durva hang megjelenése, „ellenmozgalom” létrejövetelének „elősegítése” és a mozgalom megszűnése.³⁶

Amennyiben elfogadjuk azt a hivatalos politika által is képviselt álláspontot, miszerint Magyarország NATO-csatlakozása modernizációs kérdés volt, és ha a NATO-bombázás Jugoszlávia (Balkán) modernizációját is jelenti, továbbá ha elfogadjuk a kormányoldalnak a BBM-mel kapcsolatos (téves) megállapításait („ávósok és hasonló személyiségek”; Varsói Szerződés mellett lándzsát törők) és a „82-ek” értékelését, miszerint a BBM esetében Amerika-ellenesség felbukkanásáról is szó van, akkor a BBM elhelyezhető a modernizációhoz való viszony mentén is (modernizációellenes). Egyébként viszont nem. A BBM háború-értelmezésében a modernizáció kérdése megítélésének helye van ugyan, csak másként. A BBM a háború elsődleges okának Jugoszlávia (a Balkán) politikai és gazdasági modernizációját tekintette. Olyan modernizációnak, amelyet fegyverrel hajtanak végre. A BBM nem a modernizáció, hanem a modernizáció erőszakos úton történő terjesztése ellen volt. A NATO-t a politikai elmaradottság felszámolására alkalmatlan szervezetnek, a bombázást pedig a népiirtásra adott nem megfelelő válasznak tartotta. A BBM kifejezetten a NATO és „Varsói Szerződés” nélküli „civil” modernizáció támogatója volt, amit egy háború nélküli paradigmában gondolkodva képzelt el. A BBM a háború és a háborús károk felszámolásának költségeit adta volna Jugoszlávia modernizálására, ezzel akadályozva meg a népiirtást.

A BBM a műszaki-technikai forradalomhoz való viszonyát a háború katonai eszközrendszeréhez való viszonya alapján alakította ki. A BBM számára etikai problémaként jelent meg a bombázás magas technikai színvonala (precíziós gyilkolás) és az ennek ellenére történő tévedések sora (civil áldozatok és polgári épületek). A BBM holdudvarai a bombázást „éles” hadgyakorlatnak és a NATO-fegyverek modernizációjára okot adó alkalomnak is tekintették. Olyan katonai beavatkozásnak, amely a humanitárius katasztrófából is hasznot kíván húzni.

³⁶Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozások*. Budapest, Villányi úti könyvek, 1998. 55–68. o.

Az egyeztető tárgyalás

A történet szokásosan indult. Legutóbb, az 1999-es NATO-bombázások során már megismerhettem a rendőrséggel való alkudozás mikéntjét, azt, hogy miként engedélyeznek vagy nem engedélyeznek egy háborúellenes tüntetést Magyarországon. Akkor sem volt könnyű, de a Balkán Békéjéért Mozgalomnak (BBM) a Hősök terétől az Andrassy út félpályás lezárásáig és Amerikai Egyesült Államok Szabadság téren lévő nagykövetségéig valamint a Kossuth térig tartó vonulási útvonalat a második beadványunk után, a Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) elfogadta. Most is erre számítottam, miután a Civilek a Békéért (CB) mozgalom az első kérelmét (2003. január 24.) az első egyeztető tárgyaláson (Jegyzőkönyv, szám: 122-21/22/2003.; 2003. január 25.) visszavonta és önkorlátozó módon, kompromisszumos javaslatot tett (január 28.) (A közlekedés szempontjából fontos változás lényege: a Liszt Ferenc tér helyett a Jókai Mór téren gyülekeznénk, és az Andrassy út egyik sávját vennénk csak igénybe.) A második egyeztető tárgyaláson „a hatóság részéről” heten, a mi részünkről négyen vettünk részt. A kifejezetten korrekt és tárgyilagosságra törekvő, mintegy kétórás megbeszélés során a hatóság ismertette az igénybe veendő útvonalról az általa készített szakértői jelentéseket, amelyek mind azt voltak hivatva bizonyítani, hogy a tüntetésünk aránytalanul megzavarná a főváros szombat délutáni közlekedését. A hatóság ragaszkodott az „Erzsébet téren történő gyülekezéshez”, „illetve az Andrassy út mindkét oldalán a járdán való vonuláshoz”. Az V. kerületi vonulást illetően a két álláspont megegyezett, mivel mi a felvonulásnak ebben a szakaszában a rendőrség által ajánlott útvonalat elfogadtuk, a fontos színhelyekhez (Bazilika, Egyesült Államok nagykövetsége, Kossuth tér) való ragaszkodás mellett. Nem volt min vitatkozni és rögzítésre került, hogy „az egyeztető tárgyaláson a felek kinyilvánították kompromisszum-készségüket, ennek ellenére a fenti rendezvény útvonalában egyezsége nem jutottak” (Jegyzőkönyv, szám: 122-21-25/2003.). Szükségét láttuk még a Jegyzőkönyvben többek között rögzíteni, hogy „a VI. kerületi Andrassy úti vonulás esetleges eltiltását a rendezvény tartalmi korlátozásának” ítéljük, továbbá hogy „a rendezvény nemzetközi jellegű”. A kétoldalas Jegyzőkönyv elkészüléséig rendelkezésünkre álló mintegy egy óra alatt kötetlen beszélgetésekre nyílt lehetőség. A szigorúan magánjellegű – tehát nyilván szigorúan tudomásul veendő – közlésekből kiderült, hogy a hatalom a tüntetésnek nemzetbiztonsági kockázatot tulajdonít. A kockázatokkal (magyarországi kurdok és irakiak, neonácik, Király B. Izabellák,

Amerika-ellenesek, esetleg feldühödött tömeg) mi is számoltunk, azok sajnos reális veszélyek, de „a szigorúan magánjellegű figyelmeztetés” után ezek kezdtek még reálisabb veszélyként feltűnni.

A határozat

A Jegyzőkönyv aláírását követő negyedik órában megszületett a BRFK elutasító Határozata (szám: 124-2/36/2003.), amit mi a jogszabályi határidőn belül, de csak másnap délután (január 31.) kaptunk kézhez. A BRFK közbiztonsági helyettese, dr. Lapid Lajos rendőr ezredes által aláírt, háromoldalas Határozat „megtiltotta” „a rendezvény megtartását a megjelölt időpontban és útvonalon”. Azaz, mivel rendezvényünk ún. „bejelentéshez kötött rendezvény”, és éppen ezért azt kizárólag egy előre megnevezett helyszínen és időben lehet csak megtartani, továbbá mivel a rendőrségnek jogában áll azt megtiltani, minden, a rendőrség felelősségének csökkentésére irányuló hivatalos cáfolat ellenére, a demonstrációnkat a rendőrség betiltotta (1989. évi III. tv. [Gytv.] 3. §., 8. § ([1])).

A rendőrség tiltó Határozatában egyetlen indokot hozott fel, nevezetesen azt, hogy a rendezvény a „közlekedés rendjének aránytalan sérelmével járna” (Gytv. 8. § [1]). A Határozat tiltása a tervezett útvonal minden egyes út-részletére kitér, és tétélesen próbálja bizonyítani a döntést. A rendőrség tehát nemcsak az Andrassy út felét „nem adta”, de az útvonal egyik szakaszát sem. Az eltiltás tehát totális volt, és az egész útvonalra, az egész tüntetésre vonatkozott. Ez azért is elgondolkodtató, mivel az általunk tett kompromisszumos javaslatok figyelembevétele nélkül született meg az elutasító Határozat, és az aláíró dr. Lapid Lajos és az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK) szóvivője a médiumokban folyamatosan csak az Andrassy út forgalmának aránytalan megzavarására hivatkozott.

A reakciók

Nem volt kérdés előttünk, a Határozat ellen felülvizsgálati kérelmet kell benyújtunk a Fővárosi Bírósághoz (FB). Konzultáltam B. Péter ügyvéddel, és segítségét igénybe véve, megírtam az ötoldalas fellebbezést. A fellebbezés szombat (2003. február 1.) délután annak rendje és módja szerint, ajánlott küldeményként a Nyugati pályaudvar postáján feladásra került.

A további, aznapi kérdés úgy merült fel, hogy a tüntetés betiltásáról és fellebbezésünkről mikor értesítsük a sajtót. Ugyanis szombat délutánra a VÉR és BECSÜLET (VÉB) neonáci szervezet tüntetésének betiltásával lett tele az elektronikus sajtó. Az összemosás elkerülése végett, a számunkra optimális medializálásra is tekintettel határozottan azt képviseltem, hogy vasárnap délelőtt hozzuk nyilvánosságra az ügyet. A Munkáspárt azonban megelőzött minket: nyilatkozatot adott ki, amely-

ben tiltakozik a tüntetés betiltása ellen. Nem tudom, hogy közlünk ki szivárogtatta ki a hírt, vagy a péntek esti *Népszabadság* on-line-ból vették-e az információt, de a nem kért szolidaritásuk a legrosszabbkor jött. Az általam szélsőbaloldalinak tartott Munkáspárt alelnöke, Vajnai Attila telefonon közölte képviselőnkkel, hogy a Munkáspártnak joga van tiltakozni. Joguk persze az van, de gusztustalanul etikátlanak és „lenyúlásnak” tartottuk magatartásukat, amely mozgalmunk civil mivoltát nem hajlandó tudomásul venni, és önző pártpolitikájának rendeli alá a béketüntetést. Vajnai Attilával e-mailben közöltük nemtetszésünket, és kértük, hogy a hasonló esetektől a jövőben tartózkodjanak (2003. február 1.). Azért, hogy a közvélemény ne a szélsőbaloldali Munkáspárttól, mint „szószólótól” (kibictől), értesüljön demonstrációnk betiltásáról, azonnal nyilatkozatot adtunk ki, úgy, hogy annak végére ez került: „A kizárólag civileket és civil szervezeteket tömörítő »Civilek a Békéért« mozgalom arra kéri a civil szervezeteket, de a politikai szabadságjogokat féltő pártokat, politikusokat, közéleti személyiségeket is, hogy emeljék fel szavukat a gyülekezési jog durva megsértése ellen.” Jólesett ezt szó szerint viszontlátni a hétfőn megjelenő *A Szabadság* című munkáspárti hetilap címloldalán.

Mindezzel sikerült kikerülni a szélsőbal által állított csapdából, és az egynapos kivárás miatt – ha nem is olyan mértékben, ahogyan azt akartuk, de – a szélsőjobb-ról (VÉB) szóló hírektől is el tudtunk különülni.

A mozgalom fennállásának közel három hónapja alatt bármit is tett (békekonferencia, békefórum, sajtótájékoztató, aláírásgyűjtés, kérdések a kormányhoz), nem tudta felhívni magára a figyelmet. A rendőrségi tiltással berobbantunk a médiába. Amikor vasárnap délután (2003. február 2.) az ORFK szóvivője hosszasan cáfolta azt, hogy tüntetésünket betiltották volna, éreztem hogy megnyertük a médiacsatát.

A telefon

Számítottam arra, ha egyszer beindul média, akkor sokakat bepörget, miközben a pörgést nekünk is fenn kell tartani, de a kipörgetésünk esélye miatt különösen óvatosnak kell lenni. Arra persze nem számítottam, hogy hétfő kora délelőtt a belügyminisztérium „államtitkári szintjéről” telefonon megkeresik az MSZP-hez és a mozgalomhoz egyaránt kötődő Z-t, és arra akarják rábírní, hogy vonjuk vissza a fellebbezésünket. A színpalak mögött megkötötendő ajánlat lényege az volt, hogy ha visszavonjuk a bírósági jogorvoslatunkat, akkor engedélyezik nekünk a tüntetést az Andrásy út gyalogjárdáján. A számomra kedves, de a javaslatot elfogadni kész Z-nek nagyon határozottan fellépve jeleztem, hogy a megegyezés sem jogilag, sem politikailag, de leginkább morálisan nem vállalható. Véleményem szerint ugyanis a hatalomnak bőven volt ideje és lehetősége arra, hogy minden felmerülő szempontot, így az ügy politikai vonatkozásait is mérlegelje (ha a jog már nem is számít!). Teljesen világos számomra, hogy a döntést nem szegény dr. Lapid Lajos hozta meg, hogy ő csak közvetlen politikai elvárásoknak tett eleget. Nem kellett médiaszakembernek lenni

ahhoz, hogy előre látható legyen: most, egy háborúellenes tüntetés betiltásából nagy botrány lehet. Most, hogy az lett, most, hogy a fellebbezést postáztuk, a mozgalom hitelének teljes elvesztése nélkül nem lehet meghátrálni. Annak a világnak és gyakorlatnak egyszer és mindenkorra meg kell szűnnie, hogy a békemozgalmat egy pártközpontból vagy a belügyminisztériumból irányítsák.

A hatalom – időn túli és jogon kívüli – tárgyalókészsége pontosan azt jelentette, hogy nyeregben vagyunk és nyeresre állunk. A heves vitára visszagondolva nem tudom egyértelműen felidézni (pedig utólag különösen fontos lenne!), hogy Z magánvéleménye volt-e, vagy az „államtitkári szint” mondta, hogy keresetünket a bíróság ügyis el fogja utasítani. Mindenesetre Z szavai ezt sugallták. Telefonbeszélgetésünk végére Z megadta magát, és azt mondta, hogy akkor ő kilép a közvetítésből, és „a magas helyről” jelentkezővel közli, hogy a továbbiakban velem beszéljen. A telefonhívását azóta is várnám, ha abban a pillanatban nem lettem volna egészen biztos abban, hogy engem nem fognak megkeresni a belügyminisztériumból. A döntés azonban nem az én kezemben volt, és a mozgalmár is gyarló ember, a politika ördöge pedig sosem alszik. Ezért azonnal felhívtam a mozgalom vezetőjét és a fellebbezés hivatalos benyújtóját, „a bejelentőt”. (A visszavonást kizárólag a bejelentő teheti meg.) Győzködésükre nem volt szükség, a visszavonás gondolata határozott elutasításra talált.

A békelánc

A Munkáspárt és a BRFK–ORFK által elindított „licitálási” folyamatba hétfőn (2003. február 3.) bekapcsolódtak a VÉB és a CB-ből hetekkel ezelőtt kivált és most Békeláncot (BL) szervező mozgalom képviselői. A VÉB a rendőrségen benyújtotta, sorrendben hetedik, ravasz kérelmét arra az útvonalra, amit korábban a BRFK nekünk „javasolt”. A BL szervezői, élükön a Humanista Mozgalommal/Párttal, a „mozgalmi etika” súlyos megsértésével ugyancsak február 15-re időzítették béketüntetésüket, megosztva, hátba támadva és elárulva ezáltal a közös ügyet, attól függetlenül, hogy kiválásuk megalapozottságáról ki mit gondol. (Én például azt, hogy kiválásuk nem szerencsés, de indokolható.) A BL, kihasználva a kínálkozó helyzetet, azonnal saját béketüntetésével és annak engedélyezésével kapcsolódott be a felkavart közegbe, próbálta ellopni a médiahírt. Utóbb hiába adott ki velünk szolidáris nyilatkozatot, a kompromisszumképes és engedélyezett, valamint a kompromisszumképtelen és nem engedélyezett („a jó” és „a rossz”) béketüntetés dichotómiájának megteremtésével sikerült rontania helyzetünkön. Ettől kezdve a híradások együtt taglalták a három – a Tibetet Segítő Társasággal és a Kasztner Rezső-féle tüntetésekkel együtt öt – tüntetés eseményeit. Ennek során olyan sajátos hírverseny alakult ki, amelynek során a hír mennyiségét tekintve egymást erősítettük, a hír minőségét tekintve azonban mi gyengültünk, és kifelé követhetlenné váltak az események.

Országgyűlés, pártok és személyek

Petícióban szólítottuk meg a hosszabb szünet után – kedden (2003. február 4.) – először ülésező országgyűlést és a képviselőket. Ebben azt kértük, hogy Magyarország ne adjon logisztikai támogatást az Irak elleni háborúhoz, és a pártok, továbbá a képviselők álljanak ki a gyülekezési jog és a szabad politikai véleménynyilvánítás joga mellett. A petíciótól nem azt vártam, hogy a nyolcak egyértelműen háborúpárti nyilatkozatát aláíró és azt a béke melletti kiállásként interpretáló – ezáltal mindenkit szellemi fogyatékosnak tekintő – miniszterelnök és a tüntetést betiltó, majd a döntése mellett intelligensen ugyan, de szilárdan kitartó belügyminiszter támogatni fog minket. Elsődlegesen azon MSZP-s képviselők támogatására gondoltam, akik a balkáni háború idején aláírták a BBM állásfoglalását, és kijöttek velünk az utcára tüntetni. Ehelyett a fideszes Szájer József, az országgyűlés alelnöke adott ki másnap (2003. február 5.) támogató nyilatkozatot, majd a Fidesz-frakció. Orbán Viktor kabinetfőnöke, Hende Csaba pedig kijelentette, hogy a polgári körök a háborút ellenzők mellett állnak. A *Magyar Nemzet* egyik publicisztikai írásából megtudhattam, hogy háborúellenes tüntetésünk betiltása újabb szög a kormány koporsóján. A vigadóbeli Orbán-beszédből kiderült, hogy ő is a háború ellen van (február 6.). Közben olyan – kontrollált – hírek érkeztek egy középiskolából (!), hogy a február 15-i béketüntetésen a polgári körök a kormány ellen fognak tüntetni. A szélsőbal, a szélsőjobb és az MSZP után most a jobbközéppel kellett megküzdeni. Kiadtunk egy, a függetlenségünket és pártsemlegességünket egyértelműen kifejezésre juttató nyilatkozatot (február 7.). Most többet nem lehetett ez ellen tenni, de mindig meglepődöm, hogy milyen primitív játszma ez a politika, amelyben az az áthághatatlan szabály, hogy a mindenkori kormánypárt egyértelműen támogatja a háborút (Öböl-háború, Jugoszlávia bombázása, Irak elleni háború), miközben a mindenkori ellenzék úgy csinál, mintha háborúellenes lenne, pedig gyakorlatilag ugyanúgy támogatja azt. A bonyolultsága ellenére milyen egyszerűen leírható a politika hatalmi világa: sem a béke, sem pedig a háború nem számít, csak az, hogy ennek mentén a mindenkori ellenzék megbuktassa a mindenkori kormányt, de legalábbis ennek a célnak rendelje alá a mindenkori, mindennemű politikai lépéseit.

A bíróság

A *Népszabadságtól* származó hír szerint keresetünket a Fővárosi Bíróság még kedden sem kapta meg. (Az információ a bíróság sajtószóvivőjétől származott.) Ez pánikhangulatot eredményezett, mert ha nem kapták meg, akkor a határidő jogvesztő mivolta miatt azt már pótolni nem tudjuk. A Fővárosi Bíróságtól kb. 500 méterre lévő Nyugati pályaudvarnál lévő főpostán szombat délután, ajánlott küldeményként feladott keresetünket, mint az szerdán (február 5.) kiderült, kedden kapta meg a bíróság, és vette „lajstromba”. Mivel a Budapesten szimplán feladott levelek másnap

megérkeznek, a tisztelt bíróság nyilván nem mondott igazat. Ezt a kínos és idővesztéssel járó intermezzót azonban el lehetett volna kerülni, ha a postát intéző képviselőnk a részletesen megbeszéltek szerint jár el, és hétfőn délelőtt addig nem száll le a Fővárosi Bíróság telefonjáról, amíg meg nem bizonyosodik arról, hogy a beadványunk meg is érkezett, illetve ha kell, azonnal faxolja vagy beviszi azt.

A bíróság ötoldalas elutasító, vagyis a tüntetés betiltását jóváhagyó Végzése (szám: 20. Kpk. 45061/2003/4.) összefoglalja a két fél álláspontját, majd elfogadva a rendőrségi indokokat, azokat megismételve a „Gytv. 9. szakaszában foglaltak alapján” döntött. Dr. Fábián Judit tanácselnök, valamint Kraus Ferencné és Dér Sándorné népi ülnökök úgy döntöttek, hogy a BRFK kontra CB ügyben „aggálytalanul elfogadják” az ellenérdekelteket, a BRFK által készített szakvéleményt, mivel mi nem nyújtottunk be szakvéleményt, továbbá mivel a BRFK szakvéleménye „mindenféle szempontból elfogulatlan”. És lőn, mivel az elfogulatlan szakvélemény bizonyítja, hogy demonstrációnk „a közlekedés aránytalan sérelmével járna”, „a bíróság a keresetet elutasítja”. A bíróság „egyértelműen igazoltnak” találta azt, hogy a rendőrség „többféle alternatívát javasolt”, miközben a mi alternatív javaslataink említésre sem kerültek. (Vagyis a bíróság szemében nem két teljesen egyenjogú fél vett részt az eljárásban. Ennek megfelelően kompromisszumos javaslatot kizárólag az állam, a rendőrség tehet, viszonyosság nem létezhet, és ha ezek után a mozgalom nem képes a kompromisszumra, akkor elutasítják a kérelmét.) A bíróság hosszasan kitért arra, hogy a demonstráció során mozgó színpadként funkcionáló 12 tonnás IFA teherautó miatt sértené a KRESZ szabályait. Majd a bíróság közli, hogy „egy több mint kétmillió város lakóinak pedig a közlekedés szempontjából az a legfontosabb érdeke, hogy a közlekedési útvonalakon akadálytalanul mozoghasson”.

A jog jogszerű érvényesülésében hívó, vagy a magánemberként az MSZP-vel rokonszenvező mozgalmár társaim körében nagy zavar támadt. Zavarukat nem állt szándékomban csökkenteni, mert az lesz még nagyobb is a légtérkérés nélküli kormányfelajánlás után. A lelkizésnél fontosabb teendő is akadt: azonnal ki kellett adni egy sajtónyilatkozatot, amelyben megnevezzük az új és véglegesnek tekintett útvonalat, amitől már sem a rendőrség, sem pedig a bíróság el nem tántoríthat minket. Időközben a VÉB megkapta a Kossuth teret február 15-re, 15 óráig. Határozottan azt képviseltem, hogy a Liszt Ferenc térből nem engedve, az úttesten, a szervízúton vagy a járdán, de valamelyikhez ragaszkodva, a másik irányba, a Hősök terére vonuljunk. Ha gyorsan döntünk, akkor csökkenthető a kizárólag a Kossuth térre menők által képviselt „embervesztés”, technikailag átszervezhető még minden, ugyanakkor civil tartásunkról is bizonyosságot teszünk, valamint időben és térben egyaránt elkerüljük a „békéért is tüntető” neonácikat is. Megkíméljük a mozgalmat a bármilyen irányból jövő és a rendőrség által esetleg eltűrt provokációktól, és „médiaképileg” sem lehet összemosni antirasszista mozgalmunkat a rasszistákkal. Amíg be nem tiltják őket, addig nyilván nekik is ugyanúgy jár a gyülekezési jog, mint nekünk, de a helyzet több mint abszurd. Ha a Hősök terére megyünk, akkor nem kell tartanunk az Egyesült Államok nagykövetségét esetleg megdobáló dühös emberektől sem, míg a

nagykövetnek szánt petícióinkat küldötteink bármikor beadhatják. A mozgalom egy- napos heves vita után elfogadta a Hősök téri tüntetés ötletét, és a rendőrségi beadvány szombaton éjszaka (február 8.) elment.

Újabb egyeztető tárgyalás

Medgyessy Péter miniszterelnök szóvivőjén és a médián keresztül azt üzentte (február 8.), hogy majd a hétfőn délelőtt hozzánk intézett levelében kiáll gyülekezési jogunk mellett. Dr. Lapid Lajos ezredes pedig vasárnap (február 9.) 18 órára hívott minket egyeztető tárgyalásra. Az ezredes úr egyedül fogadott minket; a tárgyalásról jegyzőkönyv most nem készült. Hivatalosan és barátiilag is egyértelműen és visszatérően azt ajánlotta, hogy a Kossuth térre vonuljunk, ahol a VÉB és az Ifjú Szocialisták már kaptak helyfoglalási engedélyt. A neonácikkal való semmilyen együtt meg nem jelenés antirasszista érvére válaszul garantálta, hogy kordonnal, rendőrrel elválaszthatók leszünk. A történetek után a Kossuth térhez való rendőrségi „ragaszkodás” hátterét sem akkor, sem azóta nem sikerült megfejtetni, de ez az „alternatív” javaslat részünkről nem képezte vita tárgyát: mi kitartottunk a Hősök tere mellett. A korábban 10 000, majd 5000, most 8000 fősre bejelentett tüntetés vonulásával és a 12 tonnás IFA teherautóval kapcsolatban most fel sem merült „a közlekedés rendjének aránytalan sérelme”. A teljes tisztánlátás és egyértelműség miatt megkérdeztem az ezredes urat arról, hogy akkor a Liszt Ferenc tér és az Oktogon között használhatjuk-e az Andrássy út (úttest) felét, és az Oktogontól a Hősök teréig vonulhatunk-e a szervizúton. A válasz egyértelmű igen volt. Azt éreztem, hogy most a rendőrség változatlan módon elfogadja beadványunkat, ugyanakkor az is világos volt, hogy hétfő estig (február 10.) még jogában áll betiltani tüntetésünket.

Hétfőn nagy nyilvánosságot kapott a brüsszeli Európai Szociális Fórumnak a tüntetés betiltását elítélő nyilatkozata és Medgyessy Péter miniszterelnöknek a hozzánk intézett levele. (A levél még akkor sem volt a címzett kezében, akkor sem ismertük tartalmát, amikor a levélből származó részleteket a *Népszabadság* másnap már közölte.) Hétfő délután dr. Lapid Lajos megkeresésére hosszas alkudozásra került sor. Az ezredes úr, az előző esti megbeszéléssel szöges ellentétben, azt szerette volna informálisan elérni, hogy kifelé kommunikáljuk úgy a demonstrációnk útvonalát, hogy a felvonulás kizárólag a járdák igénybevételével fog járni, miközben a gyakorlatban igénybe vehetjük majd az úttestet (az Oktogonig) illetve a szervizutat (a Hősök teréig). A leghatározottabb azt képviseltem Lapid úr felé, hogy ez nemcsak ellentétes írásos beadványunkkal és szóbeli megállapodásunkkal, de félrevezetnének a közvéleményt, és hazugságunk nyomán hitelünket veszítenénk. Az ajánlatát tehát nem fogadtuk el, ő azonban így is hozzájárult a tüntetés megtartásához.

Legalább ekkora etikai és politikai kihívást jelent a Medgyessy Péter általi, csütörtökre időzített parlamenti meghívás. Kedd reggel tudom meg, hogy a mozgalom már el is fogadta „a kötetlen eszmecserét”. Minden rábeszélő készségemet latba vetve

most éppen azon fázdozom, hogy a függetlenségünket és semlegességünket megkérdőjelező, a kormány háborúpárti politikáját és az elmúlt két hét történéseit semlegesítő, az aláíróinkat valamint a demonstrációnk potenciális résztvevőit megosztó és sokakat elriasztó, olcsó politikai trükknek számító meghívást ne fogadjuk el.

• MOZGALOMÜGYI JELENTÉS

A találkozó

A Civilek a Békéért (CaB) háborúellenes civil mozgalom képviselőit Medgyessy Péter miniszterelnök személyes találkozóra hívta (2003. február 10.). Egy nyíltan háborúpárti miniszterelnökkel két nappal a február 15-i háborúellenes demonstráció előtt nincs miről tárgyalni, és a tüntetést először betiltó kormány első emberének nyilván nem őszinték a szándékai. Miközben a tüntetés rendőrségi engedélyeztetésével voltam elfoglalva, a CaB vezetői elfelejtettek tájékoztatni arról, hogy a CaB elfogadta a meghívást. A létrejövő találkozóról az újságokból értesülök és azt elvi és pragmatikus szempontokból határozottan elutasító Hegedűs Zsuzsa „tüntetési szakértő” tájékoztató telefonon kedd reggel (február 11.). Azonnal akcióba léptem, és a találkozóra előzetesen kijelölt hat „főember” közül négyet sikerült elutasító álláspontomról telefonon meggyőzőm. (Egy ember tartózkodott, és csak Simó Endre tartott ki határozottan a találkozó mellett.) Két óra múlva ismét fordult a kocka, és végleges álláspontomról tájékoztató a mozgalom vezetője, Artner Annamária. Csalódottan, de még egy utolsó kísérletet téve személyesen próbáltam meggyőzni a döntéshozókat az aznapi, Kossuth Klub-beli sajtótájékoztató és a háborút ellenző egyházi fórum megtartása előtt. A heves vitában alul- és teljesen egyedül maradtam, mivel az a meggyőződés lett úrrá a formális és informális döntéshozókon, hogy a béke ügyéért küzdő háborúellenes mozgalom nem helyezkedhet szembe „a kinyújtott kéz politikájával”; szembesíteni kell a miniszterelnököt a háborús nézetei és békepárti szavai között meglévő ellentmondással, és ezáltal is sajtónyilvánosságot teremthetünk ügyünknek és tüntetésünknek. Amikor radikális pacifista barátom azt mondta, hogy Gandhi is leült tárgyalni az angolokkal, azt éreztem, hogy egy világ választ el most minket egymástól. Úgy gondolom, hogy a döntéshozók és környezetük három különböző, mégis összekeveredő érzéstől vezérelve döntöttek a találkozó mellett. Az egyik a politikai naivitás és tapasztalatlanság tiszta érzése, a másik a mozgalom saját és az azt megjelenítő személyes erejében és ügyességében, továbbá az ezekkel is összefüggő, az események (média) alakíthatóságában való hit, míg a harmadik a kormányellenesség látszatától való szabadulni akarás szándéka. (Mindazonáltal nem éreztem döntésükben a hatalmon kívüli civilekre oly sokszor jellemző kompenzációs vagy legitimációs igényt.)

Amitől tartottam, nagy öröömre, nem valósult meg teljes egészében. A hozzánk írott levél előzetes bejelentéséből (február 8.), a meghívásunkból (február 10.) és

annak elfogadásának pusztá tényéből eredő legfőbb üzenet napokon keresztül uralta a velünk, ügyeinkkel foglalkozó sajtót. (A politikai üzenet lényege: „békepárti, a tüntetők jogaiért kiálló, a háborút ellenző mozgalmat támogató, a civileket egyenrangú partnernek elfogadó, párbeszédre törekvő miniszterelnöke van az országnak”.) A találkozó azonban csak részben tudta mindezt a – hamis – üzenetet megerősíteni. Medgyessy zárt ajtók mögött kért elnézést a tüntetés betiltásáért, és a sajtó nyilvánossága előtt azt hangoztatta, hogy a felek „alapvetően egyetértettek”, mivel ő is „a béke pártján áll”, „a jó ügy, a béke érdekében bárhol helye van tüntetésnek”, „elítéli a tömegpusztító fegyvereket”, és „Magyarország biztonságban van”. Egyik képviselőnk a zárt ajtók mögött a háborúellenes fellépéseknek és a baloldali MSZP népszerűségének összefüggéseiről beszélt, ami – nemcsak az én szememben – a dörgölődés érzetét keltette. Egy másik képviselőnk a nyilvánosság előtt fejtette ki azt, hogy három kérdésben (a terrorizmus elleni harc, Szaddam Huszein rendszerének bukása, békés megoldás keresése) egyetértünk a miniszterelnökkel, de az ott ismertetett ötpontos állásfoglalásban és az utóbb kiadott sajtónyilatkozatban (február 13.) nyilvánvalóvá tette, hogy a háborúpárti Medgyessy és a mozgalom háborúellenessége között áthidalhatatlan különbség feszül. Ezzel együtt a Kossuth Rádió déli krónikájában (február 13.) a találkozóval foglalkozó hír kb. 80 százalékban, a 14 órás hírek már csak kb. 60 százalékban szólt Medgyessy szavairól. A másnapi írott sajtó sokat javított a mérlegünkön, mivel azokban a kormányfővel egyenrangú és vele egyet nem értő félként jelenhettünk meg. Változatlanul súlyos hibának tartom a meghívás elfogadását, de összességében – önkritikát is gyakorolva – meg kellett állapítanom, hogy a kormánynak nem sikerült hatástalanítani, „lekommunikálni” vagy korrumpálni a mozgalmat. Később pedig nem éreztem tagságunkban a bizalomvesztést és a jobboldali háborúellenes szimpatizánsok elvesztését.

A polgári körök

Elterjedt a hír, hogy Kerényi Imre a csütörtök (február 13.) délelőtti ATV-n bejelentette, hogy saját zászlóikkal részt vesznek a tüntetésünkön, és beszédet kívánnak mondani a Terror Házánál. A rendőrséggel tartott utolsó, a technikai részleteket aprólékosan cgyeztető megbeszélésen (február 14.) rögzítésre is került: a mozgalom álláspontja az, hogy „szívesen látunk minden békét szerető embert, de más szervezetek zászlóitól és a rendezvény szervezője által be nem jelentett programtól elhatárolóunk. Minden ilyen kezdeményezéssel szemben saját rendezőinkkel fellépünk, de amennyiben nem tudunk ilyen irányú akaratunknak érvényt szerezni, a rendőrség segítségét kérjük” (Jegyzőkönyv, szám: 122-21/57/2003.). Eldöntöttük, hogy a Kerényi-bejelentést ellensúlyozandóan, de minden potenciális tüntetőhöz szólóan, a pártfüggetlenségünket kihangsúlyozó nyilatkozatot adunk ki. A mozgalom vezetőinek egyben felajánlottam, hogy bár közvetlen kapcsolatom nincsen Kerényi Imrével, és nézetközösséget nem vállalok vele, de a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligájában

(HEL) sokat és jól dolgoztunk együtt, ezért megpróbálom őt felhívni, és menteni a menthetőt. Megkeresésemre Kerényi Imre határozottan cáfolta a neki tulajdonított felhívást, és az aznapi *Magyar Nemzetben* (MN) megjelent publicisztikai írásával („Válaszok egy értelmes kérdésre”) is ellentétesnek mondta a rémhíreket. És valóban, a MN-ben a tüntetésünket illetően korrekt az írás, és Kerényi Imre szóban is, a lehető legkorrektebben, magától mondta, hogy nincs SMS-kampány, nem értesítette a Demokrácia Központot; „diszkréten”, „vendégként” kívánnak részt venni a tüntetésen, „szónokolni”, „lármázni” nem akarnak, „február 15-e nem az övéké”, „nem lenne elegáns”, ha nem így viselkednének. Az általa – az ATV-n és a MN-en keresztül – mozgósított tömeget 12 ezer főre becsülte. A tervezett nyilatkozatot azért kiadtuk (február 14.), de Kerényi Imre egyértelmű ígéreteiben és a korrekt megállapodásban maradéktalanul hittem.

A tüntetés másnap reggelén (február 16.) Kerényi Imre felhívott, és a tüntetés „formai hibáit” ecsetelte, amivel én tökéletesen egyetértettem. Dicsérte a Humanista Mozgalom fegyelmezett béketüntetését, és kifogásolta a szintén HEL-es Bródy János zenei (*Micimackó*) és szóbeli, az általános hadkötelezettséget megszüntető kormányprogram méltatásában megnyilvánuló produkcióját, amiben – sajnos – szintén tökéletesen egyet kellett értenem vele. (Nekem ez különösen fáj, hiszen Bródy Jánost – szintén HEL-es múltunk okán – én kértem meg a zenés fellépésre és igen örültem annak, hogy elvállalta. Talán más lett volna minden, ha megvalósul a történelmi fellépés, és együtt játszik Bródy János és Szörényi Levente. Nem sok kellett hozzá, hogy ez így legyen!) Kerényi Imre találóan fogalmazta meg a szombati tüntetés lényegét, miszerint az „nem gyűjtött közbizalmat”. Amiben viszont nagyon nem értettünk egyet, az az volt, hogy a „vox populi” hangját („*Medgyessy menj a Bushba*”; „*MSZP = Háború, halálfej [jel] = SZDSZ*”) ő megengedhetőnek, én megengedhetetlennek tartottam, továbbá hogy az ilyen transzparensiek elvétele a vélemény szabadság megsértése lett volna, illetve hogy mi provokáltuk őket.

A tüntetés

A Liszt Ferenc téren 14 órakor látszott már, hogy sokkal többen leszünk majd, mint a Balkán Békéjéért Mozgalom által 1999. május 9-én megtartott, a mai napig legnagyobb, rendszerváltás utáni béketüntetésen. Gomblyukamba kötöttem a háborúellenességet kifejező, a demonstráció jelképének számító fehér kis szalagot, felvettem a kék rendezői karszalagot, és a megbeszélteknek megfelelően a narrátor, a Bokor bázisközösségből való Bisztrai Gyuri mellé szegődtem, amolyan mindenenesnek. Az első összeszólalkozásra a munkáspárti Vajnai Attilával került sor, aki olvasta az előző napi *Élet és Irodalomban* megjelent írásomat („Béke és szocializmus”), és a rá nézve kellemetlen részek miatt hangoskodni kezdett velem és környezetemmel. Az alelnök a közös ismerősökhöz beszélve mindig úgy fejezte be az egyik mondatát, hogy most nem veszekedik, mert béketüntetésen vagyunk, majd a következő mondatában újra

kezdett gyalázni. Teljes megvetésének tanújelét adva, egyedül nekem nem adott a munkáspárti *A Szabadság* című hetilap friss számából...

A tömeget és a lelkesedést látva meghatódottság vett rajtam erőt, és úgy éreztem, érdemes volt a tüntetés megtartásáért küzdeni. Nemes érzéseim aztán lassan-lassan elszivárogtak, látva és tapasztalva a körülöttem történeteket. A színpadként üzemelő IFA teherautó mellett állva ill. haladva azt éltem át, hogy az események folyását, a közhangulat irányítását, a tömeg „foglalkoztatását” az első pillanattól kezdve az utolsóig teljesen kiengedtük a kezükből. (Pontosabban: kézbe sem tudtuk venni.) Mintha nem lett volna forgatókönyv, mintha nem lettek volna szellemi és technikai vezetői és segítői a mozzalomnak, mintha nem lett volna 80 fős, hivatalos szervezőgárda. Mintha a zene ott helyben és spontán került volna kiválasztásra, és mintha nem tudtuk volna, hogy akié a zene, azé a tömeg. Annyian voltunk, hogy immár miénk volt a Jókai tér is és az Oktogon is, vonulhattunk az egész Andrassy út teljes szélességében. A közvéleményt heteken keresztül foglalkoztató kérdésre, a közlekedés aránytalan akadályoztatásának kérdésére, a mintegy húszezres tömeg adott természetes és végleges választ.

A színpad-teherautó nagyon későn és lepukkant zenészekkel érkezett meg. A mikrofonba csak 14.40-kor szólhatott bele a narrátor, aki aztán végig derekasan küzdött, de technikai okokból esélye sem volt befogni a teret és megfogni a lelkeket. Az egyébként kiváló vezetőnk hisztérikus és inadekvát fellépései, az elhangzó beszédek üzenetelensége és erőtlensége, a halk és többségében oda nem illő zene rosszul hatott a heterogén összetételű tömegre. A pozitív kisugárzás hiányzott. A keretek nélkül létező, magára maradó tömeg önszervező módon, ki-ki saját ideológiája mentén és vérmérséklete szerint, egymástól elkülönülve és konfrontálódva vonult, majd álldogált. A Hősök téri műburkolat jogszabályi védelme miatt (a világörökség része) a színpad-kocsi csak a tér szélére állhatott (a Szépművészeti Múzeum oldala), a Hősök terét az úttól elválasztó, két méter magas hótorlasz mögé. Vagyis a színpad-teherautót és a tömeget a tér egész oldalán végighúzó hótorlasz választotta el. A szervezők/a színpad-teherautó valamint a tömeg közötti távolság áthatolhatatlanná vált, a fizikai távolság lelki távolsággá transzformálódott, és ettől kezdve a szervezők és a tömeg kapcsolata „antagonisztikussá” vált.

A betöltetlen és kitöltetlen akcióterbe ezt követően többen is helyet követeltek maguknak, be akarták tölteni a kívánczók szellemi, hangulati és fizikai űrt. Magvas üzenetek híján saját üzeneteiket akarták eljuttatni a tömeghez, egyben tenni akartak valamit a rájuk telepedő unalom és fagyoskodás ellen (önszórakoztatás és melegeedés). A színpad-teherautó mellett állva rettenetes volt megélnem a totális érdektelenséget és fölöslegességet, miközben a színpad mentén örültebbnél örültebb alakok tűntek fel, saját petícióikkal, beolvasandó szövegeikkel és kifüggesztendő transzparenseikkel.

A program teljesen felborult. Később ez csak fokozódott, mivel a narrátornak (!) „kellett” kocsival elmenni Pitti Katalinért a Bajza utcába (!), az egyik előadó pedig berúgott, ezért nem állhatott a színpadra. A diszkózenét sugárzó színpadon és

körülötte egy teázgató, üdítőzgető, eszegető és cigarettázgató, beszélgető rendezői csapat mozgott. Átfutott az agyamon, hogy ennek a laza magatartásnak talán Firenzébe nyúlnak vissza a gyökerei, ahol az Európa Szociális Fórum meghirdette az aznapi, nemzetközi háborúellenes tiltakozást, és ahol karneváli hangulatban egymillió ember tüntetett. Nekem a szituáció az Alba Körös tüntetésekről volt ismerős, de az ittlévőkről – az együttes munka alapján is – sokkal több komolyságot tétéleztem fel. Talán ezért is volt az, hogy a tüntetésnek nem volt méltósága. A tüntetést totális kudarcnak éltem meg, alig vártam, hogy vége legyen, úgyhogy nem bántam, hogy a beszédemet nem mondhattam el, bár „kihagyásomat” senki nem közölte velem.

A totális kudarc két legsúlyosabb következményének azt tartom, hogy a tüntetésünk lehetett volna, de nem lett, egy generációkon átívelő, háborúellenes, pozitív, nagy, lélekformáló tömegélmény. Olyan, mint annak idején a vízlépcső elleni vagy az erdélyi tüntetés volt. Ehelyett a társadalmi megosztottság, az együtt nem működés, a békétlenség és a káosz kollektív, negatív élménye lett. A másik következmény abban látom, hogy a megélt negatív élmények elriasztják az embereket az újabb háborúellenes tüntetéseken való részvételtől, és a történetek csökkentik legitimáló erőnket (a háborút ellenzők erejét). Általában véve pedig elveszik a civilek kedvét attól, hogy a hatalommal szemben érdemcsnek tartsák a demonstratív fellépésekben való részvételt.

A tüntetés alatt háromszor kerültem nehéz, dulakodásos helyzetbe. A mozgalom pártsemlegességét és függetlenségét mindig alapértéknek tartva, háromszor (először Benyik Mátyással) mentem oda a szélsőséges és megengedhetetlen transzparensek tartókhöz. Az erőszakmentesség tudatosításával, hátra tett kezekkel, határozottan képviseltem az oda nem való transzparensek levételét. Az Andrássy úton Mátyással nem értünk el eredményt és a Medgyessyt gyalázó transzparenst egymás kezébe adó, szervezeten fellépő csoport a folyamatos haladás közben lökdösött minket. A másik két „közbelépésre” a Hősök terén került sor. Amikor Bródy Jánost másodszor is hógolyózni kezdték, fölrohantam a hótorlaszra, és ráförmédtem a dobálózóra, majd testtel letaszítottam onnan. Negyedóra múlva ismét hógolyó röpült, és a szélsőséges csoport tagjai a színpadtól kicsit jobbra lévő hótorlaszra álltak fel. A kifeszített transzparenssükkel eltakarták a fél színpadot. A narrátor szépen kért, de semmi nem történt. Ezek után másodszor is fölrohantam a hódombra, és rendezőink után kiáltottam, majd Dugonics Titusz módjára, átkarolva a rúdtartókat, kétszer is magammal rántottam őket a domb aljába (aktív erőszakmentességi akció). A hangulat pattanásig feszült, de ütésváltásra nem került sor, és senki nem sérült meg. A határozott és váratlan fellépés hatott, és a többiek segítségével után a csoport a színpad környékén nem tűnt fel többet. Valamivel később odajött hozzám az egyébként nem rendezői státuszban lévő, katonaiszolgálat-megtagadó barátom, Jocó, aki beszámolt arról, hogy ő ugyan elvette tőlük az ominózus leplet, de körülfojták és megverték. (A *Magyar Nemzet* hétfőn képet közölt a történetekről, amelyen a verekedők és az általuk letépert, földön fekvő Jocó látható. A történetekkel ellentétben az került a kép alá, hogy „a rendbontókat közelharc útján távolították el a rendezők” [!]).

A tüntetés sajtója

A médiumok kegyesek voltak a tüntetéshez és a tüntetőkhöz, a szervezőkhöz és a mozgalomhoz. Ennek egyik fontos oka mindenképpen a szombati tüntetések számosságában keresendő. A Kossuth téren a Vér és Becsület neonáci és a Mazsihisz, valamint a Hit Gyülekezete antirasszista, indulatokat felkorbácsoló, a közérdeklődés középpontjában álló tüntetése, a Műszaki Egyetem – Lánchíd – Erzsébet tér útvonalon pedig a Békelánc szervezőinek háborúellenes tüntetése zajlott. A médiumoknak a miénkkel együtt négy tüntetésről „kelltt” „egyszerre” beszámolniuk, és a sajtó a helyzetből eredő párhuzamok és asszociációk, összemosások és összevágások lehetőségeit – ideológia felfogásuknak megfelelően – maximálisan ki is használta. A magyar tüntetések hétvégéje ráadásul egy világméretű, a világ talán eddig legnagyobb háborúellenes tüntetésének apró epizódja volt csupán, amely ugyan fölhangosította a hazai tiltakozást, de egyben el is terelte róla a figyelmet. A globális és a Kossuth téri megmozdulások kettős értelmezési keretében került sor tüntetésünk medializálására, úgy, hogy mindemellett a Békemenet – mint „alternatív” tüntetés – kínálta direkt összehasonlítható értelmezési keret is adott volt.

A humanista jelenség

A Humanista Mozgalom/Párt (HMP) és a hozzá kapcsolódó, valóban civil és tisztességes csoportok által szervezett Békelánc kapcsán szakirodalmi pontossággal lehetett tanulmányozni a politikai marketingben ismert elhalászás („lenyúlás”) vagy kontrázás mechanizmusát. Ezt a módszert szokták a politizáló civil szervezetek alkalmazni a hatalomban lévőkkel, a politikát tematizálni és a közbeszédet meghatározni tudókkal, a mindenkori erősebbel szemben. A gyengébbek erős fegyvere ez, de a mozgalmak és ellenmozgalmak, az egymással rivalizáló csoportok is szokták ezt egymással szemben alkalmazni. A közös ügyet képviselő, az egymással szimpatizáló és egymást – bármilyen távolról is, de – támogató szervezetek azonban nem élnek a „lenyúlás” módszerével. A CaB mozgalomból haraggal kiváló HMP a nemzetközi háborúellenes nap „mindenkiségéből” kiindulva tudatosan ráépítette ellentüntetését a mi mozgalmunk szervezte béketüntetésre. A Békelánc csatolt fájlként tűnt fel, és kisugárzásában, tömeghatásában és médiamegjelenésében nemcsak egyenrangú súlyú tüntető csoportként jelenítette meg magát, nemcsak tudatosan összemosta magát a nagy eseménnyel, de megpróbálta azt el is halászni. A HMP remekül kihasználta a CaB mozgalom gyengeségeit és hibáit, s annak oldalvizén úszva mozgalmi társutasként viselkedett. A HMP fontos dolgokat fogalmazott meg a háború ellen, és tevékenysége a háborús politika ellen irányult, de ezt nem volt képes önnön jogán és erejéből kinyilvánítani, hanem parazitaként rácsatlakozott egy másik mozgalomra és eseményre, miközben saját békeláncos „országos békedemonstrációját” hangsúlyozta. (Jellemzőek erre a *Magyar Narancs*ban [február 13.] megjelentetett hírdetései [!],

amelyekben a HMP mint „a demonstráció” lépett fel.) A HMP tudatosan megosztotta a háborút ellenző szervezetek erejét, és gyakorlott politikai szektaként maga köré gyűjtötte a CaB-tól kiválókat, továbbá a CaB meghatározó csoportjával, az ATTAC Magyarország szervezettel nem szimpatizálókat.

A HMP tüntetésének időzítésével és a tüntetési útvonalának engedélyeztetésével kapcsolatos kompromisszumaival kizárólag a saját érdekeit nézte. Ezzel felmutatták a békétlen és megosztott háborúellenes civil társadalom képét. A hatalom érdeklődése nem rájuk irányult, a politikai semlegességért és a gyülekezési jog érvényesüléséért nem kellett megküzdeniük, kisebb erejüket hatékonyabban tudták felhasználni, és a szélsőségesek, a polgári körösök, a provokátorok nem az ő tüntetésüket választották. Tüntetésük ezért átlátható és rendezett, békés és zavartalan tudott lenni. Kockázatok viselése nélküli riválisként tudtak jelen lenni a szervezési és a demonstrációs „folyamatban”. Nem úgy jelentek meg, mint ahogyan az történt: nem mint megosztók és „lenyúlók”, és nem mint „saját” oldalon rivalizálók és ellenérdekű csoport. Mindebből – látszólag – erkölcsi győztesként tudtak kikerülni. Ők lettek a békés béketüntetés megvalósítói. Ebben a szerepkörben a tüntetés után annyira megerősödtek, hogy nyilatkozatukban azt írták: „további, incidensektől és szélsőséges megnyilvánulásoktól mentes tiltakozó megmozdulásokkal juttatják kifejezésre a magyar civil társadalom háborúellenességét” (*Népszabadság*, 2003. február 18.). Vagyis a HMP úgy deklarálja problémamentességét, hogy utólag is rivalizál és hitelt ront, úgy, hogy ellen- és rossz példaként (negatív előjelű kontrollcsoportként) mutat ránk. Ezt követően pedig a Humanista Internacionálé magyarországi pártja, amely mindent megtesz annak érdekében, hogy mint párt legyen jelen Magyarországon is, a magyar civil társadalom nevében mer megnyilvánulni.

Hétfői történések

A rádióból értesültem arról, hogy a CaB sajtótájékoztatót tartott (február 17.), amelyen az amerikai és egyben NATO-kérés (vasúti és közúti vonalak átengedése Törökország védelme érdekében) elutasításával kapcsolatos, név szerinti szavazást kért a parlamenttől. Azt hittem, hogy elég a szombaton Szili Katalinnak benyújtott petíció, és hogy a mozgalom vezetőinek több pihenésre van szüksége. Meglepődtem, de nagyon szerencsésnek tartottam a gyors és fáradhatatlan reagálást, szemben azzal a propagandisztikus kijelentéssel, hogy CaB a tüntetést „nagyon sikeresnek tarja”, és hogy azon „50 ezer ember vett részt”. (Amennyiben ezt elhisszük, akkor önmagunknak is hazudunk; ha nem hisszük el, akkor „csak” kifelé hazudunk.)

A hétfői lapok azonban más meglepetést is tartogattak számomra. Miközben az említett sajtótájékoztatót az egyik civil „arcunk” tartotta, ugyanezt az „arcot” vasárnap megválasztották az MSZP Baloldali Tömörülés Platform egyik alelnökévé. A szocialista párt két legerősebb platformjának (baloldali és liberális) egyike, az MSZP-s Kiss Péter miniszter által elnökkölt tömörülés alelnöke egyben a mi informális „alel-

nőkünk" is, és fordítva. Bármennyire is kedvelem az alelnököt, ez így biztosan nagyon nem jó, és ránk nézve nem „korrekt”. Azt gondolom, hogy a két státusz összeférhetetlen, és valamely párt valamint a politikai célokért is küzdő valamely civil szervezet élcsapatában egyidejűleg megjeleni etikai szempontból tilos. Veszélyezteti a civil szervezet civilségét, gátolja az adott párttól való szükséges távolság megtartását, védhetetlen támadások célpontjává teszi a mozgalmat, és elriasztó, hitelvesztő hatással bír. Az etikai és politikai összeférhetetlenséget tovább fokozza, ha esetünkben egy háborút támogató kormánypolitika (pártpolitika) és egy háborút ellenző civil szervezet áll egymással szemben.

Tovább nehezíti a helyzetet és nem kívánt asszociációkra ad alkalmat az, hogy a két platform három nappal későbbi tanácskozásán (*Népszabadság*, 2003. február 20.) megfogalmaztak egy ötoldalas állásfoglalást, amely szerint most az „MSZP jövője szempontjából” lényegi kérdés – többek között – „a civil-polgári társadalom megerősítése”. A CaB jelene és jövője szempontjából viszont az a lényegi kérdés, hogy végleg kimaradjunk a pártpolitikai célú „megerősítésünkéből”.

• A GYÜLEKEZÉSI JOG ÉRVÉNYESÜLÉSE ÉS A KÖZLEKEDÉS RENDJÉNEK ARÁNYTALAN SÉRELME

Az országgyűlés a gyülekezési szabadság érvényesülése érdekében 1989-ben alkotta meg a mai is hatályos gyülekezési jogról szóló törvényt (1989. évi III. törvény. Továbbiakban: Gytv.). A Gytv. azon túl, hogy elismeri azt, hogy „a gyülekezési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog”, és „biztosítja annak zavartalan gyakorlását” (Gytv. 1. §), kimondja azt is, hogy ennek a jognak a „gyakorlása keretében békés összejövetelek, felvonulások és tüntetések (a továbbiakban együtt: rendezvény) tarthatók, amelyeken a résztvevők véleményüket szabadon kinyilváníthatják” (Gytv. 2. § [1]). Ugyanebben az I. fejezetben kerül szabályozásra az is, hogy „A gyülekezési jog gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást, valamint nem járhat mások jogainak és szabadságának sérelmével” (Gytv. 2. § [3]). Ennek a jogi kiegészítését a III. fejezet tartalmazza, amikor kimondásra kerül, hogy: „Ha a bejelentéshez kötött rendezvény megtartása a népképviselői szervek vagy a bíróságok zavartalan működését súlyosan veszélyeztetné, illetőleg a közlekedés rendjének aránytalan sérelmével járna, a rendőrség” a rendezvény „megtartását megtilthatja” (Gytv. 8. § [1]).

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (továbbiakban: Egyezmény), amelyet Magyarország 1992-ben ratifikált, szintén a védett jogok közé sorolja a gyülekezés és egyesülés szabadságát (11. cikk). Az Egyezmény 11. cikkének első pontja rögzíti „a békés célú gyülekezés” szabadságának mindenkit megillető jogát, majd felsorolja a jog gyakorlásának korlátait, vagyis a gyülekezés jogát „csak a törvényben meghatározott olyan korlátoknak lehet alávetni, amelyek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság vagy közbiztonság, a zavargás vagy bűncselekmény megakadályozása, a közegészség, az erkölcsök, illetőleg mások jogai és szabadságjogai védelme érdekében szükségesek”.

A gyülekezési jognak a magyar és az európai szabályozása megegyezik abban, hogy a békés célú gyülekezés szabadságát elismeri, védelmezi, és garantálja zavartalanságát. Ennek érdekében, hogy ez a gyakorlatban is megvalósuljon, mindkét jogforrás tételesen felsorolja azokat az eseteket, amikor mégiscsak lehet a gyülekezéshez fűződő jogot korlátozni. Ezeknek az elfogadható korlátozásoknak a feltétele, hogy törvényen kell alapulniuk (törvénynek minősül minden publikus jogszabály), továbbá rendelkezniük kell a törvényben rögzített céllal, és egy demokratikus társadalomban szükségesnek kell minősülniük. Utóbbi esetben, egy demokratikus társadalomban a korlátozás célja akkor szükséges, ha az állami beavatkozás mögött valóban nyomós közérdek húzódik meg, és az állami korlátozás arányban áll az érvényesíteni kívánt törvényes céllal.

Mindezek tudatában vizsgálendő a Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) által a közlekedés rendjének aránytalan sérelme (Gytv. 8. § [1]) miatt betiltott és széles nyilvánosságot kapott tüntetések sora (2003 tele), így az iraki háborút ellenző Civilek a Békéért mozgalom 2003. február 15-i betiltott tüntetése is.¹

A békés célú gyülekezés szabadsága

A Civilek a Békéért (CaB) 2002 végén alakult háborúellenes, antirasszista független civil szervezet, amely mintegy 120 civil szervezet nevében lépett fel az iraki háború ellen. A CaB szervezetei és ezen szervezetek tagsága különböző okokból voltak ugyan háborúellenesek, de valamennyien megegyeztek abban, hogy háborúellenességüknek kizárólag erőszakmentes módon és békés eszközökkel adjanak hangot. A CaB a betiltott² 2003. február 15-i tüntetés esetében is úgy akart hangot adni háborúellenességének, hogy egyértelműen kinyilvánította, a békés célú gyülekezési jogával akar élni akkor, amikor a vonatkozó törvény betartásával békés demonstrációt kívánt tartani az általa megnevezett útvonalon (Andrássy út – Kossuth tér).

A CaB tüntetésének békés szándéka jutott kifejezésre akkor is, amikor a Gytv. által meghatározott jogi kritériumok pontos betartásával és a BRFK-val való szoros együttműködésben (ún. egyeztető tárgyalások; helyszíni együttműködés) kívánta megtartani a tüntetést. A BRFK és utóbb a határozatát jóváhagyó Fővárosi Bíróság végzése egyetlenegyszer sem vonta kétségbe a tüntetés békés célját és békés eszközökkel történő lebonyolításának szándékát.

Kizárható tehát az, hogy a CaB szándékában állt volna a gyülekezési jog gyakorlása során bűncselekmény megvalósítása vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívás (Gytv. 2. § [3]). Az elmondottakból eredően a CaB megfelelt az Egyezmény 11. cikk 2. bekezdésében foglaltaknak is, mivel fel sem merült, hogy a tüntetést „nemzetbiztonsági vagy közbiztonsági” okokból, „zavargás vagy bűnözés megakadályozása” végett, a „közegészség” vagy „az erkölcsök” védelme érdekében korlátozni lehetne vagy korlátozni kellene. Tehát a Gytv. 2. § (3) bekezdésnek, valamint az Egyezmény 11. cikk 2. pontjának taxatív felsorolásában szereplő okok, amelyek a békés célú gyülekezési szabadsághoz való jognak egy demokratikus társadalomban való törvényes korlátozási okai lehetnek, nem kerültek semmilyen fórumon megnevezésre, ezek nem képezték a CaB és a magyar állam közhatalmi szervei között fennállt vita tárgyát.

Kitüntetett helyek

Az Andrássy út Budapest nemcsak egyik legforgalmasabb, de egyben a legtöbb és legkülönbözőbb rendezvénynek helyet adó része is. Ezen kulturális, sport- és politikai rendezvények szinte egész évben, de leginkább tavasztól ősziig kerülnek megtartásra

– nyomós közérdekből, a közlekedés rendjének aránytalan sérelmével. Ezekben az esetekben, általában hétfvégenként, több órára vagy egy egész napra lezárásra kerül az Andrássy út, amely nyomán nyilvánvalóan lehetetlenné válik a közlekedés, a rendezvények megtartása pedig nyilvánvalóan a közlekedés rendjének aránytalan sérelmével jár. Megtartásuk azonban soha sem ütközik akadályba, mert ezen rendezvények nagy része ún. nem bejelentéskötelezett rendezvény (kulturális valamint sportrendezvény), amelyekre a Gytv. hatálya nem terjed ki (Gytv. 3. § c).

A Gytv. hatálya alá tartozott viszont a jugoszláviai bombázás ellen tiltakozó, 1999. május 9-én, vasárnap délelőtt, ugyanennek a – most betiltott – útvonalnak az igénybevételevel megtartott tüntetés.³ Ezt a tüntetést a BRFK engedélyezte és nem merült föl a közlekedés rendje aránytalan sérelmének a kérdése, miközben a tüntetésen mintegy 10 000 ember vett részt.

A szociológiai-politológiai kutatások szerint a budapesti tiltakozások helyszíne jól körülhatárolható.⁴ A városon belül léteznek olyan kitüntetett helyek, köztük az Andrássy út és a Hősök tere, „amelyeket történelmi jelentőségük, hagyományuk, funkciójuk és nem utolsósorban nagyságuk miatt előszeretettel helyeznek előtérbe a megmozdulások szervezői”.⁵ A rendelkezésemre álló legfrissebb adatok szerint a Gytv. hatálya alá tartozó rendezvények száma 1991-ben 1629, 1992-ben 1993-ban 2009 volt Magyarországon. Ezen rendezvényekből 1991-ben 3 (0,2%), 1992-ben 2 (0,1%), míg 1993-ban 6 (0,4%) került mindössze betiltásra.⁶ Nem ismeretes, hogy a rendőrség az adott rendezvényeket milyen okból tiltotta be, de a betiltások arányából és számából eredően látható, hogy a rendőrség a közlekedés rendjének aránytalan sérelme kitélt csak elvéve alkalmazza. Ez viszont önmagában véve is felveti azt, hogy e kivételesen alkalmazott betiltási formulát a CaB esetében a rendőrség megalapozottan alkalmazta-e, vagy csak, egy szinte sohasem alkalmazott formulát felhasználva, formális okot keresett annak érdekében, hogy egy hivatalos állásponttal ellentétes vélemény megnyilvánulásának ne adjon teret.

A tüntetés napja (február 15.) a nemzetközi vonatkozások miatt adott volt, ezen nem lehetett változtatni. Ezen szombati nap délutánja viszont cleve úgy került kiválasztásra, hogy az a közlekedés rendjét a lehető legkisebb mértékben zavarja csak meg. Mint ismeretes, Budapesten és az Andrássy úton egész évben és a hét minden

¹ E dolgozat nem vizsgálja a Vér és Becsület neonáci szervezet tüntetésének betiltását, és kizárólag a Civilek a Békéért mozgalom tüntetése betiltásának jogi hátterét elemzi.

² A BRFK elutasító határozatának száma: 124-2/36/2003. Ezt a határozatot jóváhagyó Fővárosi Bíróság végzésének száma: 20. Kpk. 45061/2003/4.

³ A tüntetés útvonala: Hősök tere – Andrássy út – Oktogon – Andrássy út – Bajcsy-Zsilinszky út – Szabadság tér – Kossuth tér volt.

⁴ Magyar Gábor – Páll Kinga – Szabó Andrea – Szabó Máté: Tüntetések Budapesten (1996–1997). *Szociológiai Szemle*, 2000. 4. szám, 21–39. o.

⁵ Uo. 34. o.

⁶ ORFK Közrendvédelmi Osztály. Szabó Máté: Tömegdemonstrációk és rendőrség Magyarországon a demokratizálódás folyamatában. *Új Rendészeti Tanulmányok*, 1996. 74. o.

napján jelentős a forgalom, de ezen belül a szombat délután – a vasárnapi forgalom után – a második legcsendesebb időszak. A szombati parkolási rend alapján is tudható, hogy a szombat délelőtt forgalmasabb, mint a szombat délután. Ebből eredően, amennyiben egy egyébként átlagos szombat délutáni forgalom esetében betiltásra kerül a közlekedés rendjének aránytalan sérelme miatt egy rendezvény, az egyet jelent azzal, hogy az erre való hivatkozással mindig minden demonstráció betiltandó ezen az útvonalon, hiszen ennél – vasárnap kivételével – jóval nagyobb a forgalom a hét minden más napján. Továbbá ez azt is jelenti, hogy az Andrassy út igénybevételel történő bejelentésköteles rendezvények megtartására egyáltalán nem kerülhet sor, vagyis gyakorlatilag erre az útvonalra általános tilalmat vezettek be, miközben ennek hiányzik a jogszabályi háttere.

A BRFK tüntetést betiltó határozatában leírásra került, hogy nemcsak az Andrassy út és Bajcsy-Zsilinszky út kereszteződése jelentette volna a közlekedés rendjének aránytalan sérelmét, de az az útvonal is, amelyet a BRFK ún. kompromisszumos ajánlatában megnevezett.⁷ Ez azt jelenti, hogy:

1. A kompromisszumos megoldásnak mondott vagy alternatív útvonalként emlegetett és a BRFK által megnevezett másik útvonal szintén a közlekedés rendjének aránytalan sérelmével járt volna.

2. Ez ellentmondást tükröz a tüntetésünk betiltásának egyedüli okaként megnevezett indoklásban, hiszen ebben az esetben az alternatív útvonalon sem lehetne demonstrálni.

3. Az alternatív útvonalra és a kompromisszumra vonatkozó javaslat megalapozottságát, átgondoltságát és komolyságát kérdőjelezi meg.

Mindezekből eredően látható, hogy a CaB-nak felajánlott másik útvonal valójában fiktívnek tekinthető, és az eredeti útvonalnak a közlekedés rendjének aránytalan sérelme szempontjából nem volt valódi alternatívája. Az alternatív útvonal felajánlására tehát nem a közlekedés rendjének aránytalan sérelme elkerülése érdekében került sor.

A közlekedés rendjének aránytalan sérelme

A CaB tüntetésének elutasítása kizárólag a Gytv. 8. § (1) alapján, a közlekedés rendjének aránytalan megsértése miatt került sor, ami a Gytv.-ben azzal a bekezdéssel van szinkronban, amelyik azt mondja ki, hogy a tüntetés „nem járhat mások jogainak és szabadságának sérelmével” (Gytv. 2. § [3]).

Az Egyezmény 11. cikk 2. pontjának kizárólagosan azon fordulata vonatkozhatna a CaB-ra, amely a „mások jogai és szabadságjogainak védelme érdekében szükséges” kitélt tartalmazza, és amely összefüggésbe hozható a tüntetés elutasításának indo-

⁷ Tehát a 15-ös autóbusz, a 2-es villamos, valamint a 70-es és 78-as trolibuszok tüntetésünk általi akadályoztatása is a közlekedés rendjének aránytalan sérelmével járt volna a BRFK határozata és a Fővárosi Bíróság végzése szerint.

kaként egyedül megnevezett kitételrel („a közlekedés rendjének aránytalan sérelme” – Gytv. 8. § [1]).

A Gytv. 2. § (3) és a 8. § (1) bekezdéseiben, valamint az Egyezmény 11. cikkének 2. bekezdésében nevesített korlátozásaival kapcsolatban szükséges hangsúlyozni, hogy az állami beavatkozásnak (tiltásnak) a CaB (és minden hasonló csoport) esetében akkor van helye, ha a tiltás két feltételnek együttesen tud megfelelni. Az egyik feltétel az, hogy a tüntetés betiltásának egy ténylegesen létező nyomós közérdek kell szolgálnia, valamint mások jogainak és szabadságának sérelmét kell megakadályoznia (Gytv. 2. § [3]). A másik feltétel pedig az, hogy a tüntetés betiltása meg kell feleljen az arányosság követelményének. Tehát abban az esetben, amikor a nyomós közérdek fennáll ugyan, de a betiltással elérhető cél nincs arányban a betiltás következtében előálló joghátránnyal, a betiltás nem jogszerű.

A ténylegesen létező nyomós közérdek

A Gytv. és az Egyezmény joggyakorlata szerint a gyülekezési jog nemcsak a mozgás nélküli rendezvényekre terjed ki, hanem a meneteléssel és nyilvános felvonulással, sőt – az Egyezmény értelmezése szerint – még a helyiségek elfoglalásával és ülősztrájkjal együtt járó (sit ins) összejövetelekre is. Általában véve minden közúton megrendezésre kerülő tüntetés, így a nevezett tüntetés is, akadályozza a tüntetésen részt venni nem akarókat, az éppen akkor arra haladó közlekedőket. A közlekedés megzavarása ugyan nem célja a tüntetésnek, de annak mindenképpen nemkívánatos mellékhatása. Amennyiben adott helyen és időben fontosabb cél a közlekedés rendjének zavartalan biztosítása, akkor a mellékhatás elkerülése indokolja a tilalom hatókörének területi vagy időbeli korlátozását.

Budapesten az Andrásy úton való zavartalan közlekedés ténylegesen létező nyomós közérdek. Ugyanakkor a BRFK és a Fővárosi Bíróság egyaránt elutasította azt, hogy a háborút ellenző legnagyobb magyar mozgalomnak (CaB) és a velük szimpatizáló háborút ellenző magyar állampolgároknak joguk van a CaB által megnevezett útvonalon tüntetni, azaz egy ügyért („a békéért”) mint ténylegesen létező nyomós közérdekért a frekventált útvonalon felvonulni. Talán nem túlzás annak megállapítása sem, hogy egy háborút, azaz az abban való magyar részvételt elítélni, az emberek és más élőlények tömeges halálával és sérülésével együtt járó, valamint környezetszenynyézést és a környezet pusztulását jelentő háborút elítélni (megakadályozni, félbeszakítani) ténylegesen létező magyar és „nemzetközi”, nyomós közérdek. A zavartalanul közlekedni akarók közérdeke vagy a tüntetni akarók közérdeke az erősebb közérdek?

Az arányosság követelménye

Az arányosság követelményénél azt kell vizsgálni, hogy a CaB tüntetésének betiltásával elérhető cél, a tüntetési útvonalon zavartalanul közlekedők érdeke arányban állt-e a gyülekezési jogokkal – a betiltással következtében – élni nem tudók joghátrányával. Meg kell vizsgálni, hogy a két csoportérdek (közlekedők és tüntetők) akkor kerül-e „elvi” és „szám szerinti” arányba [akkor arányos-e?], ha a tüntetés betiltásra kerül. A közlekedőknek a tüntetés betiltása árán való jogi érdeke arányban áll-e a tüntetés betiltásával okozott joghátránnyal?

1. Az „elvi” arányosság

A Magyarországon 2003 elején ismertté vált közvélemény-kutatási adatok szerint a lakosság többsége ellenezte a háborút. A Magyar Gallup Intézet (MGI) 2003. január 16. és 21. között 1016 ember megkérdezésével történt, reprezentatív közvélemény-kutatás adatai szerint, „az érdemi válaszadók 82 százaléka az ENSZ felhatalmazásával indított akciót is ellenezné, és csak 18 százaléka értene egyet ezzel”. Az iraki ellenzékiek taszári kiképzését pedig „a népesség kétharmada ellenzi”.⁸ Nyilvánvalóan nem lehet azt állítani, hogy minden háborút ellenzőnek számítani lehetett a részvételére a CaB tüntetésén, továbbá hogy minden háborút ellenző támogatta a CaB tüntetését, s hogy a budapesti tüntetés esetében számítani lehet a vidéki lakosság tömeges megjelenésével. Az azonban nyilvánvaló, hogy Magyarországon az állampolgárok nagyon nagy számban voltak a háború ellen, és hogy a közel kétfélmillió lakosú Budapesten, ahol a magyar lakosság mintegy ötöde él, a háborút ellenzők aránya és egy háborúellenes tüntetésen való részvételük aránya is magas. Ebben az összefüggésben az is nyilvánvaló, hogy a CaB által képviselt háborúellenesség tömeget volt képes megmozgatni, valamint hogy a háború kérdése a közérdeklődés középpontjában állt és a háborúellenesség népszerű volt, vagyis a lakosság háborúellenes nézeteinek a kifejezése nyomós közérdeket képviselt. Tudható volt, hogy a CaB háborúellenes tüntetésén részt nem vevők közül is sokan támogatták a tüntetés céljait, és hogy a CaB a tüntetésen részt nem vevő háborút ellenzők nagy többségének véleményét is képviselte. Mindezzel együtt tehát a CaB tüntetésével egy tömegigényt jelenített meg és fejezett ki, a CaB céljaival magyar állampolgárok millió értettek egyet. Ebből eredően a háború február 15-ére tervezett megindításának tüntetésekkel történő elítélésével nyomós közérdek jelent meg.

Mindebből eredően megalapozottan vehető fel az, hogy a CaB tüntetésének céljaival a magyar lakosság 82–86 százaléka értett valamilyen szinten egyet, és tüntetésének tényével, valamint annak tervezett útvonalával szemben minden bizonnyal nem támasztottak volna semmilyen akadályt. Ebből a szemszögből nézve a tüntetők és a közlekedők közötti érdekkülönbség súlya és „számszerűségük” aránya fel sem vette-

⁸ A MGI felmérését többek között a *Népszava* ismertette: 2003. január 29., 8. o.

tő, hiszen a zavartalan közlekedésben érdekelt néhány ezer fő érdeke messze eltörpül a milliók véleményét megjelenítő CaB tüntetése mellett.

2. „Szám szerinti” arányosság

A tüntetés tervezett útvonalának közlekedéséről a BRFK készített szakvéleményt.⁹ A szakvélemény és ennek nyomán a Fővárosi Bíróság szerint a CaB által tervezett tüntetési útvonalon az Andrássy utat teljes szélességében le kellett volna zárni, ami annyit tesz, hogy a BRFK kimutatható adatai szerint a CaB tüntetése összesen minimálisan 11 400 fő közlekedését zavarta volna meg.¹⁰ Ez a szám azonban tovább pontosítható. A Firenzében 2002 novemberében megtartott I. Európai Szociális Fórum során került meghatározásra 2003. február 15-e a nemzetközi háborúellenes tüntetés napjaként. Ebből eredően a CaB már 2002 végén, majd pedig 2003-ban folyamatosan tájékoztatta a magyar közvéleményt arról, hogy Budapesten február 15-én mikor és hol kíván demonstrációt tartani. Mindebből eredően a magyar és ezen belül a leginkább érintett budapesti közvélemény számos forrásból (napilapok, elektronikus sajtó, internet, szórólapok), számos alkalommal értesülhetett arról, hogy a szervezők mikorra és hova várják a tüntetőket.¹¹ Tehát mindazok is értesülhettek az adott helyen és időben megrendezésre kerülő tüntetésről, akiket kizárólag a közlekedés szempontjából, zavartalan közlekedésük okán érinthetett a tüntetés. Megalapozottan állítható tehát, hogy mivel a tüntetés nagy nyilvánosságot kapott és széles körben vált ismertté, mindazok, akiknek a közlekedését a tüntetés megzavarhatta volna, még időben el tudták volna kerülni a tüntetés útvonalát. Ennek alapján állítható, hogy a BRFK szakvéleményében szereplő számoknál lényegesen kevesebb közlekedőnek okozott volna kellemetlenséget a tüntetés. Amennyiben mindez így van, akkor a CaB

⁹ A szakvéleményt a BRFK egyik főosztálya, a Közlekedésrendészeti Főosztály készítette el, tehát megkérdőjelezhető annak függetlensége és elfogulatlansága.

¹⁰ Andrássy út forgalma 1200 Egység/óra (továbbiakban: E/h); az Oktogon–Bajcsy-Zsilinszky útirány lezárása 600 E/h járműforgalom korlátozását tette volna szükségessé; a Bajcsy-Zsilinszky út keresztemszeti járműforgalma 2400 E/h; az Andrássy út gyalogátkelőhelyeinek összeforgalma 1000–1500 fő/h; korlátozásra került volna a 4-es és 15-ös autóbusz, a 70-es és 78-as trolibusz, valamint a 2-es villamos forgalma. A BRFK által használt terminológia szerint egy Egység egy darab járművet (személygépkocsi, teherautó, motorkerékpár, kerékpár stb.) jelent, függetlenül attól, hogy az adott járműben vagy járművön hányan utaznak. Ebből eredően egy óra alatt a nevezett időben 4200 E halad át, amely jelenthet 4200 főt, de jelentheti ennek két- vagy háromszorosát is. Mindez azt jelenti, hogy kétórás vonulással számolva 8400 E és 2000–3000 fő, valamint egy villamos, két autóbusz és két trolibusz összesen 10–12 hétvégi járata (kb. 1000–2000 fő) közlekedésének akadályoztatásával lehet számolni. A BRFK adatait lehetne ugyan két- vagy háromszoros szorzóval is kezelni, de ez a kiszámítási mód empirikusan nem bizonyítható, és pusztá találgatás lenne.

¹¹ Például a *Magyar Hírlap* 2003. február 3-i száma a tüntetés útvonaláról térképábrát tett közzé (8. o.), a *Népszabadság* 2003. február 5-i száma pontosan leírja a tüntetés útvonalát (4. o.), a *Magyar Hírlap* 2003. február 8-i száma címlapon hozza a részletes útvonaltervet.

tüntetése 20–40 százalékkal kevesebb közlekedőnek, azaz összesen csak 6840–9120 főnek okozott volna zavart a közlekedésében.

A CaB a tüntetés engedélyezésére vonatkozó kérelmében 5000 főben jelölte meg a tüntetésen várhatóan résztvevők számát. Amennyiben a BRFK objektívnek nem tekinthető szakvéleményének adatait elfogadjuk, akkor 5000 ember tiltakozó felvonulása bizonyíthatóan 11 400 ember közlekedését zavarta volna meg. Szigorúan ezen számoknál maradvány az annyi tesz, hogy a zavartalanul közlekedni akarók és a tüntetni akarók aránya 70:30. (Az előző bekezdésben említett másik esetben, amikor csak 6840–9120 főnek okozott volna a tüntetés közlekedési problémát, az arány 58:42 – 65:35.)

A CaB tüntetésének betiltását követően új útvonalra jelentett be tüntetési kérelmet, amelyre immár 8000 főt várt, és amely útvonal ugyancsak az Andrássy úton vezetett volna az Oktogon és a szintén mindig jelentős forgalmat lebonyolító Dózsa György út keresztezésének igénybevételével (végcél: Hősök tere). A hazai és a nemzetközi közvélemény nyomására a BRFK ekkor már nem készített a közlekedés rendjének aránytalan sérelmét alátámasztandó szakvéleményt. Amennyiben ezt megtette volna, nem derülhetett volna ki más, mint hogy az ezen az új útvonalon megtartott tüntetés is a közlekedés rendjének aránytalan sérelmével járt volna, hiszen ugyanazon a napon és ugyanazon órákban ugyanannak az útnak az ugyanolyan forgalmat lebonyolító másik irányába való igénybevétele, amely egyben ugyanolyan formájú közlekedési kereszteződési pontokon vezetett keresztül, ugyanolyan közlekedést zavart okozott volna. Az új tüntetési útvonalra vonatkozó kérelmet tehát a közlekedés rendjének aránytalan sérelme miatt szó szerint és szám szerint ugyanazon indokok alapján a BRFK-nak el kellett volna utasítania. Ezt azonban a BRFK nem tette meg, hanem minden további nélkül engedélyezte a tüntetés megtartását.

Az új útvonalon megtartott tüntetésen a mérsékelt becslések szerint is mintegy 20 000 ember vett részt, úgy, hogy a tömeg az Andrássy út egészét (tehát nemcsak a szervizutat és az egyik autósávot) igénybe vette, és a rendőrség az Andrássy út egészét, annak oktogoni és Dózsa György úti kereszteződéseivel együtt lezárta az autós forgalom és a tömegközlekedés előtt, tehát egyben megnyitotta a tüntetők előtt. Mindebből eredően:

1. A BRFK-nak vagy mindegyik tüntetési útvonalról kellett volna a közlekedés rendjének aránytalan sérelméről szakvéleményt készíttetnie, vagy pedig ezt egyikről sem kellett volna megtennie.
2. A BRFK-nak vagy mindkét esetben be kellett volna tiltania a tüntetést, vagy pedig mindkét esetben engedélyeznie kellett volna azt (ill. a második engedélykérésre nem is került volna sor).
3. A tüntetések vagy mindegyikére igaz az, hogy a közlekedés rendjének aránytalan sérelmével járt volna illetve járt, vagy pedig ez egyikre sem igaz.
4. A BRFK vagy következetesen alkalmazza mindkét esetben a törvény betűjét, vagy különböző mércével mérve – közvetlenül egymás után – különböző módon értelmezi ugyanazt a jogszabályt.

5. A BRFK-nak a törvényben előírtak szerint kell eljárnia, tehát ha döntése értelmében az első esetben a tüntetés a közlekedés rendjének aránytalan sérelmével járt volna, akkor a nemzetközi és hazai tiltakozások ellenére sem lett volna szabad a második esetben engedélyeznie a tüntetést, mivel a két döntése között semmilyen jogszabály-módosítás nem történt.

6. A Gytv. ugyan a BRFK-nak lehetőséget ad a körülmények szabad mérlegelése utáni döntésre, de a BRFK-nak nincs felhatalmazása a törvény szövegének kiterjesztő értelmezésére és a törvény szelektív alkalmazására. A törvényességnek és a jogbiztonságnak az felel meg, ha két – számszerűsíthetően is – megegyező esetben a BRFK (és adott esetben a Fővárosi Bíróság) ugyanolyan döntést hoz. A CaB esetében a BRFK egymással össze nem egyeztethető, egymásnak ellentmondó döntést hozott.

7. Amennyiben a BRFK az első vagy a második esetben járt el törvénytelenül, úgy bármelyik eset vonatkozásában jogosan merül fel a kérdés, hogy a korlátozás ill. engedélyezés milyen okból történt, és ennek mi a jogszabályi háttere. Amennyiben ugyanis az első esetben a tüntetés célja miatt, a második esetben a sajtónyilvánosság vagy a hazai és nemzetközi tiltakozások miatt történt a tiltás ill. engedélyezés, akkor ez ellentétes a Gytv. szellemével és az Egyezmény 11. cikk 2. bekezdésében foglalt azon kitéttel, miszerint a békés célú gyülekezés szabadságához való jogot „csak törvényben meghatározott” esetekben lehet korlátozni. Amennyiben tehát a Gytv.-ben, azaz törvényben nem szabályozott okból vagy nem publikus okból, továbbá nem publikus jogszabály alapján, vagy valamilyen érdekcsoport nyomására történt a tüntetés betiltása ill. engedélyezése, akkor az eleve törvénytelen.

Összegzés

Mindebből eredően a Gytv. 2. § (3) és a 8. § (1) bekezdésekben, valamint az Egyezmény 11. cikkének 2. bekezdésében nevesített egyetlen korlátozás sem alkalmazható a CaB tüntetésének esetében. Az állami beavatkozásnak (tiltásnak) nem lett volna helye, hiszen az ezt megalapozó két feltétel külön-külön sem, és ebből eredően együtt sem állt fenn. A közlekedés zavartalan rendjének fenntartásában megnyilvánuló, ténylegesen létező nyomós közérdek mellett megjelenik az ennél nagyobb súlyú, a háborút ellenzőknek a meghatározott útvonalra vonatkozó, a háborút elítélő, ténylegesen létező nyomós közérdeket kifejező tüntetési akarata. A tüntetés betiltása, vagyis annak a közlekedés rendjének aránytalan sérelmére való hivatkozással történő betiltása nem felelt meg az arányosság követelményének. A közlekedés rendje és a háború megakadályozásáért folytatott békés demonstrációk között sem elvi, sem pedig – a konkrét szám adatokra, példákra valamint érvekre tekintettel – gyakorlati vonatkozásban nem megalapozott a tüntetésnek az arányosságra való hivatkozással történő betiltása.

Az amerikaiak április 12-ére már ledöntötték a bagdadi Szaddam Huszein-szobrot, és a jelentések az Irak elleni katonai sikerről meg a hivatalosan soha el nem kezdett háború hivatalosan be nem jelentett befejezéséről szóltak. A világ túl volt egy háborún, legalábbis akkor így tudtuk, és a leginkább háborúpártiak közé tartozó Berlusconi Olaszországa és az Európában talán a legnagyobb szervezett háborúellenességet felmutató civil Olaszország túl volt a hatalmas tüntetéseken. Ekkor már Magyarországon is túl voltunk sok mindenen: a Civilek a Békéért háborúellenes mozgalom végigjárta a tüntetésének betiltásával kezdődő, a miniszterelnökkel való találkozással folytatódó, a „nagy” (február 14.) és a „kis” (március 29.) budapesti tüntetéssel kulmináló nehéz útját. A budapesti tüntetések után április 12-én részt vettem az egyik legnagyobb – és mint utóbb tudható, az utolsó nagy – római tüntetésen, így a budapesti és a római tapasztalatok összevetése szakmai és mozgalmi szempontból egyaránt izgalmasnak ígérkezett.

A római tüntetés kora délutáni kezdete előtt két órával már sok ezer ember gyülekezett a város központjához tartozó, a budapesti Vörösmarty térnél alig nagyobb (de ugyanúgy metróállomással rendelkező) Piazza della Repubblica. A hajdan Diocletianus császár termáihoz csatlakozó félköríves tér ma az egyik legszebb római szökőkútról, a Fontana delle Naiadiról nevezetes. A gyorsan duzzadó tömeg a környező széles utcákon és kisebb-nagyobb tereken előre gyártott elemekből transzparenszeket és egyéb tüntetési kellékeket eszkábált össze. A szervezetek külön-külön, saját zászlóik, léggömbjeik és transzparenszeik alatt gyülekeztek, de egységes benyomást keltettek. A téren és az utcákon mindenütt álló és mozgóárusok kínálták ingyen vagy pénzért mozgalmi portékáikat. A hangulat magával ragadó volt, fesztivál jellegűt öltött. Rendőrt ekkor még nem láttam.

A tüntetők háborúellenességének legfőbb jelképe a hét színből álló, szivárványszínű, Pace feliratú zászló, hajpánt, sál és jelvény volt.¹ A nálunk a meleg privilégiumának tartott szivárványszín a Benetton-színekhez szokott Olaszországban hallatlan népszerűségnek örvend, és fantasztikus karriert futott be. Új békeszimbólum született, mely a római utcakép meghatározó színe, mindennapi viselet és reklámszín is egyben. (Az egyik egyházi ruhaboltban láttam szivárványszínű miseruhát is.) Enyhe

¹ A szivárványszínű békezászló „kitalálója” Alex Zanotelli olasz katolikus pap, misszionárius és újságíró, az olasz globalizációkritikus mozgalom egyik vezetője.

túlzással Róma szivárványszíneibe öltözött, és a szivárványszínű zászlóból népszerű olasz békeárucikk és békeszuvenír lett.

A szivárványszín mellett meghatározó szín a „baloldali”, a „szakszervezeti”, a „munkásmozgalmi”, a „kommunista” vagy a „Szovjetunió-” vörös volt. Az olasz Kommunista Párt vörös zászlóiról nem hiányzott a sarló-kalapács és az ötágú csillag. A legnagyobb kínálat a zászló, a síp és a léggömb mellett a különféle pólókból volt. Az „Állítsd meg az erőszakot!”, „Szeresd Föld anyát!”, „A háború nem válasz!”, „Ne az én nevemben!”, „Ne háborúzz!”, „Bojkottáld a Coca-Colát!” feliratúak mellett szép számmal akadtak vörös csillagos, Che Guevarás vagy CCCP-s mezek is, áruk egységesen 8 euró. Az árusok nem meggyőződésből kínálták portékáikat: délelőtt ugyanők árultak a Spanyol-lépcsőnél napszemüveget és az Angyalvár előtt földön kúszó amerikai katonát műanyagból. Van persze amatőr árus is, aki a saját szervezete és ideológiáját próbálja népszerűsíteni és egyben bevételhez is juttatni.

A transzparenszek erdejéből kirittak a Berlusconi és Busht Mussolinihoz és Hitlerhez hasonlító szövegek, a náci egyenruhás, horogkeresztes és „Heil Hitler!” kézlendítéssel ábrázolások. Akadtak még – és nagy közönségsikert is arattak – a halál kaszásaként megjelenített Bush-, Blair-, Berlusconi- és Saron-figurák. Bush mint főbűnös számos kisebb-nagyobb transzparenszen megjelent, miközben Szaddam Huszein neve egyetlen táblán sem volt olvasható. Egyáltalán, az embertelen és bűnös iraki politikai rendszer elítélésével sehol nem találkoztam. (A szenvedő iraki néppel való együttérzés megnyilvánulásaiával igen. De a kettő nem ugyanaz!) Érezhetően jelen volt egy olyan szimbolika, amely az iraki háborút támogató politikai vezetőket azonosítja a világháborút kirobbantó fasiszta nemzetvezetőkkel, és az iraki háború elítélését a fasizmus elutasításával állítja párba. E táblahordozók számára mindkettő erőszakos világhatalmi törekvés, miközben az Irak elleni háború kapcsán Izrael állam teljesen egy kalap alá került az Egyesült Államokkal. Antiszemita transzparenszeket vagy antiszemita megnyilvánulásokat egyébként nem észleltem, az egyik felvonuló csoport szavalókórusa viszont szabadságot követelt a palesztinoknak.

Magyar szemmel nézve meglepő az a transzparenszen megnyilvánuló asszociációs szabadság, amelyet sem jogszabályok, sem rendőrök, sem ellentüntetők nem gátolnak. Kifejezetten szimpatikus, ahogy minden további nélkül meg lehet jeleníteni azokat a politikusokat, akiket felelősnek tartanak a háború kirobbantásáért vagy támogatásáért. Politikusokat és kormányfőket anélkül lehet – néven nevezve – háborúpártiságukért bírálni, hogy közben bárki is félne a kormányellenesség látszatától, kormányválság kirobbantásától, vagy az antiszemita vádjától. A kormányfőt akár ki is szabad gúnyolni, ahogy ezen a háborúellenes tüntetésen ki is gúnyolták, de nem azért, mert korrupt, vagy mert a kezében tartja az olasz médiát, hanem mert háborúpárti. (A budapesti háborúellenes tüntetésen az ellenzéki oldalról sokan azért jöttek el tüntetni, hogy kifejezzék utálatukat a D-209-es Medgyessy Péter iránt. (Egyáltalán, egy háborúellenes tüntetésen miért kell kiderülnie valakiről, hogy melyik párt híve?) A kevés tüntető között sokan azért voltak jelen, hogy tiltakozzanak Magyarország EU-csatlakozása ellen. Önmaguk nem tudtak megszervezni egy EU-csatlakozás elleni

tüntetés, de a háborút ellenzők tüntetésére kijöttek a csatlakozás ellen tiltakozni. A politikai szerepek és politikai célok nálunk teljesen összekeverednek, a tüntetésszervezők és résztvevők pedig egyaránt pártpolitikai csőlésben szenvednek.)

A római tüntetés légköre is hallatlanul toleráns volt. Az eseményről tudósító *Corriere della Sera* újságírója nem volt tanúja egyetlen ingerült szóváltásnak, vitának vagy provokációnak sem.² Pedig ezen a félmillió tüntetésen sem csak civil szervezetek vettek részt, hanem pártok is, és a háború elítélésén kívül nyilván nem sokban egyezik meg a véleményük. A középosztálybeliek és a fiatalok, a „konszolidáltak” mellett szép számmal voltak jelen a kirívó külsejű, szemlátomást külön életvitelű és gondolkodású emberek is, de senki nem inzultált senkit. A szervezetek között nagyságban, formációban, elismertségben lényeges különbség van, de egyikük sem törekedett az egyedüli vezető szerepre. Nem akartak egy meghatározott ideológia (ittthon: baloldal, globalizációellenesség, „humanizmus”), illetve meghatározott szervezeti keretek szerint (ittthon: ATTAC Magyarország-, Magyar Szociális Fórum- [MSZF-], Humanista Mozgalom-/Párt- [HMP-]) tagokat toborozni, ahogy a szociális fórum ügyeivel sem akarták egybemosni a háborúellenesség ügyét. Rómában az ideológiai eredőket nem firtatva, akár egyet sem értve velük, lett tiszteletben tartva mégis minden szervezet pusztán létezésénél fogva, és nem kompromisszumképességének függvényében tagja a háborút ellenzők koalíciójának. A tüntetésen való részvételnek nem volt feltétele, hogy átmenjenek egy központosított szűrőn (ittthon: Civilek a Békéért). Rómában az ESZF nemzeti csoportja csak egyike, és – a felvonulásban betöltött súlya alapján – nem is túl jelentős tagja volt a részt vevő szervezeteknek, miközben az ESZF-hez való kötődés itt is nyilvánvaló. Az olasz Humanista Pártban vagy bárkiben fel sem merülhetett az, ami otthon megtörtént, hogy HMP ugyanerre a napra egy szintén háborúellenes, de alapvetően megosztó „ellentüntetést” szervezett Békélánc címmel, mondván, hogy minden szervezetnek joga van a nemzetközi békenapon külön tüntetni.

Talán a legnagyobb hatást rám ez a szimbiózis, ez a kettős identitás, ez a két identitás közötti, helyzethez és alkalomhoz igazodó különbségtétel gyakorolta: a központi vezérlés nélküli, mégis egységes és mégis elkülönülő tiltakozás. A szervezetek ugyanis megtartották a csak rájuk jellemző identitásukat és az ahhoz rendelt „rég” jelképeiket, amit egyértelműen, harsogóan és büszkén vállaltak. Ezen keresztül jelenítették meg másik, háborúellenes identitásukat, amely közös eszmei nevezőként működve lehetővé tette számukra, hogy egy aktuálisan fontosabb ügy érdekében ezt hangsúlyozzák, és ezen keresztül kapcsolódjanak más, háborúellenes szervezetekhez. Itt tényleg az volt a fontosabb, ami összekötötte, s nem az, ami szétválasztotta őket. Ha valamelyik szervezet csatlakozott a nemzeti demonstrációhoz, akkor onnantól kezdve adva volt az együtt vonulás háborúellenes minimumprogramja, amit aztán persze irányítani és szervezni kellett, de kizárólag a minimális kereteket megalkotva. Ezután az, hogy melyik szervezet milyen szimbólumok szerint, milyen formában tiltakozik

² Gian Antonio Stella: La felicità? *Corriere della Sera*, 2003. április 13., 13. o.

és mit nyilatkozik, kizárólag az ő felelőssége. Egyetlenegy szabály van csak: az erőszakmentesség szabálya. Ez az a technikai vagy cselekvési minimum, amit azután minden szervezet a saját felvonulását illetően a saját rendezőgárdájával garantál.

A tüntetés indulási pontján két órája álltam már, nézve a folyamatosan és jó ütemben, a lehető legnagyobb békességben vonulókat, amikor az utca másik oldalán váratlanul, szinte a semmiből feltűnt egy futólépésben haladó, feketébe öltözött, bukósiskos, csuklyás meg palesztin kendős, mintegy harmincfős csapat. Abban a pillanatban már lángolt is az olasz bank épületének pénzjegykiadó automatája. A mellettem addig munka nélkül, derűsen álldogáló rendőrök átvágták magukat a tömegben, de a banda már árkon-bokron túl volt, pontosabban – mint azt utólag láttam – kirakatoikat törve-zúzva haladt a menettel egy irányban. A másnapi lapok beszámoltak a Black-Bloc nevű anarchista csoport Molotov-koktélt és festékpattintot hajigáló, a békés tömeg mellett félelmetes orkánként végigsöprő, jól szervezett bandája okozta károkról. A Black-Bloc (eredeti nevükön Forradalmi Antikapitalista Blokk) bűnlajstroma hosszú: Seattle-ben (WTO-ülés, 1999), Washingtonban (IMF-ülés, 2000) és Evianban is (G8-találkozó, 2003) összecsaptak a rendőrséggel, a thesszaloniki Görög Szociális Fórumon (2003) pedig a békés tüntetők fel agresszívan.³ Teljesen egyértelmű volt, hogy a Black-Bloc nem tartozik sem a tüntetőkhöz, sem a szintén tüntető, falragaszokkal és festékeikkel a középületeken nyomot hagyó békés anarchistákhoz. A Black-Bloc provokációjával senki nem vállalt közösséget, és bár az olasz sajtó foglalkozott velük, külön ügyként kezelték. Nem az történt, mint az itthoni béketüntetés esetében, amikor is az ennél sokkal kisebb volumenű agresszivitásról és szegény Bródy János megdobálásáról szólt szinte kizárólag a sajtó.

Egy helyben álltomban könnyen áttekinthető volt a két óra húsz percen át tartó tüntetés struktúrája. A menet elején és végén hatalmas erővel volt jelen az utcai harcra felkészült rendőrség, de ugyanúgy ott posztolt a kijelölt tüntetési útvonalra csatlakozó utcákon. A tüntetés láncszerűen egymáshoz kapcsolódó, lényegében önálló, zárt egységekből állt. Az első sor többnyire a jelmondatot viselő széles szalagot tartotta a kezében, ezt követték a zászló- és táblavivők meg a táncolók, pózolók, zenélők, skandálók mintegy 10–50 méter hosszú és 5 méter széles, hullámzó lepedők alá bújt csapata, ügyelve rá, hogy maguk közé másokat ne engedjenek. Az egy-egy ilyen egységben gyakran feltűnő, zenét és jelmondatokat harsogó, plakátokkal díszített kisbuszokat, teherautókat, kamionokat látva nevetnem kellett azon, hogy Budapesten mit kellett küzdeni a rendőrséggel az egyetlenegy 12 tonnás teherautó felvonultatásáért.

A rengeteg szakszervezetet látva merült fel bennem, hogy vajon miért nem kezdeményezett háborúellenes tüntetést egyetlen magyar szakszervezet sem. Sőt, itthon minden szakszervezet mereven elzárkózott a háborút ellenzők minden közeledésétől, miközben az éppen Budapesten ülésező nemzetközi szakszervezeti gyűlés külön is felszólította őket a háború elleni tiltakozásra. Az 1999-es jugoszláviai háború idején

³Artner Annamária: Globalizációkritika a világban. Budapest, 2003, kézirat.

még a Szőke Károly irányította Vasas Szakszervezet és a Vadász János vezette Közgűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete volt a bázisa a háborúellenes mozgalomnak, most egyikük sem állt a háborút ellenzők mellé. Talán csak nem azért, mert Magyarországon kormányváltás történt? Háborút csak akkor lehet ellenezni, ha a baloldali kormány is ellenzi azt? Ekkora lenne a szakadék a nyugati és a magyar szakszervezetek között, vagy ennyire közel lenne egymáshoz az MSZP és a magyar szakszervezeti mozgalom?

Az előttem elvonuló különböző szervezeteket látva azon morfondíroztam, hogy a magyar megfelelőjükkal miért nem találkoztam még sohasem a békefelvonulásokon. Az Amnesty International (AI) magyar csoportja azt nyilatkozta, hogy azért nem tiltakozik a háború valamilyen nem kívánt következménye ellen (menekültek, hadifoglyok, emberi jogok stb.), és azért nem vesz részt béketüntetésekben, mert az AI alapelve, hogy saját országának ügyeiben nem nyilvánít véleményt. Rómában az AI hatalmas kék zászlókkal volt jelen a menetben. Itthon a katolikus és evangélikus egyház kiadott egy-egy háborút ellenző nyilatkozatot, aminek örülni kell, mert ez önmagában véve hatalmas előrelépésnek számít, ha mozgósító ereje nem is volt. A két történelmi egyház legalább megszólalt, nem úgy, mint a jobboldal kormányzása idején dúló jugoszláviai háború idején. (Csak nem a hatalomváltás áll itt is a háttérben?) Sajgó Szabolcs jezsuita atya az első hívó szóra eljött beszédet mondani az egyik budapesti háborúellenes tüntetésre, és az itt tüntető apácákkal magam is beszélgettem. De mikor lesz nálunk is, hogy a béketüntetésen se szeri, se száma a felvonuló (értsd: tiltakozó!) egyházi csoportoknak? Vajon létrejön-e egyszer egy olyan magyar egyházi csoport, mint Olaszországban a katolikus Lilliput. (A csoport tagjai az úgynevezett aktív erőszakmentességi akciók során az amerikai katonai támaszpontokhoz vezető sínekhez láncolták magukat.) Kifüggesztenek-e valaha is magyar szerzetesrend portáján békezászlót, mint azt az egyébként magyar megfelelővel is rendelkező római „Jézus kis testvérei” nevű szociális nővérek portaszolgálatánál láttam?

A római tüntetésen rengeteg fiatal, köztük egyetemista volt jelen. Magam is láthatam, hogy a római egyetemek diákjai milyen élénken kapcsolódtak bele a háborúellenes mozgalomba, nem úgy, mint nálunk, ahol az egyetemi ifjúság a háborút egy rajta kívül létező világban zajló eseménynek tekintette, amihez az égvilágon semmi köze.

A tüntetők végigvonultak Róma belvárosán, a Piazza Venezián kis fakereszteseket állítottak, és elértek a Circus Maximushoz, a Palatinus és az Aventinus dombjai között húzódó, hajdan háromszázezer ember befogadására alkalmas lovas- és kocsiversenyek színhelyére. A mai sétatér monumentális díszletei közt folytatódott tovább a demonstráció. A szervezetek összeillesztették hosszú és széles, szivárványszínű szalagjaikat, látványosan körbekerítve vele a Circus Maximust. Olyan hangulat volt, mint egy majálison, csak sör és virsli nélkül. Voltak koldusok és részegek, de elvesztek a tömegben. Egyáltalán nem az volt az érzésem, hogy a valamilyen szempontból deviánsak, a valamilyen szélsőséget képviselők, a túlérzékeny és sérült kisebbség, a mindig minden ellen tiltakozók vagy a „szent örültek” vannak jelen, hanem a „normálisok”, a „többséghez” tartozók, a „konszolidáltak”. Nem a társadalom perifériá-

jára szorítottak és a kiszorultak, a mindig vereségre kárhoztatottak, a kedves, de ki-nevetett pacifisták, az örök légvárépítők, az egzisztenciát kialakítani képtelenek, a „súlytalanok” voltak itt többségben. Háborút ellenezni Rómában komoly dolog, mert komoly emberek komolyan gondolják, és ennek megfelelően, erejük tudatában, magabiztosan és méltósággal viselkednek. A hatalom itt is, mint mindenhol, győzedelmeskedik fölöttük, és a tüntetés után az olasz establisment továbbra is háborúpárti marad, de ezt a fegyelmezett tömeget, ezeket az öntudatos állampolgárokat nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ami itt történik, annak súlya van. Az ilyen tömeg egyszer talán még győzhet is.

Mitől ilyen erős a római (olasz) háborúellenes mozgalom? A 60 milliós olasz népesség számarányában, az erős olasz baloldalon, az olasz mentalitásban, vagy a háborút ellenző II. János Pál jelenlétében és népszerűségében keresendő az ok? A magam részéről hajlok arra a leegyszerűsített válaszra, hogy nem a háborút ellenzők erősek, hanem a civil társadalom, amelyből ez az egycélú mozgalom megszerveződhetett. Nagyon hihető nekem az a megközelítés, amelyet egy olasz tudóscsoport két évtizedes olaszországi kutatásuk eredményeként vetett papírra.⁴

Az empirikus vizsgálat során megállapították, hogy ahol a társadalmi és hatalmi szerkezet központosítva van, ahol a vertikális kapcsolatok a döntők, ahol a társadalmi problémákra az emberek egyéni stratégiákkal és az egyéni érdekkövetéssel reagálnak, ahol a kapcsolatokat a hatalomhoz való egyéni kötődés és mások kijátszása jellemzi, ahol a közügyek iránt gyér az érdeklődés, ott a hatalom fölötti kontroll gyenge. (A kormányzás nem hatékony, és alacsony fokú a gazdaság teljesítménye.) Ahol viszont a polgárok összefogtak, ahol a szolidaritás, a bizalom és türelem jellemzi a kapcsolatokat, ahol kialakult az együttműködés és a társadalom sűrű szövésű önszerveződő hálója, ahol érdeklődnek a közügyek iránt, ott nagyon sok civil szervezet jött létre, és a civil társadalom erős kontrollt tudott gyakorolni a hatalom felett. (A kormányzás hatékonyabb, és az emberek is jobban élnek.) Utóbbi eset azért következhetett be, mert az erős polgári értékrendből és a kialakult civil tradícióból táplálkozhatott. Si-si! De hogyan tudott ez kialakulni?

⁴ Robert D. Putman: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton – New Jersey, Princeton University Press, 1993.

• LEHET-E MÁ S A VILÁG?

A CIVILEK A BÉKÉÉRT HÁBORÚELLENES MOZGALOM TÖRTÉNETE ÉS TEVÉKENYSÉGE

Magyarországon a Civilek a Békéért (CaB) mozgalom a legjelentősebb olyan, mintegy 120 civil szervezetet tömörítő társadalmi mozgalom, amely tiltakozott az iraki háború ellen. A háború előtt létrejövő és formálisan a háború után is létező CaB nem a semmiből alakult, hanem létrejövételének megvannak a nemzetközi, sőt globális, továbbá magyar ideológiai, mozgalmi és politikai előzményei. A globális eredő a globalizációkritikai mozgalmak („Seattle népe”), a szociális fórumok és a nemzetközi szervezetek (ATTAC, humanista mozgalom, alternatív mozgalmak), valamint háborúellenes koalíciók, míg magyar hátterét mindezek magyar megfelelői (Magyar Szociális Fórum, ATTAC-Magyarország, Humanista Mozgalom, Lehet Más a Világ! Hálózat) és zöld-, baloldali, béke-, valamint vallási mozgalmak alkotják. A firenzei Európai Szociális Fórumon megfogant mozgalom a háborút ellenzők gyűjtőszervezeteként indult, szervezett konferenciát és fórumokat, majd csatlakozva a világ eddigi legnagyobb béketüntetéséhez, megrendezte a második világháború óta legnagyobb magyar háborúellenes tüntetést. A februári tüntetés első útvonalának rendőrségi-politikai betiltása miatt hatalmas nyilvánosságot kapott, és elindította a gyülekezési jogról való társadalmi gondolkodás folyamatát. A nagy tüntetést azonban már egy megszokott CaB rendezte meg, mivel a CaB-ból kivált egy másik globalizációkritikai és háborúellenes csoport, a humanisták vezette Békélánc csoportosulás, amely utóbb létrehozott egy másik magyar szociális fórumot, a Lehet Más a Világ! Hálózatot. A Magyar Szociális Fórum részeként létrejövő CaB nem tudott független és önálló identitással rendelkező, egytémájú háborúellenes mozgalommá válni, mivel nem tudott túljutni a régiókat jellemző ideológiai, politikai és kulturális társadalmi törésvonalakon. A változatos politikai tiltakozási formákat alkalmazó CaB ezáltal nem használta ki a kínálkozó politikai lehetőségstruktúrát, ott folytatta, ahol a jugoszláviai bombázások ellen tüntető magyar Balkán Békéjéért Mozgalom abbahagyta: eredményei ellenére nem tudott integratív, meghatározó és maradandó szereplőjévé válni a háborúról folytatott társadalmi diskurzusnak. A háborúpárti magyar politikai establishment – egy átmenetinek tekinthető zavar után – könnyedén érvényesíthette akaratát, és egy érdekfeszítő és tartalmas, ugyanakkor rövid mozgalmi dagály után a magyar békemozgalmi és háborúellenes civil mozgalmi szektor helye ismét betöltetlen.

A Civilek a Békéért antirasszista és háborúellenes mozgalom egyik legjelentősebb ideológiai, mozgalmi és politikai előzményei a humanista mozgalom, az ATTAC-Magyarország szervezet és a kettőt kezdetben integrálni tudó Magyar Szociális Fórum.

A Humanista Mozgalom

A magyar Humanista Mozgalom (HM) 1989-ben jött létre. A magyar Humanista Párt (HP) 1993 (december 22.) és 1999 között bejegyzett párt volt Magyarországon, majd – mivel nem tudott két egymást követő országgyűlési választáson képviselőjelöltet állítani – a Fővárosi Bíróság törölte a pártok sorából (1999. január 14.). A magyar Humanista Mozgalom azonban szívós jogi és mozgalmi munkával, valamint anyaintézményének, a Humanista Internacionálénak (HI) a támogatásával elérte, hogy a Humanista Párt 2003. január 14-én ismét bejegyzésre kerüljön. (A HP képviselőket kíván állítani a következő választásokon.¹) A HP ezzel továbbra is tagja maradt a 60-as években indult és a ma 65 éves argentin író, Silo (Mario Rodriguez Cobos) által alapított humanista mozgalomnak és nemzetközi humanista pártszövetségnek.² A mintegy 100 országban valamilyen formában jelen lévő humanisták több mint 100 ezer aktivistával rendelkeznek világszerte. A HI-nek Európában 18, Latin-Amerikában 10, Észak-Amerikában 2 – elvileg önálló – nemzeti párt a tagja, de Indiában és Ausztráliában is működik egy-egy nemzeti HP. A leginkább szovjet illetve orosz és olasz, Közép-Kelet-Európában pedig a magyaron kívül lengyel, cseh és román kötődésekkel rendelkező nemzetközi, globális pártszervezetnek a programja felöleli az ENSZ és az európai stb. emberi jogi chartákban megfogalmazott összes cél megvalósítását (politikai, gazdasági, egészségügyi, migrációs, környezetvédelmi, nevelési, antidiszkriminációs, demokratikus jogok stb.). A HI és a HP mindemellett nem EU-ellenes, viszont ellene van a „globális kapitalizmus” negatív következményeinek; NATO-ellenes és ellenezte Magyarország NATO-csatlakozását, valamint a jugoszláviai NATO-bombázásokat.

A Rómában székelő Humanista Internacionálé által összefogott párt- és mozgalmi struktúra globális, regionális és nemzeti szinten egyaránt jól tagolt és jól szervezett. A Magyarországon összesen 100-120 főre tehető és mintegy 1000 szimpatizánssal rendelkező³ Budapesten és egy csoport erejéig Miskolcon működő HP és HM ugyanazon székhellyel és ugyanazon tagsággal, valamint ugyanazon vezetőséggel rendelkező szervezet. A humanisták különbséget tesznek ugyan párt és mozgalom között, azonban ez a megkülönböztetés csak formális.

A humanisták szerint a mozgalom az elsődleges, amely azután szervezeteket alkot, illetve szervezetekbe tagolódnak. A három ilyen szervezete közül az egyik a humanista ideológiát pártpolitikai szinten (pártpolitikai arénában) megjeleníteni hivatott Humanista Párt.⁴ [A HP és a HM elvi és gyakorlati oldalról nézve egyaránt meg-

¹ www.humanistapart.hu

² Silo: *Levelek barátaimnak*. Humanista Kiadványok Egyesülete, Budapest, 1995.

³ A magyar humanistáknak a libériai humanistákkal van közvetlen kapcsolata, ahol magyar irányítással működik egy kb. 300 tagot számláló csoport.

⁴ További szervezetei a társadalmi és kulturális célokat megvalósító "Közösség és Emberi Fejlődésért" és "Kultúrák Humanista Központja" nevű szervezetek. www.humanistapart.hu

különböztethetetlen szervezet, ezért amikor a humanisták kifejezést használok, akkor ez alatt a HP és HM szervezet egyszerre értendő.)

A HP önbesorolása szerint „egyetlen jelenlegi politikai erőhöz vagy párthoz sem köthető”, és egyaránt képviseli a jobb- és baloldali, valamint liberális értékeket és programokat. A nemzetközi humanista mozgalom marxista-kommunista múltja és a magyar HP tevékenysége, valamint koalícióalkotó gyakorlata alapján azonban baloldali pártnak mondható. (A humanisták a Munkáspárttal és annak ifjúsági szervezetével [Baloldali Front⁵], továbbá a tőlük is balra eső civil szervezetekkel [Marx Károly Társaság, Május 1. Társaság] kötött és köt rendszeres „alkalmi” szövetséget.) A HP jellegét tekintve egyszerre akar rétegpárt és gyűjtőpárt lenni, hiszen egyszerre akarja a kirekesztetteket és a lecsúszottakat, valamint a választók többségét megnyerni. Ennek megfelelően a humanista politikai vezetők egyszerre tartoznak az ideálokhoz megfelelni akaró „önkéntes” és a tömegülésnek alárendelten működő „karrierista” politikusi típusba. A párt politikai felfogását a populista felfogás jellemzi, mivel a hatalmon kívüliek egyéni és társadalmi érdekeit a maguk sokféleségében akarja a hatalmi szférában képviselni.

A humanista szervezet szándékaiban és bázisépítő módszereiben hasonlít a politikai katolicizmusra, amely egyébként elsőként kezdte meg a választók mobilizálását egységes (vallási) ideológia alapján, úgy, hogy egyszerre kezdte kiépíteni társadalmi és politikai tömegszervezetét, s úgy, hogy mindezt az egyének szinte minden élettevékenységét és léthelyzetét átfogva igyekezett elérni. A humanisták ugyanis „az új humanizmus kultúráját”, a „társadalmi erő felépítését” a „kapcsolathálón” keresztül akarják megvalósítani. Ezzel egy egységes értékrendszert hordozó politikai szubkultúrát kívánnak létrehozni.

A humanisták jól és szellemesen ötvözik az egyházhoz nem kötődő vallásos (transzcendens) nézeteket, emberi jogi tematikát, valamint erőszakmentes, humanitárius és humánus elemeket, továbbá a globalizációkritikai felfogást. Az „új humanizmus” legfontosabb öt alapelve⁶ közül elsősorban az aktív erőszakmentességből és az új gazdasági modell megvalósításának képviseletéből eredt az iraki háború elutasítása, s ez jelentette az elvi kapcsolódási alapot a háborút ellenző és globalizációkritikát megfogalmazó szervezetekkel.

A külföldi és magyar humanisták célcsoportjai formálisan a mindenkori családottak, a politikai rendszerből, a pártokból és a formális demokráciából kiábrándultak,

⁵ Baloldali Front – Munkás Ifjúsági Szövetség (BAL), amelynek jelképe a vörös-fekete ötágú csillag (kommunista-anarchista szimbolika keveredése), és Che-Guevara a példaképe. Alapszabálya szerint „kommunista, marxista-leninista, forradalmi, újbaloldali szervezet”, amely „marxista értékrendje alapján felvállalja az antiimperialista, antifasiszta értékeket”, továbbá antimilitarista, hadkötelezettség- és NATO-ellenes.

⁶ Az öt alapelv: 1. Az emberi szabadságjogok védelme. 2. Az aktív erőszakmentesség képviselete (az erőszak minden formájának és a strukturális erőszaknak az elvetése, kizárólag erőszakmentes eszközök alkalmazása). 3. Megkülönböztetés-mentesség (egyéni, kulturális, faji, vallási, ideológiai alapú diszkrimináció elvetése)

a társadalom perifériájára szorultak, a lecsúszottak, a kisebbségben élők, a diszkriminációt elszenvedők. A humanista szervezetek tagjai viszont elsősorban a társadalom problémáit érzékelni és ezen felháborodni tudók, az igazságtalanságok ellen tenni akarók, a korábban inaktívak, akik egy új értékrend megteremtése nyomán egy új társadalmat akarnak létrehozni. Utóbbiak vállaltan naivnak, utópisztikusnak mondják elképzeléseiket. Ezzel együtt a magyarországi humanisták elsődleges célcsoportja a fiatalok, tagjaik pedig jól szituált fiatalok, akiknek fluktuációja dinamikus jellegű kölcsönöz a szervezetnek, miközben kizárólag a 3–6 fős vezetőségük állandó.

A humanisták önmeghatározásuk, önmegjelenítésük esetében, valamint belső és külső módszereiket tekintve kreatívan ötvözik a vallási szekta és a politikai valamint kereskedelmi marketing eszközeit. Pontosán kidolgozott, a nemzetközi és a nemzeti találkozókra valamint nyári táborokon begyakorolt tréningeken (pl. „önfelszabadítás”, „ceremóniák”, „egységes élet”) megtanult módon,⁷ ügyesen és hatásosan (professzionális módon) vannak jelen a mozgalmi küzdőtéren, az interneten, a közművelődési intézményekben és a médiában. Az egyének „mentális megváltoztatására” törekednek, „egyéni megváltásra”, amely után közéleti és politikai aktivitást fejthetnek ki a családi, a „szomszédsági”, munkahelyi, az érdekvédelmi, szabadidős, művelődési és sajtókapcsolataikban.⁸

A magyar humanisták, a HI által közzétett módon, céljaik elérése érdekében „humanista akciófront” kiépítésének módszerét alkalmazzák. Ennek lényege az, hogy a radikálisan szélsőséges szervezeteket leszámítva bármelyik párttal és civil szervezettel hajlandóak együttműködni, abban a formációban (párt vagy mozgalom), amelyet adott esetben a leginkább célravezetőnek tart. Az ideológiai sokszínűség tág teret ad arra, hogy politikai alluk nélkül találják meg politikai szövetségeseiket, és egyben nagy játéktérrel biztosít arra is, hogy az alkalmi koalíciókat bármikor felbonthassák. A humanisták politikai filozófiájukat maradéktalanul igyekeznek megvalósítani akkor is, amikor egy-egy koalícióban, akcióban, demonstrációban meghatározó módon (pl. a döntéshozatal folyamatában aktívan és a többiekhez képest arányosan több képviselővel vannak jelen; a tüntetésen 50–100 saját tagjuk mindig részt vesz) és látványosan (pl. szervezethez, transzparensnek saját jelmondatokkal, mindent beborító narancssárga szín), valamint dominanciára törekvően vannak jelen (pl. sajtószóvivői pozíció; sajtóval való kapcsolattartás). A gyenge mobilizációs képességgel rendelkező és szervezetlen civil valamint mozgalmi szektorban mindezen tulajdonságaik miatt a humanisták erős „civil” szervezetnek számítanak, és a valóságosnál sokkal többnek látszanak. A ködös és megfoghatatlan, szimpatikus hangzó megközelítéseik által a koalícióra mindig éhes humanista szervezetek a mozgalmi szektor elfogadott szerep-

⁷ Szeminárium az egységes (koherens) életéről. www.humanistapart.hu

⁸ A humanisták anyagi bevételei közelebbről meg nem nevezett (magyar vagy külföldi?) cégektől, magán-személyek adományából és a tagdíjból származnak. (Utóbbi összege félévente 4700 Ft; 100 fizető taggal számolva ez évi 940 000 forintot tesz ki.) Ebből tartják fenn a fizetett alkalmazottak nélküli, önkéntes munkára épülő mozgalmi és pártirodát illetve struktúrát.

lői, miközben crejúket és ismertségüket a velük koalíciót alkotó szervezeteknek is köszönhetik (parazita módon épülnek be a koalíciós struktúrákba, és kíméletlenül kihasználják azok szervezetlenségéből és naivitásból eredő hiányosságait).

A humanisták jelen voltak a firenzei I. Európai Szociális Fórumon és részt vesznek a globalizációkritikát megjelenítő ún. Porto Allegre-i folyamatban. A fentebb leírt módon szervezték az iraki háborút ellenző koalíciót (MSZF és CaB). Az MSZF és a CaB egyik legaktívabb szervezetét képezték egészen a Horn Gyula volt miniszterelnököt megszólaltató CaB-békefórum szervezéséig (2003. január). A volt szocialista miniszterelnök meghívása körül azonban éles vita bontakozott ki a CaB szervezetei között. Az egyik póluson zöldszervezetek (Rügyecskék, Zöld Fialatok, Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület), a Szolidaritás Ifjúsági Alternatíva, valamint a humanisták voltak (humanista pólus). A másik póluson a baloldali és radikális baloldali szervezetek, élükön az ATTAC-Magyarországgal (ATTAC-pólus).

A sorsdöntőnek bizonyuló vita mögött súlyos ideológiai, szocializációs és generációs ellentétek húzódtak meg. Ebben a vitában az ATTAC-M egyrészt mint a baloldalon és a szélsőbaloldalon lévők integráló gyűjtőszervezet lépett fel, másrészt me-reven képviselte a baloldali prioritásokat, harmadszor pedig kizárólagosan a politikai baloldalt preferálta. A közép- és annál idősebb generációt képviselő ATTAC-M tagjai politikai, közéleti, szakszervezeti, társadalmi-mozgalmi szocializációjuk következtében kevésbé voltak képesek a kifinomult demokratikus játékszabályok alkalmazására. A mozgalommá alakulás nehéz kezdeti időszakában megoldhatatlan feladat elé került az MSZF–CaB, hiszen civil mozgalomként politikust (Horn Gyula) akart meghívni; a hatalomból nem részesülő, hálózatban gondolkodó szervezetként egy volt kormányfőt, mai is aktív politikust invitált vitára; elvileg pártpolitikailag semleges mozgalomként a háborút pártoló párt egyik reprezentánsát akarta megszólaltatni (aki a fórumon a háború mellett érvelt); elvileg szinte valamennyi párt felé nyitott mozgalomként nehezen szembesült a pártprioritásoknak a mozgalmon belüli jelenlétével. A humanista pólus intenzíven képviselte a rendezvény civil jellegének elsődlegességét és pártpolitikai szempontból való kiegyensúlyozottságának fontosságát. Ezzel szemben az ATTAC-pólus az elérhető sajtóvisszhang maximálását tartotta fontosabbnak, és nem állt szándékában a békefórum vagy békefórumok politikai kiegyensúlyozottságának megvalósítása. Elképzelhető lett volna azonban, hogy a két pólus a személyes és a „megörökölt” ellentétek ellenére, valamint az elvi-ideológiai továbbá generációs különbségek dacára egymásra találjon az ellentmondásokkal terhelt békefórum kérdésében. Ez azonban nem így történt, aminek oka minden bizonnyal részben szocializációs különbségre, részben pedig a mozgalom strukturális kérdéseinek megoldatlanságára vezethető vissza. Nevezetesen arra, hogy 2003. januárig nem sikerült felépíteni a mozgalom vázát, nem sikerült megalkotni működési szabályzatát, nem kristályosodott ki döntési mechanizmusa. A stiláris különbségként beállított vita valójában a demokratikus döntéshozatal mikéntjéről folyt, valamint a mozgalomépítésről, az együttgondolkodásról alkotott világkép eltéréseiről. Ugyanakkor többről is, másról is szó volt a vitában, s ez lett az oka a végleges szakításnak:

mindkét pólus meghatározó csoportja azonos mozgalmi, ideológiai és szocializációs forrásvidékről származik, amelynek szinte egyenes következménye az, hogy két, hívő módon elkötelezett baloldali (marxista-kommunista) szervezetről van szó; az ideológiai és generációs különbségek ellenére hasonló módon dominanciára szocializálódtak, továbbá a demokratikus megközelítést alárendelten kezelik a mindent felülíró nagy és közös cél (a béke) elérése, másrészt a saját ideológiai prioritásuk megtartása érdekében.

A humanisták abban a pillanatban, amikor megtapasztalták, hogy a döntési centrum végleg kikerült az általuk ellenőrizhető körből, és náluk is dominánsabb mozgalmi riválisra akadtak az ATTAC-M mozgalomban, amikor egyértelművé vált számukra, hogy a CaB-ot nem tudják leszakítani az MSZF-ről, akkor a háborúellenes mozgalom súlyos, valós hiányaira és hibáira hivatkozással kiléptek a CaB-ból (január 16.). A Horn Gyulával megtartott békefórumot (január 16.) követően (január 20.) hasonló okokból követte őket a Zöld Fiatalok és a Szolidaritás Ifjúsági Alternatíva is, míg a Rügyecskék mindvégig köztes (benn is, kinn is) státusba került. A kilépő három szervezet egyaránt hangsúlyozta, hogy nem kíván február 15-ére „ellenrendezvényt” szervezni és „ellenmozgalmat” elindítani, viszont ugyanezen napra, az Összeurópai Háborúellenes Nap keretében párhuzamos rendezvény megtartását tervezte. A CaB eróziója ezzel elkezdődött, és utóbbi látható, hogy ezzel egy megfordíthatatlan folyamat vette kezdetét, amely során a CaB-ból kiváltakból létrejött egy másik háborúellenes mozgalom, és a két mozgalom egymás riválisaként, sőt ellenfeleként, néha ellenségeként lépett fel a politikai küzdőtéren, miközben mindkét mozgalomnak teljesen azonos céljai voltak. Ennek egyenes következménye lett, hogy létrejött a Békelánc mozgalom (Országos Békelánc Demonstráció [OBD]), hogy az MSZF-t⁹ is elhagyták a zöldszervezetek és a humanisták, hogy megalakult az MSZF rivális szervezete, a „Lehet Más a Világ” Hálózat [LMV].¹⁰ A magyar globalizációkritikai mozgalom ezzel kettévált egy baloldali (MSZF) és egy zöld+humanista hálózatra, és egymással versengő, illetve ellenmozgalmi viszonyrendszerbe került. (Miközben mindkét irányzat egységesen elutasítja a globalizációellenes [nacionalista, rasszista, antiszemita] csoportok közeledését, és ugyanazon Porto Allegre-i folyamat letéteményesének tekinti magát ugyanazon manifesztációval.) A magyar globalizációkritikai mozgalmak megosztottsága messze túlmutat az iraki háborút elítélő mozgalmi időszakon és mozgalmi tematikán, valamint valószínűleg hosszú távon meghatározza a

⁹ ATTAC-Magyarország, Baloldali Alternatíva Egyesülés, Baloldali Együttműködési Tanács, Bányaiipari Dolgozók Szakszervezete, Energia Klub, Értelmi Sérültek és Családjaik Jogvédő Egyesülete, Fejér megyei Polgárvédelmi Szövetség, Gaia Környezetvédő Egyesület, Humanista Társadalmi Egyetem, Humanista Társadalmi Egyetemért Egyesület, Létfminimum alatt Élők Társasága, Magyar Cigányok Antifasiszta Szervezete, Magyar Pax Romana, Május 1. Társaság, MEASZ Salgótarján, Székesfehérvári Nemzetőrök Egyesülete, TÉT (több mint 100 civil szervezet képviselésében), Új Demokratikus Politizálásért Egyesület, Zöld Fiatalok Egyesülete. <http://www.mszf.fw.hu>

¹⁰ A „Lehet más a világ!” hálózat legfontosabb szervezetei: Humanista Mozgalom, Magyar Természetvédők Szövetsége, Védegyelet, Levegő Munkacsoport, Energia Klub, Zöld Fiatalok. <http://www.lehetmasavilag.hu>

hazai globalizációkritikai szektor mozgását. Mindkét hálózat mozgalmi múltjában, illetve létrejövetelében és identitásában hangsúlyosan van jelen a CaB-on belül történt törés, amelynek nyomán az MSZF „tart igényt” a CaB-ra, míg az LMV az OBD-re. (Vagyis mindkettőnek megvan a saját háborúellenes előzménye, illetve szektora.)

Mozgalom és ellenmozgalom

Adva van tehát a CaB (vezető ereje január 20. után egyértelműen az ATTAC-M és az MSZF), valamint az OBD (vezetői a humanisták), amely két olyan nemzetközi beágyazottsággal rendelkező gyűjtőszervezet, amely a szakítás után egymás céljaira, akcióformáira és szerveződéseire kölcsönösen reagált, és amelyek konfliktusos viszonyban álltak.¹¹ A klasszikus mozgalom–ellenmozgalom vagy a promozgalom–kontramozgalom ellentétpároktól eltérő módon lettek egymás mozgalmi ellenfelei. A társadalmi konfliktus azonos politikaterületén (háború–béke), azonos mozgalmi-politikai arénában, különböző civil és párt mobilizációk mentén küzdöttek egymással és a háborút támogató állammal (főhatalommal) valamint pártokkal (a hatalom fontos tényezői), továbbá egymás ellenében küzdöttek a sajtónyilvánosságért. Kölcsönös egymásra vonatkoztatási viszonyrendszerrel van szó stratégiaileg alapvető témakörben, amely viszonyrendszerben a humanisták először reagáló mozgalomként vannak jelen, majd pedig átveszik a kezdeményezést, és a CaB lesz gyakran a reagáló mozgalom. A humanisták és szövetségi rendszerük ellenmozgalommá fejlődik, és a CaB-bal szemben mint ellenmozgalom mobilizálódik, miközben mobilizációik dinamikája kölcsönösen hatott egymásra.

A CaB és az OBD a politikai tiltakozások közül leggyakrabban a leginkább kollektív cselekvési formát, a nyilvános tiltakozó akciót, a tüntetést választotta. Tüntetéseiknek azonos volt a társadalmi-politikai célja: egyrészt a háború kitörésének megakadályozása, és annak elérése, hogy a magyar politika releváns aktorai valamint a közvélemény elutasítsák a háborút (proaktív cél); másrészt a háborúban való magyar részvétel megghiúsítása, a háború támogatásának visszavonása, valamint további támogatásának megakadályozása (reaktív cél). A háborúellenes tüntetések címzettjei közvetlenül az állami hatalom, a nyilvánosság, a civil társadalom, és közvetve a nemzetközi közvélemény volt. Akcióformáik kivétel nélkül legálisak, erőszakmentesek, tömegesek és kiscsoportosak voltak, ami szervezettnek tűnt, s figyelemfelkeltő és nyomásgyakorló volt egyszerre.

A CaB és az OBD politikai tiltakozásai között lényeges különbség mutatkozott a tiltakozó cselekmények típusait, jellegét és méreteit illetően. A CaB sokkal többféle tiltakozó cselekménytípust, tiltakozási formát használt, hiszen élt a tiltakozási sorozat formációval (a miniszterelnöknek folyamatosan, egyenként feltett kérdések), jogi akciókat indított (gyülekezési jogának érvényesítésére érdekében magyar és nemzet-

¹¹ Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest, Villányi úti könyvek, 1998. 96-98.

közi bíróságon fellebbezett, illetve pert indított; alkotmánybíróági beadványt készített), bojkottot kezdeményezett (az ESSO benzinkút ellen), aláírásgyűjtésbe kezdett (a békefelhívás aláírására) és gyakrabban alkalmazta a nyílt levél, az állásfoglalás formát valamint tartott sajtótájékoztatókat.¹² Tiltakozási repertoárja tehát gazdagabb volt az OBD-énél. A CaB – még a humanistákkal – békekonferenciát és békeforumokat rendezett, továbbá – már „önállóan” – békefelhívást tett közzé, és az országgyűlési képviselők, a parlamenti pártok, továbbá a miniszterelnök közvetett és közvetlen (személyes) befolyásolására tett kísérletet.

A CaB és az OBD hasonló módon és hasonló külsőségek közepette alkalmazta a tüntetés és a felvonulás tiltakozási formáit. Mindkét formáció tüntetésein és felvonulásain hangsúlyosan voltak jelen a nemzetközi háborúellenes és a globalizációkritikai mozgalmak által világszerte ismertté tett mozgalmi-tiltakozási kultúra elemei, amit a szerveződések tagjai közösen is megéltek a firenzei szociális fórumon (performance, színjátás, szerepjátékok, zenélés, sípolás, gyertyák, fáklyák stb.).

A tiltakozó cselekmény típusai között kell említést tenni a tiltakozó kampányról, amely a február közepi „nagy tüntetést” volt hivatva előkészíteni. A fotókiállításból, békefórumból, pódiumbeszélgetésből, filmvetítésből álló hatnapos (február 10–15.) cselekménysorozat („Háborúellenes akcióhét”) tetőpontja az OBD és a CaB február 15-i háborúellenes felvonulása volt.¹³ A tiltakozó kampány ötlete és kivitelezője a firenzei szociális fórumon részt vett erős környezetvédelmi mozgalom, az Energia Klub (EK) volt.¹⁴ A külföldi globalizációkritikai mozgalomtól származó pénzből finanszírozott tiltakozó kampányt koordináló EK szlogenje („Ne az én nevemben!”) és az általa használt szimbolika (olajtól szennyezett békegalamb – olajfúró torony) egyértelműen fejezi ki a nemzetközi háborúellenes mozgalomhoz való csatlakozást, ad egyértelmű vizuális magyarázatot a készülődő háború kitörésének – vélt vagy valós – okára, és teljesen szinkronban áll az EK filozófiájával és mozgalmi profiljával (energiafelhasználás-politika).¹⁵ Az EK lehetett volna talán a két csoport között a katalizáló szerepet betölteni tudó „kiegyenlítő csoport”, de lehetett volna egy újabb, a háborút önállóan ellenző mozgalom életre hívója is. Az EK végül az első szerepkört választot-

¹²Egyetlen alkalommal a CaB soraiból kivált tagjai, nem a szervezet nevében, engedély nélkül, a közrend erőszakmentes megsértésével, aktív erőszakmentes akciót hajtottak végre: az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetsége elé vért szimbolizáló festécpatronokat dobtak. A korábban CaB felé nyitott és az OBD-n is részt vett magyar Greenpeace erőszakmentes, illegális, kis létszámú, szervezett, figyelemfelkeltő háborúellenes demonstrációt tartott a Clark Ádám téri alagút bejáratánál 2003. február 18-án. A rendőrség kényszer alkalmazása nélkül avatkozott be a tüntetésbe, akárcsak a nagykövetség épületét festécpatronokkal megdobálni akarók esetében.

¹³Olajozott háborús gépezet. Antinukleáris hírlevél. Energia Klub, Budapest, 2003. 1. szám.

¹⁴Az Energia Klub az Ökotárs Alapítványtól pályázat révén 724 ezer forintot kapott a firenzei szociális fórumra „a magyar civil szervezetek részvételi költségeihez való hozzájárulás” jogcímén. A későbbiekben a szociális fórumok a közép- és kelet-európai országok globalizációkritikai mozgalmai részére létesített segélyalaphól kaptak támogatást rendezvényekre és utazásra.

¹⁵Az amerikai (USA) és olasz háborúellenes, elsősorban zöld mozgalmak használták a „Ne önts vért az olajért!” („No blood for oil!”) szlogent.

ta (akárcsak a Rügyecskék), majd OBD felé sodródott, és lett végül a „Lehet Más a Világ!” Hálózat meghatározó tagja.¹⁶

A két csoportosulás tüntetési helyei is jelentős átfedést mutatnak, hiszen azok fővároscentrikusak voltak és azonos helyre koncentráltak (az OBD-nek volt egy szegedi tüntetése). Az OBD öt budapesti tüntetése közül négy volt a Kossuth téren, míg a CaB tüntetése közül három. Érdekes ugyanakkor rögzíteni, hogy mindkét szövetségnek a legnagyobb tüntetése ugyanazon a napon volt (felvonulás – február 15.), mindkettő elkerülte a Parlament előtti teret és a Műegyetem rakpart – Erzsébet tér (OBD), illetve a Liszt Ferenc tér – Hősök tere útvonalon zajlott. (Utóbbi esetben fontos megjegyezni, hogy a felvonulás eredeti végcélja a Kossuth tér lett volna, de ezt az útvonaltervet a rendőrség nem engedélyezte.)

A két szerveződésnek egymástól eltérő a szimbolikus manifesztációja. A CaB-ban – még a humanisták részvételével – élénk vita zajlott a névválasztás mellett a mozgalom jelvényéről (emléma, logó) is. A CaB a „fehér galamb” vagy az „áthúzott bomba” közül a nemzetközi háborúellenes mozgalom és szlogen (Stop the War – Around the World) mintájára az utóbbi variációt választotta.¹⁷ A CaB szlogenként „A Nevünkben NE!”, a „Büntett ez a háború!”, a „Stop” jelzéssel ellátott „Állítsuk meg a háborút!” („Stop the War!”) és a kék színű, „Nem akarunk háborút!” mondatokat választotta illetve használta a legtöbbször, amelyek megegyeznek a nemzetközi háborúellenes mozgalmak jelszavaival, és hasonlítanak azok megjelenésére.¹⁸ A CaB által használt mozgalmi színek elsősorban a piros és a fehér. (A tüntetéseiken több száz méternyi arasznyira szabdalt fehér posztószalagot osztottak szét, amelyek vége a háború kezdete után pirossá „változott”.) Az OBD a számára korábban is szimpatikusabb, „zászlószerűen ábrázolt” „fehér galamb” szimbólumot¹⁹ választotta. A nagy tüntetésük jelképeinek pedig a nemzetközi békejelvényt és a híd szimbólumát választották.²⁰ Tüntetések színvilágára elsődlegesen a nemzetközi humanista mozgalom narancssárga színe a jellemző, de feltűnnek a környezetvédő mozgalmak zöld és kék színei is. Mindkét mozgalom soraiban feltűnt a szivárványszínű, „Pace” feliratú nemzetközi (olasz) háborúellenes zászló is, amely gyakran értetlenségre és félreértésekre adott okot (összetévesztették a melegek szimbólumával).

¹⁶ www.energiaklub.hu

¹⁷ A nemzetközi háborúellenes logó sötétzöld külső körben, világoszöld alapon stilizált földrészeket ábrázol, a CaB lógója ennek egyik mutánsa: a piros szélű körben, fehér alapon a bomba pirossal van áthúzva, úgy, ahogy például a görög háborúellenes mozgalom használta.

¹⁸ Az angol háborúellenes mozgalom nemzetközileg használt szlogenje: „Stop the War!” A Londonban megalakult (2001. szeptember 21.) és a szakszervezeteket, vallási mozgalmakat valamint ifjúsági szervezeteket integráló Stop the War Coalition (SWC) tagja a CaB is, és Lengyelország mellett Magyarország volt az egyetlen közép-kelet-európai ország, amely képviselőt küldött a SWC londoni ülésére (2003. március 4.). <http://www.stopwar.org.uk/groups.asp>

¹⁹ Picasso nemzetközi békemozgalmat jelképező galambja.

²⁰ A híd-szimbolika direkt értelmezése: február 15-i tüntetésükön a Szabadság hídon vonultak át. Áttételes érteleme: ellentétes nézeteket akartak összekötni a háború ellen.

A két mozgalomra egyaránt igaz, hogy a szövetségi rendszerük kiterjedtsége, a szervezetlenség és az agyagi erőforrások hiánya, valamint a közös háborúellenes mozgalmi identitás alacsony foka miatt nem alakult ki egységes arculatuk. (Az egységes vizuális rendszer hiánya természetesen lehet előny és hátrány is.²¹) Az OBD rendezvényeit a kisebb méretek, de sokkal inkább a humanisták, a Rügyecskék és a Zöld Fiatalok által képviselt közvetlenebb hangvétel, a tematika és a résztvevők emocionálisabb megközelítése jellemezte (fákyagyújtás, „körbeállós kézfogas”, könnyűzenei programok, mély és könnyű hangvétel [szórakozás] vegyítése).

A CaB felvonulásai során 20 ezer (más becslések szerint 50 ezer), illetve 5 ezer főt tudott kivinni az utcákra, míg az OBD egyszeri felvonulása 5 ezer főt mozdított meg (a tüntetéseken, performance-okon a CaB esetében 10–200 fő, az OBD vonatkozásában 100–1000 fő vett részt). A CaB felvonulásai számukban és nagyságukban voltak „erősebbek”, míg az OBD a tüntetések alkalmával tudott több embert mozgósítani.

A február 15-i felvonulás időszaka, ami mindkét szerveződés mozgalomtörténeti csúcspontja, egyben a két csoport közötti leghevesebb rivalizálás időszaka is volt, ami leírható a politikai marketing által ismert „negatív kampányként” is. A CaB felvonulását kísérő, annak rendőrségi betiltása keltette közfigyelmet a humanisták igyekeztek maximálisan kihasználni, illetve igyekeztek abból minél nagyobb arányban részesedni. Mindkét szerveződés első útvonalkérelmének engedélyezését a rendőrség – egymástól függetlenül – elutasította. Az OBD – a CaB-bal ellentétben – nem fordult jogorvoslatért a bírósághoz, és nem fordult segítségért a nyilvánossághoz, hanem azonnal más útvonalra adta be felvonulási kérelmét. A jogi út elutasítása egyrészt fontos mentalitásbeli különbséget tükröz a két csoportosulás között, másrészt az OBD közfigyelemben való részesedését tovább nehezítette, hogy a kiválásból eredő megkésettsége miatt alig egy hónapja maradt a tüntetésszervezésre. Az OBD a saját, kapcsolódó felvonulását²² éppen ezért – a humanista marketingtechnikáknak megfelelően – ráépítette a CaB felvonulására. Úgyesen használták ki, hogy a sajtó nem tudott a szakításról; hogy nevük a közös háborúellenes felhíváson együtt szerepelt a

²¹ Ugyanakkor egységesek voltak a nemzetközi szociális fórumok nyomán világszerte a globalizációkritikai mozgalmak által használt és a nemzetközi háborúellenes tüntetéseken is alkalmazott szlogenek felhasználásában („Lehet más a világ!” / „Another World is Possible!”, „A világ nem eladó!” / „Our World is not for Sale!”).

²² A Békelánc háború elleni utcai tiltakozásai:

1. Békeceremónia - szertartás a békéért, Budapest, Kossuth tér, 2003. február 12., kb. 150 fős „fáklyás szertartás”.
2. Összeurópai Háborúellenes Nap keretében „Békelánc Országos Békedemonstráció”, Budapest, Müegyetem rakpart - Astoria - Erzsébet tér, 2003. március 1., kb. 5000 fő.
3. „Békelánc Országos Békedemonstráció”, Budapest, Hősök tere, 2003. március 1., kb. 40 fő.
4. „Békelánc Országos Békedemonstráció”, Szeged, Dugonics tér, 2003. március 6., kb. 1000 fő.
5. Békelánc - háború- és erőszakellenes tiltakozás, Budapest, Kossuth tér, 2003. március 22., a létszám ismertetlen.
6. Békeakció - békeszimbólum felavatása, Budapest, Kossuth tér, 2003. március 28., a létszám ismertetlen.

CaB tagszervezetivel; hogy ugyanakkor a nemzetközi tiltakozási szerveződéseknek voltak a tagjai; és hogy ugyanazon a napon tartották a felvonulásukat. Az OBD a helyzetből adódó és arra tudatosan rájátszó félreértések és egybemosások nyomán,²³ a CaB által generált és a CaB- tüntetés betiltásának köszönhető sajtóját saját mozgalmi mobilizációjára használta fel (potyautas mechanizmus). Nehéz megítélni, hogy az OBD ezen marketingstratégiája nélkül hány embert tudott volna elhívni a tüntetésére, mint ahogyan az sem megítélhető, hogy a két szervezet rivalizációja növelte vagy csökkentette a felvonulásokon résztvevők összlétszámát (kb. 20–50 ezer + 5 ezer fő). Meglátásom szerint azonban az bizonyosra vehető, hogy ez a rivalizáció, amely nemzetközi viszonylatban is szokatlan és idegen a nemzetközi, háborút ellenző valamint globalizációkritikai mozgalmak gyakorlatától, megosztotta a háborút ellenzőket és a háborút ellenző civil szervezeteket. Mindez a szétforgácsoló és a háborúellenes mozgalmi potenciál elvesztésének irányába mutatott, amelynek vesztese mindkét szerveződés és maga a háborút ellenző társadalom volt, míg nyertese a háborúpárti sajtó és a háborúbarát politikai-állami hatalom.

A potyautas mechanizmust a február 15-i felvonulásokat követően felváltotta a szerveződések közötti ellenséges hangvétel, amely utólag is igazolni akarta a szakítás elkerülhetetlenségét, s amelynek célja az átcsábítás lett volna. A CaB felvonulásának kudarca, az ott történt atrocitások sora elindította az OBD által is generált felosztást, amely szerint létezne egy, az állammal nem perlekedő (a tüntetés betiltása ellen nem tiltakozó), békésen tüntető „jó” háborúellenes mozgalom, és létezne egy mindenkivel (rendőrség, bíróság, alkotmánybíróság, polgári körök) hadakozó, azaz békétlenül tüntető „rossz” mozgalom.²⁴

Az ATTAC-Magyarország és a Civilek a Békéért

Az ATTAC (Association for the Taxation of Financial Transactions for the Aid of Citizens / Alakulat a Tőke-Tranzakciók Adóztatásáért az állampolgárok Céljára) avagy Társadalmi Igazságosságot Mozgalom Franciaországban alakult meg (1998. június) a pénzpiacok demokratizálása érdekében. Céljai elsősorban: a spekulációs tőkemozgások megadóztatással való korlátozása, a fejlődő országok adósságának eltörlése, az adóparadicsomok megszüntetése, és a társadalombiztosítási pénzalapok tőzsdei kockázatátának megakadályozása.²⁵

²³A tüntetéseket megelőző és az azokról írt sajtócikkek jelentős része nem tudta megkülönböztetni a két szerveződést, és nemcsak együtt írt róluk, de azokat a felismerhetetlenségig össze is mosta. Ugyanez a zavar jellemzi máig az MSZF és a LMV hálózat rendezvényeiről beszámoló tudósításokat.

²⁴„A Humanista Mozgalom, a Szolidaritás Ifjúsági Alternatíva és a Zöld Fialatok összefogásából létrejövő tiltakozás indította el Magyarország rendszerváltás utáni történetének legjelentősebb békedemonstráció-sorozatát. [...] Szemben a későbbi demonstrációkkal, a Békéláncon nem volt incidens, nem volt konfliktus, csak békevágy, és jó hangulat, nagyon jó hangulat.” Zöld Fialatok honlapja: <http://www.zofi.hu/bek.phtml>

²⁵Artner Annamária: Globalizációkritika a világban. Budapest, 2003. Kézirat.

Az ATTAC-mozgalom életre hívója Ignacio Ramonet, a baloldali *Le Monde Diplomatique* című folyóirat főszerkesztője volt, aki a délkelet-ázsiai válság (1997) hatására nagy hatású cikket jelentetett meg lapjában a spekulációs tőke mozgások káros hatásairól és James Tobin amerikai közgazdásznak a devizaműveletek egyszázalékos megadóztatásáról szóló elméletéről (az ún. Tobin-adóról). A magánszemélyek, civil szervezetek és folyóiratok részvételével megalakult ATTAC 1998 decemberében terebélyesedett nemzetközi mozgalommá. Az ATTAC ma 33 országban működik és 80 ezer tagja van, de mobilizációs ereje ennél jóval nagyobb. (Közép-Kelet-Európában Magyarországon, Lengyelországban, Oroszországban és Szerbia-Montenegróban van nemzeti csoportja.)

A neolibrális pénzügyi globalizáció káros hatásait elítélő ATTAC nemzetközi mozgalom nemzeti szervezeteinek laza hálózatából áll, amely – a szélsőséges csoportok kivételével – minden globalizációkritikai vagy globalizációellenes mozgalom felé nyitott (civil szervezetek, NGO-k, alternatív szervezetek, szakszervezetek, kutatóintézetek stb.), és keresi a már meglévő hálózatokkal való együttműködést. Az ATTAC tehát mobilizációs folyamatát több szektorra terjesztette ki, mobilizációja funkcionális és kontinentális szektorban egyaránt zajlik. Látszólag egyetlen téma (pénzügyi globalizáció) köré szerveződik, valójában számos téma (a pénzügyi globalizációból következő tematika, pl. az iraki háború vagy a kizsákmányolás, szegénység elítélése) foglalkoztatja, ami nemcsak multikulturálissá teszi a mozgalmat, de lehetővé teszi a transzkontinentális szerveződést is. Globalizációkritikai tematikája olyan, hogy annak címezettjei értelemszerűen a globális aktorok (Világbank, IMF, WTO és transznacionális vállalatok), a nemzetközi szervezetek és intézmények, a politikai-gazdasági elit, a globális establishment. Az ATTAC-tematika struktúrája elsődlegesen a világrendnek a gazdaságon keresztül történő reformjára irányul (világrend-tematika – globalizációkritika), amely ebből következően, „másodlagosan” magába foglalja a harmadik világ, az emberi jogi és nemzetközi jogi tematikát, továbbá „harmadlagosan” a környezetvédelmi és béke-tematikát.²⁶ Az iraki háborút megelőzően és a háború időszaka alatt – az általam – a „harmadlagos” tematikai csoportba sorolt béke-tematika megelőzi az összes többi, és mintegy 6-8 hónapon keresztül (2002. november – 2003. április/június) domináns működési területté válik. A globális politikai lehetőségstruktúra alapján a preferenciák megváltozása szükségszerű volt, és értelemszerűen ugyanez a változás jellemezte a nemzeti – közte a magyar – ATTAC-csoportok tevékenységét is.

Az ATTAC – akárcsak a humanista mozgalom – egyszerre a gazdag világ („OECD-világ”) és a szegény világ („global underdog”) mozgalma, hiszen mindkettő támogatását élvez, bár maga a kezdeményezés – a humanista mozgalommal szemben – a gazdag világból származik. (Érdekes ebből a szempontból a köztes állapotban lévő közép-kelet-európai régió helyzete.)

²⁶A Szabó Máté által idézett tematika-struktúra alapján. Szabó: i. m. 133. o.

Az ATTAC és a Humanista Internacionálé által képviselt célelérési módszerek ugyanazok, mint minden globális szerveződés esetében, mivel fokozottan törekednek a nemzetköziségre, a széles körű összefogásra, a tömegtüntetések szervezésére, a globális, kontinentális és nemzeti szintű valamint állami intézményeken, parlamenteken, Európa Unión keresztül történő érdekérvényesítésre. Szemben a HI-val illetve más globális mozgalmakkal, az ATTAC különösen hangsúlyt fektet nézeteinek szakmai (gazdasági) alátámasztására, tudományos igényű megalapozására, alternatívák kidolgozására.

A globalizáció elvetésével és a globalizáció kritikájával foglalkozó összes társadalmi mozgalom alkotja – köztük az egyaránt az előző kategóriába tartozó ATTAC-kal és a HI-val, valamint ezek nemzeti megfelelőivel – azt a globális társadalmi mozgalmi ágazatot (social movement industry / SMI), amelynek, átfedésekkel együtt, öt ideológiai irányzatát, hat platformját és hét, intenzitásuk alapján elkülöníthető típusát lehet megkülönböztetni.²⁷

Ebben a hármas tipológiában az ATTAC „gazdasági” kérdésekkel foglalkozó, „keynesiánus–szociáldemokrata” irányzatot képviselő „tömegszervezetként” határozza meg magát, míg a HI – besorolásom szerint – leginkább „marxista-forradalmi” vagy „populista-romantikus”, továbbá „munkapárti” (munkáspárti, kommunista kötődésű) „tömegszervezetként” tartható nyilván. Mivel az antiglobalizációs SMI-ban mindenki együttműködik és együtt tüntet mindenkivel, az említett hármas tipológiában a természetes vagy elsődleges szövetségesek globális és nemzeti szinten is a pacifisták, a környezetvédők, a vallási mozgalmak, a „polgári engedetlenek”, továbbá a médiumok, a think–thank-ek, az ad hoc akciók-kampányok (pl. háborút ellenzők) és a szakszervezetek. (Egyedül a „konzervatív-nacionalista” antiglobalista mozgalommal kapcsolatban fogalmaznak meg fenntartásokat.) Ebből eredően az Irak elleni háború esetében eleve adva volt az ATTAC természetes mozgalmi szövetségesi rendszerének (kooperációk, koalíciók, hálózatok illetve társadalmi bázis, támogatók, aktivisták) nemzetközi kerete, hiszen ezek ún. „konszenzusos” mozgalmak voltak.

A globális, a regionális és nemzeti „mozgalmi koncentráció” azonban még az iraki háborút jóval megelőző időszakban (2000. február – 2002. november) érte el következő „integrációs fokozatát”, a világ/európai/magyar, illetve tematikus és regionális szociális mozgalom formájában. „A mozgalmak mozgalmát”, vagy aho gyan önmagukat nevezik: a „világkörüli szolidáris mozgalmat”, a Szociális Világfórumot nyolc szervezet, köztük az ATTAC hívta életre (Sao Paulo, 2000. február).²⁸

²⁷ Artner: i. m.; Andor László: Anti-globalizmusok. Eszmélet, 55. szám (2002. ősz), 172-175. o.; Seres Attila: Seattle népe globálissá lett. *Népszabadság*, 2002. november 9., 6. o.

²⁸ Brazil Nem-kormányzati Szervezetek Szövetsége (Brazilian Association of Non-Governmental Organizations - ABONG), ATTAC, Brazíliai Igazság és Béke Bizottság (Brazilian Justice & Peace Commission - CBJP), Brazil Üzleti Szövetség a Polgárságért (Brazilian Business Association for Citizenship - CIVES), Központi Szakszervezeti Szövetség (Central Trade Union Federation - CUT), Brazil Társadalom- és Gazdaságkutató Intézet (Brazilian Institute for Social and Economic Studies - IBASE), Globális Igazság Központja (Centre for Global Justice - CJG), Földnélküli Vidéki Munkások Mozgalma (Landless Rural Workers Movement).

A brazíliai Porto Allegrében megtartott I. Szociális Világforumon (World Social Forum = WSF/SZVF) magyar szervezet ugyan még nem képviseltette magát, de összességében több ezer civil szervezet vett részt (2001. január 25–30.) és foglalt állást az „új társadalmi rend” létrehozása érdekében. Elkésződött ún. Porto Allegré-i folyamat, amely folyamatban a neoliberális globalizációt ellenző és kritizáló mozgalmakat egyesítő (dialogizáló, alternatívát kereső, közös akciókat szervező) Szociális Világforum nagy gyűjtőszervezetté kívánt válni. Nemcsak egy SMI a sok közül, hanem szinte a társadalom összes demokratikusan működő, erőszakmentes, szélsőségek-től mentes SMI-jét egyesíteni akaró, amolyan „világmozgalmi közös nevezővé” akart válni. Szinte maga akart lenni a „társadalmi mozgalmi szektor” (social movement sector / SMS). A SZVF működési területei éppen ezért szinte mindent felölelnek (világtrend, harmadik világ, emberi jogi, nemzetközi jogi, béke, környezetvédelem, nők jogai, etnikai csoportok, eszperantó [!]), „mozgalmi” pedig szinte a tematika teljes spektrumát lefedik.²⁹

A SZVF-tematikai sokszínűségéhez és a nemzeti (magyar) szociális fórumokhoz hasonlítható – kisugárzását, súlyát, méreteit stb. tekintve természetesen nem – a Humanista Internacionálé és a magyar humanisták tematikai gazdagsága. A 13 magyar civil szervezet részvételével zajló II. SZVF (2001. január 31. – február 5.) felhívásában³⁰ már a korábbiakhoz képest konkrétan szólt a békés, erőszakmentes konfliktusmegoldás érdekében, és nemcsak a 2001. szeptember 11-i terrortámadást ítélte el, hanem az Amerikai Egyesült Államoknak „a háború a terrorizmus ellen” jelszavával indított afganisztáni háborúját, amellyel megkezdődött „az USA és szövetségeseinek hatalmát bebetonozni hivatott permanens globális háború”. Megfogalmazásra került a SZVF – meglátásom szerint az iraki háború ellenzésének miéртjét megválaszó – kulcsmondata, miszerint „a háború a neoliberalizmus másik arca”. Egyben a tematika időszakos dominanciaeltolódását is kifejezésre juttatta azzal, hogy a mozgalom középpontjába állította a háború elleni fellépést („mozgalmunk szívügyének tekintjük a háború elleni küzdelmet”), miközben konkrétan szól egyebek mellett Kolumbiáról, Kubáról és a palesztin népről.

Utóbbi esetben a palesztin erőszak említése nélkül „mozgósít” a palesztinok függetlensége érdekében, és a palesztinok „brutális megszállásáról” beszél. A közel-keleti térségben zajló Irak elleni háború és az Izraelt, a zsidóságot is valamilyen szinten érintő háború vonatkozásában éppen ezért az ezt a háborút ellenző mozgalmak tematikájában – úgy is, mint a globalizációkritikai mozgalmak részei – fontos szerepet

²⁹A Szociális Világforum „szemben áll a neoliberális globalizációval, a tőke uralmával, az imperializmus bármely formájával, az állami erőszakkal, a leigázás bármely formájával, az elidegenedéssel és elmenteléssel. Támogatja az emberközpontú társadalmat, a környezet védelmét, a társadalmi igazságosságot, egyenlőséget, a népek szuverenitását, (az ezeket szolgáló demokratikus intézményrendszert), erőszakmentességet, szolidaritást.” Artner: i. m.

³⁰Társadalmi szervezetek és mozgalmak felhívása: Ellenállás a neoliberalizmussal, a háborúval és a militarizmussal szemben, a békéért és társadalmi igazságosságért. Lehet más a világ! Baloldali Alternatíva Egyesülés kiadványa, Budapest, 2003.

tölt be a zsidó–palesztin-tematika (a közel-keleti konfliktus- és problémarendszer bekerült a többi tematika közé). A SZVF fogantatása, története, tömegtüntetései és deklarációi – közte az itt idézett felhívás is – egyértelműen és meghatározottan erőszakellenes és antirasszista, vagyis „a palesztin néppel való szolidaritás az antiglobalista mozgalom sajátja lett, anélkül hogy az antiszemitizmus akár csak megkörnýezte volna”.³¹

Ezen a ponton éles különbség mutatkozott a nyugat-európai (észak-atlanti) és kelet-európai (magyar) nemzeti szociális fórumok, illetve az általuk generált háborúellenes mozgalmak között (Stop the War, illetve CaB). A Magyar Szociális Fórum és a CaB nemcsak hogy nem akarta tematikái közé felvenni a közel-keleti konfliktus- és problémarendszert (a zsidó–palesztin-tematikát), de tevékenységének jelentős része arra irányul, hogy ezt a problematikát elkerülje. A CaB és az MSZF mozgalmi identitását, sorsát, mobilizációs erejét és politikai tiltakozásainak lefolyását alapvetően befolyásolta az ehhez a tematikához való viszonya. Az MSZF és a CaB mozgalomtörténetében és a CaB-on belüli szakítástörténetben is, valamint a mindezeket magába foglaló magyar társadalmi mozgalmi szektorban (social movement organization/SMO) a háború és béke kérdésével megegyező, azt helyenként felülíró tematikaként „nyilvánult meg” a – zsidó–palesztin-tematika elutasításából eredő – antirasszizmus. Az SMO-ban dominanciával rendelkezők (az ATTAC-M és baloldali partnerei) a közép- és kelet-európai társadalomfejlődés következtében és ezen régió nemzeti ATTAC-mozgalmi tapasztalatának³² birtokában mozgalmi tabutémaként kezelték a zsidó–palesztin-tematika érintését.

Törésvonalak

A komplex problematika meglátásom szerint az alábbiakban foglalható össze. Az iraki háború és a zsidó–palesztin-tematika vonatkozásában adva van egy érintettségi skála, amelynek léteznek különböző recepciói. Az érintettségi skála egyik oldalán („elszenvedők”), geopolitikai helyzeténél fogva, általában véve ott van en bloc a Közel-Kelet (problémaként, tematikaként), és konkrétan jelen van a zsidó–palesztin, a zsidó–arab és az Irak–Izrael konfliktus. Az érintettség másik oldalán („kezdemenyezők”) ott van Izrael legfőbb szövetségese, a háborút kezdeményező Egyesült Államok és a háború kitörésében fontos szerepet játszó, neorkonzervatívnak mondott amerikai ideológiai-hatalmi csoport. Mindennek a recepciója legalább három törésvonal mentén tér el a nyugati (észak-atlanti) és a keleti világ (Közép- és Kelet-Európa), illetve Magyarország vonatkozásában. Az első törésvonal elsődlegesen a politikai kultúra determinánsaként írható le: Magyarországon a jobb- és baloldal ideológiai megosztottsága olyan erős, hogy a jobb- és baloldal kulturális differenciáltsága, politikai kul-

³¹ Artner: i. m.

³² Elsődlegesen a lengyel ATTAC példájára lehet itt hivatkozni.

túrája nemcsak hogy eltér egymástól, de egymással ellenséges viszonyban is áll. (A szembenállást tovább fokozza, hogy Magyarországon a konfliktuskezelési és megoldási mintákra egyaránt az autoritatívitás jellemző.) Ehhez társul, hogy az uralkodó baloldali és liberális megközelítés szerint a jobboldal és a szélsőjobboldal egymásnak olyan politikai szövetségesei, amely szövetségben – eltérő mértékben, de hasonló módon – jelen van a nacionalizmus, a rasszizmus és az antiszemitizmus. Ebből eredően a balos dominanciájú MSZF és CaB a tőle jobbra lévőkkel (legyenek azok civilek vagy párttagok) semmilyen szociális vagy béke–háború-tematikában nem akart együttműködni. Így nemcsak a nacionalista, antiszemita és rasszista „nemzeti radikális” MIÉP-tagok (-beállítottságúak), a MIÉP mozgalma, a Magyar Út Körök (MÚK) anti-globalista „konzervatív-nacionalista” tagjai, de a nacionalista és antikommunista („populista-romantikus”) Kisgazdapárt tagjai (szimpatizánsa) sem lehettek a háborúellenes koalíció tagjai, sőt még a Fidesz-MPP- és MDF-szimpatizánsok, valamint a polgári körök tagjai sem. Tovább színezi a képet, hogy háborúellenes volt a MDF-ből korábban kivált skinheadbarát Király B. Izabella fémjelezte csoport és a háború ellen is – ugyancsak február 15-én – tüntető neofasiszta Vér és Becsület szervezet. Addig, amíg az utóbbiakkal való együtt tüntetés egyhangú és egyértelmű elutasításra került a CaB-on belül, addig a nem pártszínekben jelentkező MIÉP/MÚK és fideszesek/polgári körösök eltávolításra kerültek a CaB-ból, és nemkívánatos csoportot alkottak a CaB tüntetésein.

A másik oldalon viszont nem merültek fel ilyen kifogások. A CaB politikai irányzatok szerint besorolhatatlan szervezetei (zöldszervezetek, Alba Kör, Bokor katolikus bázisközösség) nem támasztottak kifogást a baloldali és szélsőbaloldali szervezetek (Marx Károly Társaság, Május 1. Társaság³³) és „a kádárista állampárt, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) politikai jogutódja, a kommunista mozgalom ortodox szárnyának örököse”,³⁴ a Munkáspárt és szélsőbaloldali ifjúsági szervezete (Baloldali Front) mozgalmon belüli jelenléte ellen. A törésvonal azonban nemcsak bal- és jobboldali, hanem a rasszizmus–antirasszizmus-tematika mentén is húzódik (vagy ez a meghatározó törésvonal), vagyis igent mondanak a nem antiszemita bal- és szélsőbaloldali szervezetekre, míg a kivétel nélkül antiszemitának beállított jobboldali és antiszemita szélsőjobboldali civil vagy álcivil szervezetekre nemet mondanak. (Számúzik a szövetségi rendszerből.) Ennek ismét két mozgalmi következménye lett. A CaB és az MSZF ezáltal egységesen (differenciálatlanul) zárt a jobboldal felé, amelynek következtében a baloldali beállítottságú CaB-tagok egy része, a semlegesekek (pl. alternatív mozgalmak) egyoldalúnak, kettős mércével mérőnek és kizárólagosságra törekvő balos szervezetnek kezdték érezni a CaB-ot. Megállíthatatlanul

³³A „Május 1. Társaság (MIT): Marxista baloldali mozgalom, pártsemleges társadalompolitikai csoportként határozza meg magát. A szervezet 1991-ben jött létre a Münnich Ferenc Társaság jogutódjaként. Legközelebbi eszmei szövetségese a Thürmer-féle Munkáspárt. A társaságnak – vezetői szerint – 1500 tagja van.” Pártok és mozgalmak. *HVG*, 1994. május 6., 27. o.

³⁴Uo.

elindult a mozgalom eróziója, és a CaB mozgalmi életciklusának negyedik szakaszát³⁵ nem a mozgalom kiterjedése és az identifikáció (mozgalmi fejlődés) jellemezte, hanem az izoláció és a gettósodás (a fejlődés hiánya). Ez számos más „fejlődési rendellenességgel” együtt a CaB kudarcához és informális megszűnéséhez vezetett. A rasszizmus–antirasszizmus-tematika másik következménye az lett, hogy egy magától értetődően és eredően antirasszista, de tipikusan háborúellenes és egytémájú (single-issue) mozgalom esetében (CaB) az antirasszista jelleg került hangsúlyozásra. Miközben a szociális fórumok vagy a háborúellenes mozgalmak – ebben az időszakban – valóban az iraki háború ellen tüntettek, miközben semmivel sem voltak kevésbé antirasszisták, mint a magyar megfelelőjük, addig a CaB túlkompensált, és folyamatosan antirasszista és háborúellenes mozgalomként definiálta önmagát, s ilyen kettős identitással és konkrét céllal hirdette meg tüntetéseit (pl. 2003. március 29.: „antirasszista béketüntetés”). A tüntetéseknek elsődlegesen antirasszista megmozdulásként való meghirdetése inadekvát, indokolatlan és hamis volt, ugyanakkor nem érte el a célját (jobboldaliak is eljöttek a tüntetésekre), de gyengítette a mozgalom mobilizációs erejét.

A jobb- és baloldali törésvonal kapcsán ugyancsak a politikai kultúra determinánsai között kell számba venni a CaB-on belüli konfliktusmegoldási minták szerepét, a paternalisztikus megközelítést és a participatorikus (részvételre vonatkozó) hagyományokat is. A CaB a működési rendje és szervezeti tagolódása alacsony szinten maradt, mivel a belső működési szabályok nem kerültek lefektetésre (írott vagy „íratlan” szervezeti működési szabályzat nem készült); mivel a tagszervezeteinek folyamatos reprezentációja nem valósult meg a SMS-ben, más szervezetek viszont túlréprezentálták magukat (ATTAC-M, humanisták, MSZF); belső hatalmi struktúrája pedig informális maradt. Döntéseit igyekezett demokratikusan meghozni, de a hetente egyszer ülésező legfőbb döntéshozó fórumán ad hoc jelleggel és számban jelenlévők a pontosan nem beazonosítható szervezeti képviselőben (pl. egy fő több tagszervezetnek is tagja egyidejűleg) voltak jelen, miközben folyamatosan létezett egy szűkebb és tágabb informális döntéshozó centrum.³⁶

A CaB és a Baloldali Tömörülés Platform kapcsolata

Az informális döntési körök léte azon túlmenően, hogy a mozgalmat antidemokratikussá, átláthatatlanná és kiszámíthatatlanná tette az informális vezetés eredőjét homályban hagyta. Tisztázatlan és tisztázhatatlan maradt, hogy az elsődleges infor-

³⁵ Korábbi szakaszai: a válság és a probléma tudatosítása; 2. megoldási alternatívák propagálása; 3. tiltakozás, konfliktus. Szabó: i. m. 49.

³⁶ Ennek az állandóan változó, egymással is vitaközi informális körnek a legbefolyásosabb tagja Krausz Tamás volt. A szűk körhöz tartozott Artner Annamária, Simó Endre, Benyik Máttyás és Farkas Péter, míg a tágabb körhöz Szalai Erzsébet és Csapody Tamás.

mális kör mögött egy markáns baloldali csoport vagy párt (MSZP vagy Munkáspárt), esetleg MSZP-pártplatform (Baloldali Tömörülés Platform [BTP]) áll-e.³⁷ A CaB és a BTP viszonya nem érthető meg a mozgalomtörténeti előzmények nélkül. A BTP ugyanis ideológiai és politikai jogutódja az 1988-ban alakult és a nemzeti kerekasztal harmadik (civil társadalom) oldalán helyet foglaló Baloldali Alternatíva Egyesülésnek (BAL). Az „államszocializmust” „antictatista és antikapitalista irányba” meghaladni akaró és „demokratikus szocialista társadalmi öngazgatást” elérni szándékozó BAL³⁸ egyszerre volt az MSZMP-n belüli reformirányzat képviselője, egy új párt (MSZP) megalakulásának támogatója,³⁹ és egy önmagát civil szervezetként definiáló, párttagokból és pártfunkcionáriusokból álló csoport. A BAL „civil szervezetként” a társadalom és a párt (MSZMP–MSZP) felé éppen úgy marxista-kommunista és újbaloldali, környezetvédő, anarchista – alternatív mozgalmi – értékek felmutatója kívánt lenni, mint az „utód”, a BTP a globalizációkritika-tematika vonatkozásában.⁴⁰

A BAL és a BTP egyaránt úgy akar kívül maradni a hatalmon, hogy szervezetileg is benne van; úgy akar párton kívüli mozgalmakat generálni,⁴¹ hogy a szervezet maga is részese a pártnak. A két szervezet mindkét szektorba (párt és mozgalmi) „belelóg”, és mindegyikben a megfelelő identitását hangoztatja, de valójában közvetlen és szabad átjárást biztosít tagjainak minkét irányba; beleszólást követel magának a párt elvi irányának meghatározásába és személyi-hatalmi kérdésekbe, tehát személyi és anyagi „átjárás” van a két szektor között.⁴²

³⁷Kiss Péter szocialista kancelláriaminiszter vezeti az MSZP Baloldali Tömörülés Platformját, amelynek alelnökei Hámori Csaba, Simon Gábor, Nyári János, Márkus Imre, tiszteletbeli elnöke Balogh Sándor, egyik alapítója, ideológusa, alelnöke és politikailag aktív tagja pedig Krausz Tamás neomarxista történész. Portré Krausz Tamásról. *HVG*, 1996. január 20., 106. o.

³⁸A Baloldali Alternatíva Egyesülés történelmi helyzetértékelése, 1996. BAL kiadványa, 1996. május 1., 20-23. o.

³⁹MSZMP-MSZP-kongresszus. 10 éve írtuk rovat. *HVG*, 1999. október 16., 115. o.

⁴⁰Az MSZP-n belül elméleti és politikai szinten egyaránt a BT képviseli a globalizációkritikát. Krausz Tamás: TGM és a baloldali kommunizmus. *Eszmélet*, 55. szám, 149. o.

⁴¹BAL: a Független Szociáldemokrata Párttal együtt kezdeményezte a Munkástanácsok Országos Szövetségének megalakítását (1989). Társadalmi szervezetekkel együtt hozta létre a Társadalmi Érdekegyeztető Tanácsot (TÉT: 1991), amelynek ma mintegy 100 tagszervezete van. A TÉT alapító tagja a Civil Kerekasztalnak, és kezdeményezője a Civil Parlamentnek (1993). Ugyancsak aktív szervezője volt a Társadalmi Önkormányzati Mozgalom és a Szövetség a Társadalmi Demokráciáért szervezet megalakulásának, valamint a Balkán Békéjéért Mozgalomnak és a CaB-nak. BTP: a szélsőbaloldali pártokat és szervezeteket is tömörítő Baloldali Együttműködési Tanács (BET) (1995) aktív támogatója.

⁴²A Baloldali Tömörülés tiszteletbeli elnöke, Balogh Sándor szívesen látná a párt országos listáján mások mellett Kósáné Kovács Magdát, Földes Györgyöt, Kiss Pétert, Kovács Lászlót, Szekeres Imrét, Lendvai Ildikót, Vitányi Ivánt, Nagy Sándort, Kósa Ferencet, Szöllösi Istvánnét, Filló Pált, Wiener Györgyöt, Pál Lászlót, valamint Kapolyi Lászlót. Krausz Tamás és Hámori Csaba nem vállalta a jelölést. Sz. Sz.: Baloldali Tömörülés Horn mellett. *Magyar Hírlap*, 1996. május 20., 5. o. „A tömörülés Kovács László jelenlegi elnököt javasolja újra választani az MSZP tisztújító kongresszusán.” Baloldali Tömörülés: korai a kormányfőjelölés. *Magyar Hírlap* - MTI, 2000. október 28., 5. o.

Az MSZP a radikális baloldali eszmeiséget és a radikális baloldalt képviselő (továbbvivő) szervezeteket „becsatornázza”. A Munkáspárttól is balra álló és az MSZP által nyilvánosan vállalhatatlan pártok továbbá társadalmi szervezetek és az MSZP között teremtődött meg a közvetlen kapcsolat. A BTP és a BAL átjárását jelent a Munkáspárt és az MSZP között, valamint szavazatokat hoz el a Munkáspárttól az MSZP-nek. A BAL és a BTP a radikális baloldal megszervezésére vállalkozik, és szavazóbázist jelent a pártnak, amely cserébe szerény beleszólást enged a párt mindennapjaiba, és – szintén szerény – anyagi támogatást ad. A BAL és a BTP a transzmissziós szíj szerepét tölti be, egyben biztosítja a párt innovációját, és rekrutációs szerepet is betölt.

Ebben a minőségében a BTP az MSZP néppárttá és tömegpárttá alakítása jegyében, „új pártépítő technika” alkalmazásával az MSZP „tagságának, társadalmi bázisának kiszélesítésén” és „az MSZP mögött álló tábor” létrehozásán fáradozik.⁴³ A BTP szerint a „civil szervezetek létrehozásával erősíthetnék a párt vidéki bázisát”, és „tartalmilag és funkcionálisan is bővíteni kellene a párt kapcsolatait a szakszervezetekkel és civil szervezetekkel”.⁴⁴

A BTP nép- és tömegpárt- valamint mozgalmiszervező koncepcióját további két direkt politikai cél határozza meg. Az egyik cél a polgári körök „utcai akcióinak” utcai szintű ellensúlyozása (harc az utcai politizálásért, a politikai szintér visszaszerzésért), a másik a globalizáció jobboldali bírálatával szembeni baloldali globalizációs alternatíva megalkotása (harc a szalonképes globalizációkritikai pozíció kisajátításáért).⁴⁵

Mind ezek nyomán a BPT a TÉT-en, az ATTAC-M-on, az MSZF-en keresztül gyakorol hatást a CaB-ra, és felveti a CaB függetlenségének, kvázi civil mozgalmi besorolhatóságának kérdését. A BPT-nek és kapcsolati-szervezeti hálózatának valamint a CaB-nak az interakciója azonban kétirányú volt. Ennek tudható be, hogy a miniszterelnök személyi találkozóra hívta meg a CaB vezetőit, amellyel egyrészt alkudozási pozícióba hozta a CaB-ot, másrészt ezzel jelezte szövetségesi rendszerének („a jobboldalnak”), hogy ezen keretek között tartott mozgalomtípusban lehet tiltakozni, valamint megkülönböztethetővé tette „a jó” és „a rossz” globalizációkritikai és háborúellenes mozgalmi szektort.

⁴³Tömörülés: korai a kormányfőjelölés. *Magyar Hírlap* - MTI, 2000. október 28., 5. o.; Végre az emberekről szó a politika. MTI-MSZP Internetszerkesztőség, 2002. október 29. <http://www.mszp.hu/newscikkp.php?ner=n&ni=14258>

⁴⁴Platformok a párt szervezetéről. MTI-MSZP Internetszerkesztőség, 2003. március 5. <http://www.mszp.hu/newscikkp.php?ner=n&ni=14949>

⁴⁵Krausz Tamás: „a jelenlegi 30 ezres [MSZP] tagság nem elegendő a jobboldali polgári körök utcai akcióinak ellensúlyozására”, továbbá „a jobboldal etnikai kérdést csinál a globalizáció bírálatából, »lezülve a mindennapi fasizmus színvonalára«”. Végre az emberekről szól a politika. MTI-MSZP Internetszerkesztőség, 2002. október 29. <http://www.mszp.hu/newscikkp.php?ner=n&ni=14258>
Krausz Tamás: „[...] a fennálló viszonyok bírálatát nem lehet átengedni a szélsőjobboldalnak, mert az rasszizmushoz, fasizmushoz vezet.” Tömörülés: korai a kormányfőjelölés. *Magyar Hírlap* - MTI, 2000. október 28., 5. o.

A kormány és ellenzék törésvonal

A második törésvonal a kormány és ellenzék ellentétpárban érhető tetten (aktuálpolitikai determinánsok). Azáltal, hogy az iraki háborút a balliberális magyar kormánykoalíció maximálisan támogatta, míg a jobboldali ellenzék ellenezte (legalábbis formálisan), a balról jövő, tümegdemonstrációkban gondolkodó háborúellenes CaB és MSZF nehéz helyzetbe került. A CaB és az MSZF tagságának döntő többsége és e szervezetek vezetői korábban mindent megtettek annak érdekében, hogy egy népfrontos jellegű, baloldali-liberális összefogással a 2002-es „sorsdöntő” választásokon a jobboldal vereséget szenvedjen. Miután a népfrontos összefogás és a győzelem megtörtént, az MSZP-s és munkáspárti szavazóbázis a CaB és az MSZF mozgalom formájában semmiképpen nem akart a kormánykoalíció külpolitikájával és ezáltal magával a koalícióval szembekerülni. Nem akart ellene mozgalmi érveket szolgáltatni, politikai koalíciót építeni, vagy akaratlanul a politikai gyutacs vagy katalizátor szerepébe kerülni. A CaB címzetti köre került ezáltal nehezen meghatározhatóvá, hiszen a háborút és az abban való magyar részvételt 60–80 százalékban elutasító magyar közegben általában véve „az iraki háború” ellen tiltakozni elvi és mobilizációs kompromisszumot jelent, a „magyar háborúpárti politika ellen tiltakozni” feltételezi ezen politika egységességét (ami nem felelt meg a valóságnak, és nélkülözi a konkrétumokat), a szociálliberális kormány és a miniszterelnök személyes háborúpárti kiállása ellen (pl. nyolcak levele) tiltakozni viszont egyet jelenthetett a kormánypolitika elleni, a jobb- és szélsőjobboldallal együtt történő tiltakozással. A CaB történetét a címzetti kör vonatkozásában éppen ezért állandó zavar jellemezte. Ebből a kormány-ellenzék törésvonalból eredt az országgyűlési választások előtt az MSZP-vel megállapodási szerződést kötött szakszervezeteknek a CaB szövetségi rendszeréből (és egyáltalán a háborút ellenzők táborából) való kimaradása,⁴⁶ továbbá a – személyes találkozóra szóló – miniszterelnöki meghívás, valamint a betiltott tüntetés kezelésének a dilemmája. (Az első esetben a mozgalmon belül a kormány iránti toleránsabb és a kormánypolitikának kedvezőbb tárgyalási stratégia, a második esetben az ügy jogi és „média”-útra terelésének a kormánykoalíció számára kínosabb tárgyalási stratégiája győzedelmeskedett.)

A párt verzus civil törésvonal

A harmadik törésvonal a párt és a civil szféra összekeveredése vagy eltérő értelmezése mentén alakult ki (párt verzus hálózatok). A nyugati megközelítésben a globalizációkritikai mozgalom (SZVF) nem zárkózik el a pártszerveződések hálózati jelenlététől. Az ATTAC-M, az MSZF és a CaB hasonlóképpen viselkedik, hiszen nem okozott

⁴⁶A vasas és a vasutas szakszervezet infrastrukturális segítséget adott, a vasas szakszervezet pedig ezenkívül anyag támogatást is nyújtott.

semmilyen problémát, hogy a Munkáspártot és annak ifjúsági szervezetét (Baloldali Front), a Humanista Pártot és az MSZP tagjait és funkcionáriusait (mint szervezetet és egyéni tagokat) soraiba fogadja. Az MSZF és a CaB azonban a jobboldali pártok és álcivil szervezetek (polgári körök, MÚK) felé zárt maradt (utóbbiak esetében sokszor azért, mert párthoz kötődnek), nem volt hajlandó nyíltan elvállalni saját pártkötődéseit, sőt nevében (Civilek a Békéért) és megnyilvánulásaiban hangsúlyozta a pártoktól való függetlenségét, totális civil mivoltát.

Mindezen törésvonalaknak a megfelelő aktuálpolitikai különbségekkel, de megvan az újabb mozgalomtörténeti hagyománya. Az ATTAC-M-on túl az 1999-es, jugoszláviai NATO-bombázások ellen alakult Balkán Békéjéért Mozgalom (BBM) esetében⁴⁷ is eltérő volt az érintettségi oldalalak megítélése, és a recepció hasonló törésvonalak mentén osztotta meg a mozgalmat. (A két háborúellenes mozgalom nagy hasonlóságot mutat strukturális, mobilizációs szempontból, személyi összetétel vonatkozásában és életciklusában; különösen a kormány-ellenzék (akkor a jobboldal volt kormányon), a jobb- és baloldal, párt és civil „törésvonalai” megegyezők.⁴⁸

A CaB mozgalmi életciklusának csúcspontja mindenképpen a február 15.-i tüntetés megszervezésének és megtartásának időszaka. A politikai keretfeltételek (political opportunity structure) ekkor voltak számára legkedvezőbbek (nemzetközi, háború elleni mozgalmi konjunktúra, magyar közvélemény-kutatási adatok). A CaB-nak az intézményes hatalommal (kormányhatalom és végrehajtó hatalom) való összeütközése (tüntetés betiltása), (strukturális politikai keretfeltétel) tette lehetővé a politikai struktúrával való direkt (politikai és jogi) összeütközést, ezáltal a politikai konfliktus szerkezete is megváltozott: új és más minőséget jelentő elemekkel bővült. A strukturális politikai keretfeltétel megváltozása meghozta a médiához való hozzáférés lehetőségét, az új konfliktus mentén a mozgalom kiterjedése megnőtt, a mozgalom és SMS-e megerősödött, és lehetővé tette a pártállástól független elitek koalícióját (ritkán látható egyhangúsággal ítélte el mindenki a tüntetés betiltását) (flexibilis politikai keretfeltétel). A CaB tüntetésének betiltása és ennek nyilvánossá tétele által a CaB ügye bekerült a Parlament falai közé, és a mozgalmi szférából átkerült a nagypolitika küzdőterébe (a politikai tér kiszélesedése). A parlamenti felszólalásokban és a miniszterelnökkel való találkozása révén a CaB a nagypolitikában aktorként vett részt, rövid ideig ugyan, de tematizálta az iraki háborúról szóló beszédet, maga is alakította a politikai keretfeltételeket. Az akkor hatalmasnak gondolt mobilizációs hatalma révén a CaB a háborúellenes mozgalmakat ritkán elérő pozícióba „küzdötte fel magát”: egy héten keresztül alkudozási pozícióba került a hatalommal, amely

⁴⁷Csapody Tamás: Atlanti tavasz és a madarak háborúja. A Balkán Békéjéért Mozgalom története. *Politikatudományi Szemle*, 2001. 4. szám, 121-152. o.

⁴⁸A kormány-ellenzék és a párt-civil törésvonal bonyolultságára jellemző, hogy a 2002-es kormányváltást követően a BBM vezetői közül Lévai Katalin szociológusból miniszter lett, Vadász János szakszervezeti vezetőből, egyben az MSZP Baloldali Tömörülés Platform titkárából helyettes államtitkár, míg a BBM szónokai közül Újhelyi Istvánból, a Fiatal Baloldal szervezet elnökéből MSZP-s országgyűlési képviselő és médiapolitikus.

mögött felderengett a háborút támogató pártok szavazati hatalmának a megkérdőjelezése is (az MSZP–SZDSZ-szavazók többsége is ellenezte a háborút; a háború legitimitásának megkérdőjelezése). Ennek a frekventált időszaknak nem a háborúpárti miniszterelnökkel való találkozás ténye, annak sajtója, vagy ezáltal a mozgalom korrumpálódása vetett véget, hanem a február 15-i tüntetés. Kiderült ugyanis, hogy a CaB ugyan kivívta a tüntetés jogát, és a közlekedés rendjének aránytalan megsértésével tüntetett, de sem mobilizációs ereje, sem integrációslehetőség-struktúrája, sem médiabefolyása, sem pedig ügyének eszmei és gyakorlati színvonalú „megjelenése” nem adott okot arra, hogy a hatalom komoly partnerként fogadja el, hogy érdekvérvénysítésétől tartson, hogy továbbra is alkupozícióban tartsa. A mozgalom kezében semmilyen szavazati hatalom megzavarására alkalmas eszköz nincs, és a hatalomnak nem kell attól tartania, hogy egy premozgalommal áll szemben.

• NE AZ ÉN NEVEMBEN!

Az iraki háború elleni magyar tiltakozás szervesen illeszkedik a globális fejlődési trendbe. Beilleszthető a globális fejlődéstendencia trendjébe, hiszen legitimitásuk erős volt, partneri viszonyrendszert alakítottak ki egymással és a kormánnyal, professzionizálódási törekvések figyelhetők meg a mozgalmi „szolgáltatásaikban”, globális kiterjedtség nyilvánult meg tevékenységükben és kapcsolatrendszerükben. Társadalmi tevékenységük határai eltolódtak a nemzeti társadalmon kívülre. Olyan, többszintes nemzetközi alrendszerek részesei lettek, amelyek globális szinten működtek együtt.

A háborút ellenzők nemzetközi mozgalmi hálózatszerűen fonták körbe a világot, létrehozva a háborút ellenzők globális méretű szerveződéseit, és mint ilyenek a globális civil társadalom kialakulásában és globális mozgalmi korszak eljövételében játszottak fontos szerepet. A *háborút ellenző globális mozgalom (HGM)* ugyanannak a globális korszaknak a terméke, és nem más, mint reakció a globalitásra. A háborút ellenzők egyszerre léptek fel a globális értékekért (béke, emberi jogok, nemzetközi jog) és a globalizáció hozta „értéktelenségek” (háború, kizsákmányolás, környezetrombolás) ellen. Megközelítéseikben keveredik a globalizáció negatív hatását (kontrollálatlan piac és bankrendszer, korlátlan fejlődés, környezetrombolás) kiküszöbölni akaró szándék és a globalizáció utópiájának (háború nélküli világ, örök béke, egyenlőségek megszűnése) elképzelései. A reaktivitásuk mellett azonban a globalitás adta előnyökre is építenek (információáramlás, mozgalmi egység, világméretű tömegnyomás). A HGM a nemzetállamon túlmutató identitásokból állt össze; tevékenysége nem korlátozódott a közvetlenül háborúzó felekre; nemzeti székhely helyett regionális, globális és virtuális központjai voltak. A HGM szervezetei világméretűben mozgósították az embereket, és olyan, háborúellenes problémamatematikát jelenítettek meg, amely meghaladta a nemzetállami kereteket.

A HGM mobilizációs folyamata többszektoros volt, hiszen a tematikája és annak kiterjedtsége egyaránt globális volt, viszont globális ellenmozgalmak nem alakultak. A HGM nem került szembe háborút támogató – klasszikus értelemben vett – ellenmozgalmakkal. Nem voltak a háború melletti tüntetések; a háborút támogatók és az azt megvívók nem szerveződtek társadalmi mozgalomba. Mindez azonban természetesen nem jelenti azt, hogy a háborúnak nem voltak „szervezett” támogatói a civil társadalomban, illetve az azt körülvevő szürke zónában. A neoliberális és neokonzervatív felfogás mentén – vagy ezektől függetlenül – szerveződő szellemi és tudományos műhelyek, agytrösztök (pl. Project for the New American Century), lapok és folyóiratok (pl. az amerikai *Weekly Standard*) köré csoportosuló közösségek

és körök (pl. a magyar Hayek Társaság) valamint vallási csoportok (pl. Hit Gyülekezete) elkötelezetten támogatták az iraki háborút, s egyben hevesen támadták a háború ellenzőit. A két tábor folyamatosan küzdött egymással, küzdött a nyilvánosság tereinek birtoklásáért, továbbá kommunikációs kapcsolatuk révén tematizálták a közbeszédet és alakították a közvéleményt. A közéleti kommunikáció globális, regionális, nemzeti szinten egyaránt zajlott, de nem tudott mozgalmi-ellenmozgalmi szintet elérni, mivel a háborúpártiak nem szerveztek mozgalmat. A köztük lévő kommunikáció éppen ezért a személyesség vagy az intézetek, műhelyek, agytrösztök, folyóiratok közötti szinten maradt, miközben a háborút elutasítók mozgalmi szinten is (nyilatkozat, akció, petíció stb.) tudtak „kommunikálni”. A többszintű kommunikációt, a háborút ellenzők kommunikációs előnyét bőségesen ellensúlyozták a háborúpárti állami, politikai megközelítések és a média „kiegyensúlyozottságra” való törekvése. (A háborút állami szinten is ellenző országokban éppen a háborúpártiak voltak kisebbségben, és kaptak kisebb publicitást.)

A HGM által megjelenített háborúellenes tematika lehetővé tette a kultúráktól független kapcsolódást. A globális mozgalomnak globális „partnerei” (világegyházak, ENSZ, regionális partner: EU) és globális ellenfelei (a háborúpárti globális elit és politika, valamint a NATO és a „globális hatású” Egyesült Államok) voltak. A globális partnerek sorából nem hiányoztak az arab-iszlám-muszlim világ szervezetei és a nyugati világban élő arab-iszlám-muszlim diaszpóra képviselői sem.

A háborút ellenzők által létrehozott globális arénában sokan küzdöttek. Együtt voltak a globalizációkritikai („globkrit”) és a globalizációellenes mozgalmak. Utóbbiakat nyílt erőszak alkalmazásától sem riadtak vissza (pl. Black-Bloc), s ezen csoportokat a globalizáció devianciamozgalmaiként lehet meghatározni. A modernitás és az antimodernség törésvonala mentén is leírható lenne ez a két tiltakozási megközelítés, ha a globalizáció nem lenne a modernitást leváltó folyamat és fogalom.

A létrejövő háborúellenes globális aréna egy paramétereit nehezen meghatározható tevékenységi teret hozott létre. Olyan tér alakult ki, amelyen mindenki felvonulhatott, aki a háború puszta ellenzésének minimálprogramjával egyetértett. A globális arénában viszont már mindenki saját filozófiai, ideológiai fegyverzetével és konfliktusfeldolgozási stratégiáival vett részt, azaz saját motivációi alapján töltötte ki a rendelkezésre álló teret. A mozgalom ettől lett eklektikus világnézetű és heterogén, a kapcsolódások pedig jelentős tematikai eltérést mutatnak.

A HGM szervezetei a kooperáció és a konfliktus viszonyrendszerében tevékenykedtek együtt és kerültek kapcsolatba a politikai szervezetekkel és az állami intézményrendszerrel. A civil szervezetek és a politikai pártok közötti választóvonal elhalványodott, a kettő közötti „szürke zónába” tartozó vagy a kvázi-NGO kategóriába sorolható csoportok száma pedig meghatározhatatlanná, ugyanakkor lényegtelenné is vált. A háborút ellenző globális szervezetek különböző egyesületek, társadalmi mozgalmak, érdekképviselői szervek, ifjúsági, nemzetiségi, nemzeti, szakmai, vallási, kulturális szövetségek és egyletek, körök, klubok vitatkozó csoportok alkotta mozgalmi szektorraivá vált. Ebben a szektorban egyenrangú tagként vannak jelen a fantom-

szervezetek (pl. a magyar Szolidaritás Ifjúsági Alternatíva), az egyszemélyes „szervezetek” (pl. a magyar Alba Kör) és a transzmissziós szerepet betöltő szervezetek (pl. a magyar Új Demokratikus Politizálásért Egyesület) is.

A HGM létrejötte által nem szűntek meg a civil társadalmakra jellemző törésvonalak (szegény–gazdag, materialista–poszmaterialista, demokratikus–antidemokratikus, ipari–agrár, férfi–nő). A HGM olyan új mozgalmi arénát hozott létre, amelyben ezek éppen úgy jelen vannak, de a háború idejére, a háború ellenzése miatt a törésvonalak között „átjárás” keletkezett. A hagyományosan meglévő militarista–antimilitarista szembenállás, „kibékíthetetlen” konfliktus a korábitól eltérő módon került viszont definiálásra. Az iraki háború ugyanis a hagyományosan militarista tematikát képviselő szervezeteket (biztonságpolitikai, katonai, veterán, tartalékos stb.) és intézményeket (agytrösztök, kutatóhelyek, tanintézmények) is megosztotta, és sokan „átálltak” az „antimilitaristák” oldalára. Mindennek ideológiai vagy mozgalmoszociológiai oka az, hogy bár az iraki háború leírható a militaristák–antimilitaristák, a pacifisták–militaristák, vagy a „galambok” és „hégák” közötti konfliktusként is, azonban elsődlegesen mégsem erről, hanem egy „aktuális” és konkrét háború „aktuális” és konkrét megítéléséről van szó. Olyanról, ami természetesen nem független a mozgalmi előtörténettől, de nem is attól függ kizárólag. Az egyébként militaristák és háborúpártiak ebben a konkrét esetben lettek háborúellenesek, mint ahogy a korábban, például a balkáni háborút támogatók közül sokan nem támogatták az Irak elleni háborút. (Természetesen ennek ellenkezőjére is akadtak példák. Magyarországon például Valki László nemzetközi jogász a balkáni háború támogatójaként, Konrád György író pedig annak elutasítójaként lépett fel, míg az iraki háború esetén a szereposztás pont fordítva volt.) Az a mozgalom, amelyik hagyományosan a klasszikus militarista tematikát képviselte, bátran csatlakozhatott a háború ellenzőihez, hiszen az utóbbiakhoz való tartozás nem jelentette az antimilitarista táborba való átállást (áru-lást), és különösen nem a pacifista táborba való átlépést. A háborúellenes mozgalom egy globális méretű ad hoc koalíció, a háború és a megszállás tágan értelmezett időszakára vonatkozó, kizárólag a tágan értelmezett háború-tematika alapján szerveződő single-issue mozgalom, amelyből a tematikai profilt illetően is presztízsvesztés nélkül lehet távozni. A „tematikai globalizmusba” beletartozik a korábban szembenállóknak egy új szinten való integrációja, amelyben nem kell megtagadni a régi mozgalmi identitást. A HGM adta tág tér kedvez a minden oldalról érkezők befogadásának, ráadásul a militarista szervezetek saját tematikájuk alapján (pl. biztonság- és katonapolitika, emberi áldozat, költség–haszon) olykor éppen a hazaszeretetre, a katonai ethoszra, hadászati (katona-szakmai) indokokra hivatkozva utasították el az iraki háborút (pl. a Vietnambot vagy Csecsenföldet megjárt katonák). Hagyományosan militáns szervezetként sem léptek tehát ki hagyományos szerepükből, hanem éppen ebből tudták azt szervesen levezetni, megerősítve ezzel saját identitásukat. Ezzel a „nem várt” oldalról érkező segítséggel a HGM-et is megerősítették a „jó ügy” melletti kiállásuk hitében; a tiltakozási érvrendszerbe katonai-szakmai érvek is beépülhet-tek; bővült a tematika, és nőtt az érdekérvényesítés esélye.

Mindazonáltal a globális háborúellenes arénában új konfliktusok is keletkeztek. Ez szerves következménye volt a HGM-re jellemző multikulturális sokszínűségnek, a heterogén összetételnek, a nagyon különböző megküzdési stratégiáknak, a már kialakult mozgalmi praxisoknak. Ami az innovációs potenciál szempontjából hasznos volt tehát, az a globális mozgalom integritása, funkcionálása, materiális-infrastrukturális különbözősége szempontjából nehézségeket okozott. A HGM-ben az erőszakmentes és aktív erőszakmentesség módszerével egyetértettek, ugyanakkor a hozzájuk csapódó vagy a háborúellenes megmozdulásokat pusztán felhasználó, erőszakos háborút ellenzők teherételt jelentettek. A HGM hiába határolódott el tőlük, erőszakos és erőszakot provokáló fellépésük (pl. a magyar tüntetéseken megjelenő szélsőjobboldali tüntetők) éppen a háború erőszaka ellen tiltakozóknak okozta a legnagyobb kárt. A HGM ugyanakkor megtúrte sorai között az anarchista csoportokat, amelyek akciói a polgári engedetlenség és a provokatív erőszak határán mozogtak.

Hasonlóan nehezen tudta kezelni a HGM a háborúellenes tematika mentén megjelenő palesztin–zsidó, illetve Palesztina–Izrael konfliktust. Az iraki háború kapcsán közvetlen és közvetett módon egyaránt megjelenő közel-keleti és palesztin–zsidó konfliktus az iraki háború értelmezésének adott egy lehetséges vagy meghatározott keretet. Mindez aktivizálta nemcsak az Amerika- és Izrael-ellenes arab-izlám-muszlim világot, az OICD-világban élő arabokat, hanem a szélsőséges nézeteket vallókat is. Az antidemokratikus és civil társadalom nélküli arab világ hivatalos, állami béke-mozgalmi, államilag fenntartott pszeudomozgalmi olyanok, mint amilyenek a szovjet birodalom békemozgalmi voltak. Az általuk létrehozott nemzetközi, transznacionális szervezetek ugyanennek egy magasabb szinten való megjelenését jelentették. A pszeudomozgalmak egyrészt globális szövetséget voltak képesek kötni a nem-arab világbeli, antidemokratikus országok mozgalmaival (pl. Chile, Kuba, Vietnam), másrészt pedig a már demokratikus posztkommunista országokban még működő antiimperialista és munkásmozgalmi valamint kommunista (utód)szervezetekkel (pl. Magyarország esetében a Május 1. Társasággal, a Marx Károly Társasággal, a Baloldali Alternatívával). A HGM szervezetei kapcsolatban álltak az antidemokratikus vagy posztkommunista országok mozgalmaival, valamint a nyugati világban élő arab-izlám-muszlim szervezetekkel és különösen az iraki és kurd háborút ellenző mozgalmakkal (pl. Magyarországon a Kurdisztáni Információs és Kulturális Irodával és a Magyarországi Iraki Ellenzékkel). A palesztin–zsidó, sőt a kurd–iraki konfliktus a HGM tematikájának részévé vált, hangsúlyozva a konfliktus erőszakmentes megoldását, a terrorista cselekmények és az antiszemitizmus határozott elítélését.

A palesztin–zsidó és az iraki–kurd konfliktus mozgalmi tematikájának megjelenése mögött a nagyobb integrációk ellen küzdő szeparatista, vagy a saját nemzetállamért küzdő fragmentációs mozgalmak is fellelhetők. Ez jelenti a nem fundamentalista izlám mozgalmakat és a függetlenségüket elérni akaró, nemzetközi, sőt világhálózatot alkotó, hazájukból eltávozó palesztinok, irakiak, kurdok csatlakozását. A globalizáció léte és folyamata ellen, vagy az Európai Unió és az ehhez való csatlakozás ellen tiltakozó antiglobalista vagy EU-ellenes mozgalmak is aktivizálódtak (pl. Magyar-

országon az EU-csatlakozás ellen fellépő civil szervezetek tagjai). Az HGM egészével, azon belül pedig különösen az antidemokratikus és posztkommunista országokban működő mozgalmakkal kapcsolatban felmerül az antidemokratikus működés, a demokratikus kontroll problémája. A HGM demokratikus legitimitásának és a demokratikus deficit megjelenésének problémája éppen úgy élő kérdés, mint a NGO-világon kívüli állami szférában. Nehézkes vagy lehetetlen az aktivisták és a nemzeti mozgalmak részéről az ellenőrzés. Ezzel függ össze, hogy a nemzeti háborúellenes mozgalomba bekapcsolódni nem tudó, vagy onnan kiváló vagy kizárt csoportok regionális vagy globális szinten próbálkoznak újra a „beilleszkedéssel”. Lokális csatlakozás nélkül, egyenesen regionális illetve globális térben akarnak megkapaszkodni, érdekeiket érvényesíteni és egyben nemzetközi „NGO-legitimitást” szerezni. A lokális szinten kirekesztett vagy önmagát kirekesztő csoportok gyakran úgy jelentek meg az egy vagy két színttel magasabb küzdőtéren, mint az adott ország egyedüli, kizárólagos reprezentánsai. (Ilyen problémákkal küzd a Magyar Szociális Fórum és holdudvara.) A periférián vagy a félperiférián lévő országok háborúellenes mozgalmi között ez konfliktusokat generált és legitimitációs válságot eredményezett (pl. a magyarországi Lehet Más a Világ Hálózat és az MSZF között).

Az említett problémakör szorosan összefügg a fantomszervezetek, az „egyszemélyes” szervezetek, a csak virtuálisan létező szervezetek kérdésével. E szervezetek a háború tömeges ellenzésével keletkező mozgalmi dagályt kihasználva hirtelen aktivizálták magukat, és nevüket adva a tiltakozásokhoz, valamint a nemzetállami és globális szintű szerveződésekhez, ismét kiléptek a nyilvános küzdőtérre. Abba a publikus arénába érkeztek, ahova önerőből sohasem tudtak volna eljutni, vagy visszataláltak abba a publikus arénába, ahová jelentéktelenségük, ellehetetlenülésük vagy mobilizációs gyengeségük stb. miatt képtelenek voltak saját erejükből visszakerülni. A mozgalmi kontinuitást így megőrző, sőt „magasabb szintű” mozgalmatörténeti pozíciót elérő „csoportok” tovább növelik a háborút ellenző szervezetekben amúgy is meglévő demokratikus deficit szintjét. (Egy eleve mozgalmi kontroll nélküli aktivista szavazata ugyanannyit ér, mint egy több száz fős szervezet demokratikusan megválasztott és elszámolási kötelezettséggel „megterhelt” aktivistájáé.) Ezen túlmenően ezek a szervezetek a háborút ellenzők táborában mozgalmi vákuumot is teremtettek. A gyakorlatilag tagság nélküli, papíron létező szervezetek vezetői mögött nincs legitimitás, szervezőerő, mobilizációs képesség és infrastruktúra. A bázisdemokrácia nem tud működni, a vezetőség önállósítja magát, és az ilyen szervezetek tucatjaiból alakulnak meg a külügyi szekcióval azért rendelkező nemzeti gyűjtőszervezetek (pl. Magyarországon a kb. 100 tagszervezettel rendelkező Társadalmi Érdekegyeztető Tanács). Térségünkben a népfront jellegűnek nevezhető szerveződések lettek a háborút ellenző mozgalmak „vattaszervezetei”, amelyek jelentősége mégis nagy lett, mivel a globális térbe is kimerészkedő gyűjtőszervezetek részéről hivatkozási alapot, „tömegbázist” képeztek (pl. Magyarországon a Baloldali Együttműködési Tanács). A mozgalmi konfliktusokban a „vattaszervezetek” gyakran játszották a mérleg nyelvének szerepét. A fantomszervezetek csatlakozása tehát komparatív előnnyel jár együtt.

A HBM azonban nemcsak az inaktív mozgalmakat volt képes aktivizálni, de a társadalomnak a még schova, semelyik civil mozgalomhoz nem csatlakozó tagjait is. A HBM tagszervezeteinek mobilizációs szándéka tehát egyaránt irányult a saját tagságára és a még „szabad” emberekre. A mobilizáltak azonban nem az adott szervezetbe, hanem a gyűjtőszervezetbe léptek be. A háborút ellenzők döntő többsége, a százezres-millió tüntetéseken felvonulók többsége nem „regisztráltatja” magát, nem lesz nyilvántartott tagja, aktivistája a mozgalomnak, hanem megmozdulásról megmozdulásra lesz jelen a rendezvényeken. (A magyarországi a háborút ellenzők 5–20 ezer embert tudtak kivinni az utcára.)

A HGM szervezetei nem egyenletesen „oszlottak el” a világban; domináns szerepet játszott a mozgalomban Észak-Amerika, Nyugat-Európa és Ausztrália. Vagyis az OECD-világ mozgalmi voltak a meghatározók, a gazdag régiók voltak felülreprezentálva benne. A HGM háborút ellenző közép- és kelet-európai mozgalmi a globális világ hátsó udvarában foglaltak helyet. Utóbbiban Magyarország, Csehországgal és Lengyelországgal együtt, a globális mozgalmak félperifériáján mozgott. A gyenge magyar civil társadalom erős globális kötődésekkel rendelkezett, de a környező országokkal nem alakult ki mozgalom kapcsolat. Magyarország esetében jelen volt a főváros és vidék, valamint a Nyugat- és Kelet-Magyarország különbség. (A magyar háborúellenes tüntetések földrajzi megoszlása ugyanis azt mutatja, hogy „a tüntetési potenciál” mintegy 90 százaléka fővárosi volt. A pécsi és kaposvári tüntetéseket a helyi polgári körök, a szegedi a humanisták, a soproni a Bokor-közösség, a miskolci pedig az ott ülésző „fővárosi” MSZF szervezte.)

A háborút ellenzők esetében a globális és a nemzetállami mobilizációk egymást erősítették. A globális háborúellenes mozgalmakban résztvevők elsődlegesen kulturális és kapcsolati tőkével rendelkeztek. A háború ellen és a béke igénylésének értékrendje mentén szerveződtek, és elsődlegesen az állam által nehezen ellenőrizhető ismeretanyagból dolgoztak. Az internet, a homepage-ek, hírportálok, e-mail adta független, szabad kapcsolattartási lehetőségek révén létrejövő globális nyilvánosság létrehozta a háborúellenességnek a szinte korlátlanul bővülő társadalmiasodását és a háborúellenes globális közvéleményt. Létrejöttek a háborút ellenző globális elitek és a globális menedzserréteg, amelyek és akik a globális mozgalmak globális intézményesülését meg tudták szervezni. (Magyarországon például egyetemi oktatók, kutatóintézetek munkatársai, volt munkásmozgalmi és pártfunkcionáriusok alkották ezt a csoportot.) Ők a háború problémájának mint a világ aktuálisan legnagyobb problémájának a menedzselésére vállalkoztak. A háborút ellenző globális eliteket képviselő globális menedzserek az adott mozgalmi értékhierarchia mentén menedzselték a háborúellenességet, és mozgalmi dominanciára törekedtek. A háborút ellenző elitek diskurzusaikban konszenzusra törekedtek, de ennek hiányában nem akartak mindenáron ügydöntőként fellépni. A háborúellenesség globalizációja lehetővé tette az egymással egyébként össze nem férő identitások együttes fellépését (például a forradalmi erőszakot elfogadó humanisták és antiimperialista szervezetek, valamint a mindennemű erőszakot elvető vallási csoportok együttes fellépését). A mozgalmi elitek

részt vettek a politikai elitek harcában is, és fordítva, a politikai-hatalmi elit – kisebb-nagyobb sikerrel – rátelepedett a mozgalmi struktúrára. A HGM hordozza az elitek egymás elleni konfliktusát. (Magyarországon például a kormányzó baloldali és a parlamenten kívüli baloldali-szélsőbaloldali elit éppen úgy mozgalmi, politikai támogatójának akarta megnyerni a háborút ellenző Civilek a Békéért Mozgalmat, mint a parlamenti ellenzék, illetve jobboldali-szélsőjobboldali háterszága.)

A HGM legjelentősebb – szintén globális – szervezetei az Antiwar Coalition (Háborúellenes koalíció) és a magyar háborúellenes szervezetekkel közvetlenül is kapcsolatban lévő Stop the War Coalition (SWC / Állítsátok meg a háborút!) a háborúellenes és békecsoportokból, ifjúsági és iskolai, munkás és szakszervezeti, kulturális (köztük melegek és leszbikusok), vallási (köztük kurdok és muszlimok) és politikai (köztük zöld, szocialista pártok és anarchisták) csoportokból álltak. A SWC átvette a SZVF-ESZF által kialakított háborúellenes tiltakozási forgatókönyvet, tiltakozási naptárat, amely alapján a két legnagyobb magyar háborúellenes csoport is működött. A háborúellenes globális mozgalmi szektorba integrálódó *háborúellenes magyar szektor (HMSZ)* helyzete és tevékenységi modellje sok tekintetben hasonló volt, mint a HGM-é, illetve az SWC-é. Ehhez hasonló problémát jelentett Magyarországon is a háborúellenes szektor elérni kívánt alanyainak és mobilizációs körének a meghatározása. Az HMSZ egy olyan heterogén, egy tematikára kondicionált, ad hoc koalíciót takar, amelybe a háborút ellenző pártok (Centrum Párt, Humanista Párt, Magyar Érdék Pártja, MIÉP, Munkáspárt, Zöld Alternatíva), az utóbb párttá alakuló politikai szervezet (Jobbik Magyarország), az önmagát társadalmi szervezetként megnevező pártformáció (Humanista Mozgalom) vagy politikai ellenzéki csoportosulás (Magyarországi Iraki Ellenzék), egy párt ifjúsági szervezete (Baloldali Front), a pártok támogatására szerveződő mozgalmak (polgári körök, Társadalmi Demokráciáért Mozgalom), szakszervezetek (Vasas, részben MSZOSZ), a szürke zónába sorolható szervezetek ('56-os szervezetek), egyházak (katolikus, evangélikus, református) és vallási csoportok (Bokor, Pax Christi Katolikus Békemozgalom, Pax Romána, Ötkenyér Keresztény Közösség, Meditációs Közösség), civil szervezetek (pl. ATTAC-Magyarország, Energia Klub, Greenpeace-Magyarország) valamint szakmai fórumaik (pl. Környezet- és Természetvédelmi Szervezetek XIII. Országos Találkozója) egyaránt benne foglaltatnak. Mindemellett a HMSZ-nek része a „független állampolgárok lelkiismereti kezdeményezése” („Kastner Rezső és barátai” csoport), a kulturális kezdeményezések (pl. nemzetközi háborúellenes kiállítás / Thompos Judith), a győri orvosok szolidaritási akciója, a „Séta az erőszakmentességért és békéért!” kezdeményezés (Botlik Benedek és társai), az önálló hírügynökségi tevékenységet végző kommunikációs csatornák (Indymedia Magyarország, Zöld Pók Alapítvány) is. A HMSZ-nél jóval szűkebb merítést jelent, a *háborúellenes magyar civil mozgalom (HMCM)*, amely a háborút ellenző pártokat, protopártokat és a pártok ifjúsági szervezeteit, továbbá a pártokhoz közvetlenül kapcsolódó mozgalmakat, kvázi-NGO-kat nem foglalja magában. Így tehát lényeges határvonalat húztunk a háborúellenes pártalakzatok és a szintén háborúellenes civil szervezetek közé, de ezzel a civil háborúellenes szektor

határainak megvonása még nem történt meg. Tovább nehezíti az egyértelmű meghatározást az, hogy az Európai Bizottság értelmezésében civil szervezetek a szak-szervezetek, az NGO-k, a szakmai, karitatív és bázisszervek, továbbá az egyházak és vallási közösségek is,¹ amely meghatározás némileg ellentétben áll a magyar törvényi szabályozás által mondottakkal (Nemzeti Civil Alapprogram / NCA: nem tekinti civil szervezetnek a szakszervezeteket és az egyházakat).² Eltekintve a civil társadalom meghatározásának a politikatudományt is foglalkoztató (megosztó) pontos meghatározási kötelezettségétől, a továbbiakban a NCA meghatározásához közelítő fogalommal dolgozom.

A HMCM két legnagyobb jelentőségű szerveződése a Civilek a Békéért mozgalom (CaB) és a Békélánc (Országos Békélánc Demonstráció / OBD) volt 2003-ban. E két, jogi személyiséggel egyaránt nem rendelkező gyűjtőszervezet gyökere, továbbá a „nemzetközi” és a magyar múltja közös, sőt – nemzetközi kötődéseik miatt – a jelenük és jövőjük is összefonódik. Mindkét csoportosulást az új, igazságos világ megteremtéséért küzdő globális szervezetek között is az egyik létező legnagyobb csoportosulás, a szociális fórum mozgalom hívta életre (Szociális Világ Fórum / SZVF; ún. Porto-Allegre-i folyamat, kezdete: 2001. január). A „mozgalmak mozgalmának” vagy „szivárvány-koalíciónak” nevezett SZVF működési területe szinte mindenre kiterjed (világrend, harmadik világ, környezet, etnikai, emberi jogok, nők jogai, nemzetközi jog, béke, eszperantó stb.). A SZVF és ennek nyomán létrejövő regionális szerveződései (esetünkben az Európai Szociális Fórum; megalakulása: Firenze, 2002. november) hívták életre, adtak ideológiai, strukturális, információs és területi (globális, regionális, nemzeti) „keretet” az iraki háborút ellenző mozgalmaknak, így a magyar mozgalmaknak is. Az iraki háborúra készülő háborús koalíció szemben találta magát egy részben már kész és részben a háború elleni tiltakozással megszerveződő globális koalícióval, a magyar háborús politika pedig ebbe a globális koalícióba már bekapcsolódott magyar szervezeti hálózattal. Utóbbiban az egymással versengő tematikák (környezetvédelem, igazságosság, szociális kérdések) közül a béke témája került a középpontba, úgy, hogy egyrészt a béke-tematika a többi témával egybefüggően, abba „ágyazva” került képviseletre, másrészt a többi tematika képviselete továbbra is megmaradt (elsődlegesen a szociális témáé). Ennek egyenes következménye lett, hogy a szociális fórum magyar tagszervezetei a háborút folyamatosan egy tágabb tematika (pl. neoliberális politika, világgazdaság, nemzetközi kizsákmányolás) alapján viszonyultak az iraki háborúhoz, másrészt a különböző tematikák eltérő súlyú képviselete

¹ COM (2000) 0011 final 18/01/2000, 1–25. – The Commission and Non-Governmental Organisations: Building a Stronger Partnership.

² 2003. évi L. törvény és 160/2003. (X. 7.) Korm. rendelet; Szabó Máté: Globális civil társadalom? In: uő (szerk.): *Globális civil társadalom!* Budapest, Villányi úti könyvek, 2000. 9–41. o.; Szabó Máté: *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás.* Budapest, Villányi úti könyvek, 1998. 96–98. o.; Szabó Máté: A nyugati modellek és a magyar gyakorlat. A tömegdemonstrációk és a rendőrség viszonya Magyarországon a demokratizálódás folyamán. In: Szabó Máté – Dominique Wisler (szerk.): *Tüntetés, rendőrség, demokrácia.* Budapest, Villányi úti könyvek, 1999. 157–159. o.

miatt erejük megoszlott. Az első következményt illetően az történt, hogy szociális fórum mozgalom tematikáját és koalíciókötési gyakorlatát a magyar társadalmi, politikai viszonyok általuk történő megítéléséhez alakította. Ez nem jelentett volna problémát, mozgalmi krízist, és nem vezetett volna szakításokhoz, hogy ha a nemzetközi szociális fórumokhoz való csatlakozás nem a már létező mozgalmakat érintette volna (pl. ATTAC-Magyarország vagy Energia Klub). Hasonlóan problémátlan lett volna a kapcsolódás, ha a Porto-Allegre-i folyamat alapidokumentumát (a SZVF Elvi Chartáját és szellemiségét) ugyanúgy értelmezték volna; ha sikerült volna a szövetségkötési filozófiában, a mozgalmon belüli demokratikus keretek kialakításában megegyezésre jutniuk. A két nagy háborúellenes magyar csoportosulás szétválása tehát alapvetően három okra vezethető vissza, nevezetesen az Elvi Charta, a magyar politikai és társadalmi viszonyok, valamint a demokratikus játékszabályok eltérő megítélésére.

A SZVF és az ESZF rendezvényein részt vevő szervezetek hozták létre a CaB mozgalmat 2002 végén. A CaB létrejövetelében fontos szerepet játszott az ATTAC-Magyarország, a Humanista Mozgalom és néhány zöld szervezet (pl. Energia Klub, Zöld Fiatalok). (A CaB által kibocsátott békefelhívást 24 szervezet írta alá 2003 januárjában.) Valamennyiek érdekelték voltak abban, hogy a SZVF-nek illetve az ESZF-nek létrejöjjön a nemzeti tagozata. Úgy ítélték meg, hogy az informálisan a firenzei ESZF óta már létező MSZF formális megalakítása sürgető feladat ugyan, de ennél is sürgetőbb egy, az iraki háborút ellenző gyűjtőszervezet létrehozása. Firenze óta párhuzamosan került szervezésre a CaB és a MSZF. A kettős mozgalmatszervezés folyamatosan megosztotta az amúgy is szűkösen rendelkezésre álló erőket; szervezési, tematikai, megjelenési (névhasználati) és legitimitációs problémát vetett fel. Egy informálisan létező közösség szervezte meg a CaB-ot, amely egy mozgalmi állomás volt egy jóval kiterjedtebb mozgalmi egység (MSZF) megszervezéséhez vezető úton. A MSZF formális megalakulása (2003. április) után a CaB a MSZF egyik fiókszervezete, a MSZF békeszekciójának külön nevesített alszervezete lett. Az informális MSZF-ban és a CaB-ban együttműködtek az érdek- és jogvédő, zöld-, új baloldali, munkásmozgalmi, kommunista („régiből baloldali”) szervezetek, továbbá vallási és békeszervezetek. Az informális MSZF és a CaB első vitája a civil-párt (meghívják-e Horn Gyulát a háborúról szóló civil vitafórumra?), a demokratikus-antidemokratikus (legitimitás, demokratikus kontroll, döntéshozói centrum) törésvonal és a szervezetépítés kérdései (mikor alakítsák meg hivatalosan a MSZF-et?; szervezet tagolása) mentén bontakoztak ki, amelyek szinte egy időben jelentkeztek. A civilséget, a demokratikus kontrollt és a lassúbb (szerves) mozgalmi építkezést erősebben hangsúlyozó zöldegyesetek többsége (pl. Zöld Fiatalok, Rügycskék) és a Humanista Mozgalom kivált a CaB-ból, és közösen megalakították az OBL formációt. (Az OBL-hez csatlakoztak azután a CaB-bal nem szimpatizáló más szervezetek is, pl. a Stop Esso kampány és a Védegylet. Összesen 13 szervezetet számlált ez a tömörülés.) A háborúellenes civil mozgalom így megkettőződött, ezáltal a 2003-as év legnagyobb – eredetileg közös – háborúellenes tüntetése (világméretű, illetve európai békenap:

február 15.) is „megkettőződött”. (A OBD és a CaB más napszakban és más helyszínen rendezett békefelvonulást.) A CaB és az OBD a február 15-i tüntetésig és a tüntetéssel érte el történetének legnagyobb sikerét, és ez volt egyben a HMCM csúcspontja is. Az ezt megelőző hetek ugyanis – a háborúval összefüggésben – élénk kül- és belpolitikai történések közepette zajlottak, melyek közül kiemelkedett a CaB tervezett tüntetésének rendőrségi, majd bírósági betiltása. Az erre adott politikai, társadalmi, közéleti és sajtórecagálás olyan heves volt, hogy a CaB – véleményével és tüntetésével együtt – az érdeklődés középpontjába került. A majdnem teljes ismeretlenségből előlépő CaB ismert szervezetté vált, nemzetközi beágyazottságnál fogva határokon túlmutató tényező lett, s a béke–háború kérdésében tematizáló aktorként lépett fel. A világ- és a magyar közvélemény olyan magas arányban volt ellene az iraki háború megindításának, hogy az ezt az erőt vitorláiba befogni képes szervezetnek a határozott fellépése messze a civil szférán túlmutató jelentőséggel bírt. A CaB a háborúpárti kormány és a „háborúellenes” ellenzék törésvonalába „szorult”, a parlamenti pártoknak, illetve a politikai eliteknek a háború–béke témája újabb „elszámolásra” adott lehetőséget. A politikai elitek közötti küzdelem színterévé akarták változtatni a HMCM-t, amelyben a háborúpárti kormány megdöntésének víziója is felmerült. A politikailag kényes helyzetben mindkét politikai oldal aktivizálta magát: a kormányfő tárgyalóasztalhoz hívta a CaB-ot, az ellenzék szervezetei (pl. polgári körök, '56-os szervezetek, MIÉP-szimpatizánsok) pedig kormányellenes tüntetéssé akarták változtatni a február 15-i tüntetést. Mindezen idő alatt a kisebb sajtónyilvánosságot kapott OBD a politikai marketing szabályai szerint építette ki szervezeti identitását, és próbált mozgalmi társutasként viselkedni. Az OBD ellenmozgalomként viselkedett, és közleményeivel ellentétben megosztotta a HMCM-t. A CaB a korábban betiltott tüntetését más útvonalon megtarthatta, akár csak az engedélyezési problémákkal nem szembesülő OBD. A tüntetések ismét fordulópontot hozott a HMCM-ben. A CaB tüntetése tekintélyesnek indult, de a szervezetlenség és főleg a nem meghívott résztvevők kormánybuktató magatartása és a különböző csoportok között kipattanó konfliktusok (transzparenssek, szimbólumok, fizikai atrocitások) miatt kudarcba fulladt. Ezzel szemben a szerényebb háttérrel rendelkező OBD egy jól kommunikált, békés tüntetést tudott szervezni. A világ eddigi legnagyobb tüntetéssorozata Magyarországon felemásan sikerült tehát, de az eldőlt, hogy a diffúz, töredezett és különböző törésvonalak mentén összebékíthetetlen háborút ellenző szektor nem tud fékbe lenni a háborúpárti hatalomnak. Kiderült, hogy CaB-ot sem a kormány, sem pedig az ellenzék nem tudja felhasználni politikai céljaira, és a HMCM-szel mint nyomásgyakorló civil mozgalommal sem kell komolyan számolnia a versengő politikai elitcsoportnak. A pártpolitika a HMCM-től hátrébb került, ami egyik fő oka lett annak a paradox helyzetnek, hogy mire a háború 35 nappal a februári tüntetés után valóban kitört, a MHCSZ már túl volt a mozgalmi csúcson.

A CaB és az OBD mindezek után ismét összefoghatott volna, de nem az integráció, hanem a további dezintegráció folytatódott. A CaB-ot formálisan vagy informá-

lisan elhagyta több szervezete, a mozgalmi eróziója megkezdődött, és bár voltak jelentős megnyilvánulásai, a mintegy 20 ezres február 15-i tüntetése után maximálisan 5 ezer embert tudott mobilizálni, ami pontosan kifejezi innovációs erejét. A CaB lécpülésének egyik legfontosabb oka, hogy végig megmaradt tagszervezetek halmozának, és nem alakult ki közös identitása; hogy háborúellenes szervezetként különböző tematikák mentén akart jelen lenni a közéletben (pl. a kórházprivatizáció és a WTO elleni tiltakozások). A CaB-nak a kezdetektől fogva a háborúellenességénél is fontosabb volt, hogy elhelyezze magát a rasszista és antirasszista, valamint a bal- és jobboldal törésvonal mentén, miközben a CaB, a MSZF és az OBD eleve antirasszista volt. A civil politizálás nehéz útján járva a népfrontos megközelítés kizárólag a zöldekre, a vallási és békecsoportokra, a szakszervezetekre és a baloldali szervezetekre (radikális baloldali szervezetek: pl. Május 1. Társaság, Marx Károly Társaság) és baloldali pártokra (Munkáspárt, MSZP) terjedt ki. A CaB és a MSZF számára a jobboldal – annak szinte minden formációja és irányzata – nacionalista, rasszista és antiszemita megítélés alá esett. A személyi és anyagi ellentéteken kívül ez okozta 2003 végén az MSZF kettészakadását MSZF-re és az MSZF Mozgalomra.

Az OBD-ba tömörülő szervezetek 2003 januárja és márciusa között összesen hat tüntetést szerveztek, és ennek mentén, 13 – meghatározóan zöld – szervezet részvételével létrehozták a Lehet Más a Világ Hálózatot (LMVH). (Az elnevezés a SZVF jel-szava is egyben.) Ezzel a magyar szociális fórumok száma lényegében „megháromszorozódott”. Az OBD, amely egyre inkább a Békelánc (BL) nevet kezdte el használni, nem lett más, mint az LMVH békeszervezete. A SZVF-nek illetve az ESZF-nek létrejött tehát a három magyar (nemzeti) gyűjtőszervezete, amelynek két „önálló” háborúellenes tömörülése lett, miközben a harmadik nemzeti szociális fórum önmagát – egyebek mellett – háborúellenes mozgalomként határozta meg. A MSZF Mozgalom / CaB és a MSZF a politikájukat, az „érzelmi” oldalukat, a retorikájukat valamint szimbolikájukat tekintve egységesen a baloldalon (a munkásmozgalmi, kommunista), míg a LMVH a politikailag semleges zónában helyezkedik el, miközben a háború elítélésének tartalmi és formai kérdéseiben mindannyian egyetértenek. A képet tovább bonyolítja, hogy a LMVH egyik meghatározó szervezete a radikális baloldalhoz és egy párthoz is szorosan kötődő Humanista Mozgalom, míg a MSZF és MSZF Mozgalom egyaránt rendelkezik direkt munkáspárti és MSZP-s kötődésekkel. A nevezett mozgalmak közötti vetélkedés 2003 második felétől kezdve a magyar globalizációkritikai mozgalom hangadó szerepéért folyik, annál is inkább, mivel 2003 nyarától kezdődően aktív békemozgalmi tevékenységet egyik csoportosulás sem fejtett ki. Mindezzel együtt a MSZF és a MSZF Mozgalom az ún. szervezeteten belüli mozgalom típusába sorolható, és prognosztizálható az újraegyesülésük.

A HCMCM-ban számos szervezet rendelkezik egy „önálló” nemzetközi, esetleg globális „anyaszervezettel”, amelyek egy része az iraki háborútól teljesen függetlenül létezik (pl. ATTAC, Greenpeace, Humanista Internacionálé, Indymedia, Pax Christi, Pax Romana, illetve Demokratikus Ifjúsági Világszövetség és Antiimperialista Tábor = szélsőbaloldali Baloldali Front), másik része kötődik a háborúhoz (pl. Bikers for

Peace, Food Not Bombs, StopE\$\$O, Friends of the Earth), vagy vélhetően a háborúzó felek egyike (az iraki Baath párt) hívta életre (a szkinhedbarát Király B. Izabella vezette szélsőjobboldali Magyar Érdek Pártja). A Magyarországon élő érintett kisebbségek (irakiak, kurdok) szervezetei – formálisan vagy informálisan – kötődtek a saját nemzetközi hálózatukhoz. Az itt élő irakiak – akárcsak a világban szétszórta élő társaik – véleménye megoszlott a háborút illetően, továbbá egy részük nyilván élvezete a Szaddam Huszein-rezsim támogatását (minden bizonnyal ők vonultak fel a háborúellenes tüntetéseken az iraki diktátor képével). A Nemzetbiztonsági Hivatal szerint jelentéktelen társadalmi befolyással rendelkező iraki és kurd szervezetek a CaB és az OBD rendezvényein egyaránt részt vettek.

A HMCM egységesen az erőszakmentesség és a legalitás talaján állt. (A Greenpeace-Magyarország és a CaB No Esso csoportja szervezett egy-egy be nem jelentett akciót, és a „Kastner Rezső és barátai” csoport tartott meg egy betiltott tüntetést.)

A CaB február 15-i tüntetésének rendőrségi betiltás nyomán – a tüntetés engedélyezéséig – a tiltakozás címzettje a tüntetést betiltó hatóság lett. Az alapkonfliktus ekkor nem a háborút ellenző mozgalom, és a háborúpárti politika között húzódott, hanem a háborút ellenző mozgalom és a rendőrség között. A mégis engedélyezett tüntetésen való viszonylag nagy arányú részvétel egyben a gyülekezési jog érvényesülése mellett és a rendőrségi magatartás elleni kiállásként is értékelhető. A CaB és a rendőrség közötti alapkonfliktus fel nem oldódása esetén a CaB polgári engedetlen ségi akciót, azaz a betiltott tüntetés megtartását fontolgatta. A tüntetés engedélyezése után „visszaállt” az eredeti rend, és a tiltakozás elsődleges címzettje ismét a háborúpárti politika lett. Ezt követően a tüntetést köztéri-közrendi konfliktusok sora övezte (tüntetők egymás közötti konfliktusa, rendőrségi beavatkozás [tiltott jelképek használata] és a rendőrségi be nem avatkozása miatti konfliktus).

A HMCM szervezetei a tiltakozó cselekmények valamennyi típusát alkalmazták (kampány, tiltakozási sorozat, szolidaritási tiltakozások, jogi akciók). A február közepi tüntetést kb. két hónapos kampány előzte meg (médiakampány, békefórumok), amelynek végén egyhetes tiltakozási sorozat (vita, kiállítás, filmvetítés, fáklyás felvonulás) megtartására került sor. A háború kezdete (2003. március 20.) után pedig a háborúellenes csoportosulások és az ettől függetlenül tiltakozó csoportok szerveztek akciókat a háború ellen. A háborút ellenző kisebb szervezeteknek szolidárisak voltak „a nagyokkal” és egymással, valamint egymás céljaival (pl. OED-Kerékpárosok a Békéért Mozgalom, CaB-Rügyecskék). Gyakoriak voltak a háború áldozataival való szolidáris megnyilvánulások (pl. ökumenikus mise és ima, orvosok aláírásgyűjtése). A jogi akciókban a CaB volt a legaktívabb (a tüntetésbetiltás tárgyában: perindítás a Fővárosi Bíróság és a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága előtt; Magyarország hadba lépése tárgyában: alkotmánybírói beadvány), de a gyülekezési jog megsértésének ügyében más csoport is fordult bírósághoz („Kastner Rezső és barátai”).

A leggyakoribb akcióforma a tüntetés, a demonstráció, a performance volt (összesen kb. 30), de gyakori tiltakozási forma volt a petíció átadása (pl. az Egyesült Államok és

Nagy-Britannia nagykövete, illetve az országgyűlés elnöke és a köztársasági elnök részére), a nyílt levél megfogalmazása (pl. a miniszterelnöknek, országgyűlési képviselőknél, illetve az ENSZ-nek) és gyűlések megtartása (békefórumok, békekonferencia) is. A tiltakozási formák szélesedését jelenti, hogy megjelentek a kulturális rendezvények (pl. filmvetítés, kiállítás, előadás, vita) formájában való tiltakozások és a tudatosan felépített tiltakozási sorozat (akcióhét). A minden előző szintet meghaladó virtuális kapcsolatok mellett a személyes kommunikáció fontossága és a személyes viták lefolytatása előtérbe került.

A HMCM legjelentősebb impulzusait a HGM-től kapta, és a HGM léte tette Közép-Európában átlagossá a magyar háborúellenes tiltakozások intenzitását. A SZVF-en illetve az ESZF-en keresztül kibontakozó HMCN–HGM kapcsolat újította meg a „régit”, a balkáni háborúk idején, 1999 végén megmerevedett háborúellenes civil mozgalmi szektort. A HMCM benne elsődlegesen a háborúellenes integrációk, a globális háborút ellenző establishment része lett. A HGM és a HMCM között azonban a „mozgalmi olló” folyamatosan szélesedett, mivel a magyar nemzeti szervezetek nem tudtak lépést tartani a háború megkezdése utáni adódó mozgalmi-tiltakozási feladatokkal. A háborúellenes tematikán belül – a nemzetközi szervezetekkel ellentétben – nem tudtak váltani, a mindig aktuálisan legfontosabb tematikára koncentrálni (pl. tiltott fegyverek használat, a háború okozta károk, civil áldozatok, emberi jogi kérdések, a megszállás ténye). A HMCM esetében – az integrációs szint, a tiltakozási paletta, a mobilizációs erő, a tematizáló képesség, az aktorként való megjelenés tekintetében – fejlődés regisztrálható. A HMCM azonban mindenképpen magán viseli a kelet-európai társadalomfejlődés következményeit. A HMCM nem lehetett sokkal jobb, nem lehetett nagyon más, mint amilyenek a magyar közállapotok és amilyen a magyar civil társadalom egésze.

Kronológia

• AZ IRAKI HÁBORÚT ELLENZŐ
MAGYARORSZÁGI TILTAKOZÁSOK ÉS EZEKEL
ÖSSZEFÜGGŐ ESEMÉNYEK KRONOLÓGIÁJA
(1993. december 22. – 2004. április 19.)

1993. december 22. Bejegyzésre kerül Magyarországon a Humanista Párt (második bejegyzése: 2003. január 14.).

1998. december 11–12. Párizsban megalakul az ATTAC nemzetközi mozgalom.

2000. februárban nyolc szervezet Sao Paulóban elhatározza a Szociális Világforum létrehozását.

2001

január 25–30. I. Szociális Világforum (World Social Forum = WSF) Porto Allegreben. Magyar résztvevője nem volt. Jelmondata: „Lehet Más a Világ! Az ún. Porto Allegrei folyamat kezdete.

január 31. – február 5. II. Szociális Világforumra (WSF) Porto Allegreben 60-80 ezer résztvevővel, köztük a magyar Társadalmi Érdekegyeztető Tanács (TÉT), a Pax Romana és az Energia Klub (EK) képviselőivel. A WSF regionális fórumok szervezését határozta el. Dokumentumot fogadtak el „A háború nélküli világról”.

április 9. A SZVF Sao Paulóban kiadta az Elvi Chartáját.

szeptember 21. Londonban mintegy 600 független nemzetközi szervezet és 2 000 fő részvételével megalakul Stop the War Coalition (Állítsátok meg a háborút!) az Egyesült Államok terrorizmus ellen meghirdetett háborúja, a politikai és gazdasági instabilitása ellen.

2002

február 2. Az ATTAC-Magyarország megalakulása.

október 9. A Lelkiismeret '88 Csoport az Egyesült Államok budapesti nagykövetsége előtt tiltakozott „az Irakot fenyegető fellépés és a palesztinok érdekeinek semmibevétele ellen”.

október 12. A MIÉP és a Jobbik Magyarország Mozgalom békenagygyűlést tartott a Kossuth téren. A megjelent több száz fő előtt Balczó András, Csurka István, Kovács Dávid és Wittner Mária szólalt fel.

október 27. Az MSZP Baloldali Tömörülésének budapesti országos értekezletén Krausz Tamás történész kifejtette, hogy az MSZP „jelenlegi, 30 ezres tagsága nem elegendő a jobboldali polgári körök utcai akcióinak ellensúlyozására”, s „egyéb párt-építő technikákkal kell növelni az MSZP mögött álló tábort”.

október 28. A Magyar Szociális Fórum (MSZF) megalakulása a TÉT és az ATTAC-Magyarország kezdeményezésére, 27 civil szervezet részvételével a budapesti Villányi úti Konferenciaközpontban.

november 9–10. Megalakul az I. Európai Szociális Fórum (ESZF) Firenzében. Az iraki háború elleni béketüntetésen 1–2 millió fő vett részt, köztük 18 magyar civil szervezet és több magyar egyetemi hallgató, összesen 260 magyar aktivista. Az ESZF ekkor adta ki az „Európa polgárai! Együtt gátat vethetünk a háborúnak!” szlogenű Békefelhívását.

november 25. Megjelenik a MSZF „Együtt megállíthatjuk az iraki háborút!” című felhívása, amelyben háborúellenes és antirasszista tüntetésre hív fel.

december 14. A MSZF és a Civilek a Békéért (CaB) békekonferenciát rendezett a budapesti szakszervezetek házában. A mintegy 100 fős hallgatóság előtt előadást tartott Artner Annamária közgazdász, Daoud Husszein, a magyarországi iraki ellenzék vezetője, Csapody Tamás jogász-szociológus, Endreffy Zoltán filozófus, Krausz Tamás történész, Tamás Gáspár Miklós filozófus. Ezt követően a rendezvényen bemutatkoztak a háborút ellenző civil szervezetek.

december 15. A magyar Indymedia hivatalosan tagja lett a nemzetközi Indymedia (Independent Media Center) hálózatnak, a világ közel 50 országában működő, „politikai és gazdasági csoportok érdekeitől független, a társadalmi változásokért elkötelezett önkéntesek” médiahálózatának. A magyar Indymedia 2000 végétől működik, és 2003 közepétől rendelkezik önálló honlappal.

2003

január 9. A CaB közzétette a kormányhoz intézett első kérdését az iraki háborúval kapcsolatos magyar álláspontról. Ezt követően február 10-ig hetente két, összesen 10 kérdést intézett a kormányhoz.

január 15. A CaB és az MSZF békefórumot rendezett „Az iraki háború ellen a békéért” szlogenrel a budapesti Kossuth Klubban. A fórum meghívottjai: Horn Gyula volt miniszterelnök, Krausz Tamás történész, Artner Annamária közgazdász és Szőke Károly szakszervezeti vezető voltak.

január 16. A Humanista Mozgalom kilépett a CaB-ból. Ezzel egy időben megkezdődött az iraki háborút ellenző másik nagy tömörülésnek az Országos Béke-lánc Demonstrációnak (OBD) a szervezése.

január 20. A Zöld Fiatalok és a Szolidaritás Ifjúsági Alternatíva (SZIA) kiválik a CaB-ból, és csatlakozik az OBD-hez.

január 21. A Rómában üléselő Szocialista Internacionálé zárónyilatkozatában kifejezésre juttatta, hogy „ellenez minden egyoldalú katonai akciót vagy megelőző támadást”, „ugyankor elhatárolódik a pacifista mozgalmaktól”. A világ szocialista és szociáldemokrata pártjait – köztük az MSZP-t és Magyarországi Szociáldemokrata Pártot – összefogó Szocintern zárónyilatkozatával a MSZP egyetértett.

január 23–28. Porto Allegrében mintegy 100 000 ember részvételével megrendezik a III. Szociális Világforumot.

január 30. A Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK) „a közlekedés rendjének aránytalan sérelme” miatt betiltja a CaB február 15-i háborúellenes tüntetését. A CaB felülvizsgálati kérelmet nyújt be a Fővárosi Bírósághoz.

február 2. A Munkáspárt elnöksége a belügyminiszterhez címzett nyílt levelében követelte a CaB február 15-i, betiltott tüntetésének kivizsgálását.

február 2., 9., 16., 23. A Bokor Bázisközösség Botlik Bence vezetésével „Séta az Erőszakmentességért és a Békéért” szlogennel tartott vasárnapi háborúellenes felvonulásokat Budapest belvárosában. A felvonulások végpontja a Külügyminisztérium épülete volt. A felvonulásokon 1, 11, 70, illetve 75 fő vett részt. Ugyanezek a napokon a Bokor Bázisközösség soproni csoportja tartott 10–30 fős háborúellenes tüntetéseket Sopron belvárosában.

február 3. Kastner Rezső asztrológus és barátai az Egyesült Államok nagykövetsége előtt – a betiltás ellenére – megtartják háború elleni tüntetésüket, amelyen kb. 40 fő vett részt. A tüntetők ezt követően az iraki nagykövetség elé vonultak, ahol petíciót adtak át „az iraki néppel való szolidaritás kifejezéseként”.

február 4. A CaB csatlakozik az Európai Szociális Fórum korábban kiadott (2002. november 9.) Békefelhívásához, amelyet 71 magyar közéleti személyiség és az alábbi szervezetek írtak alá: Alba Kör, ATTAC-Magyarország, Baloldali Alternatíva Egyesülés, Baloldali Együttműködési Tanács, Baloldali Front, Bocs Alapítvány, Bokor Bázisközösség, Budapest Klub, Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület, Értelmi Sérültek és Családjaik Jogvédő Egyesülete, Eszmélet Baráti Kör, Föld Gyermekei Társadalmi Szervezet, Gaia Környezetvédő Egyesület, Hanem Szép Egyesület, Humanista Társadalmi Egyetemért Egyesület, Iraki Diákok Egyesülete, Jobb Kor Polgári kör Budakeszi, Közéleti Nők Hálózata, Létminimum Alatt Élők Társasága, Levegő Munkacsoport, Magyarországi Iraki Ellenzék, Május 1. Társaság, Marx Károly Társaság, MEASZ Salgótarjáni Emlékbizottság, Pedamóka Alapítvány, Pax Christi

Katolikus Békemozgalom Magyarország, Piros Tászkás Futárok, Rügyecskék, Sulicxpo, Társadalmi Érdekegyeztető Tanács (102 tagszervezettel), Vasutas Szakszervezet, Zöld Nők, az Árpád Gimnázium 10/b osztálya.

A CaB az országgyűlés elnökéhez címzett petíciójában arra kérte a képviselőket, hogy „egy esetleges iraki háborúval kapcsolatos politikai döntéseiben vegye figyelembe a közvélemény-kutatások eredményeit”, és „álljon ki a gyülekezési és politikai vélemény szabad kinyilvánításához való alkotmányos jog érvényesüléséért”.

Hende Csaba, Orbán Viktor kabinetfőnöke, a polgári körök mozgalom vezetője kijelentette, hogy „a világot behálózó háborúellenes tiltakozáshoz a polgári körök is csatlakoznak”, továbbá hogy „a baloldal emblematikus szereplőivel nem értenek egyet, de a háborúellenesség kivételt képez”.

február 7. A Fővárosi Bíróság jóváhagyja a CaB február 15-i tüntetését betiltó BRFK-végzést.

február 8. Ökumenikus (római katolikus, evangélikus, református) istentiszteletet tartottak a világ békéjéért a budapesti Szent István-bazilikában. Az istentiszteleten a polgári körök tagjain kívül részt vett Orbán Viktor volt miniszterelnök is.

A CaB háborúellenes tüntetésének új útvonalra (Liszt Ferenc tér – Andrásy út – Hősök tere) vonatkozó bejelentését a BRFK tudomásul vette.

A Magyar Érdek Pártja, a Magyar Iraki Történelmi Társaság és a Lelkiismeret '88 Csoport kb. 60 tagja az iraki háború ellen tüntetett Taszáron.

Az Európai Szociális Fórum brüsszeli nyilatkozatában „botrányosnak” nevezte és elítélte a CaB tüntetésének „politikai” okokból történő betiltását. Véleményük szerint „a háborúellenes felvonulás betiltása, a rendőrség megfélemlítő intézkedése ellentmond a gyülekezési szabadságnak, sérti az emberi jogokat és a szabadságjogokat”.

Medgyessy Péter miniszterelnök – Gál J. Zoltán kormánybiztos útján – közölte, „bízunk abban, hogy a rendőrséggel közösen sikerül megtalálni a jogszerű megoldást, és megtartható lesz a tervezett demonstráció”. Lamperth Mónika belügyminiszter az ORFK sajtótájékoztatóján cáfolta a politikai nyomást.

A Munkáspárt SMS-kampányt indított „a civilek támogatására”.

február 10. A budapesti Extra Kávézóban – az Energia Klub szervezésében és a háborúellenes akcióhét (február 10–16.) keretében – megnyílt Merényi Dávid fotókiállítás a „A békéért tüntettünk, Firenze, 2002” címmel.

február 11. A CaB Békefórumot rendezett a budapesti Kossuth Klubban egyházak és egyházi valamint vallási szervezetek képviselőinek részvételével (Balogh Zoltán református lelkész, Bitó László orvos, író, Bulányi György, a Bokor Bázisközösség alapítója; Dobner Győző református lelkész; Hafenschner Károly, az Országos Evangélikus Egyház Irodájának igazgatója; Koródi Tivadar, a Buddhista Misszió ügyvivő helyettese).

Az országgyűlés plenáris ülésén Kuncze Gábor az SZDSZ és Szájer József a Fidesz frakcióvezetője napirend előtti felszólalásaikban bírálták „a gyülekezési törvényt és a közelmúltban betiltott demonstrációkat”. A felszólalásokra válaszoló Lamperth Mónika belügyminiszter közölte, hogy a CaB megtarthatja háborúellenes tüntetését.

„Kinek a Nevében?” („Hippik vagy harcosok?”) címmel beszélgetésre került sor a háborúról és a békéről Csapody Tamás jogász-szociológus, Csányi Vilmos etológus és Lányi András író részvételével a budapesti Trafóban, a Zöld Akadémia szervezésében, a háborúellenes akcióhét keretében.

február 12. Az OBD „Békeceremónia – szertartás a békéért” címmel tartott „fáklyás szertartást” a Kossuth téren kb. 150 fő részvételével.

Az Egri Végvári Polgári Kör „Emeljük fel szavunkat a békéért!” szlogennel háborúellenes tüntetést tartott Egerben.

február 13. Medgyessy Péter miniszterelnök meghívására találkozóra került sor a Parlamentben a miniszterelnök és a CaB képviselői között. A háborúpárti miniszterelnök és a háborút ellenzők álláspontja nem közeledett egymáshoz. A miniszterelnök ekkor adta át a CaB-nak a kormány válaszait arra a tíz kérdésre, amelyeket a CaB korábban a kormányhoz intézett.

A CaB háborúellenes aláírások gyűjtésébe kezdett a Nyugati téri és a Blaha Lujza téri aluljárókban.

Az OBD aláírásgyűjtést indított azért, hogy „a parlament vitanapon tárgyalja meg az iraki konfliktussal kapcsolatos magyar álláspontot”.

A Magyar Igazság és Élet reform Tömörülés nyilvánosságra hozta, hogy tagjai részt vesznek a február 15-i háborúellenes tüntetésen.

A Hayek Társaság (alapította: Gere Ádám, Seres László, Somogyi Zoltán, Szabados Krisztián) és a Friedrich Neumann Alapítvány közös szervezésében került sor a „Háború vagy...? – az iraki konfliktus és hatásai” című vitaestre a budapesti Parlament Cafében. (Résztevők: Szent-Iványi István, az Országgyűlés Külügyi Bizottságának elnöke; Gere Ádám, a Hayek Társaság elnöke; Kende Péter politológus.) A Hayek Társaság februárban adta ki az iraki háborút támogató közleményét.

február 14. A Rügyecskék Alapítvány és az Indymedia szervezésében filmvetítésre és beszélgetésre került sor „Ne az én nevemben!” címmel a budapesti NatashaB kávézóban a háborúellenes akcióhét keretében.

február 15. A világ addigi legnagyobb háborúellenes tüntetésén világszerte sok millió ember tüntetett a békéért és egy esetleges iraki háború ellen. Magyarországon a CaB és az OBD egyaránt háborúellenes felvonulást szervezett. A CaB és az OBD ugyanazon a napon, de más útvonalon és más időpontban tüntetett.

A CaB tüntetésén résztvevő 20 000 – 30 000 ember a budapesti Liszt Ferenc térről vonult a Hősök terére, míg az OBD kb. 5000 főt mozgósító tüntetése a Műszaki Egyetem – Szabadság híd – Erzsébet tér útvonalon zajlott. (Az OBD-n részt vevő szervezetek: Magyarországi Iraki Ellenzék, Greenpeace Magyarország, Baloldali Alternatíva Egyesülés, Föld Gyermekei, Rügyecskék Alapítvány, Ötkenyér Keresztény Közösség, Levegő Munkacsoport, Energia Klub.)

A CaB petíciót adott át a Parlamentben az országgyűlés elnökének „a háború elleni konkrét lépéseket követelve”. A CaB „Mondj nemet a háborúra!” és „A NEvünkben NE!” szlogenű tüntetésén rendzavarások történtek, és „tiltott önkényuralmi jelképek használatáért” több embert előállítottak.

A kaposvári polgári körök kb. 1000 fős tüntetést tartottak a „kormány háborús politikája ellen”. A tüntetésre azt követően került sor, hogy a helyi polgári körök békefelhívást adtak ki (2003. január vége), amelyhez 43 polgári kör csatlakozott.

A pécsi egyetemisták „politikamentes” felvonulást szerveztek, csatlakozva a háborúellenes megmozdulások sorához. A mintegy 350 békés tüntető nemzeti és fehér zászlóval, mécsesekkel, fáklyákkal vonult fel Pécs belvárosában.

„Háborúellenes Party” címmel az Indymedia bemutatta a Trafóban a háborúellenes európai nap eseményeinek összefoglalóját a háborúellenes akcióhét keretében.

„Magyarország nem hadi útvonal!” című nyilvános levélben fordult 13 polgári kör és 53 magánszemély a parlamenti pártokhoz azért, hogy „a négypartii egyeztetésen egységesen utasítsák el” „a közutak és vasútvonalak használatára” vonatkozó amerikai kérést.

A budapesti Korvin Klubban a Rügyecskék és a Mustbeat „Party a békéért” című rendezvényt tartott DJ Clairvo, Blondino és a Matyim együttes részvételével, szintén a háborúellenes akcióhét keretében.

február 16. Az MSZP Baloldali Tömörülés Platformja tisztújító országos fórumán Kiss Péter kancelláriaminisztert elnökké, Krausz Tamás történészt pedig – másokkal együtt – alelnökké választották.

február 18. A magyarországi Greenpeace be nem jelentett háborúellenes akciót tartott a Lánchíd budai hídfőjénél. A tízfős csoport „No war!” (Ne háborúzz!) feliratú transzparenst feszített ki az alagút mellé. Ezzel egy időben magyar Greenpeace-tagok Belgiumban vettek részt az Irakba hadianyagot szállító hajók indulását megakadályozó akcióban.

február 19. A törökországi kurdok által létrehozott Kurdisztáni Információs és Kulturális Iroda 14 tagja háromnapos éhségsztrájkba kezdett Abdullah Öcalan kurd vezér szabadon bocsátásáért és „a hamarosan bekövetkező amerikai támadás” ellen.

február 24. A CaB háborús életképekkel, „Cinkos leszel?” szlogenrel demonstrált a Parlament előtt. A mintegy 20 fős tiltakozás és a parlamenti frakciónak eljuttatott petíció arra irányult, hogy a képviselők név szerinti szavazással döntsenek az amerikai légtér- és úthasználati kérelemről, és utasítsák el az erről szóló országgyűlési határozati javaslatot. A tiltakozás ideje alatt a CaB küldöttsége a négy parlamenti frakció képviselőivel folytatott – eredménytelen – tárgyalásokat a Parlamentben.

februárban a Bokor Bázisközösség informálisan kivált a CaB-ból.

március 1. A OBD az Összeurópai Háborúellenes Nap keretében háborúellenes tüntetést tartott Budapesten (Műegyetem rakpart – Astoria – Erzsébet tér) kb. 5000 fő részvételével.

A Stop the War Coalition (Állítsd meg a háborút koalíció) szervezésében, Londonban megtartott nemzetközi háborúellenes koordinációs megbeszélésen 26 ország 80 képviselője vett részt. Közép- Kelet-Európából Lengyelországon kívül csak Magyarország (CaB) képviseltette magát.

március 3. Az Egyetemes Létezés Természetvédelmi Egyesület (ETK) hivatalosan is kivált a CaB-ból, és csatlakozott az OBD-hez.

A Bokor Bázisközösség tagja, Botlik Bence „Böjtölj a békéért és ments meg egy életet!” szlogennel böjtöt kezdeményezett, és – március 21-től – böjtölésre hívta fel barátait. A böjtölők az így megtakarított összeget „a háború valamelyik üldözöttjének élelmezésére, gyógyítására” használták fel.

március 6. Az OBD Szeged belvárosában tartott háborúellenes tüntetést kb. 1000 fő részvételével.

március 7–9. A Környezet- és Természetvédelmi Szervezetek Szombathelyen megtartott XIII. Országos Találkozóján határozatot fogadtak el arról, hogy „a magyarországi zöldmozgalom – csatlakozva a háború ellen felszólalók véleményéhez – ellenzi az Irak elleni háborút”.

március 8. A világ mintegy 70 országához hasonlóan a CaB és néhány nőszervezet Budapesten a nemzetközi nőnap alkalmából „Nők a békéért és a szociális jogokért” szlogennel felvonulást rendezett az esetleges iraki háború ellen és a szociális jogok érvényesüléséért. A Nyugati pályaudvar és az Andrássy út vonalán megtartott tüntetés során a kb. 70 főnyi tüntető az egykori Erzsébet Nőintézet székhelye elé vonult.

A Munkáspárt budapesti küldöttgyűlése háborúellenes állásfoglalást adott ki, amelyben „elítéli az iraki konfliktus fegyveres rendezését”, amely az Egyesült Államok „imperialista érdekeinek érvényesítését” szolgálja.

A Kurdisztáni Információs és Kulturális Iroda tagjai 30 szál virágot dobtak a Lánchídról a Dunába. Sajtóközleményükben javasolták, hogy „a katonai kiadásokra fordított óriási összegeket a nagyhatalmak költsék inkább a világszerte éhező gyerekek és nők helyzetének javítására”.

március 13. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) „A béke igazságát választani!” címmel nyilatkozatot tett közzé, amelyben többek között az áll, hogy „tiltakozó szavunkkal csatlakozunk a békét óhajtó tömegekhez, és újra tiltakozunk a háborús készülődés ellen”. A MKPK egyben kérte híveit, hogy hamvazószerdán böjtöljenek és imádkozzanak a békéért.

március 19. Az Orbán Viktor által vezetett Szövetség a Nemzetért Polgári Kör nyilatkozatban ítélte el a háborút.

Magyarország nápolyi tiszteletbeli konzulátusát 30-40 olasz békeaktivista („Engedetlenség”) foglalta el rövid időre. Petíciójukban „elítélték a magyar részvételt a készülődő konfliktusban”.

A Centrum Párt és a Zöld Demokrata Párt közös nyilatkozatban ítélete el a háborút.

március 20. A háború kitörésének napján a budapesti amerikai nagykövetség előtti játszótéren békeaktivisták békezászlót és fehér lepedőket, szalagot helyeztek el. A Humanista Mozgalom felszólította tagjait, hogy fehér szalagot, zászlókat és lepedőket vigyenek a követség elé.

A győri orvosok egy csoportja (Dézi Csaba László, Mortada Mahmud, Rácz Elemér) országos aláírásgyűjtő mozgalmat kezdeményezett az orvosok körében az Irak elleni támadás kapcsán „az egyetemes emberi érték, az élet érdekében”. Az aláírásokat az ENSZ főtitkárához kívánták eljuttatni.

A Szocialista Internacionálé végrehajtó bizottsága nyilatkozatban ítélte el azt, hogy az Egyesült Államok „egyoldalúan megelőző háborút indított Irak ellen”.

március 21. A Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségének (MSZOSZ) budapesti nagygyűlése „Igent a szociális Európára, nemet a háborúra!” szlogennel került megrendezésre. Az Európai Szakszervezeti Szövetség elnöksége felhívással fordult a magyar társszervezetéhez azért, hogy az MSZOSZ is ítélje el a háborút. Az MSZOSZ ennek ellenére nem adott ki ilyen nyilatkozatot.

A Magyar Békeszövetség elnöksége közleményt adott ki, amelyben leszögezte, hogy „egyoldalú katonai lépés nem eredményezhet igazságos megoldást”.

A VIVA zenei televíziós hálózat magyar csatornája – a többi VIVA-csatornához hasonlóan – folyamatosan szerepelteti a béke szimbólumát adásaiban.

A magyarországi történelmi egyházak nevében Veres András római katolikus püspök kijelentette, hogy „kezdettől fogva értelmetlennek tartják a háborút” és „bízna abban, hogy az mihamarabb befejeződik”.

A Mazsihisz elnöke, Tordai Péter nyilatkozatában kifejtette, hogy elítéli az értelmetlen háborút, de ha a háborúval meg lehet szüntetni az izraeli vérontást, „akkor azt a megoldás felé vezető helyes útként lehet értelmezni”. A magyarországi vallásos zsidóság hivatalos állásfoglalásban reagált minderre. Eszerint „sajnálattal olvasták” a Mazsihisz nyilatkozatát, és a rabbik a „békéért imádkoznak”.

március 22. A CaB mintegy 100 fő részvételével háborúellenes demonstrációt tartott a Parlament előtt, ahol egy koporsót helyeztek el. Az itt elhelyezett gyertyákkal gyászoltak napnyugtáig a „háború áldozataiért a nemzetközi jog, a népek önrendelkezése és a demokrácia halála miatt”. A tüntetésen vélhetően valamelyik '56-os szervezet tagjai provokálták a békés tüntetőket. Ezt követően az OBD tartott háború- és erőszakellenes tiltakozást a Kossuth téren.

A Jobbik Magyarország Mozgalom nyilatkozatban tiltakozott a háború ellen.

március 25. A CaB az alkotmánybíróságtól az alkotmányellenesség utólagos megállapítását kérte, mivel Magyarország átengedte légtérét és repülőtereit az Irakot bombázó szövetséges haderőnek, ezáltal az ENSZ Alapokmányával ellentétben részt vett a háborúban.

március 28. Az OBD békeakciót tartott, és felavatta „a békeszimbólumot” a Kossuth téren.

március 29. A több millió ember részvételével zajló nemzetközi háborúellenes tüntetéssorozat részeként a CaB mintegy 5000 fős háborúellenes felvonulást tartott Budapesten (Vörösmarty tér, brit és amerikai nagykövetség, Kossuth tér). A Parlament épülete előtt Artner Annamária közgazdász, Czakó Gábor író, Csapody Tamás jogász-szociológus, Karátson Gábor filozófus és Sajgó Szabolcs jezsuita páter mondott beszédet. A tüntetők petícióit az országgyűlés elnöke és Miniszterelnöki Hivatal vezetője átvette, a brit és az amerikai nagykövetség viszont nem.

március 30. A Greenpeace magyarországi szervezete az iraki háború ellen és a bálnák megmentéséért rendezett demonstrációt Szombathelyen.

március 31. A budapesti Millennium Szalonban Dr. Tompos Judith ügyvéd szervezésében „nemzetközi háborúellenes tárlat” nyílt „A világ művészei a békéért” címmel. április 5–6. Miskolcon kb. 700 társadalmi szervezet kezdeményezésre és mintegy 300 fő részvételével megrendezték az I. Magyar Szociális Fórumot (MSZF). A MSZF egyik szekciója az iraki háborúval foglalkozott, és háborúellenes tüntetést tartott Miskolcon. A rendezvényre a zöldek és a humanisták nem mentek el, és ezzel megalakult a zöld-humanista Lehet Más a Világ Hálózat (LMVH), amely a MSZF-hez hasonlóan tagja lett a SZVF-nek és az ESZF-nek.

április 7. A Jobbik Magyarországért Mozgalom 2000–3000 fő részvételével Európai Unió- és háborúellenes tüntetést tartott a fővárosi Erzsébet téren.

április 14. A CaB a budapesti amerikai nagykövetség épülete előtt 15 fős demonstrációt tartott. A tüntetők közül négy fő kivált, és nem engedélyezett akciójuk során piros zacskókkal dobálták meg a nagykövetség épületét.

május 10. A Kerékpárosok a Békéért Mozgalom (Bikers for Peace – United) két kerékpárosa Budapestről európai körútra indult, hogy kifejezze „a kerékpárosok békevágyát”.

május 17. A Fidesz tisztújító kongresszusa tiltakozott az ellen, hogy „a szocialista-liberális kormány hatalomra kerülése óta újból rendszeressé vált Magyarországon a rendőrség pártpolitikai befolyásolása” és „a polgárok és civil szervezetek szabad gyülekezési jogának korlátozása”.

május 30. A Jobbik Magyarország Mozgalom közleményben tiltakozott „a magyar katonák iraki bevetése ellen”.

június 6. A CaB tízfős No Esso csoportja erőszakmentes, nem engedélyezett bojkottot tartott a Váci úti Esso benzinkútnál, „Olajozott háború” mottóval, az amerikai anyavállalat, az Exxon iraki háborúban játszott szerepe miatt.

A Nemzetközi Demokratikus Centrum lisszaboni ülésén a Fidesz kezdeményezésére határozatot fogadtak el a magyarországi polgári és politikai szabadságjogok helyzetéről. Ebben – többek között – elítélték a „rendőrségre gyakorolt pártpolitikai befolyást” és a „társadalmi szervezetek gyülekezési jogának korlátozását”.

június 7. A Baloldali Front meghirdette az „1000 forintot az iraki népnek az ellenálláshoz!” című szolidaritási felhívását. A gyűjtést az 1992-ben alapított Iraki Kommunista Párt Hazafias Irányzata kezdeményezte, címzettje pedig „az alakulóban lévő nemzeti ellenállási front”.

június 11. A CaB a február 15-i tüntetésének betiltása és a gyülekezési szabadsághoz való jogának megsértése miatt panasszal fordult a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságához.

június 17–20. A II. SZF előkészítő megbeszélését Genovában tartották meg mintegy 300 fő részvételével. Közép- és Kelet-Európából Bulgária, Magyarország, Lengyelország, Oroszország, Szerbia küldöttei voltak jelen.

június 17–22. Thesszalónikiben megrendezték a Görög Szociális Fórumot, ahol 32 fő képviselte Magyarországot.

június 30. A CaB-nak a Magyarország hadba lépése tárgyában az alkotmánybírósághoz benyújtott beadványát az alkotmánybíróság hatáskör hiánya miatt, érdemi vizsgálat nélkül elutasította. Ezért a CaB tízfős demonstrációt (performance) tartott az Alkotmánybíróság épülete előtt.

július 9. A Stop the War Coalition megszállásellenes mozgalommá alakult át, és Nemzetközi Felüyeleti Központot nyitott Bagdadban.

szeptember 6. A Baloldali Front részt vett a Rómában megtartott antiimperialista táborban, ahol többek között tiltakoztak az „új amerikai fasizmus ellen”, és elítélték „az Irak elleni agressziót”.

szeptember 13. A Világkereskedelmi Szervezetnek (WTO) a mexikói Cancúnban megtartott miniszterelnöki találkozója kapcsán a MSZF, az ATTAC-Magyarország, a Baloldali Front, a Társadalmi Demokráciáért Mozgalom, a LAÉT és az Energia Klub „a neoliberális gazdaságpolitika ellen” és „Irak azonnali kiűréséért és felszabadításáért” tüntetett Budapesten. A „Globalizációt másképpen!” szlogennel megtartott felvonulás során a mintegy 200 tüntető a Világbank budapesti kirendeltsége, az Egészségügyi Minisztérium, valamint az Egyesül Államok nagykövetsége és a Parlament előtt tiltakozott.

A „Lchet Más a Világ Hálózat” is globalizációellenes, komplex WTO-akciónapot tartott Budapesten. A Kultiplaxben megtartott fórumon gazdasági, jogi és környezetvédelmi szakemberek előadását hallgatták meg a résztvevők, és kulturális programon vettek részt.

szeptember 17. A Baloldali Front az intifáda harmadik évfordulóján „Állítsák meg az amerikai hadjáratot!”, „Vessenek véget Irak megszállásának!”, „Szabadságot Palesztinának!” szlogenekkel demonstrációt tartott az izraeli nagykövetség előtt.

szeptember 19. A strasbourgi Emberi Jogok Európai Bírósága elfogadta a CaB-nak a gyülekezési jog megsértése miatt hozzá benyújtott beadványát.

november 5. A Jobbik Magyarország Mozgalom párttá alakul.

november 12–16. Párizsban megtartották a II. Európai Szociális Fórumot. A tüntetők „A szociális jogokért egy háború nélküli Európában!” szlogennel háborúellenes tüntetést tartottak. A rendezvényen a MSZF és a LMVH kb. 300 aktivistája vett részt.

november 22. A Pajzs Szövetség tüntetést tartott a Parlament előtt az Irakban meghalt magyar állampolgár ügyének kivizsgálásáért, és egyben elítélte az iraki megszállást. A tüntetők petíciót nyújtottak át az országgyűlés elnökének.

november 29. Az MSZF közgyűlésén formálisan is kettévált a szervezet. Megalakult az MSZF Mozgalom (más néven: Magyar Szociális Fórummozgalmakért Alapítvány). Mindkét szervezet az SZVF és az ESZF tagja maradt, és önmagát a MSZF jogutódjának tekinti.

december 7. A Jobbik Magyarország Párt és a Honfoglalás 2000 Egyesület szónokai a budapesti Szabadság téren néhány száz fő előtt azt hangsúlyozták: „megengedhetetlen, hogy magyar katonák közpénzen vegyenek részt egy leigázott ország megszállásában”, s a katonák azonnali visszahívását követelték.

december 13–14. A Baloldali Front és az osztrák Antiimperialista Koordináció két-napos globalizáció- és háborúellenes találkozót rendezett Pécsen „Antiimperialista szeminárium: Magyarország és az amerikai birodalom” címmel.

2004

január. Nyilvánosságra került, hogy a Magyar Érdék Párjának vezetőjét, Király B. Izabellát állítólag 100 ezer USA dollár támogatásban (olajjutalék) részesítette az iraki Baath párt. A még nem bizonyított sajtóhírek szerint Király B. Izabella és elvbarátai az iraki háborút ellenző megnyilvánulásaiért kapták az anyagi támogatást.

február 15. A LMVH levetítette az egy évvel korábbi háborúellenes nemzetközi akciónapról az Indymedia Magyarország által készített dokumentumfilmet, és beszélgetést tartott a békemozgalomról a budapesti Fáklya klubban. Ez volt a CaB és a Békelánc Tömörülés – az iraki megszállás ellen indított – egy hónapos békeakció-sorozatának első rendezvénye.

január 16-21. Az indiai Bombay-ban megrendezésre került a IV. Szociális Világforum, amelyen – egyedüli magyarként – a Bocs Alapítvány egyik tagja vett részt.

március 6. és 13. A Békelánc és a CaB közös, a március 20-i Békejel program népszerűsítésére „látványos, vidám békefelvonulást” tartott Budapest belvárosában.

március 20. Az iraki háború kitörésének első évfordulóján együtt tiltakozott a CaB (Alba Kör, ATTAC-Magyarország, Baloldali Együttműködési Tanács, Föld Gyermekei, Haladó Erők Fóruma, MSZF Alapítvány, Marx Károly Társaság) és a Békelánc Tömörülés (Energia Klub, Fauna Egyesület, Fegyver Helyett Kenyér, Humanista Mozgalom,

Hulladék Munkaszövetség, Levegő Munkacsoport, Magyar Természetvédők Szövetsége, Pécsi Zöld Kör, Stop E\$\$\$O kampány, Szolidaritási Ifjúsági Alternatíva, Védegylet, Zöld Fiatalok) az iraki háború ellen. A mintegy 1500 résztvevő a budapesti Hősök terén gigantikus méretű békejelet formált.

A „Magyar Szociális Fórumban együttműködő szervezetek” békekonferenciát tartottak Budapesten „az Irak megszállása ellen, a külföldi, köztük a magyar katonák kivonásáért, az iraki nép önrendelkezésének megvalósításáért”, valamint „Palesztina és Izrael” „békés együttműködéséért”. A fórumon felszóltak MSZP-s (Jánosi György) és munkáspárti (Vajnai Attila) politikusok, egyházi vezetők és civil szervezetek képviselői. A konferenciát üdvözölte Erdő Péter hercegprímás és Mandúr László, az Országgyűlés alelnöke.

március 27–28. A környezet- és természetvédő szervezetek debreceni 14-i országos találkozásán a résztvevők határozati javaslatot fogadtak el az Irakban lévő magyar csapatok kivonásáról. A határozati javaslat leszögezi: „egy évvel az iraki háború megindítása után megkérdőjelezhetetlenül bebizonyosodott, hogy a háború igazolására használt legfőbb érvek – mint az iraki tömegpusztító fegyverek fenyegetése – teljes mértékben megalapozatlanok”.

április 19. Az Ahimsa Csoport négy tagja az Országgyűlés plenáris ülésen „Ki Irakból!” feliratú transzparencssal és a képviselők közé dobott szórólappal tiltakozott az ellen, hogy „a magyar Országgyűlés asszisztál az iraki katonai szerepvállaláshoz”. Az ülésterem karzatán engedély nélkül demonstrálók ellen, rendzavarás miatt szabálysértési eljárás indult.

Interjú

• TELE VAGYOK PACIFISTA ELKÉPZELÉSEKKEL *

– Mióta kardinális probléma az Ön számára az erőszakmentesség? Miért foglalkozik ezzel a kérdéssel?

Szülővárosomban, Sopronban értek az első hatások. Meghatározó élményem a Bokor római katolikus bázisközösségtől származik. A Bokortól, amely hol a katolikus egyházon belül, hol azon kívül, de leginkább annak határán mozgott. A Bulányi György páter alapította Bokor, az általa megalkotott „Bokor-teológia” egyik alapja az erőszakmentesség és ezen belül hangsúlyozottan a katonai szolgálat megtagadása.

– Hogyan került közel ehhez a közösséghez?

A gimnázium elvégzése után találkoztam a közösség egyik illusztris tagjával. Az akkor erdőmérnök-hallgató Simonyi Béla az egyik katolikus összejövetelen azt mondta, hogy számára a „Ne ölj!” bibliai parancsa azt is jelenti, hogy ne vonuljon be katonának. Megrázó volt számomra, hogy meggyőződése miatt börtönbe került, és később, diplomásként a segédmunkási lét lett a büntetése, mint ahogy a hasonlóan cselekvő társait is meghurcolták. Ugyanez a sors várt később egy gyógypedagógus barátomra, Orbán Péterre is, akinek a hároméves börtön-időszakát „hivatalos kapcsolattartóként” volt alkalmam megélni. A katonai szolgálatmegtagadók közül többekhez személyes barátság fűz. Így végigkísérhettem a katonai szolgálat elutasítását megelőző lelki vívódás, a döntés, a bírósági tárgyalás, a baracskai börtön időszak, a szabadulás és a rendszerváltozás utáni rehabilitáció szakaszait. Személyükben és a később megismert, a katonaságot szintén elutasító Jehova-tanúk, nazarénusok és adventisták személyében olyan embereket ismertem meg, akik a hitükért, az erőszakmentességért tudatosan vállalták a retorziót.

A rendszerváltás előtt harminc Bokor-tag került börtönbe a katonai szolgálat lelkiismereti okból történő megtagadása miatt. A katonaságmegtagadók nagy lelki harcot vív-

* Jelen interjú szövege három korábbi interjú szerkesztett, javított és bővített változata. A Kormos Valériával folytatott beszélgetés „Békénk álságos arcai” címmel a Magyar Nemzetben jelent meg 2003. február 15-én. Hajnal Attila „Tele vagyok pacifista elképzelésekkel” címmel jelentette meg beszélgetésünket a *Köz-Politika* 2003. februári számában. Tóth Judit pedig az EU Education and Training for Active Citizenship and Governance in Europe (Re-ETGACE) projekt keretében készített velem interjút 2003. június 27-én.

tak önmagukkal, a családjukkal és tágabb környezetükkel, döntésük után pedig az államhatalmi gépezettel. Sokat beszélgettem velük, aztán amikor mindez szociológiai témává is „emelkedett” bennem, kutatási témámmá vált, írtam és video-dokumentumfilmet készítettem róluk.

– *Említette a Jehova tanúit. Róluk mintha kevesebbet tudnánk!*

Igen. A rendszerváltás előtt a Jehova-tanúk közül évente körülbelül 150-en tagadták meg a katonai szolgálatot, és minden évben akadt néhány nazarénus és reformadventista megtagadó is. Ám nem őket, hanem a Bokor-mozgalom tagjait tekintette veszélyesnek az Állami Egyházügyi Hivatal és a katolikus egyház. Az állam attól félt, hogy ez a „civil ellenállás” hathat a magyar katolikusokra, és kihathat a Varsói Szerződés más országaira is. De tartottak a Szabad Európa Rádió és a hazai szamizdat irodalom adta nyilvánosságtól is, mely orgánumok figyelemmel kísérték a mozgalom ügyét. A Bokor többször bebörtönzött vezetőjét nem kis részben éppen ezért közösisítette ki egyháza, és minősítette „szektásnak”. A mozgalmat perifériára szorították.

– *Hogyan alakult a lelkiismereti megtagadók sorsa?*

A 80-as évek elejétől a köztörvényes bűnözőkként kezelt, előzetes fogva tartásban lévő, jogaitól megfosztott, megbilincselten szállított katonaságmegtagadók ügyét próbáltuk nyilvánosságra hozni, ezzel is segíteni az enyhébb ítéletek esélyét. A katonai bíróságok ma is szolgáló bírói keményen és fenyegetően léptek fel velük és velünk szemben egyaránt. Azután a börtönben lévőik életét kísértük figyelemmel, annak érdekében, hogy a velük kapcsolatos „kitüntetett figyelmet” el tudják viselni, illetve hogy ez megszűnjön. A 80-as évek végén sikerült elérni, hogy a Biblia olvasásáért ne kerüljenek fogdába. Titkosrendőröktől övezve – tíz évvel később láttam a jelentésüket – a Parlament oldalánál nagy tüntetést rendeztünk a polgári szolgálat bevezetéséért és a bebörtönzött „katszolgások” kiengedéséért. Az országgyűlési képviselőket levélben kerestük meg, és többekhez személyesen is eljutottunk. A nagy nap 1989. március elsején jött el: kiengedték őket a börtönből, a folyamatban lévő pereket pedig felfüggesztették. A rendszerváltozás után igyekeztünk elérni jogi rehabilitációjukat, és ez a többségük esetében sikerült is. Többen közülük egyetemet végeztek, vagy most már a képességüknek megfelelő szakmában tudtak elhelyezkedni. Pozitív irányba változott a róluk alkotott társadalmi közvélekedés is. A Bokor-mozgalmat és a katonai szolgálat megtagadását illetően a magyar katolikus egyház kemény és kiközösítő álláspontja azonban lényegét tekintve változatlan maradt.

– Ön mindig többes számot használ. Mit takar a fejedelmi többes szám: szerénységet, szervezetet, intézményt...!

Három „intézményesülő” csoportosulást jelent. Az egyik a Bokor, a volt és a potenciális szolgálatmegtagadóival együtt, a másik a részvételemmel megalakított Kelet–Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör, míg a harmadik a demokratikus ellenzék, azon belül is a Szabad Kezdeményezések Hálózata, amelynek szintén alapító tagja lehettem. A Bokorról már esett szó. Itt azonban nem lehet elmenni a Bokor első szolgálatmegtagadója, a ma 72 éves Merza József és a „nagy háttér munkás”, a nemrég 93 éves korában elhunyt Vadas Éva személye mellett, akik sokat tettek az ügyért, illetve akik nagyon hatottak rám. A második csoportba részben a Bibó Szakkollégium tagságából, részben fiatal ellenzékiekből verbuválódott, Mislivetz Ferenc szociológus vezette Kelet–Nyugat Kör tartozott, amely 1987-ben a betiltás határán mozgó fontos nemzetközi emberi jogi konferenciát rendezett és elkészítette a polgári szolgálatról szóló törvénytervezetet. A harmadik alakzatba a demokratikus ellenzék informális és formális része tartozott, élén Haraszi Miklós íróval és Keszthelyi Zsolttal, az első magyar politikai katonaságmegtagadóval. Idesorolható Kiszely Károly első magyar – nem Bokorbéli – katolikus katonaságmegtagadó is, aki kényszerű kivándorlásáig teológiai és közjogi oldalról akarta eltörölni a kényszerkatonaságot.

Idekívánkozik két történet. Az egyik a Kelet–Nyugat Kör megalakulásával kapcsolatos. A Bibó Szakkollégium máig legnagyobb termében, az alagsori előadóteremben összeültünk tízen-húszan, hogy összeállítsuk a polgári szolgálatról szóló törvény szövegét. A beszélgetés elhúzódott, és a politikai összejövetelre jövők – jogosan – türelmetlenkedni kezdtek. Mi azonban még nem végeztünk, és tovább dolgoztunk a normaszövegen, miközben a folyosón már dübörögtek. Kövér László jött, hogy át kell adni a termet. A Fidesz akart ott – akkor persze még maguk se tudták – megalakulni. Amikor befejeztük a saját dolgunkat, akkor kijöttünk a teremből, ahol órákkal később megalakult a Fidesz. Májig úgy érzem, hogy ha az én életemben az emberi jogok és civil mozgalom vagy a politika és párt az alternatíva, akkor nekem az elsőt kell választanom. Akkor este nem tévesztettem időpontot, akarva-akaratlanul a nekem megfelelő elvi és szervezeti formát választottam. Úgy érzem, hogy mindez szimbolikusan is pontosan jelzi az én helyemet és helyzetemet.

A másik történet úgy hangzik, hogy amikor 2000-ben a Történeti Hivatalban kutathattam, kezembe került Kiszely Károly – vélhetően csak egyik – dossziéja. Megrendítő volt olvasni mindazt, amit ő kiváltott az emberi jogvédő tevékenységével. Ehhez persze tudni kell, hogy Karcsit nagyon megkedveltem, olvastam írásait, máig odatalálnék Budakalászon lévő házukhoz, volt közös kezdeményezésünk, és az állam által kikényszerített kivándorlása után pedig meglátogattam Bécsben. Ha a barátom nem is lett, engem elkísérő mintát mindenképpen adott. Nos, olvasni róla a besúgói jelentéseket, azt, hogy miként álltak rá, látni a többször titkosan átkutatott házuk alaprajzát, engem személyesen is megérintett.

– Sokan Önt tartják a polgári szolgálat magyar atyjának...

A legtöbbet azok tették a polgári szolgálatért, akik hónapokat és éveket töltöttek katonai szolgálat megtagadásért börtönben, annak reménye nélkül, hogy bármikor rehabilitálják őket. De nem szabad megfeledkezni azokról sem – nem voltak kevesen –, akik mint törvényelőkészítők, mint képviselők és mint közigazgatási hivatalok döntéshozói, mint munkaügyi előadók lehetővé tették és „üzemeltetik” a polgári szolgálatot. A mindenkori honvédelmi tárcával sok fronton sok problémám van, de méltányolni kell azt, hogy minimális támogatásuk nélkül nem jöhetett volna létre a polgári szolgálat, és hogy az sokkal rosszabb is lehetne.

– A polgári szolgálattal kapcsolatban nagyon sok kritika hangzik el. Képes betölteni a fenti humánus szerepét a polgári szolgálat? Érdemes volt érte küzdeni!

Ez nem lehet kérdés. Alapvető lelkiismereti jog került „becikkelyezésre” és került a gyakorlatban is „alkalmazásra”. Több tízezer hadköteles fiú teljesíthette a kényszerkatonaság helyett a kényszer polgári szolgálatot. Mindkettő rossz, de a kettő közötti különbség hatalmas. Az egyéni sorsok ezreinek jobbra fordulásán túl meggyőződésem, hogy mindez hozzájárul a kevésbé militáns társadalomfejlődéshez, és nagyobb esélyt ad egy erőszakmentesebb kultúra létrejövéséhez.

Mindez akkor is igaz, ha a polgári szolgálatosok kérvények legalább harminc százalékát elutasítják, ha az 1989-ben meghozott törvény felemásra sikeredett, mert sem az alanyi jogon való választhatósága, sem az időtartama, sem pedig az illetményrendszere mind a mai napig nem megfelelően szabályozott. A polgári szolgálat teljesítésének feltételrendszere sokat finomodott az elmúlt másfél évtizedben, de elgondolkodtató, hogy például az Orbán-kormány idején lett a legrosszabb a katonai szolgálathoz képest a polgári szolgálat időtartamának aránya, vagy a kétgyermekes polgári szolgálatosok továbbra is szolgálatra kötelezettek, szemben a hasonló helyzetben lévő sorkatonákkal. Az egyén és az állam számára a legmegnyugtatóbb megoldás – tehát nem a hadseregnélküli világban gondolkodóknak – az általános hadkötelezettség eltörlése, az önkéntes, hivatásos hadsereg felállítása lesz. A hatalom erre először a NATO-népszavazás előtt tett ígéretet...

– A polgári szolgálat kizárólag lelkiismereti okból engedélyezhető. Hogyan lehet ebben a kérdésben dönteni?

A nemzetközi jogi irodalom is adós a lelkiismeret és a lelkiismereti ok használható definíciójával. A polgári szolgálat bevezetését követő ötödik évben a magyar Alkotmánybíróság kísérletet tett a meghatározásra, de bonyolult körmondata a gyakorlatban nehezen és félreérthetően alkalmazható. A polgári szolgálatot kérelmező, zömében 18–25 éves hadköteleseknek kell írásos nyilatkozatot tenni a lelkiismeretük katonai szolgálattal kapcsolatos mibenlétéről. Ráadásul a polgári szolgálat bevezetése

óta a kérelmet elbíráló hatóságok, és fellebbezés esetén a bíróságok a jogszabályt úgy értelmezik, hogy a lelkiismereti ok megalapozottságát a kérelmezőnek kell bizonyítani. A törvény azonban éppen ennek ellenkezőjét mondja, ugyanis a bizonyítási teher az elbíráló hatóságon nyugszik. Ha a hatóság ezt bizonyítani nem tudja, akkor a polgári szolgálatos engedélyt egyszerűen meg kellene adnia.

– Nagyon előreszaladtunk az időben! Azzal kellett volna kezdenem, de csak az elmondottak után tudom megfogalmazni a kérdést: a Bokor előtti jogvédő, erőszakmentes, civil, ellenzéki magatartása honnan eredhet? Nyilván hozott valamilyen mentalitást otthonról? Hogy volt ez? Szülei mivel foglalkoztak?

Édesapám erdőmérnök, botanikus volt, aki 2002-ben meghalt. Tudós ember, a szakma jeles alakja volt, akinek természetvédelmi tevékenysége sem elhanyagolható. A minap számoltam össze publikációinak számát, amely három könyvet és 188 cikket tesz ki. Édesapám többgenerációs városi értelmiségi családból, óvónő édesanyám elsőgenerációs, sopronszécsényi falusi közegeből származik. Hárman vagyunk testvérek, egy bátyám és egy húgom van.

– Ez olyan, mintha egy hivatalos életrajzból olvasta volna föl. Engem a személyesebb részek, a családi milió, az identitás, a családnak a hatalomhoz való viszonya érdekelne! Talán úgy könnyebb, ha a nagyszüleivel kezdjük.

Ami az Önt érdekítő tematikához tartozhat, az az, hogy a soproni középiskolában történelmet tanító apai nagyapámat 1946 júliusában internálták. Nem volt hajlandó az általa hamisításnak tartott történelmi részeket oktatni, elsősorban az 1919-es időszakra vonatkozó részeket. Feljelentették izgatás és népellenesség gyanúja miatt. A helyi internálótáborba került. Amikor felmentették ezen vádak alól, fizikai munkásként dolgozott. Jól emlékszem arra, hogy az édesapámmal tett gyakori kirándulások során mindig elhaladtunk a nagyapám által telepített – azóta persze letermelt – a Deák-kúti úton lévő facsemetés mellett. Nagyapám aztán rendőrségi megfigyelés alá és B-listára került. 1947 augusztusában rehabilitálták, és ekkor kapta vissza tanári állását is.

Az anyai ágon két fontos emlék tör elő most bennem. A nagyapám volt Sopronszécsény utolsó falubírója, amely szóösszetételben az utolsó és a bíró szónak egyaránt jelentősége volt. A Rákosi-korszak előtt ő volt az utolsó, akit a falu szabad akaratából vitás ügyeinek bírójává választott. A téészesítés során mindenét elvették. A másik élményem az emlékezetemben máig élő dédanyámra és az első világháborúban meghalt dédapámra vonatkozik. Az özvegyen maradt dédanyám egész életében feketében járt, és várta haza a halottá nem nyilvánított férjét. A történelmi és családi homály övezte halálnak azután két évvel ezelőtt, szerteágazó kutatás és kalandos keresés után sikerült nyomára bukkannom: megtaláltam jeltelen sírját Ukrajnában, a Vereckei-hágótól kétfalunyira.

– *Édesapja volt katona?*

A katonaság iránt édesapám „veleszületett undort” érzett. A soproni Erdészeti és Faipari Egyetem elvégzése után Budapesten a Katonai Térképészeti Tiszti Intézetben illetve Jakabszálláson töltötte le az elmondása szerint komolytalan, összesen három hónapos katonai szolgálatát. A Szilágyi Erzsébet fasorban szolgált tehát, ahol most a Haditechnikai Intézet van, és ahol most a magyar fegyverfejlesztések folynak, többek között az általam nemzetközi raportórként ellenőrzött aknakutatások. Édesapámék éleslövészeten egyszer voltak csupán, és katonaruhába öltöztetett civileknek tartották magukat. Alhadnagyi rangban „szabadult”. A forradalomban való részvételért – mint politikailag megbízhatatlant – 1957 őszén tartalékos honvéddé fokozták le. Édesapám jótéteményként fogta ezt fel. Erdőmérnök édesapám sohasem vadászott, sőt kifejezetten utálta az umbuldával, természetrombolással együtt járó vadászokat, a kiskirálykodó vadásztársaságokat és mindezek társadalmi vonatkozásait. Erdész- vagy más egyenruhát pedig elvi és esztétikai szempontok miatt soha sem volt hajlandó magára húzni.

Tanárság édesapám, mint a soproni egyetemi forradalmi tanácsának tagja, részt vett az 56-os forradalomban. A híradós részlegnek volt fegyvertelen vezetője. November 4-én aztán anyámmal és bátyámmal Ausztriába disszidáltak. Európában szívesen maradtak volna, de az Ausztriába menekült tanári és hallgató kart, a fél egyetemet csak Kanada volt hajlandó egészében befogadni. Apámat hívta vissza az egyetem, de a szülői hívás és a honvágy is sokat nyomott a latba. Szüleim visszajöttek és ugyan az ÁVO-sok másfél napig fogva tartották és meglópták őket, bántódásuk nem esett. Így születtem aztán én meg 1960-ban magyar, és nem kanadai földön.

Apám visszakerült az egyetemre, de aztán az anyámmal együtt büszkén és nyilvánosan vállalt „klerikális” mivolta miatt az egyetemről eltávolították. Megkezdődött az ilyen értelemben deviáns karrier. Úgy tapasztaltam, hogy élete végéig hű maradt 56-hoz, és kritikus módon ugyan, de az egyházhoz is. A pártnak tagja nem lett, és rendszerkritikus véleményét mindig nyíltan hangoztatta. Gyermekkorom mindennapjaihoz tartozott nemcsak a Magyar Nemzet olvasása, hanem a külföldi levelek, postai küldemények BM-es ellenőrzése, vagy éppen végleges eltűnése. A vasfüggöny, az akkor már aknamentesített műszaki zár az engem természetesen körülvevő világ megváltoztathatatlanak hitt részét képezte. Belügyesek igazoltattak minket Sopronba hazafelé a vonaton, és a nagyecenki emelkedőn, ha biciklizni indultunk. Éreztük, hogy szabadság nélküli ez a világ, és a jó világ az a soproni hegyeken túl kezdődik, ugyanakkor ez számomra nem volt egyben félelmetes világ is. Ez azért is lehetett többek között így, mert szüleim nemcsak világosan beszéltek előttünk, gyerekek előtt meggyőződésükről, de apám erdőmérnöki munkája révén bejárásom volt a műszaki zár mögé is. Láthattam, hogy ezt a határőr-világot is ügyes-bajos emberi kapcsolatok hálózák be.

– *A hatóságok tehát békén hagyták az édesapját...*

A bátyám által felkutatott dokumentumokból is tudható, hogy nem hagyták békén, hanem amolyan „távolsági figyelést” alkalmaztak nála. Nálunk is volt legalább két alkalommal titkos házkutatás. Apám útlevelet vagy nem kapott, vagy elvették tőle. Ezek ellen mindig tiltakozott, szidta a rendszert, de nekem úgy tűnik, hogy ismerte őket, és tudta, hogy ez a rendszer ilyen.

– *Az édesanyja miként viszonyult mindehhez?*

Édesanyám pedagógusként élte le az életét. Katolikus hitét nyíltan vállaló pedagógusnak lenni az előző rendszerben nem volt könnyű. Szakmai élete a hátrányos megkülönböztetés jegyében zajlott. Sohasem léptették elő, ami az igazságérzetét mélyen sértette. A pedagógus gyerekek vallási nevelésére a hatóságok külön is odafigyeltek, de ennek tudatában voltunk. Sose felejttem el, hogy a körmeneteknél – ahol általában az egyházi zászlók egyikét én vittem – mindig ott álltak az utcasarkon a besúgók.

– *Ilyen fontos volt Önnek a katolikus egyház?*

Mint az elmondottakból látható, hagyományos katolikus családban nőttem fel. Természetes volt, hogy részt vegyek minden szertartáson, sőt eminens ministráns is voltam. Később a Nyíri Tamás vezette, civileknek indított levelező teológiára is tettem egy rövid kirándulást. Úgy éreztem, hogy komolyan veszem a vallási praxist, és hűséges akartam lenni egyházamhoz, de nem tudtam behunyt szemmel járni. A Bokor erőszakmentes teológia és egyházkritikai szemlélet itt is meghatározó volt, de ez még mindig kevés lett volna nézeteim megváltozásához. Mérföldkő volt, amikor kutatásaim során ráészméltem a katolikus egyház hiteltelenségére, történelmi bűneire, politikai indíttatású, hatalmat kiszolgáló cselekedeteire.

Hogy csak a saját kutatási területemnél maradjak: nem találkoztam egyetlenegy főpappal, de pappal sem, aki legalább utólag beismerte volna a katonaságmegtagadókval kapcsolatos hibáit. Ami pedig besúgó főpapok, papok és máig funkciókat betöltő egyházi civilek körüli állam–párt–egyház közös érdekeken nyugvó ködösítést illeti, az minden kritikán aluli. Még akkor is így van ez, ha mindez az elmúlt kétezzer évben sem volt másként, ha történelmi távlatból nézve és az empatikusan kezelendő egyéni élettörténetek szempontjából érthető is. De mondok mást! Kutatásaim elvezettek az Amerikai Egyesült Államokban élő, korábban Magyarországon is – habánok néven – ismert, protestáns gyökerű hutteriek vallási kommunájába. A náluk kemény fizikai munkával és a kevés szabad időben végzett kutatással eltöltött fél év nagyon próbára tette hitemet, és persze jelentősen bővítette szakmai ismereteimet. A több száz éve erőszakmentességet hirdető és a honvédelmi kötelezettségeknek soha eleget nem tevő kommuna befelé egy lelki erőszakot alkalmazó katonai falanszter. Az itt is felmutatható és elismerendő sok szépség mellett egy számomra elviselhetetlen,

„Istennek szentelt” életformát láttam, ami azonban az erőszakmentes elmélet és gyakorlat csődje is egyben.

A vallások és az egyházak tehát elveszítették számomra egzisztenciális és transzcendens jelentőségüket, miközben szociológiai és politológiai értelemben változatlanul érdekelnek. Kutatásaim és személyes, empirikus tapasztalataim egyháztalanná tettek, ami egyáltalán nem jelent istentelenséget is egyben. Ez azonban nem „a saját módján vallásos”, az egyházak által integrálható kategória, hanem egy tőlük teljesen független, mélyen hívő, eklektikus és útkereső felfogást tükröz.

– Az eddig vázolt vallási függetlenségnek nem mond ellent az az együtt érző megközelítés, ahogyan a Jehova Tanúi Gyülekezetet írásaiban bemutatja?

Nem tartozom a Jehova-tanúkhhoz sem, sőt az általam szintén preferált buddhistákhoz sem. A Jehova tanúi között kutakodva számos szimpatikus megközelítésre lettem, mint ahogyan természetesen a katolikus egyház köreiben és a hutterieknél is voltak ilyenek. Esetükben kifejezetten tetszik a politikával kapcsolatos felfogásuk, vagyis ők következetesen, minden időben, minden politikai rendszerben apolitikusak és így egyben megvesztegethetetlenek is. Kezdeiteiktől fogva heroikus módon megtagadták a katonai szolgálatot. Az állás- és hivatásválasztással kapcsolatos nézeteik, az anyagi javakhoz való viszonyuk is szimpatikus. Ugyanakkor számomra sem elfogadható az erőszakos missziós tevékenységük, a sajátos, integrativitást nélkülöző, mechanikus gondolkodásuk és a végtelenül leegyszerűsített világképük, a kiközösítéssel kapcsolatos gyakorlatuk. Mint a Magatartástudományi Intézet Bioetikai Részleg oktatójának fontos témáim közé tartozik a vértranszfúzióhoz való viszony problematikája. A Jehova-tanúk minden körülmények között, minden esetben elutasítják a vérátömlesztést, ami cselekvőképes, beszámítható, nagykorú és nem terhes nő esetében elfogadható, míg más esetekben nem.

– A vallási meggyőződés mellett arisztokrata származásának volt-e szerepe a szülei meghurcolásában?

Ez a történet a családi legendáriumban nem szerepelt. Magam is csak akkor szembesültem vele, amikor a bátyámnak, az MDF-es országgyűlési képviselő Csapody Miklósnak egy, a HVG számára adott interjúja ezzel az információval kezdődött. A családban sokkal inkább a polgári értékrend volt jelen. Édesanyám ágáról eredő paraszti származásom ma már legalább olyan fontos a számomra, mint az apai oldalról jövő klasszikus polgári felfogás. A nemesi háttér azonban ma sem része identitásomnak.

– A hadsereg megszüntetésének Ön által képviselt elképzelése nemcsak utópisztikus, de felveti a nemzeti identitás, a haza megmaradásának kérdéseit is. Hogy van Ön ezzel?

Tele vagyok utópisztikus és pacifista elképzelésekkel. Valóban utópisztikus például az a gondolat, hogy létezhet hadsereg- illetve háborúmentes világ. Mégis, ezeket a kitűzött célokat vágyként tartom a szemem előtt, és próbálok közelíteni hozzájuk. Biztonságos szobámban nem a pacifizmus szépségéről írok esszétet, hanem – többek között – azért dolgozom napi rendszerességgel és az adott terepen, hogy ha már van hadsereg, legalább csak azok legyenek katonák, akik ezt önként vállalják, s szűnjön meg az általános hadkötelezettség. Természetesen pontosan tudom, hogy ezt a mindenkorai politika a mainál sokkal nagyobb katonai kiadások kicsikarására fogja felhasználni, és a kisebb, de hivatásos katonákból álló hadsereget profibb fegyverekkel szerelik majd fel. De mondok egy másik példát is. Miközben ellenzem az általános hadkötelezettséget, ellenzem az ebből eredő, polgári szolgálatnak hívott kényszermunkát is. Mindazonáltal küzdöttem a polgári szolgálat megszületéséért, és tizenötödik éve segítem jogi tanácsaimmal a polgári szolgálatosokat, mert ezzel is gyengítem a strukturális erőszak intézményét, és erősítem a civil megközelítéseket.

A nemzeti identitással is úgy gondolom, hogy minden rendben van. Baloldali, nemzeti és liberális oldalon egyaránt neveztek már hazaárulónak vagy etnocentrikus véleményt megfogalmazónak. Kovács László akkor nevezett hazaárulónak, amikor a NATO-csatlakozás ellen voltam, Mécs Imre akkor, amikor támogattam azt, hogy az Egyesült Államokban is megjelenjen az Alba Kör NATO-ellenessége, Lányi Zsolt pedig akkor, amikor a hadkötelezettség ellen érveltem. Az élvezetből öló, abban gyönyörködő és mindezt „hazaszeregetből” tevő Balassi Bálintról írt elmarasztaló cikkem miatt, vagy a hadseregearancsnok és balkáni háborút pártoló Göncz Árpád köztársasági elnök érdemtelenül kapott békedíjairól írt cikkem miatt szintén támadtak. Ebből is látható a fogalom szubjektív mivolta és a kiválasztott ellenség békeidőben szimbolikus, háborús időkben tényleges megsemmisítésére irányuló vágya. A mindenkorai hatalom dönti el, hogy ki a hazaáruló, és a mindenkorai hatalomra került utókor dönti el azt, hogy közülük kit rehabilitál, és kit nem. De hát itt még nem tartunk! Számomra az emberi jogok az univerzális értékek, és nem azok nemzeti szintű – egyházi, politikai, párt-, mozgalmi érdekek helyi és időleges – képviselete.

Eszmékhöz, gondolatokhoz és ügyekhez kötődöm, és nem pártokhoz, egyházakhoz vagy mozgalmakhoz. Olyan ügyekhez, amelyeket hol az egyik, hol a másik, hol a harmadik oldal, vagy éppen egyik oldal sem képvisel. Miközben liberális beállítottságú vagyok, nézeteimet ciklusonként, vagy ennél is gyakrabban, más és más formáció képviseli a politikai küzdőtéren. A gyakori változásokból eredő, személyességet és személyeskedést sem nélkülöző konfliktusok adott esetben meg is viselnek, mégis úgy gondolom, hogy az általam képviselt létformának ez a velejárója. A különböző

rangú és rendű konfliktusok azért sem jók, mert az utópiák világába számúzik az egyébként még elérhető. Ugyanakkor azt kell mondanom, hogy szükségszerűek a konfliktusok, amiket jól-rosszul, de végig kell vívni.

– Ez mind nagyon szép, de mondana néhány konkrétumot is!?

A NATO-csatlakozást ellenző két szélsőséges párt fontos szerepet töltött be 1997-ben. A csatlakozásellenességet pártpolitikai alapon, Amerika-ellenességgel, esetleg antiszemitizmussal kísérve, sokszor hiteltelenül, de semmiképpen nem elvi és nem erőszakmentes alapon elleneztek. A hatalom pedig minden vonatkozásban kihasználta a helyzetet és őket arra, hogy vélt vagy valós nézeteik valóra válásával riogassa a magyar közvéleményt. A pacifizmus elvi talaján álló, a civil társadalmi létéből nem engedő és a nagypolitika küzdőterébe egy lélegzetvételnyi időre önmagát felküzdő Alba Kör az első pillanattól kezdve elutasított minden velük való kommunikációt és fellépést. Az Alba Kört kísértették, de az nem esett kísértésbe. Mivel akkoriban az Alba Kör mindenese voltam, ezt személyesen is tanúsíthatom. Mégis megtörtént, hogy amikor a Külügyminisztériumban voltunk a NATO-csatlakozás propagandájára fordítható pénzek elosztásának elveiről tárgyalni, akkor Eörsi Mátyás, az akkori politikai államtitkár, „barátilag” megfenyegetett bennünket, hogy amennyiben nem állunk le a „nyomulós” és jogi utat is igénybe vevő, hangos csatlakozásellenzésről, akkor tudatosan össze fognak bennünket mosni a szélsőségesekkel. A propagandapénzek tisztességes elosztásából nem lett semmi, a csatlakozást ellenző szervezetek nem kaphattak támogatást, az Alba Kör még aktívabb lett, így nem csodálkoztunk azon, hogy az összemosás is megtörtént.

– Ezek szerint azzal az SZDSZ-szel sem tudtak korrekt kapcsolatot kialakítani, amely a civil szervezetek barátjaként határozza meg magát?

Tapasztalataim szerint a civil szervezeteknek eddig valamennyi kormány a barátja volt. Elsősorban a választások előtt és után. A köztes időben mintegy három év telik el kapcsolat nélkül, vagy a civilek által kiküzdött alacsony kapcsolati szint jön csak létre. Ez különösen így van a pacifista, hadkötelezettséget ellenző vagy háborúellenes szervezetek esetében. Mondok erre néhány példát. Egyik vezetője lehettem a Jugoszláviát ért NATO-bombázás ellen küzdő civil szervezetnek, a Balkán Békéjéért Mozgalomnak. Meghatározó szerepet vihettem annak a – mozgalmunk által szervezett – tízezres tüntetésnek a megtartásában, amelyről Orbán Viktor, akkori miniszterelnök, korábbi szakkollégista társam azt mondta, hogy „ezek az emberek korábban nem a béke mellett, hanem a Varsói Szerződés mellett törtek lándzsát”. A külügyi államtitkár, Németh Zsolt, akivel többek között összekötött egy rendszerváltás előtti, felejthetetlen és kalandos csiksomlyói út, azt mondta a tüntetésre, hogy „ÁVO-sok és hasonló személyiségek” szervezték. Ebbe a sorba illeszkedik az is, hogy az általam korábban, a Szabad Kezdeményezések Hálózatának alapítása kapcsán megismert

Szent-Iványi István, a rendszerváltás előtt működött Dialógus Békecsoport egyik szervezője, majd a külügyi bizottság elnöke, vagy a korábban példaképemként és tudományos ajánlómként tisztelt Vitányi Iván, akkoriban a „média”-bizottság elnöke, a NATO kommunikációs kampány során a szólás- és véleményszabadság, a törvények és a demokratikus játékszabályok teljes kijátszásáról tettek folyamatos tanúbizonyságot. Mindezt tételesen meg is írtam a Civil forгатókönyvek című könyvemben.

– Nem akarom zavarba hozni, de olyan sokszor és olyan nagy empátiával beszélt a lelkiismereti okból katonai szolgálatot nem vállalókról, és olyannyira ellenzi a katonai szolgálatot, hogy meg kell kérdeznem azt, hogy Ön volt-e katona?

Értem a célzást, de nem hoz zavarba. Előfelvételiként, 1980–1981-ben 11 hónapot és egy napot töltöttem a hírhedt kalocsai, ún. 37-es budapesti forradalmi ezrednél. Honvédként vonultam be, és így is szereltem le, miközben gépesített lövész, azon belül is toronylövész kiképzést kaptam. Becsülettel végigcsináltam egy háromhetes hegyi kiképzést a hírhedt Reziben. Volt kézfegyverem, kalasnyikovom, és normaidőn belül szereltem szét és össze a páncélozott szállítójárműnek, ennek a ronda, egyébként magyar gyártmányú PSZH-nak a toronyfegyvereit. A kézigránát használatára éppúgy kiképeztek, mint a vállról indított páncéltörő rakéta kilövésére. Tehát nemcsak a katonaságmegtagodókkal, de a katonákkal és a fegyverekkel is személyes kapcsolatba kerültem. A fegyvereket mégsem tudtam megszeretni. Aztán hét évvel később, 1988-ben, az egyetem elvégzése után visszahívtak tartalékos katonai szolgálatra. Szolgálathalasztást kértem, és ezzel egyidejűleg azt is közöltem, hogy kérelmem elutasítása esetén nem vagyok hajlandó bevonulni. A szolgálathalasztást megkaptam, és a polgári szolgálat bevezetése után, az elsők között kértem 1989 végén a polgári szolgálatot. Ennek 11 hónapját aztán a Bibó István Szakkollégiumban töltöttem le. A katonakönyvemet pedig visszaküldtem.

– Miért nem tagadta meg már az érettségi után a sorkatonai szolgálatot?

Azért, mert nem voltam kész erre a döntésre. Azért készültem az érettségi után még két évet, hogy egyetemre menjek, és egyetemre akartam menni, nem a börtönbe, ahonnan nem vezetett többé út a diplomához. Akkor ezt tudtam megtenni. Akkor is, most is tudom, hogy ez kompromisszum volt, hogy nem ez következett a megismert igazságból, és ez ellentmond a nézeteimnek. Fontos, nagyon fontos, hogy az eszme és gyakorlat közötti ellentmondás, az általam képviselt akkori ellentmondás nyíltan kimondásra kerüljön. Amikor 1997-ben a nemzetközi Ashóka-díjra jelöltek – amit aztán NATO-ellenességem miatt nem kaphattam meg –, ismét alaposan át kellett gondolnom ezzel kapcsolatos nézeteimet. Arra jutottam, hogy döntésemet, ha nagy adag gyávaság is volt benne, máig nem bántam meg, mert morális képességeim és testi-lelki felkészültségem ezt a döntést hozta ki belőlem. Éppen ezért nem élem ezt

meg törésként, és nincs bennem büntudat, kompenzációs igény vagy pótcselekvésre való késztetés. A sors egyébként nem kímélt meg végleg, és ismét döntési helyzetbe hozott. A második alkalommal, egy formálódó párkapcsolat és egy újabb diploma megszerzése közepette, szüleim véleményével szembeszállva hoztam meg, fájdalmas belső vívódás után, a katonai szolgálat megtagadására vonatkozó döntésemet. A sors azonban kegyes volt hozzám, és mint ilyen esetekben lenni szokott: megelégedett az egyértelmű döntéssel, és nem kellett börtönbe mennem.

A velem történeteket jól tudom hasznosítani az erőszakmentes, pacifista tevékenységem és az általam tartott ingyenes jogsegélyszolgálat során. Az immár 15 éves jogsegélyszolgálatom alatt a hozzám fordulókat mindig komplex módon igyekszem tájékoztatni arról, hogy adott esetben a katonai vagy polgári szolgálatnak, a katonai szolgálat megtagadásának mik a jogi, szociológiai és lélektani velejárói. Azt gondolom, hitelen tudom képviselni, hogy nem az a fontos, hogy valaki börtönbe menjen, hanem az, hogy életszakaszának, fejlettségének vagy fejletlenségének megfelelő döntést hozzon. Azt viszont tudatosan hozza meg, és a választott utat csinálja végig. Tehát én ebben az értelemben sok embert lebeszéltem a katonai szolgálat megtagadásáról, mert az a fajta tájékozatlanság, naivitás és széplelkűség, ami aztán az első kihallgatás során „darabokra hull”, nem vezet jóra. Az ügyfél dönt, de én tájékoztatok. Meghasonlott és tönkretett emberekre nincs szükség, ráadásul ez az ügynek sem tesz jót.

– Sorkatonaként is sokan tönkrementek fizikai és lelki értelemben egyaránt... Ön miként vészelté át a sorkatonai szolgálatát!

Akkor is azt gondoltam, amit most: a katonai szolgálat egyértelműen rossz, és az emberi jogokkal összeférhetetlen. Ezt megtapasztaltam, minthogy azt is, hogy mint minden rosszban, ebben is van jó, ami ugyan nem legitimálja a rosszat, de a jó oldalát azért el kell ismerni. A jó az volt benne, hogy bekerültem egy olyan közegbe, ami nekem új volt. Fővárosiak és vidékiek, értelmiségi előfelvettek és melós másodidőszakosok, kopaszok és harmadidőszakos öregek. Számos olyan barátság született, amelyik akkor nagyon fontos volt nekem, és máig kísér. Szellemi karbantartásnak indult és máig tartó szerelem lett belőle: irodalmi színpadot hoztunk létre. A Szódy Szilárd rendezte pesti kabarékat sikeresen mutatattuk be az egi katonai színjátszó találkozókon. A hadsereg kereti között megélt kalocsai, hajósi vagy szabolcsi kötelező munkáknak is mindig volt emberi, kulturális hozzáadéka. Ugyanakkor mindez nem változtat azon a belülről átélt valóságon, hogy a hadsereg improduktív, pazarló és irracionális szervezet. Tehát nem a szakkönyvekből, leírásokból meg a jogsegélyekből tudom, amit tudok; átéltem azt, hogy egy nagy erőszakszervezet gépezetében vagyok apró és jelentéktelen, eltáposható, megalázható pont. Személyes sérüléseim nincsenek, illetve csak annyi sérülést szenvedtem, mint amennyit bárki más a hadseregben.

A kalocsai Jurinovics Miklós laktanya egy utált közeg volt, de ilyen értelemben az én egész pályám, egész mozgalmi létem, ellenállásom szempontjából meghatározó hely volt. Azt is izgalmas felidézni, amiről korábban nem szoktunk nyilvánosan

beszélni: a beszervezések mikéntjét. Az alapkiképzés közepe felé engem is a parancsnoki épületbe hívtak a Budapestről leendő politikai tisztek, és próbáltak beszervezni. A módszerük jó előre ismert volt előttünk, mégis hamar tele lett a gyakorló nadrágom. Nagyon szerencsésen alakult számomra a beszerzési kísérlet, mert határozottan nemet tudtam mondani, és ennek nem lett semmi következménye.

– Hogyan történhetett az meg 1981-ben, hogy ennek nem lett semmi következménye?

Fogalmam sincs. Lchet, hogy az volt az egyik következménye, hogy nem léptettek elő, pedig a toronylövész beosztásban általában mindenkit előléptettek. Na de hát, ennek inkább örültem, mintsem bosszankodtam volna rajta.

– A rendszerváltás előtt volt-e tagja valamilyen szervezetnek?

Voltam kisdobos, úttörő, őrszervező és KISZ-tag is. Ezek az életemben semmi problémát nem jelentettek. Az őrszervezőség nagy megtiszteltetés volt, mert az alsóbb osztályból kértek meg rá. Egyébként egyik szervezetben sem töltöttem be semmilyen funkciót.

Nem egy politikai szervezethez tartozás élményét adta, de utólag, a pályám alakulás szempontjából izgalmasnak tartom, hogy milyen lelkes tagja voltam az iskolánkban megalakuló határőr szakkörnek. Felső tagozatos voltam a Hunyadi János Általános Iskolában, amikor a határőrváros határőrei kétheti rendszerességgel határőr ismeretekre oktattak minket. Nem akarok utólagosan mindenféle pszichológiai magyarázatot keresni az önkéntes, nagyfokú érdeklődésemre, csak konstatálom, hogy nagyon vonzottak ezek a foglalkozások.

– A család hogy reagált minderre?

Az ifjúsági szervezetekkel nem voltak fenntartásaik. A határőr szakkört édesapám ellenezte, de csak azért, mert az adott nap akadályozta a tanulásomat.

– Az MSZMP-nek, „a pártnak” Ön nem lett tagja?

Nem. Ez soha eszembe sem jutott, valahogy a mi családukban ez szóba sem jöhetett. Aztán később is úgy alakult, hogy soha semmilyen pártnak nem lettem a tagja. Viszont fontos szerepet játszottak életemben, mondhatnám politikai szocializációmban a KISZ-építőtáborok. Gimnazistaként Törökbálinton barackot szedtünk, Szolnokon vasútállomást építettünk, a lengyelországi Tarnówbán vasúti pályát javítottunk, egyetemistaként pedig Szibériában építkezéseken dolgoztunk. Elmondhatatlanul jól éreztem ezeken a helyeken magamat, mivel az osztálytársaimmal, majd egyetemista társaimmal együtt lehettem, rengeteget vidámkodtunk, láttunk és ta-

pasztaltunk. Szó sem volt semmilyen ideológiai boldogságról, miközben persze akaratlanul is a szocializmust építettük.

– *Emlékszem, hogy nem akárcsak mehetett nemzetközi építőtáborba...*

Az én esetemben is így volt, csak nem politikai szempontok szerint volt a válogatás, hanem baráti kapcsolatok tették lehetővé a kiutazásokat.

– *A lengyelországi szocializmus építését még csak érteni vélem, de miért ment ki a Szovjetunióba a kommunizmust építeni?*

Lengyelországba és a Szovjetunióba is a kíváncsiság vitt: meg akartam tapasztalni azt, hogy valójában mi van ott. Lengyelország esetében a külföldre menés és a jó társaság vonzott, míg Szovjetunió esetében már sokkal többről volt szó. A novoszibirszki építőtáborozásom története ott kezdődik, hogy Lévai Anikó magával ragadó élménybeszámolót tartott a Bibó Szakkollégiumban arról, hogy neki milyen emberi és természeti élményekben volt része, amikor előző évben ott építőtáborozott. Ekkor már az is érdekelt, hogy a félelmetesnek mondott Szovjetunió, a diktatúra milyen belülről, még akkor is, ha minket csak egy kirakatvilágban engednek majd mozogni. Hasonlóan vonzott a szocialista ipari város és egyben katonailag zárt város, Novoszibirszk, az, hogy olyan helyekre is eljuthatunk így, ahova egyébként soha. És nem csatlakoztam: Novoszibirszk, Akadémia Górod, a hatalmas vízi erőmű, az Obskoje more, majd a háromhetes munkát követő szintén háromhetes utazás a Bajkál-tóhoz, Taskentbe, Szamarkandba és Buharába életem meghatározó élményei közé tartozik. Az építőtáborból való hétfégi, szabályos szökésem után valóban láthattam egy „cenzúrázatlan” és hamisítatlan szovjet közeget is. A szovjet nép még gyászolta Csernyenkót, de mi nem tudtuk komolyan venni a halott vezért övező személyi kultuszt.

– *Ennyire laza volt a nyolcvanas évek elején, közepén az ELTE KISZ?*

Igen. Egyszerű KISZ-tag voltam másodéves koromig. Ekkor, 1982-ben egyik csoporttársammal együtt nem fizettem be a 24 forintos tagdíjat, de azért ez nem számított politikai, illetve valamiféle ellenzéki tettetnek, ugyanis nem annak szántuk, és nem is keltett feltűnést. Úgy mentem ki a nemzetközi építőtáborba, Novoszibirszkbe, hogy nem is voltam már KISZ-tag. De így lettem 1984-ben főszerkesztője a jogi kar KISZ-bizottság gondozásában megjelenő időszakos kiadványnak, a *Prókátor*nak is. A legalitás és az illegálitás határán mozgó időszaki kiadványt a Szakkollégium vacak stencilgépen, saját kezűleg állítottuk elő. A *Prókátor* többek között Jászi Oszkáról, a sebbségi kérdéstről, Nyikita Mihalkovról közölt írásokat. Lapszerkesztőként néha féltem az egyetemről való eltávolításomtól, különösen akkor, amikor az 1956-ot forradalomként aposztrofáló szerzőm bajba került. Végül is sem ő, sem pedig én semmilyen hivatalos elmarasztalásban nem részesültünk. Az akkori dékán, Györgyi Kálmán

támogatta a folyóiratot, a kirendelt cenzor pedig hallgatólagosan elfogadta azt a helyzetet, hogy nem minden cikket lát előzetesen.

A *Prókátor* szerkesztése adta azt a máig kísértő szerkesztői élményt, amely azóta is elriaszt a lapszerkesztéstől. Ez a szerkesztést kísérő magamra-maradás és a megjelenést övező, mindenoldalú küzdelem nyomasztó érzése.

– *Ehhez képest a Bibó Szakkollégium igazgatójaként négy kötetet szerkesztőként jegyez...*

Igen, bár a kötetszerkesztés műfaja alapvetően eltér a lapszerkesztésétől. Fontosnak tartottam a Szakkollégium akkor nyolc éves történetének, szakmai életének és szocializációs funkciójának – válogatott írásokon keresztül történő – bemutatását. Az egyetemi oktatásról adtunk ki egy kötetet, továbbá a rendszerváltozás történelmi-politológiai mibenlétéről és a polgári engedetlenségről általunk rendezett konferencia előadásait jelentettük meg. Utóbbiak gyakran idézett munkák lettek, de gyakorlati, mozgalmi hatása is volt.

– *Mire gondol?*

Az Alba Kör három tagja, köztük én is, 1996 tavaszán tiltakozásul odaláncoltuk magunkat a Nyugati pályaudvarról induló, NATO-t támogató propagandaszerelvény sínpárja elé. Előbb türelmesen és kitartóan igyekeztünk eljutni a nyilvánossághoz, hiszen tudatában voltunk annak, hogy a NATO-csatlakozás és az azt megelőző népszavazás nemcsak katonapolitikai, hanem legalább annyira a civil társadalom szempontjából is meghatározó jelentőségű. A hazai elektronikus médiumokban és az írott sajtóban korlátozottan engedték megszólalni a NATO-csatlakozást ellenzőket. Az egyoldalú tájékoztatás és a közvélemény manipulálása nyilvánvaló volt.

– *És akkor jöttek a sínek!*

Ez egy hétszáz fős, pártokon felül álló pacifista szervezet pontosan kidolgozott, aktív erőszakmentességi akciója, ami egyben az első magyar polgári engedetlenségi akció is volt. Ezzel már muszáj volt a sajtónak foglalkoznia. A rangos amerikai, angol, francia lapok az ügy hátterét, a felmerülő kételyeket, a jogsértéseket is érdemben tárgyalták.

– *Térjünk vissza még a Bibó Szakkollégiumhoz! Ön nemcsak igazgatója, hanem alapító tagja is volt a Bibó István Szakkollégiumnak. Ennek mi a története?*

Az egyetemi tanulmányok megkezdésekor fogalmam sem volt, mi az a szakkollégium. Két évig éltem a Budaörsi úti kollégium hetedik emeletén, miközben megérintet engem is a „C” épületben folyó, elsősorban Kéri László által támogatott szakkollégiumi lét. Nem tartoztam a szakmai és minőségi szempontból tudatosan választók

közé, akik tudatosan akarták élni az önálló szakkollégiumi életet. Az engem körülvevő közeg, elsősorban az évfolyamtársaim és egy jobb lakhatási lehetőség vonzott a szakkollégiumba. Így lettem azonban részese a szakkollégium alapításának, majd egy szakkollégiumi szocializáció nyomán, immár tudatos választás után, a kollégium nevelőtanára, majd pedig igazgatója.

– Beszél már a Fidesz szakkollégiumi megalakulásáról. Önt ez mennyiben érintette a rendszerváltás idején?

Azt fontos ebből a szempontból hangsúlyozni, hogy én ösztönösen mindig távolabb tartottam magamat attól a közegetől, amely a szakkollégium politikai centrumát jelentette, és sohasem tartoztam a „kemény maghoz”. Mindenkit ismertem, jóban is voltunk, de én inkább a vallásos vonalat képviseltem. A kollégium választmányi munkájában sem vettem részt, és soha semmilyen tisztségem nem volt. Ugyanakkor a mindennapi együttlétek és a szakmai kurzusok, a közös utazások és focizások, a szakkollégiumot ért folyamatos politikai támadás és védekezés kapcsán megélték, az emberi kapcsolatok fontosak voltak és maradtak számomra. A Fidesz időszaka pedig akkor kezdődött, amikor már megszereztem a diplomát, és kiköltöztem a kollégiumból. Nekem a Kenedi János manzárdlakásában megtartott és a Fidesz vezetők által is látogatott Szabad Kezdeményezések Hálózatának ülései voltak a fontos „politikai” élményeim.

Az is a témához tartozik, és talán nem érdektelen megemlíteni éppen itt, hogy később, a kollégiumi nevelőtanári és igazgatói funkcióim során következetesen képviseltem azt, hogy a párttá alakult Fidesz, valamint a Századvég folyóirat és könyvkiadó szerkesztősége nem való a kollégium falai közé. Az első esetben azért gondoltam mai szemmel is helyesen ezt, mert egy oktatási-nevelési intézmény nem adhat semmilyen pártnak intézményi, infrastrukturális háttérrel, miközben a hallgatók és tanáraik természetesen oda tartoznak és annak végeznek szakértői munkát, ahová és akinek akarnak. A Századvég szellemiségére és szerkesztőire, sőt az általa szervezett programokra is nagy szüksége volt a szakkollégiumnak, de oly mértékben lekötötte az anyagi és technikai okokból bővíthetetlen kollégiumi infrastruktúrát, hogy a hallgatók számára élehetlenné tette a kollégiumot. Mindkét esetben kemény falakba ütköztem, de végül e téren legalább siker koronázta elképzeléseimet, szemben azzal a tevékenységemmel, amit igazgatóként végeztem.

A Fidesz „bölcsojének” kérdéshez tartozik egy másik történet is. A Ménesi úti létesítményt, ami akkor már ismét kizárólag a szakkollégiumi képzés színtere volt, az épület államosítása előtti tulajdonosa, az Isteni Megváltó Leányai nevű apácarend kíméletlenül és szívósan visszakövetelte. Az évekig húzóódó harcban, nem vitatva az apácák elvi igényének megalapozottságát, minden politikai, elsődlegesen SZDSZ-es és Fideszes összeköttetésemet mozgósítottam annak érdekében, hogy a Bibó István Szakkollégium megalakulásának helyén maradjon. A Madzsar József és Jászi Alice Ménesi úti háza, ahol egykor a Galilei Kör, a Huszadik Század, a Nyugat, a Tár-

sadalomtudományi Társaság és a Vasárnapi Kör tagjai gyakran találkoztak, azóta is a Bibó István Szakkollégiumnak ad otthont.

– Úgy látszik, hogy ebben az interjúban fordított időrendben teszem fel a kérdéseket. Mindegy, az a fontosabb, hogy a lényegesnek gondolt kérdéseket feltegyem. Számomra ilyen kérdés az, hogy miért választotta a jogi pályát, és persze, hogy miért nem lett mégsem jogász!

Mindenképpen tovább szerettem volna tanulni, és a soproni – akkori nevén – Erdészeti és Faipari Egyetem nem vonzott. A jogról sem tudtam sokat, de azt igen, hogy a későbbiekben széles körben el lehet helyezkedni a jogi diploma segítségével. Egyetemi éveim alatt érdeklődésem a büntetőjog és a kriminológia, majd pedig a politológia felé fordult. Ebben valószínűleg közrejátszott az is, hogy barátaim közül a katonaság megtagadása miatt többen börtönbüntetésüket töltötték. A büntetőjogi és kriminológiai tudományos diákkör tagjaként bejártam Magyarország majdnem összes büntetés-végrehajtási intézetét. Gönczöl Katalin tanítványaként, társadalmi utógondozóként a tököli fiatalkorúak fogházába és börtönébe három éven keresztül jártam. Ebből az időből és ebből a témából származik a Paulus Alajos filmrendezővel készített, 1987-ben díjnyertes, Útvesztő című „közös” dokumentumfilmünk.

A Cs. Kiss Lajos, Földesi Tamás, Gyekiczky Tamás és Karádi Éva fémjelezte filozófia és etika, a politológia szak híján különböző jogelméleti vagy marxista tárgyak keretében oktatott témák érdekeltek. Olyan magukkal ragadó oktatók tanítottak, mint Bihari Mihály, Bozóki András, Kéri László, Magyar György, Pokol Béla, Schlett István, Sólyom László vagy Szabó Lajos Mátyás. Három éven keresztül jártam Hankiss Ágnes szociálpszichológiai kurzusára, akinek jogásztekinély-vizsgálatában is részt vettem. Kardos Gábor és Dunay Pál emberi jogi és nemzetközi jogi, Gyarmati György 1956-ot tisztességgel tárgyaló szemináriumait látogattam. A deviancia etikai és szociológiai témáiból írtam évfolyamdolgozataimat, míg a szakdolgozatomat saját empirikus kutatásom után – Boros László konzulens segítségével – a joghallgatók pályaképéről írtam. Utóbbival a Kilényi Géza elnökölte Magyar Jogász Szövetség tudományos pályázatán első díjat nyertem. A rendszerváltás azonban nemcsak a szakkollégista társaimat, de tanáraink közül is sokakat „helyezett át” pártpolitikai küzdőtérre vagy emelt közjogi státuszba.

– Ön mégsem lett jogász, politikus...

Nem, de majdnem semmilyen diplomám nem lett, aztán pedig majdnem jogi diplomám sem lett. A jogi karra ugyanis háromszor felvételiztem. A családban és a középiskolában egy védett, üvegburra alatti vidám életet éltem, akinek a barátai az érettségi után elmentek katonának, majd egyetemre, és aki az elutasított felvételi kérelmével hirtelen magára marad. Fájdalmas, de hasznos volt ez a kudarc. Küzdeni tudást tanultam, megtapasztaltam a segédmunkási létet és a marginalitásból eredő megalá-

zottságot. Ennek az időszaknak köszönhetem, hogy megváltozott a munkához való viszonyom, megtanultam mit jelent fizikai munkásnak lenni, és megtanultam tisztelni a fizikai munkából élőket. Tehát nehezen kerültem be az egyetemre, az egyetem közepére kiderülni látszott, hogy nem akarok jogász lenni, de az egyetemet be akartam fejezni. Belső kényszertől vezérelve meg kellett szereznem a diplomát. Itt volt némi kísértés a végén; nem olyan súlyos, mint a katonaiszolgálat-megtagadás esetében, de azért kísértés volt. A diploma kézhezvétele előtt – mind a mai napig – esküt kell tenni az alkotmányra; 1986-ban a Rákosi-féle alkotmányra kellett esküt tenni. Ha diplomát akartam, akkor esküt kellett tennem az általános honvédelmi kötelezettséget is magában foglaló alkotmányra. Letettem az esküt, amivel kapcsolatban ugyanazt gondolom, mint a sorkatonai szolgálattal kapcsolatban.

Az eskü, legyen az jogászi, orvosi, egyházi, katonai vagy bármilyen egyéb, mindenképpen jelentőséggel bír. A katonaiszolgálat-megtagadás történetében nagyon sokan, így például a nazarénusok, azért tagadják meg a katonai szolgálatot, mert nem a katonai szolgálattal, hanem az azt megelőző esküvel és annak tartalmával nem értenek egyet. Az eskü egy szakrális cselekmény, amellyel a profán világ visszaél, és az eskü czáltal a szervezeti, nem pedig a transzcendens elköteleződés irányába mutat. Metafizikai legitimitást akar adni az állandóan változó e világi hatalmi játszmák szereplőinek. A katonai eskü ma is a vízvázlat a civil lét és a katonaság között, és ha valaki aláírja a katonai eskü szövegét, akkor attól a pillanattól kezdve a katonai szolgálatról szóló jogszabályok hatálya alá tartozik. Megszűnik civilnek lenni, és nem utolsósorban a polgári szolgálat teljesítésének lehetőségét is elveszíti. A fegyvertelen katonai szolgálatot teljesítők ugyanakkor fogadalmat tesznek, ami nagyon lényeges különbség azért is, mert ők katonai szolgálatuk alatt fegyvert soha sem vesznek a kezükbe.

– *Tehát megvan a diploma...*

Igen, megvan a diploma. Utána kiköltöztem egy 10 négyzetméteres, külön bejáratú kedves albérletbe, ami Mészöly Miklós és Polcz Elaine tulajdona volt. Boldog voltam, hogy az egyetemi terheim letétele és egy kollektív lét után függetlenebb életet élhettem. Írni és dolgozni akartam. Utóbbira a Hidas György vezette Tündérhegyi Pszichoszomatikus Intézetben került sor. Én voltam a Tamás nővér, az intézet egyetlen férfi segédápolója. Három műszakban dolgoztam, és a szociológia szak elkezdése miatt gyakran vállaltam éjszakai munkát. Nagyon szerettem a betegeket, a kollégáimat és a munkámat!

– *Azért ez egy nagy váltás lehetett! Minek tudható ez be?*

Ez azért történt, mert kerestem a helyemet a világban. Jogász nem akartam lenni, és a pszichológiával kacérokodtam. El akartam dönteni, hogy a pszichológia nekem való-e. A Tündérhegyen töltött 13 hónap alatt el tudtam dönteni, hogy bármennyire is vonzó számomra a pszichológusi hivatás, én a szociológia irányába megyek tovább.

– *Szociológia a pszichológia helyett. Ehhez képest 1993 óta jogászként dolgozik a Semmelweis Egyetemhez tartozó, pszichológusokat foglalkoztató Magatartástudományi Intézetben. Újabb csavar az életútban!*

A Magatartástudományi Intézetben a pszichológusokon és pszichiátereken kívül számos más diplomával rendelkező tanár és kutató dolgozok együtt, hiszen hat tantárgyat oktatunk. Jómagam szociológia oktatásával kezdtem intézeti pályámat, és jelenleg a szerteágazó és jogi vonatkozásoktól elválaszthatatlan bioetika tárgy oktatásában veszek részt, besorolásom szerint úgy, mint egyetemi adjunktus.

A pszichológia és a szociológia mindmáig jól „megfér” bennem. A tündérhegyi élményekkel egy időben a szociológián Goldschmidt Dénes pszichiáter tanított, akivel rövid ideig a kallódó fiatalok reszocializációját segítő csoportban együtt is dolgozhattam. Pszichológus feleségem révén megismerhettem a Tringer László vezette Nap utcai rendelő munkáját. A Kopp Mária irányításával működő munkahelyemen folyamatos pszichológia-továbbképzésben is részt veszek.

– *És a szociológia mire volt jó? Milyen képzés volt ez pontosan!*

Egész pontosan a Ferge Zsuzsa vezette szociológia-szociálpolitika hároméves egyetemi képzésében vettem részt, és szereztem 1989-ben diplomát. Mindenképpen fontos és szemléletformáló volt az akkor induló, lelkes oktatói kar által vezetett képzésben való részvételem. Másodévtől kezdve már a tanulmányi eredmény is fontos volt nekem, ezért a jogi kari gyengébb szereplések után itt szinte színjeles lettem. Szociológiai tanulmányaim hozták meg azt a szemléletváltozást nálam, amit úgy tudnék összefoglalni: attól még, hogy valaki segítő foglalkozást folytat, még nem kell amatőrnek maradnia. A szociális munkát és a civil mozgalmárkodást, az emberi jogok védelmét ugyanolyan professzionális szinten is lehet csinálni, mint a magas presztízsű, jól megfizetett szakmákat. A civiltudomány nem jelent automatikusan amatőrséget, az önkéntesség nem egyenlő a linkséggel és tudatlansággal. A háborúellenes vagy pacifista mozgalom nem jelent szervezetlenséget és rendezetlenséget. Az, hogy valaki civil mozgalmat csinál, nem azt jelenti, hogy egy non-profit egyveleget csinál; hogy egy kidolgozatlan szervezeti rend szerint hozza meg döntéseit, és azokat slendrián módon valósítja meg. Természetesen ez nem militáns szervezettséget jelent, hanem okos racionalitást, megbízhatóságot, szorgalmat, ami hatékonyságot eredményez, és megalapozza a mozgalom tekintélyét és a világban való elfogadottságát. Mindez bennem összekapcsolódik annak az életeszemlének a minél teljesebb követésével, ami az elméletet és a gyakorlatot együtt akarja megélni. Nekem nagyon fontos, hogy csendes dolgozószobámban fontos dolgozatokat írjak, majd ezek kapjanak nyilvánosságot, és az írásos munkámnak legyen előrevívő hatása. Ugyanilyen fontos, hogy a jogsegély szinten konkrét embereknek is tudjak konkrétan segíteni.

– *Ezért ír újságcikkeket és vett részt civil szervezetek alapításában?*

Igen. Az egész újságírás vagy inkább publicisztikai tevékenységem a rendszerváltás előtti időszakból származó és azóta is mindig újratermelődő elégedetlenségemből és dühömből ered. Azt tapasztaltam meg, hogy az erőszakmentesség, katonaság stb. témáiban nem kerülnek leírásra a fontos történések, illetve az összefüggések torz módon kerülnek megjelenítésre. Elegem lett a sajtótájékoztatókon elmondottak dekódolásából, a semlegességre hivatkozó, valójában pártos megközelítésekből, a látszólag kiegyensúlyozott, valójában a lapok és szerkesztők hovatarozásától, lobb- és médiaérdekektől függő, manipulatív hírközlésekből. A hatalmi politika, a katonai lobb- mindig erősebb, mint a civil társadalom vagy az erőszakmentes mozgalmak. Ez mindenhol így van, és egyetértve Szabó Máté mozgalmkutató politológussal, ezen nem szabad megsértődni. Ugyanakkor ezen nap mint nap fel kell tudni háborodni.

Eszembe jut erről Gadó György, a *Demokrata* című szamizdat lap szerkesztője, akit egyszer, még az „átkos időszakban”, felkerestünk néhányan. Elmondta, hogy ő annyira dühös a rendszerre, hogy ebből merít kifogyhatatlan energiát írásaihoz. Nos, én nem vagyok ennyire dühös típus, de a morális felháborodás jogához és a valóságnak gondoltak kendőzetlen közzétételéhez nagyon ragaszkodom.

– *Ahogy Ön hallgat, úgy az az érzésem támadt, hogy Ön nem is olyan békés ember...*

Békés ember szeretnék lenni! Erőszakmentes példaképeim, Albert Schweitzer, Buddha, Gandhi, Jézus, Martin Luther King, Thoreau, Tolsztoj, vagy a passzív rezisztenciát hirdető Deák Ferenc egyike sem volt indulatok nélküli személyiség. Bármekkora is volt bennük a meditatív megközelítés, mindegyikük határozottan tiltakozott és nyíltan lázadt az igazságtalanság, az elnyomás ellen; némi anakronizmusmal ma úgy mondhatnánk, hogy civil mozgalmakat szerveztek az emberi jogok érvényesülése érdekében. Az egyéni, a társadalmi, valamint a nemzetek és vallások közötti békét erőszakmentes eszközökkel akarták elérni, amibe Thoreau-nál nem fért bele a katonaadó megfizetése, Tolsztojnál az általános hadkötelezettség, Gandhinál pedig még a hadseregnél végzett szanitécmunka sem.

Nem pacifistaként születtem. Az erőszakmentességért magammal is állandó küzdelemben állok. A küzdelem egyik lépcsője volt, hogy 14 évvel ezelőtt elhatároztam, nem eszem húst, majd egy újabb lépcsőfokot akkor tettem meg, amikor el tudtam fogadni feleségem húsevését. Az erőszak bennünk és bennem van, amit természetes állapotnak tartok. A nagy kérdés az, hogy mit kezdek ezzel. Folyamatosan kutatom-keresem erőszakmentességem okait, az ezzel együtt járó előnyöket és hátrányokat. Naponta jógázom és hetente focizom, meditálok és kifocizom magamból a negatív indulataimat. Harmadik éve járok pszichodráma csoportba, amely szintén sokat segít az önmegismerésben.

– Az eddigiek során többször tett említést 1956-ról. Mit tehetett volna pacifistaként egy olyan helyzetben, amilyenben hazánk 1956-ban volt?

Elfogadva most az egyébként történelmietlen feltételezést és azt, hogy adott helyzetben kell mindig dönteni, határozottan úgy gondolom, hogy nem fogtam volna fegyvert sem az ÁVO-sokra, sem pedig a szovjet katonákra. Szerintem ölni a forradalomban sem szabad, csakúgy, mint ahogyan a rablógyilkost sem szabad kivégezni és a halálos beteg sem lehet megölni. Akkor is így gondolom ezt, ha nem kérdés előttem, hogy a történelmi igazság a mi oldalunkon volt, hogy a diktatúrával szembe kellett szállni, hogy a nemzeti önrendelkezés és az emberi jogok tiszteletben tartása akkor is nagyon fontos volt. Családi és egyéni elkötelezettség is köt az '56-os forradalomhoz, amelyet a magyar szellemi megnevesedés és átfordulás nagy, lélekformáló eseményének tartok. Olyannak, ami egy nemzet életében ritkán adatik meg. Mégis, teljesen kizártnak tartom, hogy fegyvert fogjak, akár még egy ilyen helyzetben is. Valószínűleg persze nem tudtam volna magamat kivonni az események hatása alól, tehát valamilyen civil egészségügyi szolgálat révén egészen biztos, hogy a forradalom tevékeny oldalán álltam volna. Sopronban egyébként a forradalom teljesen vértelen volt, miközben a város alaposan kivette a részét a „forradalmi munkából”.

– Nem fogjuk végigvenni véráztatta és becses nemzeti ünnepeinket, de azért azt még megkérdezem, hogy az 1848–49-es forradalom és szabadságharcról mi a pacifista véleménye?

Nekem ez a szabadság, a bátorság és a lázadni merés nagy magyar és európai ünnepe. Lelkes, kokárdás ünneplője és ünnepség szervezője voltam a 48-aknak. Budapesti egyetemistaként részt vettem a Petőfi-szobornál és a Batthyányi-örökmécsesnél szervezett rendszerkritikus megmozdulásokon. Titokzatosság és az ellenzékiség érzése vette körül az engedély nélküli felvonulásokat, s az ezeken való részvétel mámorító érzéssel töltött el. Az örökmécsesnél egyszer, 1982-ben, a rendőrség – másokkal együtt – rendőrautóba tuskolt, megfenyegettek, de aztán még ugyanott el is engedtek. Nagyon megijedtem, de más bajom nem lett belőle. A szabad ünneplésekről szóló rövid beszámolóim a Szakkollégiumi Értesítőben illetve – N. Tamás néven – a *Demokrata* szamizdat kiadványban jelentek meg. Ennek az időszaknak azonban a rendszerváltással vége szakadt. Ma már kizárólag a szabadságharc leverése utáni időszak, az erőszakmentes kiegyezéssel végződő, Deák Ferenc által képviselt passzív ellenállás érdekel és Deák hatása Gandhira. Az Ausztráliában élő, magyar származású Gandhi-kutatóval, Tom Weberrel most dolgozunk ezen a témán.

– *Látom nagyon küzd, hogy erőszakmentesen tudja integrálni 1956-ot és 1848–49-et. Ez azonban fából vaskarika. Nem gondolja!*

Erről a belső és külső küzdelemről már beszéltem. Nincs mese, a bizonytalanságokat és megoldási képtelenséget is fel kell tudni mutatni, ha ez a korrekt megoldás. Számos olyan kérdés van, amit pacifista és erőszakmentes módon nem lehet egyértelműen, tisztán megválaszolni. Kibújni a kérdések megválaszolása alól pedig semmiképpen nem szabad.

Az említett konfliktusok feloldását szolgálja számomra a béketudomány nevű diszciplína. Ez nem azonos a katonai prioritásokat szem előtt tartó biztonságpolitikával, konfliktuskutatással, béketeremtéssel vagy az ún. békekutató intézetek tevékenységével. A béke tudománya a civil társadalom, az alternatív mozgalmak, az emberi jogok és az erőszakmentesség, az erőszakmentes honvédelem, a hatalommal való békés szembenállás elméleti és gyakorlati megközelítéseivel foglalkozó tudomány. Ennek egyik aspektusát taníthattam békeszociológia címmel fél évig a pécsi egyetemen.

– *Többször tett említést a Demokrata című szamizdat lapról. Ez azt jelenti, hogy kapcsolatban állt a demokratikus ellenzékkel?*

A kapcsolat kifejezés az túlzás. A demokratikus ellenzék kiadványairól elsősorban a Bokor, édesapám és a bátyám, valamint a Szakkollégium révén volt tudomásom. Volt információáramlás a demokratikus ellenzék, a Bokor illetve a Szakkollégium között. A kapcsolatok közös nevezője a politikai szembenállás, a katonai szolgálatmegtagadás és a kollaboráns egyházi vezetés elítélése volt. A Szakkollégiumban kaptam a Vox Humana Kör által kiadott „Égtájak Között” című szamizdat kiadványt. Ez a kör kísérte figyelemmel Keszthelyi Zsolt katonaságmegtagadó ügyét, akinek a zárt tárgyalása alkalmával spontán megtartott tüntetésen a fél ellenzékkel találkozhattam 1987 tavaszán.

A szamizdatot nyíltan árusító lakásokba sokáig nem mertem elmenni. Talán 1987-ben lehetett, amikor egyszer felmentem Demszky Gábor lakására, de pechem volt, mert éppen akkor – vagy talán akkor is? – a rendőrség házkutatást tartott. Igazoltattak, de eljöhettek. Emlékszem, egyik aluljáróból felhívtam Harasztit, és beszámoltam neki arról, hogy mit tapasztaltam. A viszonyokra jellemző, hogy mivel tudtam telefonjának lehallgatásáról, névtelenül mertem csak elmondani a történeteket. A Bokor révén kerültem ténylegesen kapcsolatba a demokratikus ellenzékkel a Szabad Kezdeményezések Hálózatának idején, 1987-ben.

– *Erről beszámolt a nemrég megjelent Civil forgatókönyvek című könyvében. A korábbi könyve, a Vit Lászlóval együtt megjelentetett Ámokfutás a NATO-ba és a Civil forgatókönyvek mintha egyaránt adós maradna az erőszakmentes cselekvéssel kapcsolatos kérdések megválaszolásával. Megkockáztatom, hogy ezért sem volt jelentős a kötetek visszhangja.*

Lehet, hogy így van. A kötetek nem vállalkoztak a teljes válaszadásra, de a teljesség mércéjének felállításával egyetértek. A kötetek sajtóviasszhangjával egyébként elégedett vagyok, ami a Cartafilus és Századvég Kiadó érdeme is. A *Civil forgatókönyvekről* szóló újságcikkek esetében azt látom problémának, hogy nem a művet értékelték, hanem engem méltattak. Van ennek is fontos üzenete, ami fontos nekem, de a szakmai kritika nagyon hiányzik.

A helyzet azonban ennél jóval bonyolultabb. Nehéz eldönteni ugyanis, hogy az említett könyvek azért nem kapnak érdemi kritikát, azért nem kerülnek még a szaktudomány által sem kanonozálásra, mert egyszerűen gyengék, vagy mert az uralkodó felfogással szembenállók. A történelmet a győztesek írják és a győztes oldalán álló, tudományosan kistafírozott szakmai gárda. Az államegyházi időszakot vagy a NATO-csatlakozás történetét azok írhatják meg „hitelesen”, akiket a mindenkori hatalom hozzáenged az információkhoz, és a közfelfogást megjelenítő szakmai közeg azokat fogadja be, akiknek a gondolatait a hatalom hozzásegítette a széles körű elterjedéshez. Ettől persze még a közfelfogástól eltérő nézeteket valló kutatót is befogadhatja és sokszor be is fogadja a szakma, de azt egyik oldalon sem szeretik, ha a kutató nézeteinek mozgalmi és napi politikai szinten is érvényt akar szerezni. Az elmondottnak azonban az a nagy csapdája, hogy minden be nem fogadott kutató, mozgalmár és minden önjelölt zseni elmondhatja ezt magáról, önigazoló ideológiát kreál ebből, miközben semmi másról nincs szó, csak gyenge képességről és szakmailag gyenge munkáról.

Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a béke kutatókkal szemben egyszerre érvényesül egyfajta őszinte nagyrabecsülés és egyfajta szakmai lesajnálás. Amolyan szülő-gyerek viszony alakul ki, amikor is a nagykorú, a komoly tudományokkal foglalkozó és „felnőtt témákban” publikáló apa bátorítja a jókat írogató, „még romlatlan” kiskorú gyermekét. Az apa gyermekének alkotásait életkori szintjének megfelelő zseni találja. Nekem ennél a „jó fej vagy fiam” és „majd kinövöd” megközelítésnél sokkal többre van szükségem!

– *Mi volt az első erőszakmentességgel kapcsolatos kutatása?*

Tündérhegyen dolgoztam, amikor az Oktatásügyi Minisztérium Eötvös József Alapítvány ösztöndíja révén lehetőségem adódott deviáns fiatalok kutatására. Ebben a kutatásban a devianciát széleskörűen értelmeztem, és a szokásos, a normális magatartási formától, azaz esetemben a katonai szolgálatot vállalóktól eltérő magatartásformákat kutattam. Vagyis a katonai szolgálatmegtagadókat kutattam.

– *Ekkor már létezett az Alba Kör?*

Nem, az ösztöndíjat 1987-ban kaptam, az Alba Kör megalakításának ötlete pedig 1989 őszén fogant. Addigra már elnyertem egy szintén témába vágó, MTA–Soros kutatási ösztöndíjat is, ami a megélhetésemet jelentette. Fontos hangsúlyozni, hogy

a Soros Alapítvány nélkül a Szakkollégium nem lehetett volna az, ami lett. Igazgatói időszakom alatt az egyetem évi 11 000 forinttal tudta támogatni a Szakkollégiumban folyó képzéseket, vagyis a Soros Alapítvány fizetett szinte mindent, több százezer forintos nagyságrendben.

– *Az Alba Kört is támogatta a Soros Alapítvány?*

Pénzzel soha, viszont a jogsegélyszolgálatunk kapott két évre ingyenes internet-hozzáférést, akárcsak a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája. Az Alba Körben mindenki mindig ingyen dolgozott, kivéve a polgári szolgáltatókat és Maloschik Miklóst, aki két évig volt – szerényen fizetett – alkalmazottunk.

– *Miért alakult meg az Alba Kör – Erőszakmentes Békemozgalom?*

A polgári szolgálat bevezetésének idején két érintett, Báti Márk és Kotász Zoltán méltatlannak találta a polgári szolgálatot megelőző lelkiismeret-vizsgáló bizottságok munkáját. Merza Józsefen keresztül találtuk meg egymást, és mi, három fiatal 1990 elején hivatalosan is megalakítottuk az Alba Kört, ami akkor a polgári szolgáltatók érdekvédelmi szervezeteként határozta meg önmagát.

– *Mit jelent Önnek az Alba Kör?*

Az Alba Kör számomra a legfontosabb civil mozgalom, amiben eddig részt vehettem. Különböző fázisai és eltérő mélységei vannak az Alba Körrel való azonosulásomnak, de 1999-ig az Alba Körrel teljesen összefonódott az életem. A NATO balkáni háborújának vége óta nem veszek részt az Alba Kör életében, 2001-ben pedig a tagságról is lemondtam. Úgy éreztem – különösen 1995 és 1999 között –, hogy én vagyok az Alba Kör. Ezt utólag személy szerint úgy értékelem, hogy nagy egyéni teljesítmény áll mögöttem, fontos emberi jogi, mozgalmi, médiaeredményekkel. Ugyanakkor súlyos egyéni kudarcént éltem meg, hogy nem sikerült békemozgalmat csinálni, hogy az egyre nagyobb ismertségünk, a nálunk évente megforduló sok száz segítségkérőből nem tudunk aktivistákat toborozni, nem tudunk mobilizálni és utánpótlást nevelni. Ennél a szintnél mélyebben is frusztrálódtam, hiszen számos kiváló munkatársam ment el, és akik maradtak, azokkal is nehezen tudunk együttműködni. Számomra ma már nem az a fontos, hogy a szakmai és személyes vitáinkban kinek volt igaza, hogy jó-e az, hogy következetesen megvívтам ezeket a belső csatákat, hanem az, hogy miért nem tudtam ezeket az embereket megtartani. Szakkollégiumi igazgatóságom kudarcra is hasonló természetű volt, ami úgy foglalható össze, hogy valószínűleg nagyobbik részt igazam volt, de vélt vagy valós igazammal mindig egyedül maradok. Egyedül pedig nem lehet tartósan sem szakkollégiumot, sem pedig mozgalmat csinálni. Bár kilépésemmel az Alba Kör gyakorlatilag megszűnt létezni, tehát az ottmaradók képtelenek voltak élni az újrászerveződés

lehetőségével, és mindez ismét engem igazol, de ettől még frusztrációs szintem nem változik meg. Azóta különösen óvatos vagyok a mozgalmi szerepvállalásaimmal, de azt hiszem, e tekintetben nem a mozgalmakban van a hiba.

– Még nem is beszéltünk részletesen az Alba Körről, de már a kilépéséről és ezek tanulságairól van szó. Ha viszont itt tartunk, akkor jeleznem kell Önnek, hogy kilépésekor a kutatói munkájára hivatkoztam. Egész pontosan arra, hogy akkor kapta meg az MTA Bolyai János-ösztöndíját. Szerényen jegyzem meg, hogy az imént Ön ostromozta a sajtót és hangsúlyozta az igazság kimondását, miközben ebben az esetben Ön sem beszélt albás konfliktusairól.

Valóban akkor nyertem el ezt a hároméves ösztöndíjat, amelynek Magyarország NATO-csatlakozása volt a témája. Ez alkalmat adott és ösztönzött arra, hogy az első vonalból visszavonuljak. Az ingyenes jogsegélyszolgálatot azonban ugyanúgy csináltam tovább, egészen addig, amíg rá nem jöttem, hogy még így is én dolgozom a legtöbbit az Alba Körben. Azzal is nehéz volt szembesülnöm, hogy szemem láttára megy minden tönkre, és minden vonatkozásban zsugorodik az Alba Kör. Arra az álláspontra helyezkedtem, hogy ha az Alba Kör nem tud, nem képes már funkcionálni, ha nincsen tagsága, és vezetői képtelenek üzemeltetni, akkor a legbecsületesebb kimondani a megszűnést. Nem szabad elhítenni itthon és külföldön azt, hogy létezik az, ami valójában nincsen. Nem szabad a közvéleményben és a magyar alternatív mozgalmi szférában fenntartani azt az érzést, hogy létezik egy magyar pacifista szervezet. „Foglaljuk a helyet”, és ezzel is gátoljuk azt, hogy tényleg létrejöhessen egy pacifista szervezet.

– De ezekről Ön mind nem beszélt...

Nyilvánosan valóban nem, de az Alba Kör belső nyilvánossága előtt írásban és szóban mindezeket elmondtam. Eredeti kérdését azonban nem megkerülve, meg kell mondanom, hogy akkoriban hosszasan mérlegeltem azt, hogy milyen magatartással használok a legtöbbit, mondjuk így, hogy a békemozgalom ügyének. Előttem volt a már többször idézett szakkollégiumi igazgatóságom példája, ahonnan viharosan távoztam. Folyamatosan kísért az az ellentmondás, hogy a békemozgalmak és a háborúellenes vagy leszerelésért küzdő csoportok, de gyakran még a békeegyházak vallási csoportjai is, ugyanolyan gyarló emberekből állnak, mint a politikai vagy katonai szervezeteké. A nemes célokért tiszta eszközökkel küzdő mozgalmakban is ugyanúgy jelen van a rivalizáció, a presztízs, a hatalom, az antidemokratikus megközelítés, az egyéni érdek, a lehetőségekkel való visszaélés stb. A mozgalmi tematika mentén magukat meghatározók közötti békétlenség különösen ellenszenves fogadtatásban részesül. Ez látványosan megmutatkozott az Irak elleni háborút elítélő magyar csoportok 2003. február 15-i tüntetése során is. Szóval úgy döntöttem, békésen fogok kiválni, hogy megmaradjon az Alba Kör lehetősége a megújulásra. Nekem pedig el kell tudnom viselni, hogy adott esetben a hátrahagyott örökséget eltékozzolják.

– *Milyen lett az élete az Alba Kör után? Van-e élet az Alba Kör után?*

Ennek voltak jó és rossz vonatkozásai egyaránt. Kezdem a jóval. A katonai stb. történések vonatkozásában nem kellett többé állandó akciókészenlétben lennem. Ma is naprakész vagyok az engem foglalkoztató témákban, de az egy teljesen más állapot, amikor a déli hírekben elmondottakra úgy kell reagálnom, hogy az szakszerű, korrekt legyen, és beleférhessen még az esti krónikába. Azóta alig nézek tévét – ami persze a minőséggel szembeni kritikám is egyben –, és elégséges az írott sajtó, valamint az internet alapján való tájékozódás. Nemcsak a reagálási kényszer szűnt meg, de a mozgalomért való felelősségérzetem is, továbbá az is, hogy kétfrontos harcot vívjak. Nem kellett ugyanis immár megküzdenem a mozgalommal, hanem maradt pusztán az „államhatalmi gépezet”. Megszűntem a civil politizálás frontharcosa lenni. Felszabaduló energiáimat egyetemi és kutatói munkámra tudom fordítani. A közbeszéd és a közügyek befolyásolásának szempontjából hátrányként éltem viszont meg, hogy kihullott alólam a mozgalom, tehát ha gyorsan szóvá akartam tenni valamit, arra nem volt lehetőségem. Fájdalmasan kell tudomásul vennem, hogy az albás, azaz pacifista témák mozgalmi képviselő nélkül maradnak, és már ez a homokszem sem nehezíti a hatalmi, militáns gépezetek mozgását.

– *Mert mik voltak az Alba Kör témái?*

A klasszikus antimilitarista, háborúellenes és pacifista témák. A tág értelemben vett katonai erőszak elleni tiltakozások, és az erőszakmentesség alternatíváinak a felmutatása. Tehát bármennyire is fontos a családon belüli vagy az állatokkal szembeni erőszak, az Alba Kör a katonai gondolkodás, az erőszak kultúrája és kultusza ellen, továbbá a strukturális, a hatalom oldaláról megnyilvánuló erőszak ellen van. Ennek formái a katonai szolgálat, a katonaságra szánt adó, a katonai szövetség, a katonai kiadások és beruházások, a katonai bevetések és háborúk, a fegyverkereskedelem, a tiltott fegyverek használata, a játékfegyverek és fegyvertartási engedélyek stb. Az Alba Kör tehát a halálbüntetést vagy a hadkötelezettséget ellenzőikkel szemben nem egytémájú mozgalom.

– *Az Alba Kör fénykora – eddig legalábbis úgy tűnik – 1997-ben, a NATO-népszavazás évében volt. Milyen érveket tudott felhozni a csatlakozás ellen?*

Ma már inkább az lehetne a kérdés, hogy miként lehetne kilépni a NATO-ból, de ennél realisabb kérdés az, hogy miként lehetne monitorozni és kontrollálni a NATO-t, illetve Magyarország vonatkozásában mit tehetünk e téren. Lehet-e befolyásolni a magyar politikát azzal a céllal, hogy a NATO adta „játékteret” jobban, a háborút ellenzők szempontjából jobban, megfelelőbben használja ki. Nagy jelentőségű lenne független civil szervezetként vizsgálni, alárendelt és beosztott, azaz a NATO és Magyarország viszonyát, folyamatosan figyelemmel kísérni a NATO-beruházásokat, a környezetszeny-

nyező magyarországi bérlövészeteket, a magyar légtér igénybevételével történő katonai átrepüléseket. Annak szemmel tartása például, hogy miként épül ki Magyarországon a NATO atombombáinak tárolására, szállítására alkalmas infrastruktúra.

Úgy gondolom, hogy ki kell lépni a NATO-ból, de ennek nincs és nem is lesz realitása. A kilépés is utópisztikus elképzelés, miközben meggyőződésem, hogy szervezett, tudatos, kemény és profi munkával lehet hatni a NATO által képviselt militarizmus ellen.

– Miért ne lehetne kilépni a NATO-ból?

Eddig csak Franciaország lépett ki 1966-ban a NATO katonai szervezetéből, és Spanyolország nem csatlakozott 1984 és 1997 között a NATO katonai struktúrájához, miközben tagjai voltak a NATO politikai szervezetének. Az Alba Körben javasoltuk, hogy ha a NATO menthetetlenül be akar kebelezeni bennünket, akkor csak a NATO politikai szervezetébe lépünk be, a katonáiba ne. Ez a javaslat összhangban volt azzal a propagandafogással, ami azzal akarta bagatellizálni a döntés súlyát, hogy a NATO elsődlegesen politikai szervezet. A javaslatot még a sajtóban sem sikerült közzétenni, a honvédelmi bizottság akkori elnöke, Mécs Imre pedig egyenesen azt mondta róla, hogy most már az Alba Kör is a NATO-tagság mellett érvel...

Valószínűleg még mindig könnyebb lett volna nem belépni a NATO-ba, mint onnan kilépni. Meglátásom szerint a szervezet vagy szétesik magától az Egyesült Államok és Európa közötti rivalizálás és az öntörvényű amerikai külpolitika miatt, vagy bővülve fennmarad, de kilépni belőle nem lehet. A lakosság többsége valószínűleg még mindig támogatja Magyarország NATO-tagságát, így egy újabb népszavazás kimeneteléről – pontosan ismerve az 1997-es népszavazás előtti agymosás történetét – sincsenek illúzióim.

– A demokratikus világ demokratikusan felépülő politikai és katonai szervezete a NATO. Miért nem tiltakozott ugyanilyen elszántan a Varsói Szerződés léte ellen is?

Gondolom, azt akarja ezzel mondani, hogy azért lehet a NATO ellen tiltakozni, mert demokratikus világban élünk, és éppen ennek a NATO-nak köszönhetjük, hogy megszűnt az antidemokratikus világ katonai szövetsége, a Varsói Szerződés.

– Így is meg lehet fogalmazni a kérdést.

Nos, ez egy, a NATO-csatlakozás idején a támogatók oldaláról gyakran elhangzó érv volt. Szellemes és nem minden alapot nélkülöző érv, ugyanakkor ez egy csapda. Aból a feltételezésből indul ki, hogy van jó és van rossz katonai szövetség, vannak jó és vannak rossz háborúk, lehet jó célból és rossz célból ölni. Ez az amerikai megközelítés, és az „egyszerű népnek” népszavazáskor praktikusán feltett kérdés. Azt látam, hogy a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban egyaránt megvan az a biro-

dalmi tudat és érdek, amellyel országokon és embereken keresztül lépnek, amellyel átalakítják a természetet. Nem lényegtelen különbség, hogy az amerikaiak óvják saját katonáikat, míg az oroszok ezt nem teszik, de ettől még a két militarizmus ugyanaz. Mondanom sem kell, hogy mekkora a különbség a fizikai erőszakot katonáinak nevelési eszközöként alkalmazó szovjet hadsereg és a pénzért, előnyökért katonaságra ösztönző amerikai hadsereg között. Ugyanakkor az általuk lelőtt magyar forradalmároknak, afgán vagy csecsen civileknek, illetve vietnami, koreai és most iraki civileknek teljesen elhanyagolható a két struktúra mibenléte. De fordítva is igaz: az így vagy úgy munderba öltöztetett állampolgárait az állam egyaránt a vágóhídra viszi, majd az elhunytakat hősi halottá nyilvánítja. Lényeges különbség van aközött, hogy egy ország aláírja az atomsorompó-egyezményt, de nem tarja be vagy úgy nem tarja be, hogy azt alá sem írta. Az is egy problémamegközelítési mód, hogy az állam azért nem tarja be az egyezményt, mert el sem ismeri atomfegyvereinek létét. Az eredmény azonban mindhárom esetben azonos.

A kérdés személyesebb részét illetően, a Kelet–Nyugat Körrel 1986-tól tiltakoztunk mindkét katonai tömb egyidejű megszűnéséért. Az ugyanezért küzdő magyar Dialógus Békecsoportot viszont néhány évvel korábban még betiltották, tehát nem lehet megkerülni azt az igazságot, hogy a demokratikus berendezkedésű országban lehet tiltakozni egy katonai tömb ellen, míg az antidemokratikusban nem lehet. A katonai szövetséghez csatlakozás és kiválás vonatkozásában a végeredmény ettől még ugyanaz, de a különbség valóban óriási.

Nem tudom szó nélkül hagyni, hogy említést ne tegyek azokról, akik a Dialógus és a Kelet–Nyugat Kör tagjaként a mindkét oldalon létező katonai blokk megszűnéséért emeltek szót, majd a NATO-csatlakozás idején azt az elvet hangoztatták, hogy be kell lépni a NATO-ba, mert belülről lehet majd változtatni. Nos, ők ma Fideszes és SZDSZ-es illetve MSZP-s politikusok, határozott NATO-pártiak, akik ráadásul azóta sem tettek semmilyen javaslatot a NATO–magyar viszony befolyásolására. A NATO-ba lépésünk után két héttel az addig kizárólag védelmi feladatokat ellátó és politikai szervezetnek mondott NATO elkezdte szétbombázni Kis-Jugoszláviát. A magyar parlament teljes és a demokraták döntő többségének támogatásával. Az „átkosban” még a független nemzetközi békemozgalmakat támogató egyik volt szakkollégiumi társam addig ment el, hogy politikusként (!) kezdeményezője lett a balkáni háborút támogató civil mozgalomnak.

– Azért én kitartanék amellett, hogy amíg megszállt ország voltunk, az emberek meg sem mertek szólalni, hogy békeidőben a katonai objektumokat lakott területek szomszédságába telepítették, erdőinket, mezőinket felvonulási tereppé változtatták. De lépünk tovább, mindez már a múlté!

Sajnos nem. Azt csak sejtjük, hogy a szovjet csapatok milyen iszonyatos szennyet hagytak maguk után. De nem csak erről van szó! Képzelték egy olyan katonai infrastruktúrális rendszert, amelyre a harmadik világháborúra készülő frontországoknak

szerintük szüksége volt. Ez teremt infrastrukturális kontinuitást ahhoz, hogy most egy másik katonai tömb gondolkodjon velünk ugyanígy. Nem tudjuk, hogy állomásoztattak-e itt szovjet atomfegyverekkel, amelyből egyenesen következik az, hogy most az amerikaiakkal vagyunk ugyanígy. Nem tudhatjuk, hogy az 1995 vége óta amerikai használatban lévő Taszárt, valamint más hazai, katonai repülőtereket milyen fegyverek fogadására tették alkalmassá, vagy éppen milyen fegyvereket tárolnak most ott. Nemcsak a hadieszközgyártás az egyik leginkább környezetszennyező iparág, hanem a hazai és a bérlővéseten részt vevő külföldi katonák gyakorlatai is. A Nyugat-Európában a természet- és környezetvédelmi szempontból már elképzelhetetlen gyakorlatok a mi egészségünket rongálják. Több mint elszomorító az is, hogy szövetségi kötelezettségből és rosszul felfogott hazaszeretetből eredően a természetvédelmi területekre, a Zengőre és a Bükkbe telepítenek nagy teljesítményű lokátorokat. A szovjet csapatok itt hagyták a katonai filozófiájukat, militáns, birodalmi gondolkodásukat is, amely szellemi és morális szennyként van jelen bennünk.

– Említette a Pécs mellett, a Zengőn felépítendő NATO-radarállomást. A zengői beruházás oka éppen az, hogy a szovjet időkből származó, sokba kerülő és korszerűtlen lokátorokat kiváltásák. Mindezt demokratikus eszközökkel és jogszerű engedélyek birtokában teszik. Nem így gondolja?

A Magyarországon felépítendő radarállomások ügyét 1996 óta kísérem figyelemmel. Miután szakemberekkel bejártam a helyszíneket, és találkoztam a helybeliakkal, a radarállomás felépítése elleni tiltakozás része lett az Alba Kör NATO-csatlakozás elleni kampányának. Láttam az áldemokratikus módon tájékoztatott lakosság tehetetlenségét, a megfélemlített szakembereket és az eleve elrendelt beruházást. Megtapasztaltam a mindennél fontosabb és mindenén átgázoló katonai érdek érvényesülését. Annyira le volt minden zsírozva, hogy elveszettnek tartottam az ügyet. A helyiek azonban talpra álltak, a fővárosi zöldek a segítségükre siettek, nemzetközi fórumok elé vitték az ügyet, és az utolsó pillanatban megtartott klasszikus polgári engedetlenségi akcióval talán megmentették a Zengőt. Fontos és a Zengő megmentése szempontjából előnyös változás, hogy most alapvetően zöld-, és nem békemozgalmi vagy NATO-ellenes tematika mentén folyik a tiltakozás.

– A Zengőért küzdő civil szervezetek közül azért majdnem mindenki ott volt az iraki háború ellen tüntetők között is. Az iraki háború ellen tüntetők között sokan voltak a pacifisták!

Döntő többségük nem volt pacifista. A pacifisták ugyanis minden körülmények között ellenzik a háborút, a sorkatonai szolgálatot, az önvédelemhez való jogot, a hadsereg fenntartását. A háború ellen demonstráló állampolgárok úgy ítélik meg, hogy ebben a konkrét helyzetben nem volt meg a háború indításának feltétele, az igazságtalan háború volt, a hangoztatott célok pedig nem fedik a valódiakat.

– *Ön is aktívan részt vett a Civilek a Békéért háborúellenes mozgalom szervezésében, korábban pedig a Balkán Békéjéért Mozgalomban vállalt vezető szerepet. Akkor ez úgy van az Ön esetében, hogyha háború van, akkor mégiscsak hajlandó az első sorokban harcolni a háború ellen!*

Nagyon nehezemre esik azt mondani, hogy most igaz, hogy háború van, de nekem munkahelyi vagy előre lekötött – egyébként erőszakmentességgel foglalkozó – határidős munkáim vannak. Ha most van háború, ha most kell a Zengőért tenni, akkor a késlekedés nem megengedhető. Vívodom, mert ugyanakkor nem tudok a mindig aktuálissal hivatásszerűen, folyamatosan foglalkozni.

A Balkán Békéjéért Mozgalom a mozgalmi létem másik kedvence volt. A BBM megadta végre a kompetens emberekkel való hatékony együttműködés és a tömeg, a tömegtüntetés élményét. És még valamit: azt, hogy amit albásként a NATO-népszavazásnál átéltem, az tipizálható, hiszen a lényegét tekintve mindig ugyanaz történik.

– *Érdekelne ez a tipológia!*

A pártpolitika-mentesnek induló kezdeményezésre a sötét zóna képviselői, a transzmissziós szervezetek rá akarnak tenyerelni, mindenki tartozik valahová. Kormány és ellenzék, bal- és jobboldal, szélsőbal- és szélsőjobboldal, nemzeti és urbánus, posztkommunista és kommunistaellenes, munkásmozgalmi és internacionalista stb. törésvonalak mentén fogalmazódnak meg az egymást kirekesztő megközelítések. A médiumok mindezt remekül leképezik, és aki erősebb pozíciókkal rendelkezik a közszolgálati és kereskedelmi csatornákon, az formálja a közvéleményt. Az ORTT hasonlóan manipulatív, lassú, és végeredményben tehetetlen. A bíróságok és az alkotmánybíróság szigorúan a jog talaján állva hatalmat elmarasztaló döntéseket nem hoznak, Strasbourg pedig messze van, és ott egyébként is öt év alatt döntenek. Az országgyűlés nem érdekelt az egyértelmű jogszabályi háttér megalkotásában, bizottságai nem működnek együtt, és nem hatékonyak. A minisztériumok a rázós vagy költségigényes kérdésekben időigényes és nyomon követhetetlen bürokrácia kiépítésével és felelősségelhárítással védekeznek.

– *Bizonyára megélt tapasztalatok mondatják mindezt Önnel, de azért én kéte-lyeimet hangoztatom. Konkrétumok helyett most azonban inkább azt kérdezem Öntől, hogy lát-e mozgalmi fejlődést a BBM után és a CaB esetében?*

Önmeghatározással kezdeném! A BBM esetében az első, míg a CaB esetében a második vonalában dolgoztam. Ezzel a belső bizonytalanságomat akarom jelezni, azt, ami saját odaállásom mértékét és egyben a mozgalmi fejlődés megítélését mutatja. Nem lehet ugyanis figyelmen kívül hagyni az 1999 és a 2003 közötti sokirányú hasonlóságot. Ennek jelentős mértékben az az oka, hogy a BBM mozgalmi és személyi konzekvenciái nem kerültek levonásra. A háborúellenesség szimpla mozgalmi tema-

tikájához ma bonyolult áttételeken keresztül lehet csak csatlakozni, ami vagy két-pólusúvá sematizálja, popularizálja és pártpolitikailag determinálja a hozzájuk való csatlakozást, vagy lehetetlenné teszi a háborúellenes mozgalmakkal való teljes vagy tömeges azonosulást. Olyan, mintha a környezetbarát mosópor használatához meg kellene venni egy meghatározott mosógépet is, részvényeket kellene vásárolni a gyártó cégnél, sőt még a kijelölt takarító személyzetet is alkalmazni kell. A háborúellenes mozgalmakhoz oda nem való ideológiák, továbbá nemkívánatos csoportok és személyek társulnak. A globalizációkritikai mozgalmak megjelenésével megteremtődött az a közös politikai aréna, ahol majdnem mindenki elférne. Ez azonban a nagyon fejlett és a nagyon fejletlen országok esetében működik csak, míg a köztes részben, a félperifériára szorult országokban nem. Amennyiben tisztán akarsz háborúellenes lenni, természetesen azt úgy, ahogyan az Alba Kör vagy a Bokor akar, akkor nem lenne szabad senkivel sem társulni. Ebben az esetben viszont jelentéktelen, marginális, súlytalan marad a tiltakozásod. Mondhatnám, a lelkedet megmented ugyan, felmutatod a követésre méltó példát, de társadalmi hatásod nulla.

– A BBM vagy a CaB társadalmi hatása arányban állt-e súlyával, az általuk mozgósított tömegekkel?

Az önmagában véve is jelentős társadalmi hatást tükröz, hogy tömegeket tudott mobilizálni. Mindenképpen volt társadalmi súlyuk, és a politikai közbeszéd tematizálásában is fontos szerepet játszottak. A CaB vezetőinek a miniszterelnökkel való találkozása pontosan tükrözi, hogy a nagypolitika fontos aktorként számolt vele. A nagy tüntetésig, 2003. február 15-ig megvolt az esélye annak, hogy beleszóljon a magyar háborús politika alakulásába, azaz visszafogja azt. Amennyiben a két háborúellenes mozgalom által elért végeredményt nézem, akkor be kell látni, hogy ez is a nullához közelít. Mindezek ellenére szeretném hinni, hogy az albás és bokros, valamint BBM-es és CaB-os tiltakozások egyaránt fontosak voltak, és megvoltak a hozadécai.

A BBM és a CaB, illetve az iraki háború kapcsán, hogy úgy mondjam, felszínre kerültek bizonyos, elgondolkodásra okot adó helyzetek. A BBM-ben aktív szerepet vállalók közül ma van, aki az iraki háborút elkötelezetten támogató kormány vagy az apparátus, illetve az MSZP legfelsőbb vezetésének prominens alakja.

– A BBM-ről és a CaB-ról úgy beszél, mint megszűnt szervezetekről, miközben például a CaB a háború egyéves évfordulóján is részt vett tüntetés szervezésében.

A BBM jogutód nélkül úgy szűnt meg, hogy sohasem került sor ennek kimondására. Ugyanez történt a CaB-bal is, mivel tagszervezetei elhagyták, és háromnegyed éven keresztül semmit nem csinált. A CaB mögött álló, önmagában véve is megszűnt Magyar Szociális Fórum fiókszervezeteként üzemelteti a bejáratott nevű CaB-ot. Olyan ernyőszervezetnek tekinti, amelyet akkor „nyit ki”, amikor tudja és akarja. Ez azért nem korrekt, mert azt a látszatot kelti, mintha létezne egy CaB nevű, tisztán há-

borúellenes szervezet, másrészt pedig legalább akkor „nyílna ki”, ha történés van. Ez azonban nemcsak hogy nincs így, de arra rendezkedett be, hogy negyedévenként egyszer megszóljanak azért, hogy felmutassák létezésüket. A MSZF-CaB olyan – egyébként nagyon jóra való – önkéntes tűzoltó szervezet, amely minden „lángoló” társadalmi problémát ugyanazzal a készülékkel akar „eloltani”, ezért ugyanaz a tűzoltó csapat folyton szervezetet vált, és ide-oda cikázva oltja a kiszámíthatatlanul fellobbanó tüzeket.

– *Ön mégis velük tart.*

Kritizálom és szeretem őket egyszerre, a munkájukat pedig elismerem.

– *A CaB-nak, de korábban az Alba Körnek is, kiváló sajtója volt, ami ellentmondani létszik annak, amit Ön korábban a médiáról mondott. Ön is részt vett a médiamunkában?*

A CaB 2003-as sajtója vagy az Alba Kör médiamegjelenése sem egységesen jó, de a jónak nevezhető sajtóink nemcsak a jó sajtómunkában, hanem a nekünk kedvező helyzetben is keresendő. A médiumokkal kapcsolatban általam korábban mondottak azonban lehet, hogy félreérthetőek voltak. A sajtót én egy adott, de nem megváltoztathatatlan keretek között működő, olyan közegnek látom, amelyben való megjelenésért sokat kell tenni. Ismerni kell a működését, kapcsolatokat kell kialakítani, és ami legalább ilyen fontos: ezeket folyamatosan ápolni kell. Sokat kell dolgozni azért, hogy a megfelelő információ a megfelelő időben a megfelelő emberhez eljusson. Megbízható és korrekt információszolgáltatóvá kell válni. Az újságírók jelentős része vevő a hírre, ha az emberileg is megalapozott kapcsolatban keletkezik, és a rámenősséget is tudják értékelni. A pénz és hatalom nélküli civil szervezetek is meglepő sajtóeredményeket tudnak így elérni. Az a mozgalom, amely egyszer csak elárasztja közleményeivel a sajtót, az csak a papírkosárnak termel. Mindezzel együtt, talán épp a következetes sajtómunka hiánya miatt, az általam preferált témákban ma egy szűkebb keresztmetszetű megjelenési lehetőséget látok. A kapuőrök mintha egyre jobban dolgoznának!

– *A sajtómegjelenés, ha jól értem, akkor végül is egy lobbitevékenység eredménye. Más esetekben is szokott lobbizni?*

Igen, minden létező kapcsolatot igyekszem megragadni azért, hogy a jogszabályalkotás, a törvényhozás vagy a monitorozás, a kutatási anyagok illetve eredmények kézzelfogható eredményt hozzanak. A honvédelmi vagy a polgári szolgálatról szóló törvénymódosítások kapcsán 15 éve van ellentmondásokkal terhelt kapcsolatom a honvédelmi és a – különböző elnevezésű – munkaügyi tárccával. A kapcsolattartás személyfüggő, ugyanakkor gyakran a struktúra teszi lehetetlenné az előrelépést. Történt például, hogy egy volt katonai szolgálatmegtagadó helyettes államtitkári po-

zicióba került, és segíteni próbált. Akarata ellenére sem tudott. Az apparátuson belül is ellentmondás van a különböző szintek között. Az állandóan túlterhelt törvényelő-készítőknek, országgyűlési bizottságoknak csak púp a hátukon az aktív civil szervezet. A tárca között is hierarchia van; például a polgári szolgálat témájában minden lényeges kérdésben a honvédelmi tárca dönt, miközben kezdetek óta a munkaügyi tárca a témagazda. Azt ezt eltűró szemlélet gyökere a még mindig bennünk élő civil tudat gyengeségében keresendő.

Mindenesetre én a sokfrontos lobbizás híve vagyok, és ha kidobnak a törvényelő-készítés „ablakán”, akkor a törvényhozói szinttől kérek segítséget; ha ott is sikertelenség övez, akkor ott az ombudsman, az esélyegyenlőségért felelős tárca, az alkotmánybíróság és mindeközben a nyilvánosság. Az ügyekért képes vagyok mindenkit megkeresni, és tárgyalni.

– Nem kerülhető meg a kérdés: az Ön bátyja 14 éve az MDF országgyűlési képviselője, és az Ön tevékenysége szempontjából fontos külügyi és emberi jogi bizottság tagja vagy alelnöke. Támogatta-e Önt lobbitevékenységében?

Nem.

– Akkor ugorjunk tovább! Épp hogy említést tett a Hadkötelezettséget Ellenzők Ligájáról, a HEL-ről, pedig szóvivője is volt ennek a szervezetnek.

Fontos és számomra is fontos civil szervezet, annak ellenére, hogy a megalapításában nem vettem részt, és – a valószínűleg 2005-ben bekövetkező – megszűnésekor sem leszek már a szervezetben. A kétezer főt számláló, Farkas Henrik vezette, rengeteg híres embert tagjai között tudó HEL-lel úgy voltam, mint a MSZF a CaB-bal. Alba Körösként voltam HEL-es, és fordítva, miközben két nagyon különböző filozófiára épülő szervezetről van szó. A HEL-en belül a pacifista irányvonalat képviseltem, ami clvi szinten összebékíthetetlen az – egyébként nagyon fontos – katonai irányvonallal, amely az önkéntes hadseregben egy professzionálisabb erőszakszervezet megteremtésének lehetőségét látja. Ha a HEL eléri célját, akkor valószínűleg meg fog szűnni. A cél elérésében olyan szerepet játszhatott – mert, hogy játszott, az nem kérdés, – mint a Kelet–Nyugat Kör, az alakuló Alba Kör a polgári szolgálat bevezetésében: alapvetően a külső környezeten múlik a siker, de ehhez azért kell az előzetes, belső puhítás is. A HEL-ből 2002-ben léptem ki, mert nem értettem egyet – az általam egyébként nagyra becsült – egyik vezetőjének miniszteri kiténtetésével. A Honvédelmi Minisztériumtól egy, a minisztérium felett valódi civil kontrollt gyakorolni akaró civil szervezet nem fogadhat el kiténtetést.

– Ön a hadsereg főparancsnokának kezéből, a köztársasági elnöktől vette át az Édesapjának tudományos és természetvédő tevékenységéért adományozott Széchenyi-díjat. Ez nem okozott problémát?

De okozott. Az akkor már halálosan beteg édesapám engem kért meg az életművéért neki ítélt díj átvételére. Az apai kérés súlyát és szimbolikus jelentéseit egyaránt mélyen átéltem. Édesapám elismerésének nagyon örültem, és igyekeztem méltóképpen képviselni őt. A díjat azonban természetesen nem én érdemeltem ki és nem én kaptam, a díj nem katonai természetű volt, ugyanakkor megérintett a helyzet fonáksága.

– Nem viszi kicsit túlzásba ezt az állami, párt- és katonai oppozíciót? Gondolom, azért szavazni elmegy! Távol áll tőlem, hogy megkérdezzem, hogy négyévente melyik pártra szavaz, de azért ha lehet, mondjon erről valamit!

Rendszeresen érvénytelenül szavazok. Fontosnak tartom, hogy részt vegyek a választásokon, és kinyilvánítsam a véleményemet. Az érvénytelen szavazat a véleményem. Nem én találtam ki, hanem a szakirodalomban olvastam. Thoreau mondja a polgári engedetlenség iránti kötelezettségről írt örökbecsű művében, hogy „az olyan kormány uralma alatt, amely bárkit is igazságtalanul bebörtönözhet, az igaz embernek a börtönben a helye”. Ennek analógiájára gondolom azt, hogy a morális helyzet és a pártstruktúra olyan, hogy számomra a legbecsületesebb megoldás a körön kívüli belül maradás. Tudatában vagyok magatartásom politológiai lehetetlenségével, és felfogásommal nem kívánom megbántani a pártra szavazókat.

– A körön kívül belül maradni a fából vaskarika egyik esete. A másik az erőszakkal járó forradalmak erőszakmentes integrálása. Nem gondolja?

De így van. A dolgok ilyen ellentmondásosságban léteznek. A történelem egyébként elsődlegesen a béke továbbá az együttműködés története, és csak másodsorban a háborúké. Egyébként Mészöly Miklóstól származik a körön kívül belül maradni paradox stratégiája. Számára ez lehetett a Kádár-korszakot, majd a rendszerváltás utáni időszakot elviselő politikai filozófia lényege. Egyfajta passzív ellenállási forma. A Halálbüntetést Ellenzők Ligájában és a HEL-ben láthattam ennek a felfogásának az érvényesülését is.

– Evezzünk nemzetközi vizekre! Ön rendszeres jelentésírója az 1997-ben Nobel-békedíjjal kitüntetett, washingtoni székhelyű Nemzetközi Kampány a Taposóaknák Betiltásáért Mozgalomnak, az ICBL-nek. Miből áll a munkája?

A feladat elvállalásakor úgy gondoltam, hogy egyhetes munka vár rám. Azóta az ötödik aknajelentésem dolgozom, de úgy érzem, hogy a munka szinte vég nélküli, és főmunkaidőben is folytatható lenne. Magyarországon a föld – mint mindenhol, ahol a második világháborúban harcok voltak – tele van még fel nem robbant lőszerrel.

Azonban az „aknakutatásom” ennél sokkal kiterjedtebb, hiszen a kérdéskörnek nemzetközi, külpolitikai, katonai, jogi, környezetvédelmi vonatkozásai is vannak magyar, regionális és szövetségi szinten egyaránt. Rá kellett döbennem, hogy a zöldhatáron távozó disszidensek, az önfeláldozó aknafelszedők, a balkáni háborúk határán élők életét egyaránt megkeserítő magyar aknatörténet megíratlan. Beleszerettem a témába, és elhatároztam, hogy megírom annak szerteágazó történetét.

– A riportőr tevékenységének is nyilván vannak megosztandó élményei. Arra kérném, hogy ossza meg velem egy jó és egy rossz élményét.

A feladatom az, hogy évről évre megvizsgáljam, miként tartja be Magyarország a gyalogsági aknák teljes betiltására vonatkozó, általa egyébként az elsők között aláírt egyezményt. Kutatásaim során találtam 1500 db olyan gyalogsági aknát, amelyet ugyan kivontak a hadsereg rendszeréből, de amelyek nem kerültek megsemmisítésre. Ráadásul Magyarország nem is szerepeltette ezeket az ENSZ-nek megküldött jelentéseiben. Nagy nehézségek árán, de sikerült ezen aknákat ismét „láthatóvá” tenni, és sorsuk nyomon követhetővé vált. A rossz élményem az, hogy a második világháború nyomán a Mesztegyő–Nagybajom térség minden bizonnyal ma is aknásított körzetnek számít, de sem a külügyi, sem a honvédelmi, sem pedig a belügyi tárca nem hajlandó czzel foglalkozni.

– Mi a módszere: hogyan boldogul egy merev, hierarchikus rendszerben, ha valamit meg szeretne tudni?

Igyekszem nagyon körültekintően eljárni. A legfontosabb az, hogy az elszánt kíváncsisághoz, igazságkereséshez nagyfokú embertisztelet és a homlokegyenest másként gondolkozónak a megértésére és megbecsülésére való törekvés társuljon. Az esetek nagy százalékában kiderül, hogy a másik oldalon nemcsak értelmes és szintén elkötelezett ember áll, akinek érzelmeit és szakmai képességeit tisztelni tudom, hanem egy talpig becsületes ember is. Természetesen ennek ellenkezőjére is számos példát tudnék mondani. Ugyanakkor az is teljesen világos, hogy ha szakmailag felkészültnek, nézeteimet nyíltan vállalónak és korrektnek tapasztalnak meg, akkor hasonlóan reagálnak. Ezzel együtt nem tagadom, hogy a politikai és katonai szempontból szenzitív témák kutatása vagy az érdekvédelmi munka és a médiaszereplések során számos esetben kerültem olyan helyzetbe, amikor kőkemény harcot vívtam inkompetens és inkorrekt emberekkel.

– Az aknákról könyvet szeretne írni, de a katonai szolgálatmegtagadásról szóló kandidátusi értekezése mikor fog megjelenni?

Már régen meg kellett volna jelennie. Korábban nem találtam rá kiadót, ma pedig úgy érzem, hogy újra kell írnom az egészet, teljesebbé és aktuálisabbá kell tennem. A ter-

vezett monográfiába kell illesztenem például a vajdasági háborúellenes mozgalmakról és az oromhegyesi polgári engedetlenségről szóló kutatásaimat, amit egy több hónapos PHARE–OTKA-ösztöndíj tett számomra lehetővé még 1995-ben. A megnyíló archívumok is rengeteg újdonsággal szolgálhatnak. A polgári szolgálatnak már nemcsak kezdete, hanem a befejezéshez közeledő, hosszú története is van.

– Úgy látom, hogy kutatói tervekből nincs hiány. De mi lesz a mozgalmi terveivel, ha megszűnik az általános hadkötelezettség?

Bárcsak már ott tartanánk! Szeretném hinni, hogy így lesz, mert eddig kézzelfogható jelei alig vannak, illetve a politikai konszenzus mibenlétét és a jogszabályi háttérét még nem látom. Félelmeim vannak a tekintetben is, hogy nem puhul-e föl a szándék, és nem kerül-e a rendszerbe egy kötelező nemzetőrségi szolgálati forma. A 2005-ös vagy pláne a 2006-os átállás nem lesz-e túl késő ahhoz, hogy kormányváltás esetén ne kerüljön visszacsempészésre a kötelező formula. Azonban addig is megtartom a Halmai Gábor vezette Emberi Jogi Információs és Dokumentációs Központban az ingyenes jogsegélyszolgálatomat. Attól pedig, hogy nem lesz feladatomban, sajnos nem kell tartanom.

• A KÖTETBEN SZEREPLŐ ÍRÁSOK ELSŐ MEGJELÉSE

A NATO-TAG MAGYARORSZÁG

Népszabadság, 2002. június 27., 10. o.

A HONVÉDELMI MINISZTERIUM ELSŐ SZÁZ NAPJA (2002. május 27. – szeptember 4.)

Élet és Irodalom, 2002. október 11., 11–12. o.

HONVÉDELEM JOBBRÓL ÉS BALRÓL

Népszava, 2002. november 30., „Szép Szó” melléklet, 1–2. o.

HONVÉDELEM – KÜLHONBAN

Népszabadság, 2002. szeptember 19., 12. o.

ÁLDÁS VAGY ÁTOK?

HVG, 2002. november 23., 58. o.

AZ IRAK ELLENI HÁBORÚ LEHETSÉGES OKAI

Magyar Nemzet, 2003. január 30., 6. o.

MINDEN MEGOLDHATÓ

HVG, 2003. február 15., 48–49. o.

KORSZAKVÁLTÁSRA VÁRVA

Népszabadság, 2003. július 24., 16. o.

AZ IRAK ELLENI HÁBORÚ

Igen, 2003. március, 4–7. o.

LEFÜLELT MONDATOK

Népszabadság, 2003. február 26., 12. o.

MAGYARORSZÁG ÉS AZ IRAKI HÁBORÚ

Magyar Nemzet, 2003. április 5., 6. o.

BÉKEFENNTARTÁS–FENNTARTÁSOKKAL

Népszava, 2003. augusztus 30., „Szép Szó” melléklet, 1–2. o.

• NE AZ ÉN NEVEMBEN !

AZ OFFENZÍVA OLAJJOZOTTAN FOLYTATÓDIK

Népszava, 2004. március 27., „Szép Szó” melléklet, 1. o.

CIVIL TÖPRENGÉSEK (egyres részei):

Forrás, 2002. július–augusztus, 20–23, 33, 46–47, 49–50, 136. o.

Népszabadság, 2002. július 11., 10. o.

Élet és Irodalom, 2002. július 12., 9. o.

HVG, 2002. július 13., 41. o.

Magyar Hírlap, 2002. július 13., 10. o.

Magyar Nemzet, 2002. július 16., 6. o.

„Érted vagyok”, 2002. október, 10–12. o.

ATLANTI TAVASZ ÉS A MADARAK HÁBORÚJA

Politikatudományi Szemle, 2001. 4. szám, 121–152. o.

BÉKE ÉS SZOCIALIZMUS

Élet és Irodalom, 2003. február 14., 8–9. o.

MOZGALOMÜGYI JELENTÉS

Tájék, 2003. június, 1025–1028. o.

A GYŰLEKEZÉSI JOG ÉRVÉNYESÜLÉSE és a közlekedés rendjének aránytalan sérelme

Magyar Jog, 2003. december, 733–737. o.

PACE

Mozgó Világ, 2003. október, 74–79. o.

LEHET-E MÁS A VILÁG?

Fundamentum, 2003. 4–5. szám, 191–204. o.

TELE VAGYOK PACIFISTA ELKÉPZELÉSEKKEL

Magyar Nemzet, 2003. február 15., 25. o.

Köz-Politika, 2003. február, 61–65. o.